

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

128053

DİVAN ŞİİRİNDE RİND VE ZAHİD ÇEKİŞMESİ

(DOKTORA TEZİ)

128053

Danışman
Prof. Dr. Coşkun AK

Gülay DURMAZ

BURSA-2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Gülay Durmaz'a ait "Dîvân Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza
Başkan
Prof.Dr. Coşkun Ak

İmza
Üye (Danışman)
Prof.Dr. Coşkun Ak

İmza
Üye
Prof.Dr. Kemal Yavuz

İmza
Üye
Prof.Dr. Mustafa Kara

İmza
Üye
Doç.Dr. Hatice Şahin

İmza
Üye
Yard.Doç.Dr. Sadettin Eğri

ÖZET

Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim dalında, Doktora tezi olarak, Prof Dr. Coşkun Ak'ın danışmanlığında, Gülay Durmaz tarafından hazırlanan, "Divan Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi" konulu tezde rind ve zahid arasındaki mücadele gösterilerek, bu iki tip tanıtılmaya çalışıldı. Rind ve zahidde bulunan nitelikleri ve hayat felsefelerini belirlerken, Divan şairlerinin söylediklerinden, yani şiirlerinden yararlanıldı. Seçilen Divanlar değişik yüzyıllarda yaşamış şairlere aitti. Ancak daha çok Divan edebiyatının en parlak dönemi olan XVI. yüzyıl eserleri tercih edildi. Rind ve zahid tipleri ile ilgili olan beyitler tespit edildikten sonra, bunlar değişik konu başlıkları altında sınıflandırılarak fişlendi. Böylece her iki tipin, olaylara bakışı belirginleşmeye başladı: Daha çok içki, sevgili ve din-tasavvuf gibi konular ağırlıklı olmak üzere rind ve zahid hemen her konuda farklı düşüncelere sahipti. Bu da doğal olarak ikisi arasında bir çatışma doğmasına neden oluyordu. Rind çevresine karşı kayıtsız, din ve toplum baskısını umursamayan, elinden içki kadehini bırakmayan âşık, ârif, divâne, rüsva biri olarak görünüyordu. Oysa zahid, rindin karşısında aşktan anlamayan, dindar görünen ancak dini sadece şekilcilikten ibaret gören ikiyüzlü biri olarak çıkmaktaydı. Kendini her zaman rind olarak gören şair, zahidi, yıpratmaya çalışmaktan ve onunla dalga geçmekten bıkmıyor, hatta ona hakaret etmekten çekinmiyordu. Zahid de hemen her fırsatta rindi ayıplıyor, ona öğüt veriyordu. Divan şiirindeki rind ve zahid arasında görülen bu çekişme, aynı zamanda toplum hayatında dünden bugüne kadar süzülüp gelen gerçekleri göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Tez iki bölümdür. Birinci bölüm: Rind, İkinci bölüm: Zahid. Birinci bölüm alt başlıkları şöyledir: A. Genel Olarak Rind B. Rindin Özellikleri C. Rindle İlgili Unsurlar Ç. Rind ve İçki D. Rind ve Sevgili E. Rind ve Din – Tasavvuf F. Rind ve Kıyafet G. Rind-Maddi ve Manevi Haller H. Rind ve Rakip.

İkinci bölüm ise şöyledir: A. Genel Olarak Zahid B. Zahidin Özellikleri C. Zahidle İlgili Unsurlar Ç. Zahid ve İçki D. Zahid ve Sevgili E. Zahid ve Din – Tasavvuf F. Zahid ve Kıyafet G. Zahid-Maddi ve Manevi Haller H. Zahid ve Rakip.

ABSTRACT

This research was prepared by Gülay Durmaz with the advisor Prof. Dr. Coşkun Ak as a doktrorate thesis for the Ancient Turkish Literature major of Social Sciences College of Uludağ University. In the reseach with the subject “Divan Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi” (The Contention of Rind and Zahid in Divan Poetry) by showing the contention between two characters called rind and zahid, they were tried to be introduced. While defining the attributes and life philosophies of rind and zahid, the words of Divan poets, i.e. their poems were made use of. The selected Divans belonged to poets from various centuries. However, mostly the works from the 16th century, which was the most popular era of the Divan Poetry was preferred. After the verses that were related to rind and zahid characters were defined, they were indexed by classifying them according to their subjects. By means of this, the views of the two types started to get clearer: Rind and zahid had distinct opinions nearly in every aspect of life, especially in beverages, lovers and religion-Sufism. Naturally, this led to a conflict between the two types. Rind seemed like an in love, wise, mad, unrespectful person who was carefree with his surroundings, had no worry about religion and societal constraints and who drank like a fish. In contrast, zahid was a hypocritical person, who did not know about love when compared with rind and was only formalist in religion despite seeming to be devout. The poet, who always considered himself a rind, never got fed up with wearing zahid down and making fun of him and more to this, he even did not hesitate to insult him. Zahid vilified rind and gave him advice in every occasion. The dispute between rind and zahid, which was seen in Divan Poetry, is also important due to revealing the facts in the social life that are observed from the past until today.

The thesis has two main parts. The first part is Rind. The second one is Zahid. The subsidiary parts of the first main part are: A. Rind In General B. The Characteristics of Rind C. The Properties of Rind Ç. Rind and Beverage D. Rind and Lover E. Rind and Religion-Sufism F. Rind and Clothes G. Rind- In Material and In Spiritual H. Rind and Rival.

The subsidiary parts of the second main part: A. Zahid In General B. The Characteristics of Zahid C. The Properties of Zahid Ç. Zahid and Beverage D. Zahid and Lover E. Zahid and Religion- Sufism F. Zahid and Clothes G. Zahid- In Material and In Spiritual H. Zahid and Rival.

Anahtar Kelimeler
Divan şiiri
Rind
Zahid

Key Words
Divan Poetry
Rind
Zahid

ÖNSÖZ

Her milletin kendine has bir kültürü vardır. Bu kültürün içinde o milletin maddi ve manevi bütün değerlerini görülebilir. Kültür yeniden öğrenilip aktarılması gereken tarihsel bir kalıttır. Milletler varlıklarını ancak bu sayede devam ettirebilmektedirler. Tarih sahnesine baktığımızda sağlam bir kültür çatısı altında toplanan milletlerin her türlü güçlüklerle rağmen ayakta kaldıkların görürüz. Bu yüzden kültürel değerlerimize her zaman sahip çıkmamız gerekir. Edebiyat ise, kültürün aynası olarak karşımıza çıkar. Kültürde ne varsa onu edebiyatta bulmak mümkündür. Her insan nasıl ki hayatın bir parçası ise her edebî eser de hayat veya kültürün parçasıdır. Divan şiirindeki her bir beyitin içinde de, o devirden bir parça gizlidir.

Altı yüzyıl boyunca, Osmanlı toplumunun şiir zevkine cevap veren ve o hayata ayna tutan Divan şiiri bize rind ve zahid hakkında da bilgi vermiştir. Aynı toplumda yaşayan, aynı dini benimsemiş olan kişilerin tamamen farklı bir dünya görüşlerine sahip olması ile ortaya çıkan bu iki kutup arasındaki mücadelenin nedeni, birinin akıl diğerinin gönül adamı olması ile ilgilidir. Biri dinin katı kurallarına sıkı sıkı bağlı kaba sofu, diğeri meyhanecilerden çıkmayan âşık. Toplumun içinde bulunan bu iki tip, renkli ve bir o kadar da zıt kimlikleri ile Divan şairlerinin en önemli malzemelerinden biri olmuştur. Böylelikle, rind ve zahid, hayal dünyasının kalıpları içinde sıkıştığı iddia edilen Divan şiiri ile hayat arasındaki bağın öncelikli bir halkası durumundadır. Hatta Divan şiirinde sözü edilen bu iki tip arasındaki çekişmenin, günümüz toplumunda da hâlâ canlılığını koruduğu düşünülürse, konunun önemi ve bizim de bu çalışmayı tercih etmemiz ortaya çıkacaktır.

Divan şiirinin kuruluş dönemini tamamlayıp, Yükselme dönemine girdiği 16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunun da en parlak dönemidir. Bu dönemde yetişen şairlerle Divan şiiri en yüksek, en verimli dönemini yaşamıştır. Biz de çalışmamızda rind ve zahid arasındaki çekişmeyi göstermek için ağırlıklı olarak bu dönemin ünlü şairlerine yer vermeye çalıştık. Konuyu bize en iyi anlatacak örnekleri yani beyitleri seçmeye gayret ettik. Beyitleri fişledikten sonra, konularına göre sınıflandırdık. Daha sonra yoğunluklarına göre çalışmamızın içinde değerlendirdik. Beyitlerle ilgili açıklamalara üstte, örnek beyit ya da beyitlere, açıklamanın altında yer verdik. Beyitlerde geçen sofu, şeyh, vaiz, nasih, müddei gibi şahıslar, zahid kimliği altında toplayarak ya zahid ya da sofu demeyi uygun gördük. Rind ise, âşık, ârif, ehl-i hal, ayyaş gibi özellikleri ile karşımıza çıktı.

Konuları açıklamak üzere seçtiğimiz şiirler genelde gazel ağırlıklıdır. Bu yüzden özellikle önsöz, giriş ve sonuç bölümlerinde şiir örneklerini ifade ederken beyit demeyi tercih ettik. Çalışmamızda kaside, terhib-i bend, şarkı gibi diğer bazı türlerinden örnekler de vardır. Örnek aldığımız beyitin yanına şairin adı ve gazel ve beyit numarasını gösterdik. Divanları ve beyitlerle ilgili açıklamalarından yararlandığımız kaynakları dipnot olarak göstermeden diğer kaynaklar bölümünde göstermeyi uygun bulduk.

Birinci bölüm rind, ikinci bölüm zahid olmak üzere, çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Her iki bölüm konu başlıkları aynı olmak üzere dokuz bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümlerde rindin özelliklerini, zahidle olan mücadelesini göstermeye çalışıyoruz. Bu bölümlerin başlıkları şöyledir: A. Genel Olarak Rind B. Rindin Özellikleri C. Rindle İlgili Unsurlar Ç. Rind ve İçki D. Rind ve Sevgili E. Rind ve Din-Tasavvuf F. Rind ve Kıyafet G. Rind ve Maddi ve Manevi Haller H. Rind ve Rakip.

İkinci bölüm zahidle ilgilidir. Zahidi ve özelliklerini, dünyaya bakışını, hayat felsefesini ortaya koymayı ve böylece rindle olan çekişmeyi daha anlaşılır kılmayı amaçladık. İkinci bölümdeki başlıklar şöyledir: A. Genel Olarak Zahid B. Zahidin Özellikleri C. Zahidle İlgili Unsurlar Ç. Zahid ve İçki D. Zahid ve Sevgili E. Zahid ve Din-Tasavvuf F. Zahid ve Kıyafet G. Zahid ve Maddi ve Manevi Haller H. Zahid ve Rakip.

Çalışmamıza gösterdiğimiz bütün özenc rağmen, gözden kaçan hatalarımız olacağını düşünüyor ve hoşgörünüze sığınıyoruz. Tez konusunun seçiminden, sonuçlandırılmasına kadar çalışmamın bütün aşamalarında ilgisini ve yardımını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Coşkun Ak'a teşekkürü bir borç bilirim.

BURSA/ 2003

GÜLAY DURMAZ

İÇİNDEKİLER

SAYFA

| | |
|-------------------------------|----|
| GİRİŞ | 1 |
| BİRİNCİ BÖLÜM (RİND) | |
| I. RİND | 12 |
| A. GENEL OLARAK RİND | 12 |
| B. RİNDİN ÖZELLİKLERİ | 20 |
| 1. Âşıktır | 20 |
| 2. Ariftir | 31 |
| 3. Divanedir | 36 |
| 4. Rûsvadır | 39 |
| 5. Uyanıktır, Huş-yâr, Âgâh | 40 |
| 6. Sarhoştur | 41 |
| 7. Bu Anı Yaşar | 44 |
| 8. Ruh sahibidir | 45 |
| 9. Kalenderdir | 47 |
| 10. Pervasızdır | 48 |
| 11. Tokgözlüdür | 49 |
| 12. Arkadaş canlısıdır | 49 |
| 13. Şakacıdır | 50 |
| 14. Şairdir | 51 |
| C. RİNDLE İLGİLİ UNSURLAR | 52 |
| 1. Gönül | 52 |
| a. Genel Olarak | 52 |
| b. Gönülle İlgili Benzetmeler | 53 |
| (1). Kuştur: | 53 |
| (2). Kafes içindedir | 54 |
| (3). Lâledir | 54 |
| (4). Gamlıdır | 54 |
| (5). Aynadır | 55 |
| (6). Kabedir | 55 |
| (7). Nüktecidir | 55 |
| (8). Divanedir | 56 |
| (9). Uyanıktır | 57 |
| (10). Zahidi sevmez | 57 |
| (11). Pervâsızdır | 58 |
| (12). Kcbaptır | 58 |
| (13). Mumdur | 59 |

| | |
|---|-----|
| (14). Gariptir | 59 |
| (15). Kararsızdır | 59 |
| (16). Sevgili ister(şeh-levend, çeşm) | 60 |
| (17). Kadeh cam bade ister | 60 |
| 2. Akıl | 61 |
| 3. Sine | 63 |
| 4. Göz yaşı | 63 |
| Ç. RİND VE İÇKİ | 64 |
| 1. Genel Olarak | 64 |
| 2. İçkiyle İlgili Unsurlar | 65 |
| a. Şarap, mey, bâde | 65 |
| b. Kadeh, câm, peymâne | 76 |
| c. Meyhane | 82 |
| ç. Cür' a- | 91 |
| d. Sakî | 93 |
| D. RİND VE SEVGİLİ | 99 |
| 1. Genel Olarak | 99 |
| 2. Sevgili ile ilgili benzetmeler | 106 |
| a. Huri, melek | 106 |
| b. Şem (mum) | 107 |
| c. Büt, kafir, sanem | 107 |
| ç. Cüvan | 108 |
| d. Şeh, şah, sultan | 109 |
| e. Nigar | 110 |
| f. Ay, güneş | 110 |
| g. İsa, Yusuf Peygamber | 110 |
| ğ. Rind | 111 |
| h. Tutkun | 111 |
| 3. Sevgilide Güzellik Unsurları ve Rind | 112 |
| a. Saç (zülf, gisu, mû, muy) | 112 |
| (1). Genel olarak | 112 |
| (2). Saçla ilgili benzetmeler | 113 |
| (a). Rind | 113 |
| (b). Misk, Müşg, Çin, Hıta | 113 |
| (c). Halka, çenber, bend, ukde | 114 |
| (ç). Zincir | 114 |
| (d). Perişan, serkeş, fettan, fitne | 115 |
| (e). Tuzak | 115 |
| (f). Yılan | 116 |

| | |
|---|-----|
| b. Dudak (la' l, leb) | 116 |
| (1). Genel olarak | 116 |
| (2). Dudakla ilgili benzetmeler | 117 |
| (a). Şerbet, şeker, şirin | 117 |
| (b). Kadeh, saki, mey, meyhane, meze | 118 |
| (c). Ateş, surh, kan | 119 |
| (ç). Sır, raz, nâ-peyda | 119 |
| (d). Gonca, gül, ergevan | 119 |
| (e). Hz. İsa, Âb-ı Hayvan, Ab-ı kevser | 120 |
| c. Yüz (lika, didar, rû, çihre,)yanak(ruh, izar, arız) | 121 |
| (1). Genel olarak | 121 |
| (2). Yüzle ilgili benzetmeler | 121 |
| (a). Güneş, ay, gün | 121 |
| (b). Cennet, bağ-ı cinan | 122 |
| (c). Büt | 123 |
| (ç). Ruy-ı sade | 123 |
| (d). Lale, gül | 124 |
| (e). Şem' ,ateş | 124 |
| ç. Gamze | 124 |
| (1). Genel olarak | 124 |
| (2). Gamzeyle ilgili benzetmeler | 126 |
| (a). Mest | 126 |
| (b). Fitne | 126 |
| (c). Hun-har, cellad, katil, öldürücü | 126 |
| (ç). Kılıç, ok, hançer | 127 |
| d. Göz | 128 |
| (1). Genel olarak | 128 |
| (2). Gözle ilgili benzetmeler | 129 |
| (a). Mest | 129 |
| (b). Cadı, sahir, sihr | 130 |
| (c). Rind | 130 |
| (ç). Cellat, katil, zalim | 131 |
| e. Kaş | 131 |
| (1). Genel olarak | 131 |
| (2). Kaşla ilgili benzetmeler | 132 |
| (a). Mihrab, kible tak | 132 |
| (b). Keman | 133 |
| (c). Harf, nun | 133 |
| f. Boy | 133 |
| (1). Genel olarak | 133 |

| | |
|--|-----|
| (2). Boyla ilgili benzetmeler | 134 |
| (a). Tuba | 134 |
| (b). Servi, çınar | 134 |
| (c). Kıyamet, kamet, fitne, bela, | 135 |
| g. Kirpik, müje | 135 |
| (1). Genel olarak | 135 |
| (2). Kirpikle ilgili benzetmeler | 135 |
| (a). Ok | 135 |
| (b). Süpürge | 136 |
| ğ. Hatt | 136 |
| (1). Genel Olarak | 136 |
| (2). Hatla ilgili Benzetmeler | 137 |
| (a). Mushaf, ayet | 137 |
| h. Çene | 137 |
| (1). Genel Olarak | 137 |
| (2). Çeneyle İlgili Benzetmeler | 138 |
| (a). Zenehdan | 138 |
| ı. Kûy (mahalle) | 138 |
| (1). Genel olarak | 138 |
| (2). Kûyla ilgili benzetmeler | 139 |
| (a). Cennet | 139 |
| (b). Kâbe | 140 |
| (c). Gülsitan | 141 |
| (ç). Meslek | 141 |
| E. RİND VE DİN TASAVVUF | 142 |
| 1. Din | 142 |
| a. Genel olarak | 142 |
| b. Dinle ilgili unsurlar | 142 |
| (1). Cennet (huld, firdevs, cinan ,behişt) | 142 |
| (2). Cennetle ilgili mefhumlar | 145 |
| (a). Huri, gılman | 145 |
| (b). Kevser | 146 |
| (c). Tuba | 147 |
| (3). Cehennem | 147 |
| (4). İbadet | 149 |
| (5). Tesbih | 150 |
| (6). Namaz | 152 |
| (7). Namazla ilgili mefhumlar | 153 |
| (a). Secde | 153 |
| (b). Kible | 154 |

| | |
|--|-----|
| (c). Mihrab | 154 |
| (ç). Mescid | 155 |
| (8). Oruç | 155 |
| (9). Kabe | 157 |
| (10). Günah-tövbe | 158 |
| 1. TASAVVUF | 161 |
| a. Genel Olarak | 161 |
| b. Tasavvufla İlgili Unsurlar | 164 |
| (1). Sema | 164 |
| (2). Derviş | 165 |
| (3). Riya | 166 |
| (4). Melamet ta' n | 169 |
| (5). Mcn' ctmck | 175 |
| (6). Gurur | 178 |
| (7). Vahdet-kcsrct | 178 |
| (8). Terk | 180 |
| (9). Dünya | 180 |
| (10). Zühd | 182 |
| (11). Halvct | 185 |
| (12). Riyazct | 186 |
| (13). Sabır | 187 |
| F. RİND VE KIYAFET | 188 |
| 1. Şal | 188 |
| 2. Tac u taylcsan | 188 |
| 3. Hırka, kaba | 190 |
| 4. Cübbe | 191 |
| G. RİND VE MADDİ VE MANEVİ HALLER | 192 |
| 1. Ah, feryad, figan, nale | 192 |
| a. Genel olarak | 192 |
| b. Ah, feryad, figan, nale ile ilgili benzetmeler: | 193 |
| (1). Ateş, duman | 193 |
| (2). Bad, yel, hava | 193 |
| (3). ra' d, rah | 194 |
| 2. Hay u huy | 194 |
| 3. Gam, keder | 195 |
| 4. Gavg | 199 |
| H. RİND VE RAKİP | 200 |
| 1. Genel olarak rakip | 200 |
| 2. Rakiple ilgili benzetmeler | 201 |
| a. İt, seg, zag | 201 |

| | |
|--------------------------|-----|
| b. Kargadır | 201 |
| c. Bed lika Siyeh-rudur | 201 |
| ç. Ekşi yüzlü ve oğuktur | 202 |
| d. Şeytandır | 202 |

İKİNCİ BÖLÜM (ZAHİD)

| | |
|-----------------------------------|-----|
| II. ZAHİD | 203 |
| A. GENEL OLARAK ZAHİD | 203 |
| B. ZAHİDİN ÖZELLİKLERİ | 208 |
| 1. Nadandır, cahildir | 208 |
| 2. Soğuktur | 212 |
| 3. Vaizdir, öğüt verir | 215 |
| 4. Akı seçer | 219 |
| 5. Taş yüreklidir | 223 |
| 6. Gönül aynası pahlıdır | 224 |
| 7. Aşk bilmez | 225 |
| 8. Hamdır, pişmemiştir | 227 |
| 9. Karamsardır, eğlenmez: | 228 |
| 10. Bencildir (Hodbin, hodperest) | 229 |
| 11. İnkarcıdır | 230 |
| 12. Kötü bir şöhreti vardır | 232 |
| 13. İç dünyası zengin değildir | 233 |
| 14. Gelecek kaygısı vardır | 233 |
| 15. Meşrebi yoktur | 234 |
| 16. Ahmaktır | 234 |
| 17. Fitnevidir | 235 |
| C. ZAHİDLE İLGİLİ UNSURLAR | 236 |
| 1. Yüzle ilgili benzetmeler | 236 |
| a. Yüzü sarıdır | 236 |
| b. Yüzü asıktır, ekşidir | 237 |
| 2. Bel | 238 |
| 3. Gözle ilgili benzetmeler | 238 |
| a. Kör | 238 |
| b. Şaşdır | 239 |
| 4. Vücutu ile ilgili benzetmeler | 239 |
| a. Hayvanlar | 239 |
| (1). Dört ayaklılar | 240 |
| (a). Eşek | 240 |

| | |
|--|-----|
| (b). Deve | 240 |
| (c). Köpek | 241 |
| (ç). Domuz | 241 |
| (d). Kaplumbağa | 241 |
| (2). Kuşlar | 242 |
| (a). Kuş | 242 |
| (b). Karga, çaylak kuş | 242 |
| (c). Baykuş | 242 |
| (ç). Yarasa | 243 |
| (d). Tavuk | 244 |
| (3). Böcekler | 244 |
| (a). Örümcek, sinek | 244 |
| (4). Görünmeyen varlıklar | 244 |
| (a). Devdir | 244 |
| (b). Şeytandır | 245 |
| Ç. ZAHİD VE İÇKİ | 246 |
| 1. Genel Olarak | 246 |
| 2. İçkiyle İlgili Unsurlar | 247 |
| a. Şarap-mey bade | 247 |
| b. Kadeh sagar cam peyman | 253 |
| c. Meyhane | 255 |
| ç. Mest | 259 |
| d. Sakî | 261 |
| D. ZAHİDVE SEVGİLİ | 263 |
| 1. Genel Olarak | 263 |
| 2. Sevgili ile ilgili benzetmeler | 265 |
| a. Güneş, ay | 265 |
| b. Cennet | 266 |
| c. Ayna | 266 |
| ç. Put | 267 |
| d. Kafir | 267 |
| e. Mısır, Şam | 268 |
| 3. Sevgilide Güzellik Unsurları ve Zahid | 268 |
| a. Saç (zülf) perçem (turra) | 268 |
| (1). Genel olarak | 268 |
| (2). Saçla İlgili benzetmeler | 269 |
| (a). Gece, şam | 269 |
| (b). Küfr, kafir, zünnar | 270 |
| (c). Çevgan | 271 |
| (ç). Cim dal lam | 272 |

| | |
|--|-----|
| (d). Zincir, silsile | 272 |
| (e). Bulut | 272 |
| (f). Fattan | 273 |
| (g). Ejder (yılan) | 273 |
| b. Dudak | 273 |
| (1). Genel Olarak | 273 |
| (2). Dudakla ilgili benzetmeler | 274 |
| (a). Şarap, kadeh, sakî | 274 |
| (b). Şeker,şirin | 275 |
| (c). La'î | 275 |
| c. Ağız (dehan,fem) | 276 |
| (1). Genel olarak | 276 |
| (2). Ağızla ilgili benzetmeler | 277 |
| (a). Sır | 277 |
| ç. Yüz (lika, didar,rû,çihre), Yanak (ruh,izar,arız) | 277 |
| (1). Genel olarak | 277 |
| (2). Yüzle ilgili benzetmeler | 278 |
| (a). Güneş, ay, nur, gün | 278 |
| (b). Ateş | 279 |
| (c). Ayna | 280 |
| (ç). Yalın | 281 |
| (d). Peri | 281 |
| d. Gamze | 281 |
| (1). Genel olarak | 281 |
| (2). Gamzeyle ilgili benzetmeler | 281 |
| (a). Gammaz, fitne | 281 |
| (b). Ok (tir) | 282 |
| e. Göz | 282 |
| (1). Genel olarak | 282 |
| (2). Gözle ilgili benzetmeler | 283 |
| (a). Mest | 283 |
| (b). Cadı | 284 |
| f. Kaş | 284 |
| (1). Genel olarak | 284 |
| (2). Kaşla ilgili benzetmeler | 284 |
| (a). Mihrab, mescid, tak | 284 |
| (b). Yay | 287 |
| (c). Tak | 287 |
| g. Boy | 287 |
| (1). Genel olarak | 287 |

| | |
|--|-----|
| (2). Boyla ilgili benzetmeler | 288 |
| (a). Serv | 288 |
| (b). Tuba | 288 |
| h. Hatt | 288 |
| (1). Genel olarak | 288 |
| i. Çene | 289 |
| (1). Genel olarak | 289 |
| i. Kûy (mahalle) | 290 |
| (1). Genel olarak | 290 |
| (2). Kûyla ilgili benzetmeler | 290 |
| (a). Cennet | 290 |
| E. ZAHİD VE DİN TASAVVUF | 292 |
| 1. Din | 292 |
| a. Genel olarak | 292 |
| b. Dinle ilgili unsurlar | 293 |
| (1). Cennet (Huld, Firdevs, Cinan, Behişt) | 293 |
| (2). Cennetle ilgili mefhumlar | 296 |
| (a). Huri, gılman | 296 |
| (b). Kevser | 296 |
| (3). Cehennem | 297 |
| (4). İbadet | 298 |
| (5). Tesbih | 302 |
| (6). Namaz | 305 |
| (7). Namazla ilgili mefhumlar | 307 |
| (a). Mihrab | 307 |
| (8). Oruç | 307 |
| (9). Kabe | 309 |
| (10). Günah, tövbe | 310 |
| 2. TASAVVUF | 311 |
| a. Genel olarak | 311 |
| b. Tasavvufla ilgili unsurlar | 313 |
| (1). Sema | 313 |
| (2). Derviş | 314 |
| (3). Riya | 315 |
| (4). Melamet-ta' n | 320 |
| (5). Men' etmek | 322 |
| (6). Gurur | 323 |
| (7). Vahdet-kesret | 324 |
| (8). Dünya | 325 |
| (9). Zühd | 326 |

| | |
|---|------------|
| (10). Halvet | 328 |
| (11). Riyazet | 329 |
| F. ZAHİD VE KIYAFET | 332 |
| 1. Tac taylesan | 332 |
| 2. Hırka kaba | 333 |
| 3. Cübbe | 335 |
| 4. Libas | 336 |
| 5. Misvak | 337 |
| G. ZAHİD VE MADDİ VE MANEVİ HALLER | 338 |
| 1. Ah, feryad, figan, nale | 338 |
| 2. Kavga, Hay u huy | 338 |
| 3. Gam keder | 342 |
| H. ZAHİD VE RAKİP | 344 |
| 1. Genel Olarak | 344 |
| 2. Rakiple ilgili benzetmeler | 344 |
| a. Şeytan | 344 |
| b. Eşek | 344 |
| SONUÇ | 345 |
| KAYNAKLAR | 350 |
| EK-1 | 355 |
| ÖZGEÇMİŞ | 359 |

| Kısaltma | Bibliyografik Bilgi |
|----------------|---------------------|
| a.g.e. | Adı Geçen Eser |
| a.g.m. | Adı Geçen Makale |
| B.Ruhi | Bağdatlı Ruhi |
| Bkz. | Bakınız |
| C. | Cilt |
| Çev. | Çeviren |
| F. Kadim | Fehim-i Kadim |
| G. | Gazel |
| Haz. | Hazırlayan |
| K. | Kaside |
| K. Burhaneddin | Kadı Burhaneddin |
| s. | Sayfa |
| Ş. Esad | Şeyhülislam Esad |
| Ş. Galip | Şeyh Galip |
| Ş. İshak | Şeyhülislam İshak |
| Ş. Yahya | Şeyhülislam Yahya |
| Tc. B. | Terci-i Bend |
| Tk. B. | Terkib-i Bend |
| v.b. | Ve benzerleri |

GİRİŞ

Bu çalışmamızda Divan şiirindeki rind ve zahidin çekişmesini göstermeye çalıştık. Birbirinden tamamen farklı dünya görüşünde olan bu iki tip arasındaki mücadelenin ne kadar güçlü olduğunu anlamak için her ikisinin de özelliklerini, hayat felsefelerini, yaşantılarını ve toplum içindeki yerlerini görmemiz gerekiyordu.

Bu yüzden de bunları anlamamıza yardımcı olabilecek beyitleri seçerek çalışmamızı biçimlendirmeye gayret ettik.

Çalıştığımız iki tip arasındaki çatışmayı göstermek amacıyla divan şiirindeki örnekleri esas aldığımız için, çalışmamızla ilgili açıklamalara geçmeden önce, Divan şiiri hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Divan edebiyatı, nazarî ve estetik esaslarını İslamî kültürden alarak meydana gelen, yeni Türk edebiyatı döneminin başlangıcı kabul edilen Tanzimat edebiyatı dönemine kadar varlığını sürdürmüş olan eski Türk edebiyatının adıdır. Özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenerek, Arapça ve Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüştür.

Eski Türk edebiyatına Divan edebiyatının yanı sıra Yüksek Zümre edebiyatı, Klasik Türk edebiyatı, Saray edebiyatı ve az rastlanmakla birlikte Enderun edebiyatı da denmiştir. Bundan başka bu edebiyat, İslamî Türk edebiyatı ve Ümmet Çağı Türk edebiyatı adlarıyla da anılmıştır. Divan edebiyatı terimi, bunlar arasında en yenisi olmakla birlikte en çok tutulanı olmuştur. Eski şairlerimizin yazmış oldukları şiirleri divan adı verilen defterler içinde toplamaları nedeniyle bu edebiyata Divan edebiyatı ,ağırlıklı olarak Divan şiiri, denilmiştir. ¹

¹ Aktün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.9, İstanbul 1994, s.389.

13. yüzyılda ilk örneklerini vermeye başlayan Divan şiiri, sonraki yıllarda parlak çağlarını yaşamıştır. Kuruluş, Yükseliş ve Taklit olmak üzere kabataslak üçe ayrılır. Kuruluş dönemini kapsayan 13. 14. ve 15. yüzyıl şairleri göz kamaştırıcı bir seviyede olan İran edebiyatına hayrandırlar. Bu dönem şairleri onlar gibi olmak istediklerini, onları örnek aldıklarını her fırsatta söylerler. Yükseliş dönemi ise İstanbul'un fethiyle başlayıp, 18. yüzyıl sonlarına kadar devam eder. İstanbul şairleri artık kendilerini İran şairlerine eşit hatta onlardan üstün tutarlar. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu büyümüş, İstanbul bütün dünya şehirlerini geride bırakan bir refah ve kültür düzeyine ulaşmıştır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren Divan şiiri ömrünü bitirmiş, yaratıcılığını yitirerek Taklit dönemine girmiştir. Ülkede birçok kurum Batı'ya yönelmiştir. Büyük İmparatorluk hasta adam olmuştur. Zaten yeniliklere açık olmayan Divan edebiyatı, büyük bir değişim hamlesi ile Batı etkisinde yeni bir edebiyatın, Tanzimat edebiyatının başlaması ile son bulmuştur.²

Biçim açısından her ne kadar murabba, muhammes v.b. bend bütünlüğü esasına dayalı birçok nazım şekli kullanılmışsa da, Divan edebiyatı beyit esasına dayanan bir edebiyattır. Beyit sisteminde şair, genelde, söylemek istediğini iki dizince sığdırmak durumundadır. Vezin, aruz veznidir. İslami dönem Türk şiirinde göz kafiyesi esastır. Bu tip biçimsel özelliklerin yanı sıra, içerik özellikleri de Divan şiirinde önem taşır. Bunlar dil ve üslup, edebi sanatlar, konu-temalardır.³

Buraya kadar kısaca ele almaya çalıştığımız Divan şiirinin, çok renkli ve çok zengin bir edebiyat olduğu açıktır. Bu edebiyatın kaynakları: Kur'an ve Hadis, Kıssas-ı Enbiya ve Evliya Menkıbeleri, Tasavvuf unsurları ve Şehname motifleri ile eski İran mitolojisinin fikir, mecaz ve mazmun kaynaklarıdır. Birçok araştırmacı ve yorumcu, yüzyıllara damgasını vuran ve büyük bir tarihi ve kültürel birikimin sonucu olan bu edebiyatın, sosyal konular ve günlük hayatla olan ilişkisini ihmal etmiş, daha çok onun

² Kabaklı, Ahmet, "Divan Edebiyatı", Türk Edebiyatı, C.II, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1973, s.277.

³ Mengi, Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ, Ankara 1994, s.18.

hayal dünyasına dikkat etmiştir. Divan edebiyatını teşbih ve hayal dünyasının kalıplaşmış ve donmuş örneklerini içeren bir edebiyat olarak nitelendirilerek alışlagelmiş yanlış bir görüştür. Oysa ne kadar geniş ve zengin de olsa sadece hayal dünyasına dayanmış, toplumdan kopmuş bir edebiyatın bu derece güçlü olması ve bu kadar uzun yaşaması düşünülemez.⁴

Divan edebiyatının soyut bir düşüncenin ürünü olmadığını göstermeye çalışan aşağıdaki gibi açıklamalar da vardır:“Osmanlı Divan şiirinin yaklaşık beş yüzyıl boyunca serpilip gelişmesine kaynaklık eden başlıca şey, bu şiirin geniş bir kitlenin ilgilendiği önemli konuları akıcı, anlamlı ve dolaysız bir biçimde dile getirmiş olmasıdır. Gerçek hayatla hiçbir ilgisi olmaması şöyle dursun, çok büyük bir ihtimalle kendisini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü alış veriş vardır.”⁵

Aynı açıklama konuyla ilgili olarak şöyle devam eder: “Tasavvufi görüş, toplumsal ve sanatsal davranışın birçok yönüne nüfuz etmiştir. Osmanlıların hepsi derviş değildi ama şairler ve seslendirdikleri kitle içinde tasavvufi görüşün temel öğelerini bilmeyen ve bunlara yakınlık duymayan kimselerin var olduğunu düşünmek bile güçtür. Ayrıca, Osmanlı toplumunun geniş bir bölümü, hayatın duygusal boyutuna hatırı sayılır bir önem atfeden bir anlayışın etkisi altındaydı.”⁶ Bu yüzden Divan şiirinin doğrudan doğruya duygusal hayatla ilintili sayıldığı açıktır.

“Fuzûlî'nin Poetikası” adlı eser ise, Divan edebiyatının kaynaklarını dört ana başlık altında toplarken sosyal hayatı da bunlara dahil eder: Dinî ve tasavvufî kaynak, Tarih ve sosyal hayat kaynağı, Felsefî ve ilmî kaynak, Estetik değerler sistemi.⁷

⁴ Aylar, Selçuk, “Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Makaleler, Haz: Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.459.

⁵ Andrews, Walter G, Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000, s.32.

⁶ Andrews Walter, a.g.e., s.143.

⁷ Doğan, M.Nur, Fuzûlî'nin Poetikası, Kitabevi, İstanbul 1997.

Bu görüşlerden yola çıkarak Divan edebiyatındaki gerçekliğe ait izlerin varlığını açık bir biçimde görebiliriz. Tanzimattan beri Divan edebiyatının “hayattan kopuk” oluşu ile ilgili eleştiriler yapıldığı açıktır. Ancak eski toplumumuzda var olan ve iki psikolojik kutbu temsil eden rind ve zahid arasındaki ilişki ile Divan şiiri, bir elini hayata uzatmış olarak görülür. 17. yüzyıl Osmanlı toplumu içinde, Kadızadeliler ve Sivaslılar diye anılan iki grup arasındaki olaylar, gerçek hayatta rind ve zahid çekişmesine örnek oluşturur.⁸

Divan şiirinde iki tip arasındaki mücadele sosyal hayatla ilgili unsurları belirgin bir biçimde yansıtmaktadır. Rind, hayatın yükünden kurtulmanın yolunu meyhaneye köşesinde bulmuştur. Dış dünyadan kopup, toplumun baskısından kaçan rind, kendine yarattığı dünyada aşk ve içki sarhoşu olarak yaşamayı tercih eder. Ancak onu büsbütün çevresinden kopuk bir kişilik olarak değerlendirmek de doğru olmaz. Çünkü o, zahide çatarak onun kişiliğinde, toplum yapısında aksayan yanları göstermeye çalışır. Öyleyse, rind, hem toplumdaki etkilenmiş, hem de toplumu etkilemeye çalışmıştır.⁹

Yüzyıllar boyunca insanlar arasında görülen çeşitli inanç, düşünce, mesrep farklılıklarının edebiyata yansması olan rind ve zahid arasındaki mücadele çok ilgi çeken bir konudur. Hayattan kopuk, soyut duygu ve düşüncelerle çevrilmiş olduğu biçiminde eleştirilen Divan şiirine toplumsal yaşamın canlılığını ve rengini katan unsurlardan biri de, rind ve zahid tipidir. Bu yüzden de Divan şairleri tarafından hak ettikleri ilgiyi yoğun bir biçimde görmüşlerdir. İki ayrı düşünce kutbunda bulunan bu ikilinin mücadelesi hem toplumun dünya ve ahirete bakışlarını etkilemiş, hem de şairlerimizin düşüncelerini açığa çıkarmada büyük rol oynamıştır. Örneğin Fuzûlî sadece şiirlerinde bu konuyu işlemekle kalmamış aynı zamanda rind ve zahid üzerine kurulu Farsça mensur bir eser meydana getirmiştir. Fuzûlî'nin bu küçük eserinde Rind, şairin gönlünden geçenleri, Zahid de düşüncesini açığa vurur. Sonunda şairin düşüncesi

⁸ Akkaya, Hüseyin, Abdülâhad Nûri ve Divanı, Kitabevi, İstanbul 2003. s.23

duygusunda birleşir. Şair eserini şöyle bitirir: “Fanilik diyarında akıllı ile deli birdir, aynıdır. Deniz dibinde inci tanesiyle taş birdir, aynıdır. İyi ve kötü sayma işi ortadan kalkınca meşhid ile meyhane birdir, aynıdır.”¹⁰

Divan şairleri kendilerini rind olarak görürler. Buna göre, rind, divan şiirinde örnek tutulan, kâmil, olgun kişidir. Kendi değer yargıları ile yaşayarak başkalarının düşüncesine önem vermeyen rind, geniş görüşlü, filozof bir kimsedir. Birçoklarının ömürleri boyunca peşinden koştukları mal, şöhret, mevki gibi şeyleri umursamaz. Din karşısında hoşgörülü, yaşam ve geçim kurallarına boş vericidir. Kimsenin kınamasına aldırılmayarak riyasız ve yalansız olmaya çalışır. Hikmete, hakikate düşkündür. Zahid ise, İslam’ın özünü değil, sadece sözünü, kabuğunu anladığı farz edilen dar görüşlü biridir. Şahsi çıkarları için ibadet eden, veya etrafa fazla dindar görünerek iki yüzlü davranan kimselerdir ki, daima rindlerin alaylarına hedef olurlar.

Bu çalışmamızda rind ve zahidin özelliklerini ve aralarındaki çekişmeyi belirleyebilmek için değişik yüzyıllara ait Divanları inceledik. Ancak 16. yüzyılın Divan şiiri açısından çok parlak bir dönem olması dolayısıyla, bu yüzyıla ait ünlü şairlerin eserlerine daha çok yer verdik. İncelediğimiz Divanları şöyle sıralayabiliriz: 14. yüzyıl: Nesîmî, Kadî Burhaneddin.; 15. yüzyıl: Ahmet-i Dâî, Şeyhî, Ahmet Paşa, Necâtî.; 16. yüzyıl: Zâfî, Hayâlî, Bâkî, Nev’î, Bağdatlı Rûhî, Fuzûlî Figânî, Muhibbî, Cinânî, Usûlî, Hayretî, Çâkerî, Emrî, Helâkî, Amrî, Yahya Bey, Vasfî, 17. yüzyıl: Nef’î, Nâbî, Nâilî, Neşâtî, Cevrî, Fchim-i Kadîm, Şeyhülislam Yahya, 18. yüzyıl: Şeyh Gâlip, Nedîm, Enderunlu Vâsîf, Koca Râgîp Paşa, Şeyhülislam Esad Efendi, Şeyhülislam İshak Efendi. Bu Divanlara ait bilgiler “diğer kaynaklar” kısmında verilmiştir. Bunlardan alınan örnek gazel, kaside ya da terkib-i bend v.b. numaraları, kaynakçada belirtilen Divanlar esas alınarak gösterilmiştir.¹¹

⁹ Mengi, Mine, *Divan Şiirinde Rindlik*, Ankara 1985.s.37

¹⁰ Fuzulî, *Rind ile Zahid*, çev. Hüseyin Ayan, Ankara 2001, 13-16.

¹¹ Bkz. “Diğer Kaynaklar.”

Seçtiğimiz bu Divanlarda rind ve zahidin mücadelesine tanıklık edecek pek çok beyit ortaya çıktı. Bu beyitleri fişleme usulüne göre sınıflandırarak her iki tip ile ilgili konu başlıklarını oluşturduk. Rind ve zahidle ilgili başlıkları hazırlarken özellikle Türk Edebiyatında tip tahlilleri konusunda yapılan tasnif çalışmalarını da gözden geçirdik.¹² Beyitlerde rind tipini bulabilmek için rindin özelliklerini net bir biçimde ortaya koymak gerekiyordu. Bu nedenle şairin rind tipini bize nasıl tanıttığını göz önünde bulundurmaya çalışarak bu tipin aynı zamanda sosyal hayatta önemli bir yeri olan tiplerle de ifade edildiğini gördük. Buna bağlı olarak rind, eserlerde âşık, arif, dervişin bazı özellikleriyle de karşımıza çıktığı için rindi sadece rind olarak değil âşık, arif, derviş, v.b. olarak da göstermek durumunda kaldık. Sûfi, vaiz, şeyh, nâsîh v.b. kişilikleri de aynı karakteri çizdikleri için zahid tipi olarak değerlendirdik.

Çalışmamızı rind ve zahid olmak üzere iki ana bölümden oluşturduk. Birinci bölümde rind tipini ele alıp, özellikleri bakımından inceledik. Ortaya çıkan başlıklar şöyledir: A. Genel Olarak Rind B. Rindin Özellikleri C. Rindle İlgili Unsurlar Ç. Rind ve İçki D. Rind ve Sevgili E. Rind ve Din – Tasavvuf F. Rind ve Kıyafet G. Rind-Maddi ve Mancvi Haller H. Rind ve Rakip.

Beyitler yardımı ile rindin kimliğini ortaya koymadan önce çeşitli sözlüklerden ya da rindle ilgili açıklamalardan yola çıkarak rindi genel olarak tanıtmaya çalıştık. Onun âşık, arif, divane, sarhoş, rüsva, v.b. karakteristik özelliklerini ise başka bir başlık altında topladık. Rindle ilgili Unsurlar olarak öncelikle gönülden söz ettik. Çünkü rind, gönül adamıdır. Onun işi gönüldür. Bu yüzden rind ve gönül ilişkisi ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim incelediğimiz beyitler de bunu destekler nitelikte örnekler içermekteydi. Rind için kullanılan harabatî kelimesi, rind içki ilişkisinin de önemini vurgulamaktadır. Biz de rind ve içki başlığı ile rindin başta şarap olmak üzere içkiyle ilgili câm, saki, meyhanecî v.b. ile olan bağını göstermeye çalıştık. Burada içkinin, içki

¹² Kaplan, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri, Dergâh, İstanbul 2001.

sunanın, meyhanenin övgüsünü yapan her şairin, rindliği mutlaka aynen yaşamış olması da gerekmez. Kaldı ki İslâm dinine göre, içkinin yasak olduğu göz önünde bulundurulursa, bunun bir tepki olduğu, hayal dünyasının bir parçası olduğu da akla gelbilir. Ancak hayal yanı ağır bassa da bu dünya mutlaka gerçek hayatın ipuçları ile doludur. Bu yüzden kendini rind olarak gören Divan şairi, gerçek olsun ya da olmasın şiirlerinde, toplum kurallarını ve dinin yasaklarını, zahidin öğüdünü, aşarak içkinin verdiği keyfi doyasıya yaşamayı seçmiştir.

Rind ve sevgiliyi anlatan bölüm, rindin sevgiliye olan tutkusunu içermektedir. Çünkü rindlik içki içmek, güzel sevmekle ilgilidir. Burada âşık olan rind, seven insandır. Güzellikten ve güzelden anlar. İçki içme ve güzel sevmeye rinde Allah vergisi bir yetenektir. Sonradan kazanılmaz. Rind ezelden beri sarhoştur, âşıktır. İçkiye, güzele, güzelliği olan düşkünlüğü onu rind yapan özelliklerdendir. Sevgilinin katı, acımasız ve inatçı tutumu âşık olan rindi perişan etse de o, güzelden vazgeçmeyi hiç düşünmez. Hatta onun verdiği kederden mutlu bile olur. Bu yolda haysiyetini yitirmiş olmak onu üzmez aksine toplumda itibarını yitirmeden, rüsva olmadan gerçek âşık olunmayacağını bildiğinden sevgilinin her türlü nazına, cefasına katlanır. Zahidin onu kınaması ise âşık olan rind için bir şey ifade etmez. Rind, sevgilideki her bir güzellik unsuruna ayrı ayrı ilgili ve tutkuludur. Rind, sevgili ve diğer bölümlerin sınıflandırılmasında ve açıklanmasında yararlandığımız kaynakları metnin akışını engellemek için kaynakça kısmına yazmayı daha uygun gördük.¹³

Dinin katı kuralları, değişmez sayılan inançlar, rindin yaşayışına uygun değildir. Toplumun üzerinde oluşturduğu her türlü baskıya karşı rindin kendini koruyabileceği yer harabattır. Camii yerine, meyhaneyi seçerken de rindin içi son derece rahattır. Çünkü dindar geçince, ibadetten başını kaldırmayan riyakâr zahidin yanında, meyhaneden çıkmayan rindin ruhu daha temizdir. Dinin her türlü şakacılığına karşı olan

¹³ Bkz. "Diğer Kaynaklar".

rindin amacı, ruh olgunluğuna erişmek olmalıdır. Bu yüzden de tasavvufun hoşgörü çatısı altında rindin özelliklerinin birleştiğini görmek mümkündür. Rind, zahid gibi dinin kurallarına sıkı sıkıya uymaz. Dıştan çok içle, özle ilgilenir. Namaz kılmak, oruç tutmak v.b ibadetler, zahide aittir. Rind, bu dünyadaki cenneti yaşamak taraftarıdır. Onun cennete de cehennemi de bu dünyadadır. Bu yüzden de ahirette ulaşılacak cennetle ilgilenmez. Rind ve Din Tasavvuf başlığı altında, rindin din ve tasavvufla ilgisi bu çerçevede oldu. Seçilen şiir örnekleriyle, dinin ve tasavvufun unsurlarıyla rindin ilişkisini göstermeyi amaçladık.

Rind ve Kıyafet başlığını taşıyan bölümde, hırka, taç, atlas, šal, cübbe gibi kıyafetleri daha çok zahidin giydiğini söyleyen rindin kıyafeti, köhne bir abadır ve bununla da gurur duymaktadır. Rind, dış görünüşe önem vermez. O, gönül adamıdır. Ruh olgunluğu ile ilgilenir. Tacı hırkayı terk etmiştir.

Maddi ve manevi hallerde ise rindin aşk acısı ile gam ve keder içinde olduğu bu yüzden de ah çekip, feryat ettiğini gösteren örnekler seçilmiştir. Rindin çektiği ah, gönülden gelmektedir ve gönüldenki aşk ateşinin kıvılcımlarını taşımaktadır. Çektiği acıların nedeni daha çok sevgilidir. Onun vefasızlığıdır. Devamında gelen Rind ve Rakip bölümünde de görüleceği gibi sevgili aşık olan rinde değil, rakibe yüz vermektedir. Bu yüzden de rind, köpek, karga gibi çeşitli hayvanlara benzetmekten çekinmediği rakipten hiç hoşlanmaz.

İkinci bölüm ise çeşitli özellikleri bakımından ele aldığımız zahidle ilgilidir. Zahidi bize anlatan ise rind olan şairin kendidir. Biz zahidi, onun gözünden tanırız. Rindin karşısında son derece itici ve yapay bir tip olarak çıkan zahid, dindar kıyafetinin altına gizlenerek, her türlü baskıyı ve elçtiriyi yapma gücünü kendinde gören biridir. Çalışmamızda, zahidle ilgili konu başlıklarını şöyle oluşturmuştuk: A. Genel Olarak Zahid B. Zahidin Özellikleri C. Zahidle İlgili Unsurlar Ç. Zahid ve İçki D. Zahid ve Sevgili E.

Zahid ve Din – Tasavvuf F. Zahid ve Kıyafet G. Zahid-Maddi ve Manevi Haller H. Zahid ve Rakip.

Zühd kelimesi ile yakından ilgili olan zahid, İslamiyetin ilk dönemlerinde "zahidler devri" ndeki anlamından zamanla uzaklaşıp, olumsuz bir anlam kazanmış ve divan şiirine de bu şekilde girmiştir. Zahid kelimesinin geçirdiği bu süreci gözlemleyebileceğimiz eserlerin incelenmesi ise ayrı bir çalışma konusu oluşturacak kadar kapsamlıdır. Divan şiirindeki yaşamdan zevk almaya bilmeyen zahidi genç olarak tanıtmaya çalıştığımızda, ilk başlıkta, karşımıza çıkan tanımlar ya da açıklamalar, zahidin aşırı ve kaba bir sofı olduğunu gösteriyordu. Bu yüzden de zahid, cahil, soğuk, öğüt verici, taş yürekli, ham, karamsar v.b. olumsuz özelliklerini Zahidin Özellikleri başlığı ile belirttik. Burada çıkan özelliklerin hepsinin olumsuz olması hiç de şartıcı değildir. Zahid, öyle cahildir ki ne aşkı bilir ne âşığın dilinden anlar. Anlamadığı gibi, rinde sürekli öğüt verir. Ancak onun sözleri de kendi gibi soğuktur. Havayı bile dondurur. Rinde İlgili Unsurlar başlığı altında da yine bu olumsuz hava devam eder. Öyleki, zahidin yüzü, asıktır, ekşidir. Gözleri şaşır ya da kördür. Bu yüzden de gerçeği göremez. Rind, zahidi çeşitli hayvanlara benzettir. Gerçek bu benzetmeler sırasında gerçek diğer bölümlerdeki zahidle ilgili yorumlarında rindin mizahi yönünü görmek mümkündür. Örneğin zahidi; eşek, deve, köpek, domuz, kaplumbağa, baykuş, v.b. hayvanlara benzer.

Zahid ve İçki başlığı altında topladığımız beyitler, zahidin dini kurallara sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Bu yüzden de günah ve cehennem korkusuyla içkiden uzak duran zahid, rindin de içki içmesini engellemeye çalışır. İçki içenleri de bir yandan kötüler. İçkinin verdiği keyfi bilmeyen zahid, yaşamdan zevk almaya çalışan rindin karşısında kuru ve kısır bir yapıya sahiptir. Her ne kadar içkiyi inkâr etse de aslında içinen buna karşı bir istek duyar. Nihayet sonunda da içmeye başlar. Ancak bunda bile cesur davranamaz. Kendini yine dindar gösterip, gizli gizli içer. Rind için

meyhane cennet gibi bir yerdir. Ancak zahid buradaki manayı kavrayamaz. Bu yüzden de meyhaneye gitmez. Zaten gitse de buradaki rindler, onun varlığından rahatsız olurlar. Hatta saki bile o varken içki sunmak istemez.

Zahid ve Sevgili bölümünde ise, durum farklı değildir. İçkiden, meyhaneden anlamayan zahid, güzelden, güzel sevmekten de anlamaz. Rind, bu dünyanın zevkini sürmekten yanadır. Bunun için de şarap içer, güzel sever. Bu yüzden de zahidin eleştirileri hep rindin üzcrindedir. Çünkü zahid kuru kuruya zühde bağlıdır. O, bu dünyanın güzelleri ile değil, cennetin hurilerini ister. Onlara kavuşmak için de bu dünyadaki yaşantısında oldukça kötümser bir bakış açısına sahiptir ve sürekli ibadet etmektedir. Sevgilinin kaşı dururken mihraba secde etmesi bunun için küçük bir örnektir. Her ne kadar sevgiliye karşı olumsuz bir tutum sergilese de zahid burada da ikiyüzlü davranmaktadır. Çünkü o da içten içe sevgiliyi istemektedir.

Zahidin Din-Tasavvuf konularındaki bakışı ise, çok açıktır. Bu bölümdeki beyitler de buna örnektir. Burada, zahidin aşırı dindarlığı söz konusudur. Her şeyi dış kabuğundan gören, özü kavrayamayan zahid, dinin kuralları arasında sıkışıp kalmıştır. Burada zahidin en büyük amacının cennet olduğu görülmektedir. Yaptığı bütün ibadetlerin temelinde bu amaç yatmaktadır. İnsanları da kendi gibi olmaya zorlayan zahid, bunu korkutarak yapmaya çalışır. Buradaki en büyük kozu da cehennemdir. Tasavvufun hoşgörüsünden uzak olan zahid, bu dünyanın nimetlerine sırt çevirip, akıl yoluyla hareket ederek zahidlik temelinde dayalı bir tutum sergiler. Bu yüzden de aşktan ve cezbeden habersiz, şeriatı aşmamış ve taklitten öteye gidememiştir.

Zahid ve Kıyafet konusunda da zahidin aşırılığa kaçtığını Divan şiirindeki beyitler yardımı ile gözlemek mümkündür. Zahidin kıyafeti, atlas, hırka, cübbe, tac, misvaktır. Rind ise, zahidin bu kıyafetlerini alaya alır ve eleştirir. Üzerindeki bu kıyafetlerin onu cennete götüremeyeceğini sık sık söyler. Eğer meyhaneye girmek isterse, zahidin bunları meyhane kapısında bırakması gereklidir.

Zahid, Maddi ve Manevi Haller konusunda ise, âşık olan rind gibi yoğun duygular ve coşkular yaşamadığı için ah çökmeyen de ne olduğunu bilmez. Kaldı ki, ah gönülden gelir. Ama zahid gönülle değil, akılla hareket ettiği için hem aşktan hem de ah'tan yoksundur. O, sadece mescitte hay u huy çıkar. Mescitte oluşan bu tablo ile de zahid sanki bir kavganın ortasında gibidir. Zahid ve Rakip bölümünde de zahidi ve rakibi bize anlatan, rindliği benimsemiş olan şairin kendidir. Rakibi seçmeyen rind, zahidin rakibin yerini dahi alamayacağını, onu sevgilinin kapısında eşek yerine dahi bağlanamayacağını söyleyecek, ne rakibi ne de zahidi sever.

Rind ve zahid olmak üzere iki bölümden oluşan çalışmamızın sonuna rind ve zahidin karşılaştırmasına yer vermedik. Çünkü her ikisinin de özelliklerini ayrı ayrı belirtince bu farklar kendiliğinden ortaya çıkmış oluyordu.

Gördük ki, Divan şiirinde tasavvufi şairlerden, mahalli şairlere kadar hemen hepsinde rindane ifadeler yer vermiştir. Hemen hepsinde az ya da çok rind ve zahidle ilgili beyitler vardır. . Daha çok gazel ağırlıklı olmak üzere bazen kaside, şarkı, kıta, terkiib-i bend v.b nazım şekillerinde, konumuzla ilgili örnekler bulunmaktadır. Konumuzla ilgili beyitler çoktu, ancak bu konu ile ilgili çalışmalar azdı. ¹⁴

Bu çalışmayı seçme nedenimiz de bu konudaki çalışmaların azlığı idi. Biz de çalışmamızı rind ve zahid tipleri üzerinde yaparak, bu iki tip arasındaki çekişmeyi göstermeyi amaçladık. Bu sayede hem Divan şiirindeki iki tipi daha yakından tanıdığımız gibi hem de Divan şiiri ile hayatın bağı, rind ve zahidin tanıklığında ortaya koymayı hedefledik.

¹⁴ Konuyla ilgili tespit ettiğimiz çalışmalar şunlardır: 1: Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, 127 sayfa.
2. Ahmet Atilla Şentürk, Sufi Yahud Zahid Hakkında, 83 sayfa.
3. Zeynel A. Aygün, Bağdatlı Ruhi Divanı'nda Rind ve Zahid Tipleri, 107 sayfa.

I. RİND

A. GENEL OLARAK RİND

Divan şairleri çoğu kez rind tipiyle kendilerini özleştirmişlerdir. Divan şiirinde rind ve rindlikle ilgili pek çok beyit bulunmaktadır. Rindin özelliklerini ve yaşam tarzını gözler önüne seren bu beyitler, şairlerin neden kendileri için rind tipini seçtiklerini de bir bakıma açıklamaktadır.

Rind “Kâmûs-i Türki”de “1.İşret vesâir şeylerden ihtirâz itmez lâubâlî adam. Harâbâtî 2. Zâhiren lâubâlî ve gayr-i muhteriz görünen ve ehl-i dil adam.”¹

“Lugat-ı Nâcî”, “Arif-i lâubâlî-nümâ, revîş-i lâubâliyâne sahibi feylesof, bâtını irfân ile müzeyyen olduğu halde zâhiri sâde görünen hakîm.”²

“Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü”nde rind için, “lâubâlî meşrep, kayıtsız münkir, sarhoş, görünüşte tenkidi, hakikatte selâmeti mucip hal ve kıyafette gezen yerlerinde kullanılır bir tabirdir. Rind’in “Burhan- 1 Katı”daki izahı şöyledir: “Hind vezninde bikayd ve lâubali ve muhil ve zeyrek ve münkir manasındadır. Türkide yosma derler. Zahiri melâm ve bâtını selim kimseye de ıtlak olunur ki Melamiyye taifesidir.”³

“Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat”ta, rind kelimesinin Farsça olduğunu “Kalender, dünya işlerini hoş gören kimse, aldırışsız” diye geçtiğini görürüz. Kelimenin çoğulu da “rindân”dır.⁴

“Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü” “rind” i şöyle açıklar: “Acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Hayat felsefesi böyle olan kişilere rind denilir.”⁵

¹ Samî, Şemseddin, Kâmûs-i Türki, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.671.

² Nâcî, Muallim, Lugat-ı Nâcî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s.445.

³ Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.III, İstanbul 1993, s. 48-50.

⁴ Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1990, s.1073

“Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”nde rind için özetle şöyle denir: “Halkın hakkındaki söylediklerine aldırmandan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi. Rindler Daha çok melamîler ve kalenderler gibi gelenek ve göreneklere aldırmandan geniş bir hürriyet ve gönül rahatlığı içinde yaşar.”⁶

Şuara Tezkirelerinde, rind’i doğrudan doğruya tanıtan, hayat felsefesini ortaya koyan açıklamalar yoktur. Sadece sözlük anlamı ve kelime ve terkiplerle rind hakkında genel bir fikir verir. “ ayyâş, ehl-i işret, tab-ı latif, bî-tekellüf-şive, zarif, evbaş, kallâş, bî-pervâ, lâubâli, şûride v.b.” kelime ve terkipler bunlara örnektir.⁷

“Divan Şiirinde Rindlik” adlı makalesinde İsmail Hakkı Sevük, Divan şairlerinin uzun asırlar kendilerini hep birer rind görerek öğündükleri halde, rindliğin ne olduğunu değil anlatmak böyle bir şeye temas bile etmediklerini belirterek şöyle devam eder: “Bütün eski şairler nasıl şairliği anlatmadan şiir yazdılsa, rindliğin ne olduğunu söylemeden de hep birer rind geçinmişlerdir.. Sanki onun ne olduğu herkesçe bilindiği için rindliği anlatmaya lüzum görmedikleri sanılmaktadır.. Fakat genellikle bilinir sanılan nice basmakalıp kavramlar vardır ki asıl bilinmeyen onlardır.”⁸

Rind için bazı sözlükler “arifi, laubali “, “ehl-i dil adam”, “kalender meşreb” gibi sözlerle geçiştirilmiştir. Halbuki rindliğin yalnız bir kavram değil asırları kaplayan koskaca ve kendi başına bir konu olması önemliydi. Ali Seydi’nin “Resimli Kamus-ı Osmanî”si rind kelimesinin sözlük anlamlarına biraz daha ilaveler ekleyerek yazmıştı: “Meşreb-i bâtını hilye-i irfan ile müzeyyen olduğu halde zâhiri sade görünün feylesof” diye açıklamasına rağmen bu da rindlik için yeterli değildir. Rindliğin birçok kavramları bir araya topladığı bir gerçektir: Meyhanenin kadehi ile tasavvufun kadehi,

⁵ Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.449.

⁶ Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 437.

⁷ Tolasa, Harun, Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.Y.Y’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, İzmir 1983, s.141.

⁸ Sevük, İsmail Habip, Divan Edebiyatında Rindlik, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Haziran 1947

aşkın mecazisi ile hakikisi, gönül adamlılığı iç doluluğu, dışı aldırmayış, parayı hor görme, kıyafetinde gelişi-güzellik zühdün dışına çıkmak suretiyle zahide çatıp sadece güzel olana ve güzel şeye gönül bağlayarak fâniliği ezelin “elest” ile ebedin sonsuzluğunda avuttukları için hayattan kâm almayı akıl kârı bilmek. Ve rinde hepsinden daha yakışanı ikbale yukarıdan baktıkları için ikballeri ile böbürlenenele kafa tutmanın zevkine ermeleri.” Bütün bunların rindliğin unsurları olmasına rağmen yine de rindliğin tamamlanmasının söz konusu olmadığından bahseden makale, neşe ve şakraklığın rindlik unsurlarını kaplayan bir camia sentezi olduğunu belirtir.⁹

“Su Kasidesi Şerhi”nde rind ile ilgili bazı açıklamalara yer verilmiştir: “Rind hind vezninde, vaktiyle bugünkü genç gibi, her ne yapsa alkışlanır bir sınıfın adı idi. Bugün yeni edebiyatımızdayeri kalmadı. Bundan sonra edebiyat tarihi ile ilgilenenler onun mânâsını sözlüklere müracaat edince anlayacaklar. Farsça sözlüklere bakılınca rindin manalarının karmaşık yazıldığı görülür. Bunların cümlesi göz önüne alınca görülür ki, rendîden tahtayı kazıyıp cilalamak fiil kökünden gelen tahta kazıma aletine rende denir. Rende ile kazınan kazıntıya (yongaya) hind vezninde rind denir. Mecâzen şerefsiz, heaysiyetsiz, alâde adamlara, bizdeki “süprüntü” gibi, yaygın olarak ad olmuştur. Haysiyetini gözetmeyip, meyhanelerde, yiyip içip, çalıp oynanan yerlerde eğlenir, sefa düşkün kimseye de rind demişlerdir. Sonra şair, edip, zarif, yeme içme ve sohbeta düşkün insanlara da rind denilmiştir. Daha sonra da evliyaullahdan ve tarikat ehlinde lâubâli meşrepli, bir mezhebe pek bağlı kalmayan ve melâmî tabir olunan gayrı mutaassıp, sermest ve aşkı ilahi olan âriflere de rind vasfı caiz görülmüştür. Gerçi cümlesi te’vil götürür şeyler ise de bu zâtların gerek hâlleri ve işleri, gerek şiirleri ve gidişatı salih kimseler ve zahidlerin meslek ve meşrebine zahiren uygun olmadığından halkın rind tabirini üzerlerine almış oluyorlar...Osmanlı edebiyat tarihinde şeriatın

⁹.Sevük a.g.m.

zâhirine uymayan ve tasavvuf neşesiyle şiir yazarların cümlesi kendilerini ilâhi rindler zümresinden saymışlardır.”¹⁰

“Su Kasidesi Şerhi” isimli eserde rindle ilgili açıklama şu şekilde devam eder: Rind, şark dünyasının yetiştirdiği en önemli insan tiplerindedir; onun hayat karşısında pasif mukavemet gösterme, felaketler karşısında istifini bozmayıp zevk ve sefasına devam etme, daima içki içme, güzel sanatlara karşı ilgi duyma, maddiyata, siyasî ve idarî hayata karşı olma, fakirlikten hoşlanma gibi mümcyiz vasıfları olduğundan bahsedilip; hakiki Türk tipi olan akıncıya, dindar ve mistiklere de tamamen zıt bir tip olduğunu söylenerek, bu insan tipinin bize İran’dan gelmiş olabileceği ile ilgili bilgiler verilmiştir.¹¹

Aynı eserde rindle ilgili açıklamalar şöyle tamamlanmıştır “ Rind, edebiyatta kalender, hoşgörü sahibi, derdi ve zevki bir tutan, gönül ehli, olgun insan, dışı kötü görünse de sarhoş olsa da içi iyi, temiz insan anlamı ile kullanılır, tasavvufî metinlerde de aynı kelimenin ilahî aşk şarabıyla kendinden geçmiş olan, dünya zevklerine önem vermeyen, dünyadan elini eteğini çekmiş ârif kişi manası taşır”¹²

“Divan Şiirinde Rindlik” adlı eserde rind hakkında verilen bilgiler ise şöyledir: “Rindin çok yanlı bir kişiliğinin olduğu ortadır. Sözlüklerin hemen hepsinin dediğine göre rind, çevresinde olup bitene kayıtsız, din ve toplum kurallarını umursamaz, gösterişsiz, içkiye düşkün biridir. Rind aynı zamanda gönlü zengin, özü doğru, zeki, şen şakrak, bilge kişidir. Rind yerine kullanılagelmiş olan kalender sözü, rindin kendince boş ve gerçeksiz saydığı çabalara, kurallara karşı gösterdiği kayıtsızlığa işaret eder. Harabatının sözlüklerdeki karşılıkları, bed-mest, bekri, sefil, perişandır. Yani harabati, içkiye düşkünlüğü belirten bir kelimedir. Nitkim rind, halk dilinde sarhoş anlamında kullanılır. Tezkirelerde de rindle birlikte kullanılan ayyaş, evbaş, kallaş gibi sıfatlarla

¹⁰ Akar, Metin, Su Kasidesi Şerhi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s.38.

¹¹ Akar, Metin, a.g.e., s.39.

¹² Akar, Metin, a.g.e., s.40.

rindin içki tutkusu belirtilirken, şuride, şuh-pişe, şahid-baz, ehl-i işret gibi sıfatlarla da onun zevke ve eğlenceye düşkün yanı ifade edilir.”¹³

İskender Pala “Ah mine’l-Aşk” adlı eserinde rindliği, yüksek bir kültürün asırlar boyu yoğurduğu birikimleriyle yeni mahiyetler kazanmış ve pek çok açılımları bulunan bir olay olarak değerlendirmekte ve şöyle devam etmektedir: “Bugünün insanına ne kadar geniş anlatılsa da mutlaka eksik kalacak, onu ifade eden cümleler tamamlanamayacaktır. Belki o anlamakla değil yaşamakla öğrenilecek bir davranış biçimidir.” Rind kimdir sorusuna cevabı şöyledir: “Rind, pek çok hasletleri üzerinde toplayan bir mefhumlar manzumesi olarak terkinde bulunan her bir erdemi, derisinin rengi kadar kendisiyle birleştirebilmiş, içi bilgicilerle süslü iken dışarıdan bakıldığında aleladelik sınırından bir zerre taşmamış kişidir. O, batınen tabiatın sekizinci harikası olduğu halde, zahiren bir sokak kadısının bile konaklamayacağı dercede harabe görünen kişidir.”¹⁴

Rindliği ortaya çıkaran nedenler, rindin kimliğini daha anlaşılır kılacaktır. Çünkü rindliği yaratan nedenlerle, rindin hayat felsefesiyle yakından ilgilidir. Rindliğin ortaya çıkışı Müslüman toplumların kaderci ve kötümser dünya görüşü ile yakından ilgilidir. Bu görüşe göre, hayat kısa ve geçicidir. Sıkıntı ve üzüntüyle yoğrulmuştur. Yaşadığı süre içinde felek, insanoğluna pek gülmez. İnsanın kendi iradesi ile bu düzene katabileceği pek bir şey de yoktur. Öyleyse, işleri olurlarına bırakıp, alınyazısına katlanmak gerekir. Bu durumda da kişinin yapacağı, ya kendi kabuğuna çekilip, gerçek huzuru öteki dünyada araması ya da göz açıp kapayıncaya kadar geçen bu ömürde kişinin gününü gün ederek, varın yoğun tasasını çekmemesi görüşünü doğurmuştur.¹⁵

“Rindmeçrep olmak, rindâne, rindçe yaşamak, bu kültürün uzantısıdır. Hayatın görünen kısmına değil, esrarına ve esprisine önem vermek, insanın kalıbına değil,

¹³ Mine Mengi, *Divan Şiirinde Rindlik* s. 12.

¹⁴ Pala, İskender, *Ah mine’l-Aşk*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 264-265

¹⁵ Mengi, a.g.e., s.14.

kalbine ehemmiyet affetmek, şekle değil, ruha hayran olmak...”¹⁶ Rindin hayat tarzını oluşturur.

Rindin mertliği dürüstlüğü, hoşgörülüğü, insana olan saygısı, sevgisi, şefkati, alçakgönüllüğü vb. güzel nitelikleri biraraya toplayan çok canlı bir yapısı vardır. Rindin dünya görüşünde, yaşamayı sevme, yeryüzünde mutlu olma özlemi vardır. Bu özlem insanlık tarihinin en eski zamanlarında dahi kendini göstermiştir. İlkçağ insanı da mutluluğu elde etmek için yaşadığına inanırdı. Mutluluk ise, Tanrı Dionysos’a göre, içip taşmakla, derin bir yaşama sevincine kapılmakla sağlanırdı. Doğu’da rindin ve rindliğin doğuşu, İran mitolojisinde önemli bir yer tutan Cemsit’in şarabı buluşuna bağlanır. Doğu’nun kötümser dünya görüşünün yarattığı bir yaşam felsefesi olarak algılanan rintlik, yaşamın süreksizliğinden, geçici ve kısa oluşundan doğmuştur. Bundan dolayı da insanoğlunun kısa süren yaşamında varın yoğun tasasını çekmeden gününü gün etmek, yalancı dünya değerlerini önemsememek, kendi benliğini yenmek amacıyla içkinin verdiği sarhoşluğa sığınmak düşüncesi oluşmuştur. Rindliğin ortaya çıkışının bir başka nedeni de İslamiyetin şeriat kurallarına sıkı sıkı bağlı olanlara karşı duyulan tepkidir. Bunlar zühd ve takva yanlılarıdır ve bazı yasaklar koymuşlardı.. Özgür düşüncenin yasaklanması, yaşamın güzelliklerine karşı oluşan duyguları dile getirmek gibi yasaklar vardı. Bu yüzden de zahid, gerek rind gerek halk tarafından da sevilmemiştir.¹⁷

Rindliğin ortaya çıkışında tasavvuf da önemli bir rol oynamıştır Rindlikte de tasavvufta olduğu gibi, maddeyi önemsememe, hayatın zorluklarına, acılarına katlanabilme, gönül zenginliğini kazanabilme görüşü hakimdir. Bu yüzden de rindlik ve tasavvuf arasındaki ilişki oldukça önemlidir.. Ayrıca rindliğin doğuşunda saray hayatının rolü vardır. Çünkü rindin, zevk ve alışkanlıkları doğrultusunda arzuladığı

¹⁶ Kara Mustafa, “Fuzuli’nin Rind ü Zahid ve Türkçe Divan’ında Züht ve Zahid Tipi,” Fuzuli Kitabı, İstanbul 1996, s.183-189.

¹⁷ Mine Mengi, “Eski Toplumumuzdaki Rindlik Geleneği Üstüne”, Tarih ve Toplum, C.2, İstanbul 1984, s.160-162.

yaşam tarzına en uygun olan yer burasıdır. İçkisiz ve eğlencesiz bir saray düşünülemez. Durum böyle olunca da rindliğin saray tarafından desteklenip himaye edilmesi normaldir.¹⁸

Divan şairlerinin konuyla ilgili yaklaşımlarını yine onların söyledikleri beyitlerle ortaya koyup, rindin kim olduğunu ya da özelliklerinin neler olduğunu görelim.

Rind, harabat ehli olarak anılmasıyla her ne kadar ün yapmış olsa da özünde zahidin tahmin edemeyeceği kadar yüce bir yerdedir. Çünkü onun zahid gibi riya ile işi yoktur ve açgözlü değildir bu yüzden zahidlerin davetini asla kabul etmeyen rind, sadece sevgilinin şarabı ile perişan durumdadır.

Gününü gün etmek varken, gelecek kaygısını ve istegini taşımaz. Zaten açık açık zahid ya da sufi olmadığını söylemekten çekinmediği gibi onların ayıplamasını da umursamaz. Rind takva ile zühd ile uğraşmaz onun işi aşktır, aşktan sarhoş olmuştur. Bütün ilgisi sevgilidir. Yanına sevgilisini alıp dünyanın bütün kederlerinden kurtulmayı amaçlar. Ancak sevgilisinin adını başkaları gibi cütrafa yaymaktan da hoşlanmaz ve sevgilisini gizlemeyi tercih eder.

Rindi rind yapan özelliklerin başında onun şaraba, meyhaneye olan düşkünlüğü gelir Bu durum aslında onun kaderinde vardır. Çünkü rind, ezel meclisinde sunulan aşk şarabının içtiğinden beri sarhoştur.

Elinden kadchi düşürmeyen rind, sadece sarhoş değil aynı zamanda divanendir. Zevk ve sefa içinde yaşamaya yönelik bir hayat tarzına sahip olduğu için avareliği ve derbederliği de elden bırakmaz. Bu yaşantının sonucu olarak da ne küfür bilir ne din. Dünya bağından kurtulmuştur. Bu yüzden de makam mevki hirsından uzaktır.

Rind için hayatta önemli olan yiyecek içecek eğlenmedir. Arkadaşları ise elbette ki yine kendi gibi şarap içen diğer rindlerdir. Zahidlerle anlaşmasına imkan yoktur Zahidin

¹⁸ Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.16.

verdiği hiçbir öğüdü dinlemeyen rindi böyle bir hayatın içinde boş sananlar ise yanılmaktadır. Dünyanın debdebesinden kendini kurtarmış olan rind, gerçeğe öze ulaşmıştır. Öyleyse kaba sofunun rindi cisim gözüyle görüp değerlendirmesi beklenemez ancak can gözüyle bakmasını bilenler onu anlayabilir.



B. RİNDİN ÖZELLİKLERİ

1. Âşıktır

Rind, seven insandır. Rindlik sevmekle başlar, insanın istenen en yüce mertebeye ulaşması için de aşk gereklidir. Tıpkı meyhane gibi aşk da kişiyi olgunlaştırır. İstedığı mertebeye ulaşmasında ona yardımcı olur. İnsanın özünü tanıyıp kötülüklerden arındırması, orada asıl gerçeği bulabilmesi içinse aşk gereklidir. Gerçekte Doğu düşünceğinde aşk, gelişigüzel bir duygu olmayıp bir varlık sorunudur. Evrende ne varsa aşkın buyruğu altındadır.¹⁹

“Aşk yakıcıdır, yok edicidir, âşık bunu bilir ama yine de kendisini aşkın o yakıcı cezbesinden kurtaramaz, kurtarmak istemez. Aşk yolunda gördüğü her türlü eziyet onun sevinç kaynağıdır. Çünkü sevgiliye ulaşmak, onun yolunda ilerlerken, bedeni yok etmekle mümkündür. Yani aşk, sonucu çok önceden bilinen bir durumdur.”²⁰

Âşık aşkı, zahid ise akılı temsil eder. Aşk çok çetin bir yoldur ve sürekli akılla çatışma halindedir. Aşk yolunda daha ilk adımda baş vermek gerekir. Aşk dünya ilmiyle medresiyle kavranamaz. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar. Onu her şeye tercih eder. Bu yüzden de âşık akla değil aşka uyar akılı ve akıl meselelerini bir tarafa bırakır. Zühd ve takvaya da değer vermeyen âşık, aşk, zevk, şevk ve keşif yolunu tutar. Ancak bu çileli bir yoldur, yakıcı bir ateştir. Gönül gam, keder, ile harap olamayınca aşk hazinesi ortaya çıkmaz. Âşığın vücudu aşk ile dirilir, aşksız kalmak onun için ölümdür.²¹

¹⁹ Mengi, Mine, a.g.e. s.30.

²⁰ Mehmet Kalpaklı, “Divan Şiirinde Aşk”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 454.

²¹ Uzun, Mustafa, “Aşk”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.4, İstanbul 1991, s.18-21.

Aşk, yerine göre yol olur yürünür, yerine göre iman olur uyulur. Bazen ateş olup yakar, bazen deniz olup boğar. Sultan olur ülkeyi yönctir, şarap olur sarhoş edcr. At olup koşar, kuş olup uçar. Hazine olur hakir toprakları altına dönüştürür. Sır olur saklanır, gonca olur açılır. Gül bahçesi olur kokusuyla âşıkları mest edcr, güncş olur âşıkların ümit meyvelerini olgunlaştırır. Aşkın evveli sabır, ahiri tahammüldür. Âşık üzüldüğü nispette aşkı artar. Aşk bir denizdir, içine dalmayınca anlaşılmaz, dalınca da kara görünmez.²²

Aşk, aşığa ait bir haldir. Her ne kadar seven ve sevilen arasındaki bir duygu olsa da aşk, âşığın hissesine düşmüştür. Âşığı bu hale düşüren neden ise sevgilinin güzelliğidir. Aşkın en büyük özelliği belki de sonsuz olmasıdır. Sevgiliye karşı duyulan bu kadar büyük sevgiye, aşka rağmen işin acı tarafı sevgilide bu duygudan eser olmamasıdır. Buna rağmen aşkın verdiği acı ve ıstırap altında ezilen âşık, aşkın kendinden şikayetçi değildir. Hatta o, aranır ve istenir. Zaten gerçek âşıklar bilirler ki, aşk ıstırabına çare yine aşktır. Âşığın bu durumuna karşın sevgilinin yaptığı ise sadece naz etmek, âşığı hasret ateşinde yanmaya terk etmek ve âşığın bütün davranışlarına kayıtsız kalmaktır. Bu da âşığı, sevgilisinin yaptığı her türlü davranıştan, hatta onu kovmasından, azarlamasından, acı çektirmesinden bile zevk alır bir psikolojiye sürükler. Böylece âşık acılardan mutlu olur.

Âşık olan rindlerin hali aşk yüzünden değişir. Bu, çok yıkıcı ve harap edici bir durumdur. Çünkü âşığın belki bükülür, gözünden kanlı yaş akar, avareleşir v.s. Bu acıyı giderecek olan sevgilidir. Fakat sevgilinin tutumunu da ele alınca bunun yarayı daha da derinleştireceği kaçınılmazdır. Aşk bir sırdır ve onun duyulmasını sevgili istemez. Bu yüzden de âşığın aşkından dolayı bağırıp çağırması onu etrafa duyurması hoş olmaz. Fakat âşık ne yaparsa yapsın gözyaşı onu ele vermektedir.

²² İskender Pala, Ah mine'l Aşk İstanbul 1999, s. 290.

İradesi elinden gitmiş kararsız âşık, cefacı sevgilinin mahkûmu ve mecburudur. Sevgilinin uzaktan yüzünü göstermesi, kendisine sadece bakışını çevirmesi âşık için bir lütuftur. Karşılıksız aşkta sevgilinin ortada olmayan varlığının yerini almış hayaliyle yetinmek âşığın gıdasıdır. Âşık düştüğü bu deritten dolayı derman bekleyen bir hasta gibidir. Sevgili ise derde derman olacak kişidir. Âşık kendini bu yolda kurban etmekten kaçınmaz. Hüküm ve iradeyi elinde tutan sevgili her zaman sultan, efendi ya da sahip olurken, âşık olan rind de kul köle olur. Aşkta en korkulan durum ise sevgilinin eziyet ve cefadan vazgeçmesidir. Çünkü bu artık sevgilinin âşıktan yüz çevirmesi her şeyin, her ümidin bitmesi demektir.

Âşık çılgın bir durumdadır. Aşk yüzünden herkesin diline düşerek aşağılanıp, ayıplanmaktadır. Ama buna rağmen bu sevdadan vazgeçmeyi asla düşünmez:

Fuzûlî rind-i şeydâdur hemîşe hâlka rüsvâdur

Şorun kim bu ne sevdâdur bu sevdâdan uşanmaz mı (Fuzûlî G.264/7)

Âşığın kınanması aslında boşuna değildir. Çünkü aşkın getirmiş olduğu acı, keder o kadar çoktur ki âşık perişan bir haldedir. Ama insanın olgunlaşmış kemale ermesi için de bu ıstırapın olması gerektir. Bu yüzden de âşık aslında ne bu aşktan ne de bu aşkın acısından rahatsızdır. Aksine bu acıdan memnundur:

‘ Işk derdinden olur ‘ âşık müstaķım

‘ Āşıķuñ derdine dermān itseler bīmār olur (Fuzûlî G.96/3)

Aşk derdiyle âşığın çektiği acılardan dolayı düştüğü perişan hal, herkesin dilinde dir. O bütün ayıplanma taşlarına muhatab olsa da, çektiği üzüntü ve sıkıntılardan mum gibi erise de yine aşkında ısrarlıdır. Çünkü melamet gibi acı ve üzüntü de kişinin olgunlaşması için gereklidir. Aşk yolunda çekilen bütün acı ve kederler onu huzura götürecektir. Öyleyse ne aşktan ne de aşkın getirdiği sıkıntılardan yakınmak doğru değildir. Hatta bundan mutlu bile olunmalıdır:

‘İşk derdiyle hoşem el çek ‘ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dernânuñdadur (Fuzûlî G.85/2)

Aşk aslında bir beladır ancak rind bu beladan vazgeçeceğine ölmeyi tercih edecek kadar aşka bağlıdır. Aşkın bütün eziyetine ve cefasına razıdır. Âşıklık kolay iş değildir. Aşk ateşinin görüntüsüne Kaf dağı bile dayanmaz:

‘Aşkî terk itmese nola Rûhî

Uğramış bir belâdur ey vâ‘ iz (B.Rûhî G.570/7)

Lâf urmağdan nolur ‘âşıklık âsân iş degül

Âteş-i ‘aşkuñ tecellâsına durmaz küh-ı Kâf (B.Rûhî G.589/2)

Rind olmanın gereklerinden biri itibarını yitirmek, toplum tarafından hor görülmektir. Bu duruma düşen kişi ancak âşık ya da rind olur. Aşk sırrının bilinmesi ise kaçınılmazdır. Öyleyse âşık bundan rahatsız olmamalıdır:

‘Âşık isen rind ü rüsvâlığdan ikrâh itme kim

‘İşk sırrın iktizâ-yı devr pinhân istemez (Fuzûlî G.115/5)

Aşkından dolayı rindi en çok ayıplayan zahiddir. Bu ayıplamayı rind, hayasızca bulur:

Zinhâr vâ‘ iz itmesün erbâb-ı ‘ışkı zemm

Hağdan utansun eylesün bî-hayâlığı (Zâtî C.III G.1592/5)

Aşk, öyle bir duygudur ki rinde büyük acılar çektirir. Ezelden beri de rind bu tutkunun esiri olmuştur:

Bezm-i belâda içmez iseñ mey yirine kıan

Şûfi nedür kıo añlayamazsın şafâ-yı ‘ışk (Hayretî G.179/3)

Rind aşkı açıklamaz gizler. Böylece onun adını da dillere düşürmemiş olur. Fakat rindin bu aşkı gizli tutması meşhur âşiklerden daha az âşık olduğu anlamına

gelmez. Rind de en az onlar kadar büyük bir aşkla doludur. Sadece bunu ortalığa yaymak istemeyiz:

Rind olan ma'şukını fâş cylemez mestür ider

Gayrılar 'ışk ile ammâ kendüyi meşhür ider (Yahya Bey G.79/1)

Aşk dıştan bakıldığında deliliktir, ama içine girildiğinde akla ihtiyaç göstermez. İnsan akli nötr bir varlık gibidir. Yani içine konulduğu kabın şeklini alır. Aşk ise gönülde hissedilir. Bu yüzden akıl gönlün emrine verilmiş sayılır. İnsanın en mutlu olduğu anlar, aklın gönül içinde eridiği yani aşka kendini teslim ettiği anlardır. Bu yüzden de aklın divanc, zühdün viran olması aşkın etkisiyle gerçekleşir:

'Aklı dīvānc kırup zühdi ider mest-i harāb

Böyledür işte sülük eyler iseñ mezheb-i 'ışk (Cevrī G.134/4)

Zahid, rindin aşka olan düşkünlüğünü anlamaz. Ancak merak da eder. Çünkü kendinde böyle haller yoktur. Bu yüzden de aşkın nasıl bir şey olduğunu öğrenmek ister. Bunun için cevap bellidir. Aşk, korkunç olan ölümü bile kolay hale getirir. Bunu görmek için de rinde bakmak yeterlidir:

Zāhidā bilmek dilersin 'ışk hālinden haber

Ölmeği āsān ider ol buña yitmez mi delil (Muhibbī G.1736/4)

Ṭarīq-i 'aşkda şūfī degül mi cān virmek

Hemīşe 'āşık olanlar ider ziyān didüğüñ (B.Rūhī G.662/3)

Zāhidā bu 'ışkdan 'āşıklara maksūd ne

'İd-i vaşla irişüb cānını kurban eylemek (Necātī G.296/7)

Aşkı sadece duyduğu kadarıyla bilen zahid, aşk lezzetinden hiç tatmamıştır. Aşkın ne olduğunu bile bilmeyen bir gafildir. Aşk zevkinin ne olduğunu bilen, elbette ki aşk zevkini yaşayan rindlerdir:

Muhabbet lezzetinden bî-haberdür zâhid-i ğâfil

Fuzûlî ‘aşk zevkîn zevk-i ‘aşkı var olandan şor (Fuzûlî G.84/7)

Aşk ehli olan rind, aşkı erbabı için de övülen kişidir. Ancak bunu onaylamayan zahidler arasında da yerilen, aşağılanan kişidir:

‘İşk erbâbı içre memdûhuz

Zühd aşhabı içre mezmûmuz (Amrî G.40/5)

Rind aşkın kötü yanını görmek istemez. Çünkü aşk onun imanıdır, ona uymak zorundadır:

Zâhidâ küfrini ‘ışkuñ tut kim imân bilmişüz

Sû’-i zann itmek ne lâzım bir müselmân haqqına (Necâtî G.486/3)

Rindin zahidlerle mücadelesinin nedeni de aşktır Çünkü rindin hayatını bu aşk doğrultusunda sürdürmektedir. Zaten herkesin diline düşmesinin nedeni sevgiliye duyduğu bu büyük aşktır.

Erbâb-ı ‘aşk ceng ider eşhâb-ı zühd ile

Maqsûd sensin eyleseler hâs u ‘âm bahş (Bâkî G.25/5)

Rind aşk yüzünden, değişik hallere ulaşır. Bu hallerden dolayı da diğer kişilerden farklıdır. Onun için mescitle meyhane, zahidin sesi ile sarhoşun narası birdir. Bu yüzden aşk demek, rindin kendi özünü keşfetmesi, olgunluğa giden yolu bulması demektir:

Rind-i ‘aşkam mescid ü meyhâne yek-sândur baña

Şavt-ı şûfî na’ ra-i mestâne yek-sândur baña (Cevrî G.2/1)

Aşk vadisi çok çetindir. Her an her türlü tehlikeyle karşı karşıya kalan rind, gamdan tasadan kurtulamaz. Hatta bu uğurda canını bile verir. Ancak sahip olduğu tek varlık aşk olduğu için aşk yolunun bütün tehlikelerini canla başla kabul eder:

Şūfî tarîk-i ‘aşkda biz derd esiriyüz

Hün-ı cigerde dem geçiren merd esiriyüz (Hayālî G.210/1)

Şırlardan vâdi-i ‘aşkın geçilmez bişesi

Zâhidâ ‘aşk ehlinüñ yoktur dime endîşesi (Hayālî G.568/1)

Aşk yolundaki türlü cefaya rağmen, rind yolundan dönmez. Bu da ona itibar kazandırır. Bu itibarı da elbette ki kendi gibi aynı yolu tutmuş kimselerin arasında görür. Rind, ölse bile aşk yolundan dönmez. Hatta öldüğünde mezarının âşıkların gelip geçtiği yol üzerinde olmasını ister:

Tarîk-i ‘aşkda şâbit kadem bir rind-i ‘âşkıdur

Anuñçün Rûhîye ‘aşk ehli cümle i‘ tibâr eyler (B.Rûhî G.267/5)

Ey Fuzûlî çıksa cân çıkman tarîk-i ‘aşkdan

Reh-güzâr-ı ehl-i ‘aşk üzre kılm medfen baña (Fuzûlî G.12/7)

Rind, aşk mülkünün padişahıdır. Çünkü o, ahının kılıcıyla rüsvalık ülkesini baştan başa fethetmiştir. Bu yüzden de gerçek sultan odur. Ondan daha üstünü yoktur:

Melâmet mülkini açdum ser-â-ser tîğ-ı âhumla

Bugün ben pâdişâh-ı mülk-i ‘ışkam bir diyâr aldum (Zâtî C.2. G.972/4)

Şöfi ‘ışk ehlini sultân-ı vilâyet añlamaz

Anuñ için kendüsin ‘uşşâkdan evlâ umar (Yahya Bey G.135/2)

Rind aşk coşkusuyla kendinden geçer, farklı bir boyuta ulaşır. Bunu gören zahidin artık dedikodudan vazgeçmesi gerekir:

Buldı ‘âşık cezbe-i ‘aşk ile vecd ü haller

Âhîr olmadı mı ey vâ‘ iz bu kıl u kaller (Usûlî G.34/1)

Zahid sürekli öğüt verir ama rind âşıktır bu yüzden de zahidin hiçbir sözünü dinlemez. Zahid .verdiği öğütleri dinleyen kimsenin olmadığını görünce artık öğüt

vermekten vazgeçer. Aslında bundan vazgeçmesinin nedeni rindin, zahidin dediklerinin tersine daha da aşka düşmesidir. Rind ariftir, aşkın kadrini kıymetini bilir.

Bu yüzden de zahid gibi cahiller onu engelleyemez. Kaldı ki onlar yalancıdır:

Naşihatlar kılmur zâhid baña her dem-be-mestûrî

Veli bilmez ki bu ‘aşık olupdur ‘ışk ma‘ zûrî (Ahmet-i Dâ’î G.299/1)

Kesdi benden zâhid-i âlûde-meşreb pendûn

Gördi kim ‘aşkum ziyâd olmağdadur virdükce pend (B. Rûhî G.119/3)

Doğru yoldur zâhidâ ben ‘ışkı bildüm fârig ol

Nuş kılma tutmazam senûn gibi kemrâhdan (Muhibbî G.2148/4)

Öğüdün tutmaz ehl-i ‘aşk vâ‘ iz

Ki uymaz câhile ‘irfân olanlar (Usûlî G.23/7)

Baña sen vazını ‘arz itme vâ‘ iz

Bilirüm kim yalancı kışşa-hânsın (Nesîmî G:304/6)

Zahid, rinde öğüt vereceğine, rindin aşk acısından düştüğü durumu anlatsa, dinleyenlerin yüreklerini parça parça eder:

Minberde hasbihâlüm şerh eyle vâ‘ izâ

Sâmi‘ lerün yüreklerini pâre pâre kılmı (Zâtî C.II G.863/4)

Rind aşkında samimidir. Bu aşkın gıdası üzüntüdür. Her an sevgiliden lütuf beklemekle geçer. Sevgiliye ait küçük bir söz bile onu kendinden geçirir. Canını sevgiliye verecek kadar cömerttir. Ondan gelen her eziyete katlanır. Sözünde sadıktır. Çektiği eziyetlerle aşk işinde olgunluk kazanır. Sahip olduğu en önemli varlık aşktır. Bu yüzden de aşk yolunun tehlikeleri onu asla yıldırılmaz. Sevgilinin rakibe ilgi göstermesi onun için en büyük zulümdür. Sadece sevgili değil, talih, felek, zaman ve rakipten de zulüm görür. Bu yüzden de yakasını yırtar, kan yutar, denizler gibi coşar, ırmaklar gibi ağlar, aklını yitirir. Buna rağmen aşktan asla vazgeçmez.

Rind âşıktır, âşıklığı ile övünür, gerçek âşıklar rindlerdir. Rind, özelliklerinden hiç taviz vermeden kendi bildiği yoldan gitmekte ısrarcıdır. Bu yolda âşığın en rahat ettiği yer sevgilinin yoludur. Bu yolda çekilen acını ifadesi olarak sürekli ah çeken âşığın gözünden yaş eksilmez hatta sarı çehresi üzerinde kanlı gözyaşıyla âşık bu durumdan rahatsız değildir. Bu uğurda dökülen göz yaşı ise o kadar çoktur ki hatta gökyüzünü bile böyle fir fir dönmesine neden olmaktadır.

Aşkın esiri olan âşık hiç değilse kavuşma bayramını görebilir ama şüphe içindeki zahid bunu başaramaz. Normalde âşık hiçbir zaman sevgiliye kavuşamaz Onunla beraberliği ancak hayalindedir. Nasıl ki karga ile güzel sesli kuşun karşılaştırılması mümkün değilse rind ile zahidin karşılaştırılması da doğru değildir. Çünkü biri devlet kuşu gibi yücelerdedir diğeri de yeredir. Böyle yüksek mertebede olmak ancak âşık olmakla ilgilidir. Aynı zamanda cihanın rindi, arifi olmak için de âşık olmak şarttır Çünkü sitem oklarıyla parçalanmış bir göğüs ve bağırın altında sadece sevgiliye ait bir gönül vardır.

Rinde göre âşık olmak demek, insanların padişahı olmak demektir. Aynı zamanda âşık olmak rind ve arif olmanın gereğidir. Eğer rindlikten söz edilecekse kişinin âşık olması ve bu uğurda cefa çekmesi şarttır. Âşık olan rindin mertebesi ise elbette ki diğer insanlardan daha yükseklerdedir:

Pâdişâh-ı ins ü cân olmak dilerseñ ‘ âşık ol

‘ Ârif ü rind-i cihân olmak dilersen ‘ âşık ol (Vasfi G.38/1)

Rind, kendisine zahid denilmesinden hiç hoşlanmaz. Zaten onun gibi de olmak istemez. Alemde laübali âşık olarak tanınırken zahid gibi kötü isim istemez:

Rind ü kıllâşum baña zâhid dime ey müdde‘ i

Lâübâli ‘ âşıkı ‘ âlemde bed-nâm eyleme (Nesimî G.372/6)

Âşık olan kişi kendini ispatlamak için bilgiç arifler gibi herkesle kavga etmez:

‘Âşıkam ‘âşık ki isbât-ı vücūd için Fehîm

‘Ârif-i dānâ gibi herkesle ğavġa eylemem (F. Kadîm G.203/7)

Rind için âşıklık, kemale ermede, olgunlaşmada yol alması gereken uzun ve zorlu bir yoldur. Bu yolda gönül her türlü acıya ve sıkıntıya katlanarak kirinden ve pasından temizlenmesi gerekir. Ne zaman gönül parlarsa o zaman rind amacına ulaşmış olur:

Yalâncı müdde‘ inüñ ħalbini at ocaġa

‘Âşıktur ol kişi kim kâmil mihekk zer oldı (Nesimî G.415/6)

Hedeflenen yere âşıklar herkesten evvel ulaşırlar. Ancak o mertebeye çalışma ile zahidler erişemezler. Âşıkların herkesten evvel eriştikleri menzil, aşk yolundan gidilerek bulunan hakikatlerdir. Zahidlerin ibadet ederek o mertebeye erişememelerinin nedeni ise hakiki aşkın sırlarına akıl erdirememeleridir. Rind, zahidlerin sadece ibadet ederek, hacca giderek Hakka ve hakikate varamayacaklarını bilir:

Ser-menzile ‘uşşâġ irişür cümleden evvel

Ol mertebeye sa‘y ile zühhâd yitişmez (Bâkî G.201/2)

Aşk ehlinin çektiği acılar dolayısı ile akıttığı göz yaşı o kadar çoktur ki feleği fir fir döndürür. Âşığın sevgiliye kavuşma çabası içinde çektiği acıların ne denli büyük olduğunun bir göstergesi olan gözyaşları sel gibi akmaktadır. Âşığın gözünden yaş hiç eksilmediği için her yere gözyaşı ile bakar ve her yeri gözyaşı ile görür:

Başdan gözi yaşıdur ey zâhid ehl-i ‘ışķuñ

Döndüren âsiyâb-ı dolâb-ı çarķı fir fir (Hayretî G.119/3)

Aşık bu kadar ağlayıp sızlamasına rağmen sevgiliye yaklaşamamaktadır. Bu yüzden de sevgiliye bu kadar yakın olan saçını kıskanır:

Ugradur mı ğayrı ‘uşşâkı meger etrafına
Cümleden nezdik zülfi ‘âşık-ı miskînidür (Nâbî G:151/6)

Âşık ne kadar ağlarsa ağlasın ne kadar üzülürse üzulsün o kendisi için en iyi yolun sevgiliye giden yol olduğunu bilir. Çektiği bütün derdin ve gamın çokluğuna rağmen o bu yoldan dönmeyi asla düşünmez. Bu yolun sonunda sevgilinin olduğu fikri, ona bu dünyanın en rahat yeri olarak bu yolu algılamasına neden olur. Âşığı sevgiliye ulaştırın yol bu dünyada âşık için en güzel en rahat yerdir:

Yaruñ güzergehidür ‘uşşâka cây u râhat
Rindân-ı hâne ber-düş dâr u diyârı neyler (Nâbî G.88/2)

Âşık sevgilinin yüzüne hasrettir. Bunun için naralar atmaktadır. Ama herkesin hedefi bir değildir:

Zühhâda vird ü ‘âşıkâ mestâne na‘reler
Buña cemâl-i yâr-ı semenber aña seher (Necâtî K.9/3)

Âşık kavuşmanın mutluluğuna erişerek emeğinin karşılığını alır ama şüphe içinde olan zahid için aynı şey söylemek zordur:

‘Âşık irdi ‘îd-i vaşla zâhid eyler daği şek
Kimine yemek naşîb olur kimisine emek (Necâtî G.316/1)

Âşığın özelliklerinden biri de doğruluktur:

‘Âşık irişdi şıdık ile eflâke seyr ider
Ancak hemân başını zâhid çeker bî-ceyb (Muhibbi G.148/2)

Rind âşıktır. Onun işi aşklardır dünya işleriyle ilgisi olmayan kişidir. Aşk onun meşrebidir. Çünkü ezel meclisinden beri âşıktır. Rindi rind yapan âşıktır. Ancak zahidlerin bunu anlaması olası değildir. Zaten âşık olmayan kişinin de meşrebinden söz edilmez:

‘Işık bir meşrebdür anı şūfi idrāk eylemez

Zirā kim ‘aşık degüldür yoçdur anuñ meşrebi (Muhibbī G.2697/2)

Dünyada herkesin bir niyeti vardır ve herkes bu iş doğrultusunda hareket etmektedir. Buna göre âşık kendi yoluna sadıktır:

Rāzı durur ezelde her kişi bir ‘amelden

‘Āşık yolında şādık şūfi şafāsın ister (Şeyhī G.17/5)

Âşık olan rind ile zahid arasında belirgin farklar vardır. Zahidin âşığın mertebesine ulaşması mümkün değildir. Bunu görmek için yükseklerde uçan devlet kuşu ile zemin arasındaki farkı görmek yeterlidir. Ya da karga ile güzel sesli kuş arasındaki gibi bir ayırım konuyu yeterince açıklayabilir:

Ehl-i ‘aşk ile ‘uluvv-ı menziletten urma dem

Bahşe yer yoç zāhidā kıande hümā vü kıande arz (B.Rūhī G.558/3)

Ehl-i ‘ışka fāriğ ol ulaşma gel ey müdde‘ī

İdemez zāğ u zağan murğ-ı hoş-elhān ile bahş (Hayretī G. 30/4)

Zahidliği hiç istemeyen rindin şöhreti her ne kadar kötü bir şekilde yayılsa da kendi gibi olanların arasında iyi bir adla anılması için nam ve namusu terk etmesi gerekir:

Ķoyup bu nām u nāmusu Uşūlī rind-i bed-nām ol

Bilirsin ehl-i ‘ışk içinde bundan yaħşı ad olmaz (Usūlī G.44/7)

2. Arifir

Dünya işine ve varlığına önem vermeyen, ahiret çıkarı gözetmeyen, aşk ve zevk yolunda yürümeği tercih eden, gösterişsiz, tasasız gönül eri olan rind, başkalarına karşı

hoşgörülü ve sevecendir. Hırslı ya da açgözlü de değildir, azla yetinmesini bilir. Bilgiye önem veren insanı bir anlam varlığı sayan kişiliğiyle rind, arif insan tipinin örneğidir.²³

Arif olan rind, dünya nimetleri ile ilgilenmek yercine, kemalcı olmak için yapılacak işlere bakarlar. Olgunluğa erişmeyi marifet sayan arif için asıl övünülecek konu bu olmalıdır.. Dünya hiç kimsenin kalmamıştır, gelip geçicidir. Aza kanaat etmeyi bilen ariflerin bu düşüncesine göre ad ve ünün de bir önemi yoktur..

Kimsenin dönüp bakmadığı dervişlerdir onlar. Aslında bu da pek önemli değildir çünkü kendi iç dünyası ile meşgul olan arifler olan rindlerin hazinesi gönüllüdür. Bu yüzden başkalarının davranışları onları pek ilgilendirmez. Onlar irfan denizindeki gerçeği bulmak isterler bu da pek kolay değildir. Bunun için rindin kesret karanlığından kurtulması, sabırlı olması ve her şeyi terk etmesi gereklidir.

Rind, arif olmak için kişinin kendini yani gönlünü eğitmesi gerektiğini bilir. Bu ise pazardan alınıp sahip olunacak bir özellik değildir.

‘Ārif oldur ki bulmaz yār katında özini

‘İşk bir bāzārdur ki anda şatılmaz özini (Kadı Burhaneddin G.99/1)

Nitekim gönül âlemine vakıf olunca, ruh olgunluğu için gerekli görülen dünya bağlarından kurtulma önem kazanır. İbrahim Edhem nasıl ki dervişliği, sultanlığa tercih ettiyse, dünya nimetlerinden arınıp inzivaya çekildiyse rind için de aynı şey geçerlidir. Her şeyi terk etmek lazımdır. Aklında ve zihninde terk diye bir kavram kalmamalıdır. Hatta terki de terk etmeyen arif olamaz. Rindde bunu bildiğini göstermektedir:

Bencem ol ‘âlem-i dilc vâkıf

Mısrıdan mısrı seyr iden ‘ârif

(Emrī G.252/1)

²³ Mengi, Mine, “Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan Tipleri: Rind ve Zahid Tipleri Orta İnsan Tipi,” Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.288.

‘ Ārif olamaz terki de terk etmeyen ādem

Her t̄ac geyen zāhidi Edhem mi şanırsın (Vasıf G.95/5)

Arifliğe giden yol oldukça zordur. Kesretin karanlığından kurtulmak lazımdır. Ariflik makamı öyle bir şeydir ki İskender’in karanlıklar ülkesinde ab-ı hayatı aramasına benzer ve bu yolun sonunda ulaşılan makam o kadar yüce bir makamdır ki; göğün dokuzuncu katında bulunur:

Sevād-ı zulmet-i keşretde gizlidir ‘ ārif

Ḥudā komış zulümāt içre āb-ı ḥayvānı (Cinānī G.27/4)

‘ Ārifür ol ki ‘ arş aña kürsî olur anuñ

Ednā nazarda seyri semāvāt içindedür (Ahmet-i Dā’ī G.301/2)

Tabii bu kadar yüce bir makama gidecek olan ariflik yolu aşktan geçmektedir. Aşkın ne derece önemli olduğunu da en iyi bilenler rindler olacaktır. Çünkü onlar aşk okulunun devamlı öğrencileridir:

‘ Ārif olanlar bilür ‘ ışk nedür kıymetin

Cāhil olan bī-ḥaber zāyi’ ü ebter gerek (Ahmet-i Dā’ī G.191/6)

Allāh ne ‘ ārifleri var mekteb-i ‘ aşkıñ

Mecnūnu ile ‘ āqıl-ı devrān idemez baḥş (Ş.Gālib G.44/5)

Arif olan rind, aşk dairesindedir. Onu bu dairenin kenarında görenler içine dahil etmezler. Oysa, onlar için kenar ve orta birdir. Dolayısıyla tam da aşkın ortasındadırlar:

Biz şanma şūfî dā’ire -i ‘ ışka girmedük

Biz ‘ ārifüz miyān ile birdür kenāremüz (Nev’ī G.190/4)

Dünya hırsı olmadığı için de dış görünüşle ilgilenmeyen rind için ruh önemlidir.

‘ Ārif olan şūrete bakmaz ider ma’ nī taleb

‘ Aşık-ı dizār olanlar ḥür u ḡilmān istemez (Zātī C.II G.536/4)

Rind arif olabilmek için hangi vasıflara sahip olması gerektiğini bilir: Arif irfan sahibi, Allah'ı tanıyan kişidir. Arifler Allah'a korkuyla değil sevgiyle sığınır. Tanrı varlığı ile var olan derviştir. En büyük zenginliği gönül zenginliği olduğunu bilmeyenler, ariflere yan gözle bile bakmazken, mevki makam sahibi kimselerin ise ayaklarına kapanırlar:

‘Ārif-i billah olan dervīşe kılmazlar nazar

Yüz sürerler pâyına bir ehl-i devlet görseler (B.Rūhī G.374/4)

Oysa arifler dünyada mal ve mevkiye zerrece kıymet vermezler. Bu yüzden de bu dünya nimetlerine sahip olamamak onları üzmez. Onların işi akıl işi değil duygu işidir. İrfan da duygunun eseri olduğuna göre bu dünyada asıl övünülecek şey bu olmalıdır:

Faḥr itmezüz zamānede biz māl ü cāhile

‘Āriflerüz kemāliledür iftihārımız (B. Rūhī G.505/2)

Ma‘ rifet ehline çün gencine ‘irfān yeter

Ey Uşūlī ğam degül olmazsa mülk ü mäller (Usūlī G.34/7)

Rinddeki bu ruh hallerini anlayamayanlar ise onları görünüşlerine ya da davranışlarına bakarak ayıplayarlar. O bu duruma pek aldırılmaz. Çünkü ad ve ün kaygısı taşımaz hatta bunları kişiliğinde yok etmeyi başardıkça, arif olacağını bilir:

‘Ārif iseñ yırtagör ‘ār u ḥayā perdesin

‘Ākil iseñ yire şal nengini vü nāmını (Şeyhī G.196/3)

‘Ār ile nām u nengini var oda şal vā yaḳ anı

‘Ārif-i zāt olan kaçan mültefit-i şıfat olur (Nesīmī G.96/6)

Arif olan rind, dünyanın yokluğunu bilir zaten bu yüzden de dünyayla olan bağlarını koparmıştır:

Cihānuñ fenāsın bilen rind-i ‘ārif

Muqayyed gerekmez bahār u ħazāne (Bākī G.406/2)

Rindlerin ariflik yolunda sabırları da test edilir. Bu sabır herkesçe çok iyi bilinir ve insanlar karşılaştıkları zorluklara dayanmak için ariflerin sabrını kendilerine örnek alırlar:

Yürürse devlet-bağş-ı kalenderiye felek

Bizim de ħişsemize şabr-ı ‘ārifāne düşer (Rāgıp Paşa G.37/6)

Manevi ve ruhi birtakım tecrübelerle gönlünü eğiten rindler arif olmuşlardır. Artık onlar karşılarındaki kişi konuşmadan bile onun ne söyleyeceğini bilir hale gelmişlerdir. Halk arasında yayılmış olan “ariflerin gözünden gizlenilmez” sözü de bu durumu çok güzel bir şekilde açıklamaktadır:

Meşeldür bu suhan ‘ālemde ħaqqā

Ki ‘ārifler gözünden gizlenilmez (Ş.Gālib G.135/5)

Arifler aynı zamanda şairdir. Arifin kaleminin sermayesi de şiidir:

Garğ ider bir noktada nūr-ı siyāha ‘ālemi

‘Arifüñ sermāye-i kilik-i siyāhı böyledür (Nef ī G.38/3)

Arif olan rinde zahidin öğüt vermeyi bırakması lazımdır. Çünkü o bu öğüdü tutmaz:

Baña bu pendı ħo nāşih ki ‘ārifem ‘ārif

Baña bu şa‘nı ħo zāhid ki ‘āşıkam ‘āşık (Hayretī G.182/4)

Aslında irfan sahibi olan rind, kelimenin asıl manasıyla zühd sahibidir. Fakat o, şkil kaygılarını aşmış bir zahiddir:

Kişver-i 'irfāna şāhuz bī-serīr ü bī-külāh

Zāhidüz ammā ki yoğdur tācımız misvākımız (Hayālī G.212/3)

İrfan ehli olan arifler, nefesine hakim olan insanlardır. Marifetten habersiz olanlar isc hayvandır:

Her ki bildi nefsinı rağmandur

Bilmeyenler nefsinı şeytāndur

Ehl-i 'irfān ādemin insāndur

Ma'rifetten bī-ğaber hayvāndur (Nesīmī Tuyuğ. 52)

İrfan ehli olan rind, sohbeti aranılan, görünüşü ile iki dünyanın da nakşı olan, gönlü isc kil taşı gibi olan kimsedir:

Ehl-i 'irfān Ādemi cān bağşıdur

Şoğbeti cān u cihānda yağşıdur

Şūret-i 'ārif dü 'ālem nağşıdur

Gönlüne gir 'ārifün kil taşıdur (Nesīmī Tuyuğ.44)

3. Divanedir

Âşık olan rindin en belirgin özelliklerinden biri, divaneliğidir. Bu özelliğinden dolayı da rind, genelde yakası bağı parçalanmış olarak gezer. Bu haliyle çöllerde dolaşan Mecnun'u hatırlatır. Aynı zamanda toplum içinde bu hal ve davranışları da hiç hoş karşılanmaz. Ancak rind, kurallardan oluşan toplum düzenine, genel anlamda hayatın kendisine karşı bir kayıtsızlık içinde olan kişidir. Divanelik özelliği sayesinde de bütün bunlara karşı daha rahattır. Diğer insanların aksine rindin istekleri daha farklıdır. Mesela sevgiliyi ve aşkı talep etmesi ve bu yüzden perişan bir duruma

düşmesi insanların anlayamadığı olaylardır. Bu yüzden de Divane rind aşağılanır ve taşlanır. Ancak rind, toplumun istediği kural ve gelenekler çerçevesinde yaşamak yerine çılgın ve coşku dolu yaşamayı tercih etmiştir.

Bu yüzden de rindin gönlünce, kayıtsızca yaşama isteğine uygun olan davranış biçimi divaneliğidir. Nasıl ki deliler ne yaptığını bilmezlerse, rindler için de çoğu kez durum aynıdır. Çünkü aşk yüzünden akıllarını yitirmişlerdir. Herkesin önem verdiği şeyleri rindler ellerinin tersi ile iterler. Toplumsal değerleri hiçe sayan rindler, böylece kendi yaşam tarzının prensiplerini ortaya koymuş olurlar.

Rind, zahidin dünya için canını vermesini anlayamaz çünkü rind için can verilecek şey bellidir, o da sevgilidir:

Ne hâletdür ‘aceb bilsem cihâna cân virür zâhid
Geçer cânân için cân u cihândan ‘âşık-ı şeydâ (Nev‘î G.5/3)

Rindin çılgınlığını, avareliğini mazur gösterecek bir durum vardır. O da aşk sarhoşu olmasıdır:

Zâhidâ luğf it benüm şeydâlıgum ma‘zür tüt
Mest-i ‘ışkam şanma kim meyhâneler kıllaşıyâm (Hayretî G.306/4)

Aşkın çaresiz delisi olan rind, zühdden, takvadan, ilm ve amelden vazgeçmiştir:

Hey niçe zühd ü niçe taqvâ niçe ‘ilm ü ‘amel
Cümleden geçdüm olup divâne-i nâçâr-ı ‘ışk (Fuzûlî K.7/14)

Her şeyden elini eteğini çeken rind ayıplanır. Sürekli olarak rindi ayıplama işini üstlenen zahidin sözleri rindi etkilemez. Zaten divane olanın bu sözlerden incinmesi de mümkün değildir. Hatta rind için zahidin davranışları gariptir:

Ta‘ne taşın ‘âşık-ı divâneye tırılmaz atar
Zâhidi gör hâline bakmaz garâyib hâli var (Zâtî C.I G.230/6)

Nuşhuñ öz başına it zâhid yüri

‘Âşık-ı dīvâne hiç tutar mı pend (Muhibbî G 330/2)

Ne teklîf olsa şüfiden dil-i dīvâne incinmez

Tekellüf ber-ţaraf ‘âşil olan nâdâne incinmez (B.Rühî G.458/1)

Şan ve şöhret peşinde olanlar, rindlerin tarzını anlayamazlar. Âşık olan rindin mevki ya da ad ün gibi bir beklentisi yoktur. Onlar sadece sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşurlar. Hatta bu aşk öyle büyüktür ki âşık bu yüzden çılgına döner. Onu teselli edecek tek yer ise, meyhanclerdir. Bu yüzden rind, ne adla ne de unvanla ilgilenir:

Nâm u neng ehli ne bilsün revîş-i rindânı

Mey-gede bencilcin ‘âşık-ı şeydâ yiridür (Bâkî G.66/5)

Avare ve coşkun kişiliği ile rind sevgilinin saçında kendinden geçecek kadar dağılmıştır:

Dagıtur kendiyi bir âh ile zülfünde gönül

Rind-i âvârc-revîş fikr-i tecemmül mü ider (Nâilî G.120/3)

Divane olan rindin öğüt dinleyecek hali olmadığı gibi, zahidin dedikleri de rind için bir anlam ifade etmez. Çünkü âşıktır ve bundan dolayı da divanedir:

Naşihâtüñ yüri sen kara başına cyle

Be şöfi ‘âşık-ı dīvâneye ne pend gerek (Hayâlî G.296/2)

Âşık aşktan dolayı öyle çıldırmıştır ki, sofunun çıkardığı her sese oynar. Sofunun sesi daha çok ya ibadette, ya da öğüt verirken duyulur. Ancak âşık bu sese ancak oynayarak cevap verir:

Var perde vü mekâm ile âvâza şüfiyâ

Âşufte ‘âşıkam ki her âvâza oynaram (K.Burhaneddin G.733/5)

4. Rüsvalidir

Rind rüsvalidir, ayıplama ve aşağılamayla karşı karşıyadır. Rindin rüsvalı olmasının nedenleri vardır ki bunun başında aşk gelir. Aşk sürekli rindin başındadır. Bu sevda yüzünden de ad ve ünle ilgilenmez, onun işi rüsvalıktır. Başkalarının ayıplamaları da onu bildiği yoldan döndürmez. Rind rüsvalı gösteren bir başka neden ise sarhoşluğu ve divaneliğidir:

Rind-i rüsvalı benüm başumdadur sevdâ-yı ‘ aşk

Nâm u nengi kıymuşum bâ-âr senden dönmezem (Nesîmî G.289/5)

Rind ü rüsvalığı çün kim idindüm pîşe ben

Nâşîhâ kulağ tutam mı kavlı nîg-endîşe ben (Zâtî C.III G.1049/1)

Gel’e şöfi nice gün vâlih ü şeydâ olalum

Vağt-i güldür içelüm ‘ âleme rüsvalı olalum (Zâtî C.II G.967/1)

Rind sadece sarhoş değil aynı zamanda çılgın, coşku doludur. Öyle bir görüntüsü vardır ki; elinde kadehi, göğsündeki harareti ve dünya bağımlı bir yana atmışlığıyla tam da rindlere özgü bir delilik içindedir:

Câm be-kef sîne pür-tef kayd-ı ‘ âlem ber-ıaraf

Biz Fehim’üz hem cünûn-rindaneyüz nevrüzdur (F. Kadîm G.78/7)

Divane ve ayyaş olan rindin özelliği gönüldeki gizli sözü bilmektir. Bunu Cebrail bile beğenmektedir:

Biz gerçi ki divâne-reviş rind-i levendüz

Bilmekde rümüz-ı dili Cibrîl-pesendüz (F. Kadîm G.123/1)

Rindin küfür ve dinle ilgilenmesi beklenemez. Çünkü çılgındır:

Rind-i divaneyem ne küfr ü ne dîn

Selb ü icâb n’iydügin bilmem (F. Kadîm G.204/5)

Bu avarelik, bu düşkünlük toplumun gözünde rindin itibarını yok eder. Ama aslında rind olabilmenin yolu da kadecten şaraptan ve bu düşkünlükten geçmektedir:

Dürd-veç ser-geçte-i cām ü harāb-ı bādcem
İ' tibārum yog ayak toprağı bir üftādeem (Fuzūlī G.190/1)

Rind, bu perişanlık sonucunda zahidler tarafından ayıplanır. Rind, bu hallere düşmeyi isteyerek seçmemiştir. O, harabat ehlidir ve bu onun alın yazısıdır. Bu yüzden onu rüsva görüp ayıplamak doğru değildir. Ancak başkalarının ne söylediğı ile ilgilenmeyen rindler için bu ayıplamanın da aslında bir anlamı yoktur:

İhtiyāri şanma etvārın harābat ehlinüñ
Ta' nı ko zāhid görüp āşüfte vü rüsvā beni (Cinānī G.251/4)
Mey-i maḥbūb ile berbād dirler o bizüz
Fāriğ-i ta' ne-i zühhād ki dirler o bizüz (Nābī G.298/1)

Zahidin verdiği öğüt, rindi etkilemez. Çünkü o, âşıktır ve ar ve namusu düşünemeyecek kadar rüsvadır:

Zāhidā pend eyleme tutmaz Muhibbī pende güş
'Āşık olan 'ār u nāmūsı nedür rüsvā gerek (Muhibbī G.1491/5)

5. Uyanıktır, Huş-yār, Āgāhtır

Rind daima uyanıktır. Bu uyanıklık gönülle ilgilidir. Çünkü rind, kalp gözü açık olan kimsedir. Bu yüzden de uykuda olmasıyla ya da rüya görmesiyle bu uyanıklık durumu son bulmaz. Rind her zaman uyanıktır, gafletle değildir:

Şöfi sen rü'yā ile bağıyamazsın gözümüz
Biz Necātī meşrebinde dā'im uyanıklaruz (Necātī G.214/7)

Rind, aşk tekkesindedir. Hakikat yolunda olan bitenden haberdardır. Çünkü rind, bu yolun ariflerindedir. Gönlünü eğitmesini bildiği için bu yoldan şaşmaz çünkü birlik ehlidir. Ulaşmak istediği sevgili bellidir:

Ehl-i tevhîdem hâkîkat râhınûñ âgâhiyem

Hânikâh-ı ‘aşk içinde şöfi-i Allâhiyem (Hayâlî G.351/1)

Rind aşk şarabını içmiştir. Bu şarap bir başkadır. Çünkü bunu içen sarhoş olmaz aksine akli başına gelir. Zahid ise kendinden habersiz biridir. Onun bu zevki bilmesi beklenemez. Bunu bilse zaten insanını rfan için yani iç bilgiye sahip olması, kâinatı ve ondaki güzellikleri görüp önce onlara sonra da onların menbaı olan mevcud-ı mutlaka âşık olması için, Hakk’ı tanımak için yaratıldığını bilmesi lazım geldiğini anlar:

Zâhid-i bî-hod ne bilsün zevkını ‘aşk ehlinüñ

Bir ‘aceb meydür muhâbbet kim içen huş-yâr olur (Fuzûlî G.96/4)

Ayık rindin elbette ki gönlü sevgiyle, aşkla dolacaktır. Gönül, sevgi meyhanesidir. Her sevgiliye kapılan, çapkın bir âşık olan rindin sözü ise, birlik nişanıdır:

Rind-i huş-yârum harâbat-ı muhâbbetdür dilüm

‘Âşık-ı hercâiyüm vahdet-i nişanıdur sözüüm (Nef’î K. 1/30)

6. Sarhoştur

Rindin en önemli özelliklerinden biri sarhoşluğudur Gamdan tasadan uzak kalmanın en güzel yolu şarap içip sarhoş olmaktır. Aşk şarabı ile kendinden geçmiş rind ne sufi ne zahiddir. İkiyüzlülük ve riya zahide has bir özelliktir: Rind sadece aşk sarhoşudur. Bundan da bir şikayeti yoktur. İçkiden dolayı sadece belki bir baş ağrısı olur ama bunu gidermek için de yine sarhoş olmak en iyi yoldur:

Şūfī degülüz mest-i mey-i ‘ışk-ı Hudāyuz

Zāhid degülüz hāne-ber-endāz-ı riyāyuz (Cevrī G.94/1)

Aşk sarhoşu olan rind için bu büyük bir onurdur. Rind, daima aşk şarabı ile sarhoş olmayı tercih eder. Bu durum şarap sarhoşluğundan üstündür.

Ser-mest-i cām-ı ‘ışk olubdur Necātī çün

Mest-i şarāb diyu aña şūfī dutma dağ (Necātī G.312/5)

Ben mey-i ‘aşk ile mest olmağı tercih iderin

Bu sözümden alınur gerçi ki şahbā ter olur (Ş. Yahya G.76/4)

Sarhoş olan rindin ölümü de ancak içkiden dolayı olması beklenir. Normalde rindin içkiden şikayet etmesine pek rastlanmaz. Sadece içkiden sonra oluşan bir baş ağrısı sıkıntısı vardır. Ancak rind bu nedenden dolayı ölse bile yine de şaraptan ayrılmak istemez. Çünkü aşk kadehini bir kez içen kişi, zühd ve riyadan uzaklaşıp elinden kadehi bırakmaz:

Öldürürse Zātī-i mesti humār-ı cām-ı ‘ışk

Kellesin eyleñ kadeh anı idüñ rindāna vağf (Zātī C.II G.636/7)

‘İşk cāmın nüş idüp ser-mest ü hayrān ol yüri

Vaz gel zühd ü riyādan ‘Amriyā şimden girü (Amrī G.93/5)

Her kim oldur lā’übālī ‘āşık-ı ser-mest ü rind

Şımasun peymāne şısun ‘ahd ü peymānın buyur (Ahmet-i Dā’ī G.134/5)

Rindler, meyhanede satılan şarap ortada yokken elest meclisinde bir araya gelerek, ilahi aşk şarabıyla sarhoş olmuşlardır. Bu sarhoşlukları bu güne kadar sürmüştür. Bugün de harabatın sarhoşları olarak kendilerinden geçmişlikleri devam etmektedir:

Rindān-ı harābātī vü mestān-ı elestüz

Mağşerde dağī cām-ı mey-i ‘aşk ile mestüz (Nef’ī G.44/1)

Şanmañ bizi kim şire-i engürile mestüz

Biz ehl-i ħarābatdanuz mest-i elestüz (B. Rūhī Tk.B.1/1)

Saki, kimi uyanık görürse kadehi ona sunmalıdır. Yoksa rind zaten vahdet şarabıyla sarhoştur.

Kimi hūşyār görseñ sen añā şun cāmı et sākī

Bi'ħamdi'llah Fuzūlī mestdür vaħdet şarābından (Fuzūlī G.213/7)

Rind sarhoşken zahidlerin meclisine uğramamalıdır. Zahidler şarap kadehini nasıl aşağılıyorsa, sarhoş rinde de aynı şekilde davranacağı kaçınılmazdır. Hatta meclislerinden onu kovarlar. Aslında rindi mazur görmeleri gerekir. Çünkü rindlerin içkiye olan düşkünlüğünün nedeni güzellerdir. Onlar olmasa belki de rind bu kadar içip, sarhoş olmazdı:

Uğrama meclis-i zühhāda şaķın mestāne

Çekmesünler seni şahbā gibi istişkāle (Nābī G.671/5)

Eger mestāne gelsem bezmūñe ma' zūr tūt zirā

Beni dīnden çıkarmışdur bir ĩmānsız güzel vā' ız (B.Rūhī G.572/6)

Zahidin bu kadar hor gördüğü sarhoş rind, aslında onun can attığı makam ve mevkiden elini eteğini çekmiş biridir:

Beni ālūde dāmen şanma vā' ız mest gördüñse

Senüñ gibi ben nice cāy-ı pākden geçdüm (Bākī G.316/4)

Neticede rind şarap zevkini tatmış. Neyin ne olduğunu bilen bir sarhoştur. Rindin neden sarhoş olduğunu herkes bilmez. Onu alalade bir sarhoş sananlar yanılır. Rind sevgi meclisinin şarabı ile sarhoş olmuştur. Zahid istese de sarhoş olamaz. Zaten iki şeyi aynı anda yapacak kabiliyette değildir. Bu yüzden yapılan işleri zahidin beğenmemesi çok önemli değildir.

Añlamazsın nağme-i ney zevk-i mey sen zâhidâ
Mest iken Nâbî anı añlar bilür bilmezlenür (Nâbî G.242/5)
Necâtî ser-hoş olur zâhid olmaz yârân
Meşeldürür ki ere bir hüner yiter dirler (Necâtî G.190/5)
Zâhid-pesend olmaz ise n'ola sa' yimiz
Zîrâ ki mest-i bâde-i bezm-i maħabbetiz (Ş.Es' ad. G.74/2)

Aşk şarabının sarhoş olmak için bu olgunluğa erişmek gerekir. Yoksa her rind bununla sarhoş olmaz:

Her rind olamaz mest-i mey-âşâm-ı maħabbet
Her bâde-keş ol şive-i pür hayrete döymez (Nâ' ilî G.154/3)

Zahid rinde sürekli içkiyi bırakıp kendisi gibi olması için öğüt vermektedir. Ancak rind, bu öğüdü dikkate almak bir yana, duymak bile istemez. Bu yüzden bir yandan zahidin susması için dua ederken diğer yandan şarap içip, sarhoş olmaya devam eder:

İsterüz pend-i şalâha bulmaya zâhid mecâl
Geçmezüz meyden anuñçün dâ'imâ mestaneyüz (B.Rühî G.426/7)

7. Bu Anı Yaşar

Rind için önemli olan bugündür. Bugün için yaşamak varken rind yarının kaygısını ve sıkıntısını duymak istemez. Zaten insanın ömrü kısadır. Öyleyse bugüne bakılmalıdır. Rind yaşadığı dünyanın tadını çıkarmak ister. Bu dünyadaki mutluluğu yakalamaya çalışır. Öteki dünya yerine yaşadığı an önemlidir.

Bugünün ve yarının kederini çekmeyen rind vaktin oğludur:

Şūfiyā biz çekmezüz imrūz u ferdā guşşasın

İbn-i vaqtüz lâ-cerem imrūz olur ferdā bize (Nesīmī G.39/4)

Yine bugünü yaşamaktan yana olan rindin sevgili ve şaraptan perhiz cylemeye hiç niyeti yoktur. Çünkü rind için hayatı anlamlı kılan bunlardır:

‘Āşıkam rindem bugünü virmezem ben yarına

Zāhidā şāhidle meyden şanma perhiz cylecem (Muhibbī G.1792/3)

Rindler bu dünyanın tasasını ve kaygısını çekmek istemezler. Bunun yerine zevk ve safa peşinde koşmayı tercih ederler. Hiç kuşkusuz kadch ve sevgili ile dolu olan anlar rindlerin en mutlu anlarıdır. Çünkü rindler safa ehlidirler:

Rindiz feraḥ u zevk u şafa kāfilemizdür

Bār-ı ğama lākaydi-i dil rāhilemizdür (Vāsıf G.46/1)

Ṭūtiyādan toprağum vaqt ola terciḥ idler

Rindler sāğar düzüp zūhhād tesbīḥ ideler (Ş. Yahya G.70/1)

8. Ruh sahibidir

Rindi tanımak için sadece görünüşüne göre değerlendirme yapmak yanlıştır. Rind hakkında ileri geri konuşanlar gerçekte onu tanımayıp, sadece onu dıştan değerlendirenlerdir. Onlar, aslında rind olabilmenin yolunun ruh olgunluğundan geçtiğini bilmezler. Rindin kendine verdiği değer, aslında insana verdiği değerinde bir göstergesidir. Ancak rindin çevresindeki kişiler bunu anlayabilecek düzeyde değildir. Örneğin rind meyhaneden çıkmadığı için hep kınanır ancak rindin manada aşk şahının yüce köşkünde olduğunu herkes bilmez:

Şüretā ehl-i ḥarābātuz velī ma‘nide biz

Şāh-ı ‘ışkuñ zāhidā kaşr-ı mu‘allāsındayuz (Zātī C.II G.525/3)

Rind, görünüşte zerre gibi olsa da özünde güneş gibi değerlidir. Rind dıştan ateşböceği gibi bir pırıltı zerresi olarak görünür ama içlerinde kocaman bir güneş vardır. Ancak insanlar bunu anlamaz. Çünkü onlar sadece dış görünüşe göre değer biçmektedirler:

Şurette n'ola zerre isek ma' nide yūhuz

Rūhü'l-kudüsün Meryem'e nefh itdügi rūhuz (B. Rūhī Tk.B.12/1)

Görünüşte kaç göz seyrende gibi görünen rind, manada Tanrı'nın yüce makamındadır:

Şuretā gerçi ki biz kaç göz temāşāsındayuz

Zāhidā ma' nide Hāḫḫuñ ' arş-ı a' lāsındayuz (Hayretī K.5/1)

Özün dışa, ruhun bedene üstün olduğu görüşünü savunan rindlik geleneğinde rindin nasıl bir ruha sahip olduğunu zahid göremez. İnsan beden ve ruh ikilisinden meydana gelmiş bir bütündür. İnsanı yücelten yanı ruhudur. Bu yüzden dünyaya olan bağlılığı ile bilinen zahidin rindi görmesi mümkün değildir ve onu boş zannetmesine de şaşılmaz:

Şūfi bizi sen cism göziyle göremezsın

Aç cān gözini eyle nazar gör ki ne rūhuz (B. Rūhī Tk.B. 12/6)

Zāhid beni sen tehī mi şanduñ

Mānend-i ḥabāb pür hevāyum (Ş.Yahya G.244/3)

Rind ve zahid farklı dünya görüşlerine sahip kişilerdir. Zahid rindlerin tavır ve hareketlerine itiraz eyler ancak onlara katılırsa, rindlerin iç dünyasını tanırsa, söylediklerinden utanacaktır:

Tavruma zāhid eger şurette eyler i' tirāz

İhtilāt itsem anı şerm-ende eyler sīretüm (Fuzūlī G.210/3)

Rindlerin evliya burcundan olma kişiler olduğunu anlaması için de zahidin gözünü açıp bakması gerekir:

Evliyā burcında hāşıl olma şāhib-dcmlcrüz
Aç gözün şūfī ne yer toprağıdur gör hākīmüz (B.Rūhī G.463/5)

Mana aleminde padişah hükmüne göre, surette kalmayıp zahid, rind ya da arif olmak gerekir.:

Zāhid ol rind ol hemān şūretde kalma ‘ārif ol
‘Ālem-i ma‘ nāda hūkm-i pādişāhī böyledür (Nef‘ī G.38/2)

Rind yüce yaratılışlı kişidir. Her ne kadar dışarıdan bakıldığında dilenci gibi görünse de aslında kendi dünyasında her rind bir sultandır. Çünkü onların zenginliği ve mutluluğu manevi dünya ile ilgilidir:

Görmcdim Nef‘ī gibi bir ālī-mcşrcbi
Hem gedā hem pādişāh-ı kāmkāra nāz ider (Nef‘ī G.40/5)

9. Kalenderdir

Rind bu anlayış içinde olduğu için mevki ve unvan peşinde değildir o, sevginin kitabını bitirmiştir. Bu tür dünya bağlarından kendini kurtarmıştır. Kalenderdir dolayısıyla hiçbir şeye aldırış etmeden hayatı kaygısızca yaşamasına şaşılmaz:

Maḥabbet nāmesin biz mekteb-i faqr içre hatm itdük
Ümid-i cāh ile ey hāce sen ‘unvānda kalmışsın (Nef‘ī G.330/4)
Rind-i bī-zādūz ümīd-i cāhdan āsūdeyüz
Ḥamdülillāh himmet-i kūtāhdan āsūdeyüz (F. Kadīm G.133/1)
Eyā şōfī kalenderdür Necātī
Öşünmez mansīb ile cāh ile ol (Necātī G.341/5)

10. Pervasızdır

Toplumsal yaşayışın çeşitli zorunluluklarına, genel olarak hayata ve içinde yaşanılan her çeşit duruma bir kayıtsızlık, bir umursamazlık, hatta bunları tanımama, önemsememe, pervâsız, disiplinsiz, hatta serserice yaşama, rahat ve serbest olma şeklinde yaşayış halini en çok ifade eden kelimeler: bî-pervâ, âzâde, bî-tekellüf, lâubâli, rind v.b. dir”²⁴

Yaşadığı hayattan zevk almaya çalışan rind, olayları çok ciddiye almamaya çalışır. Özellikle de zahidle ilişkisinde son derece rahattır. Rind hem âşık hem de pervasızdır. Bu yüzden de dost olana dost, yabancı olana yabancısıdır:

Rind-i ‘aşkuz hâşılı Nef̄ ī-i bî-pervâ gibi
Aşināya aşinā bîgāneye bîgāneyüz (Nef̄ ī G.56/5)

Riya ve zühd ile işi olmayan rind pervasızdır. Zaten bu özelliği sayesinde zahidin hiçbir öğüdünü dinlemez. Onun için günü yaşamak demek, yiyip içip eğlenmek demektir:

Rind-i bî-pervâ riyâ vü zühdî rû-puş eylemez
Kavl-i nâşih olsa dür gūşına mengūş eylemez
Gül gibi sāgar gire destine kim nūş eylemez
Vâ‘ iz-i şehruñ kimesne pendini gūş eylemez
‘Ayš u nūşa es-salâdur bir mübârek rûzdur (Ş.Yahya Tahmis/2)

Rindin özelliklerinden biri de umursamazlığıdır. Hayatın getirmiş olduğu yükü omuzlarından atmıştır. Onun kendi dünyasına has bir yaşantısı vardır. Burada kendine uygun bir sevgili bulan rind, dünyanın kederlerini yanına uğratmayarak gününü gün etmeden yanadır ve dünya kederini umursamaz bir tavır sergiler.

²⁴ Tolasa, Harun, a.g.e, s.142.

Cihānda rind odur uğratmayub ‘ālām-i dünyâyı

Muvâfiq yâr ile bir kûşede def -i ğumûm eyler (Ş.Yahya G.89/2)

Rind, yaşadığı bu hayat tarzı nedeniyle toplum tarafından daima eleştirilir. Ancak rind tabiatı gereği rahat ve geniş bir kimse olduğu için bunları önemsemez:

Vechi üstünde yer itse hâr ü has çekmez elem

Āferin ol rinde kim kullandı deryâ meşrebin (Hayâlî G.388/3)

11. Tokgözlüdür

Rindin özelliklerinden biri de tokgözlü olmasıdır. Yırtık pırtık kıyafeti, kendinden geçmiş hali ile her ne kadar dilenci gibi görünse de arif olan rind yüce yaratılışlıdır. Diğer insanların hırsından uzaktır:

‘Ārif iseñ gel gedâ-tâb’ olma ‘ālî-himmet ol

Kâse-i hırşî şikest it seng-i istiğna ile (Hayretî G.404/4)

Girer Nâbî murâduñ deste pîrân-ı tarîkatden

Hemân eyle tevaşşül dâmen-i rindâna rindâne (Nâbî G.754/9)

Takva ve zühd sahibi zahidlerin yaptığı açgözlülük davetini rindlerin kabul etmesi mümkün değildir. Onların mutluluğu çok başka konulardadır.

Zühhādüñ itdügi da’ avât-ı tamâ’ -meâl

Şâyeste-i kabûl olacak ihtimâli yok (Nâbî G.388/7)

12. Arkadaş canlısıdır

Rind aşk ehlidir bu yüzden de ancak kendi gibi olan kişilerle arkadaşlık eder. Zahid ise bu grupta yer almaz. Rindin zahidlerle arkadaşlık etmemesine şaşılmaz Çünkü

zühd ve takva rindin tabiatına uygun değildir. Rind, dünyaya neşe ile bakmasını bilen kişidir. Sohbetten hoşlanan rindin arkadaş canlısı olması onun mizacıyla ilgilidir:

Zāhide olmaz ise hem-dem ‘aceb mi ehl-i ‘aşk
Zühd ü takvā meşreb-i rindāneye bīgānedür (Vāsif G.41/11)

Uymadı meşrebümüz zāhid-i mürtäzlara
Ehl-i ‘irfāna uyup rind-i nazar-bāz olduk (Hayretī G.190/2)

13. Şakacıdır

Rind, özellikle ikiyüzlü, tutucu, cahil v.b. nitelikleri olan zahide takılmadan duramaz. Onu bu niteliklerinden dolayı kınarken, eleştirmekten de geri durmaz. Hatta bazen oldukça acımasız dahi olabilir. Çünkü rindin zahid hakkındaki bütün düşünceleri olumsuzdur. Rindin bu takılmalarında zekâsını, hazırcevaplılığını alaycılığını görmek mümkündür. Zahidin bazen kıyafetiyle dalga geçer. Onun giydiği cübbe ve sarığın ağırlığı ile nasıl uçacağını merak eder. Bazen de daha yolun başındayken zahidin hemen usta olayım demesine şaşırır. Bu da, zahidin bu işin ne kadar dışında ve cahil olduğunu gösterir:

Zāhid ol sıklet ile uçmağa hazırlanma
Çıkar ol cübbe vü destāri biraz hiffet bul (Bākī G. 307/5)

Gör zāhidi kim sâhib-i irşād olayın dir
Dün mektebe vardı bugün üstād olayın dir (B. Rūhī Tk. B.4/1)

Meyhānede ister yıkılıp olmağı vīrān
Bîçāre hārābatda ābād olayın dir (B. Rūhī Tk. B.4/2)

Dāğına ‘aşıklarūñ ta‘n eylese zāhid ne tañ
Dostum gülden ne denlü hālet añlaya kelāğ (Hayretī G.167/4)

14. Şairdir

Rind aynı zamanda şairdir. Bunun için de vaiz, kendi soğuk sohbeti yerine, yana yana rindin şiirlerinden okumalıdır. Böylelikle sohbeti de güzelleşecektir. Ancak zahid, o kadar cahildir ki, rindin şiirlerinin inci gibi değerli olduğunu görmez:

Yana yana vâ' izâ eş'âr-ı Zâtî'den okı

Tâ ki bârid şoĥbetüñden ey bî-çâre sūz (Zâtî C.II G.560/7)

Şi'r-i Bâķiyi kulaķ tıtmasa zâhid ne 'aceb

Söz güherdür ne bilür ķadrini nâdân güherüñ (Bâķî G.27/7)

Şair olan rind, söylemek istediklerini şiiriyle anlatabilir. Üstelik öyle rindane şiirler söylerler ki, yârânın diline dolanırlar:

Lâf derk itmek bize lâzım degüldür şâ'irüz

Ehl-i diller şi'rimüzden fehm ider idrâkimüz (B.Rühî G.464/6)

Böyle rindâne ğazel az denilir ey Naf'î

Ķâ'ilüz şive-i rindânı bilen yârâne (Nef'î G.105/5)

Rühîyâ vird-i zebândur sözimüz yârâna

Böyle rindâne ğazel dimeci mümtâzlaruz (B.Rühî G.501/5)

C. RİNDLE İLGİLİ UNSURLAR

1. Gönül

a. Genel Olarak

Rind, ehl-i dil yani gönül adamıdır. Akılla değil duyguyla hareket eden bir ariftir. İrfan sahibidir. İrfan, yani gönül işi insanın özünde saklıdır. Ariflerin olgunluğa ulaşması için de özünü bulmaları gerekir. Bunun için de arifte birtakım vasıflar olmalıdır. Bunun başında aşka verilen değer gelir çünkü onların işi gönülledir.

Gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin yaşandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönüle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önemli bir yer hazırlar. Tasavvufta gönül ayna olarak ele alınır. Bu aynada Tanrı'nın tecellisi zuhur eder. İnsan bütün alemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür. Gönülün gerçeğini bilenlere gönül ehli denir.²⁵

Tasavvufta bir gönül terbiyesidir. Gönül de insan da bulunduğu için tasavvufun konusu insandır, gayesi ise onun kalbi yönden eğiterek, olgunlaştırarak kemal derecesine ulaştırmaktır denilebilir.²⁶

Sevginin doğduğu yer gönüldür. Aşk da ancak yaşanarak sırrına ulaşılabilen bir gönül işidir. Bu bakımdan gönülün rindin hayat felsefesindeki yeri önemlidir. Ayrıca Müslümanlıkta, gönül insan bilgisinin de kaynağıdır gönül bilgisi ise insanın özünde, kendi benliğinde gizlidir. İlahi sevgiye ulaşmayı isteyen mutasavvıfa göre gönül Allah'ın evidir. Rind içinse, gönül rindin diğer insanlarla karışıp kaynaştığı, onlarla bir olduğu yerdir.²⁷

²⁵Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay. Ankara 1995, s.204

²⁶Kara, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 18.

²⁷Mine Mengi, a.g.e. s.29-30.

Gönül, âşığın aşk ve güzellik konusunda öne geçemediği iç kuvvetidir. Zevk , haz ve elemelerinin merkezidir. Aşk ve güzellikle ilgili şeylerden doğan her ıstırapı, ondan başka tam olarak duyan ve çeken yoktur.

Rind için gönül çok önemlidir. Çünkü rind aşkın getirdiği bütün yükü, kederi acıyı gönülle taşır. Rind duygularıyla hareket eder ve her zaman âşıktır.. Bu yüzden de gönülden gam ve keder hiç eksik olmaz. Yıkılan ayaklar altında kalan hep gönüldür. Bütün bunlara rağmen yine sevgiliden vazgeçmez. Âşık onunla ayrı bir kişiymiş gibi dertleşip konuşur, tavsiyelerde bulunur. Sevgili ve sevgilideki güzellikler ile perişan olan gönül zahidi hiç sevmez. Bu uğurda zahidin verdiği öğütlerin de rind için bir anlamı yoktur.Gönül böyle aşkla doluyken rinde şarap içip sarhoş olmaktan başka yol görünmemektedir. Gönül kuşu bir kez sevgiliye tutulmuştur. Hep ona uçmak istemektedir:

b. Gönülle İlgili Benzetmeler

(1). Kuştur

Gönül aynı zamanda bir kuştur. Gönül kuş olunca sevgili de merhametsiz bir avcı olur. Gönül için tuzaklar kurar. Gönül sevgilinin saçının tuzağına yakalanmıştır. Bazen de sevgilinin yüzündeki ben, bu tuzağın yemi olmaktadır. Saçta çoğu zaman âşıkların gönüllerini asılı olarak görebiliriz.

Doğan yükseklerde uçan bir kuştur. Gönül kuşunun da aşağılarda değil yüksekler de uçması gerekir. Ariflik makamı nasıl yüce bir yerde ise kutsal kuşun da yeri yücelerde olmalıdır:

‘ Arif ol süflelere şalma gönül şâhbâzını

Murğ-1 kıdsinüñ maqâmı ‘ âlem-i bâlâ imiş

(Usûlî G.54/7)

Rindlerin halkasına onu çağırın şey meze ve içki zamanıdır. Gönül kuşu bunun dışında oluşan yeme içmeden hoşlanmaz.

Nuql demidür halka-i rindāna anı cezb iden

Murğ-1 dil hazz eylemez bir gayrı āb u dāneden (Cinānī G.203/3)

(2). Kafes içindedir

Rind için en büyük hazine aşktır, sevgidir. Rindin gönül kafesi sevgi ile doludur. Ona bundan daha değerli bir hazine olamaz. Onun hayatı bunun üstüne kuruludur. Bu yüzden de rindin aşk pazarının sarrafı olmasına şaşılmaz:

Toludur dil kafesi genc-i maḥabbetle bu gün

‘Aşk bāzārınūñ ey ḥāce benem şarrāfi (Bākī G. 541/3)

(3). Lâledir

Nasıl bahar geldiği zaman laleler açıyorsa, rind de gönlünde lale gibi açmış olan yaraları göstermelidir. İçinde birikmiş olan efkârı dışa salmalıdır. Sevgilinin bu mevsimde ortaya çıktığı unutulmamalıdır:

Bahār erdi açdı lâle gibi dāğ-1 dilin göster

Derūnuñda ḳoma rind iseñ efkārı ḡam endūzi (Nef ī G.133/4)

(4). Gamlıdır

Rindin gönlündeki gam, keder hiçbir zaman eksik olmaz. Arif olan rindin gönlünün böyle gamlı olmasını Tanrı istemektedir. Gönlün olgunlaşması, kişinin kemale ermesi için de acı ve ıstırap şarttır. Rind bu durumdan rahatsız değildir Tanrı'nın sevdiği kuluna böyle acılar yüklediğini bilmektedir:

‘ Ārifūñ göñlin Ĥudā ġamgīn ider şād eylemez

Bende-i maḳbūlini mevlāsı āzād eylemez

(Nev‘ī G.171/1)

(5). Aynadır

Gönül sevgilinin güzelliğinin görüldüğü yer olması nedeniyle aynadır. Ya da Güzel sürekli aynaya bakar. Âşık da bu yüzden gönlünü ayna olarak gösterir ki sevgili ona baksın. Ayna temiz ve cilalı olmalıdır. Âşığın göz yaşları da bunu gerçekleştirmek için akar. Aynanın kararması ancak başkaları devreye girdiğinde olur. Yani rakibin görünmesi ve sevgilinin ona yüz vermesi gibi durumlarda ayna kararır.

Rind odur terciḥ idüp ḥākisterī sinḍbbdan

Pāk idüp āyīnesin kendin nemed-pūş eyleye

(Nev‘ī G.450/2)

(6). Kâbedir

Gönül Kâbe’ye benzemektedir. Onun gibi kutsal bir yerdir. Kâbe ziyaret edilir, viran olmaz. O halde sevgilinin orayı ziyaret etmesi beklenir. Kâbe’nin bile tozunu yılda bir süpürürlerken gönlün gam tozunun alınması uygun düşmez. Gamdan gönlün arındırılmayacağı açıktır. Bir bakıma gönül aynasının tozlu olduğunun ifadesidir:

Dil gird-i gamsız olma revā mı ki Ka‘benūñ

Ey ḥāce yılda bir süpürürler ḡubārını

(Nedim G.149/2)

(7). Nüktecidir

Can gözleri açık olan arifler karşısındaki insanlar daha konuşmadan onların ne dediğini anlayan kişilerdir. Bu durumda gönül de ağzı olmadan konuşan şaşırtıcı bir nüktecidir. Burada aslında bilinen anlamda bir sohbet söz konusu değildir. Ancak Arif

olan rindlerin anlayabileceği bir hal ve duygu işi olan sohbet kuralları geçerlidir. Gönül de burada konuşma özelliğine sahip anlatıcıdır:

Gūş-ı ‘ārifdür kelāmın var ise fehmeyleyen

Nükte-perver bir ‘aceb gūyā-yı ebkemdür gönül (Neşātī G.82/4)

(8). Divanedir

Gönül çılgındır ve bunu dinlemez. Gönülün istediği şey bellidir. Gönül sevgiliyi arzulamaktadır. Zahide kanarak başkaları ile ilgilenmesi mümkün değildir. Gönül için sevgiliden başka ilgilenilecek şeyler bellidir. Bunlar, şarap ve şiirdir. Deli gönül ancak bunlarla kendini eğler. Bu yüzden rind, gönülün uslu olmasını değil, divane olmasını ister:

Hevādan men‘ ider pendüñi muhkem şanma ey zāhid

Qırar zencir-i pūlādı dil-i dīvāne qatlanmaz (Bākī G.196/2)

Bilmezin şōfi ne dirsın bu dil-i şūrīdeye

Neyle eglerdüñ mey ü maḥbūb u eş‘ār olmasa (Zātī C.III G.1408/4)

Gönül uşlu isen ol vālih ü şeydāsı bir ḥūbuñ

Şu kim dīvānesidür bir perinın rind ü ‘ākıldür (Hayālī G.47/3)

Zahid , rinde gönülüne uyma diye öğüt verir. Gönül çılgındır. Rind ben divane miyim ki ona uyayım der. Ancak rind de gönül ehlidir ve divanedir:

Vā‘ izā göñlüñe uyma diyü pend itme baña

Beni dīvāne mi şansuñ ki delüye kim uyar (Emrī G.136/4)

(9). Uyanıktır

Gönül genelde sevgiliye kavuşamaz ve kavuşmanın sarhoşluğunu yaşayamaz. Bu sarhoşluk, kavuşma kadehinin fikrinden doğan bir şeydir. Hasret ve acı çeken gönül kavuşma olacak diye kandırmanın anlamı yoktur.. Öyleyse bunun bilincinde olan aşk rindini kutlamak gerekir.:

Āferīn ol rind-i ‘ışka kim dil-i huş-yārını

Fıkr-i cām-ı vaşl ile ser-mest ü medhūs itmedi (Cevrī G.266/4)

(10). Zahidi sevmez

Bu özelliklere sahip olan gönül zahidi sevmez hatta onun yüzünden bile iğrenir. Gönül, zahidden gelecek hiçbir yardımı istemez. Zahid, gönlün muhatabı olamaz. Ondan gelecek bilgiye güvenilmez Çünkü zahid cahildir. Gönül işleri ile ilgili bir bilgiye sahip değildir. Bu yüzden de sevgilinin yollarını ona sormak yanlıştır. Zahidden gelecek bir öğüde gönül aldanmaz. Ne zahidi ne de onun davranışlarını beğenmeyen rind, onun sözlerini dikkate almaz ve sevgiliden de vazgeçmez.

Zāhid-i şad-sāleyi sevmez yüzünden yigrenür

Lık gāyet mihr-i meh-rūlarda mähirdür gönül (Zatī C.II G.861/2)

İsteme zāhidden ey dil ‘aşk-ı cānān yolların

Taırın için şorma her nādana ‘irfān yolların (Usūlī G.94/1)

Zāhidüñ pendine aldanmaz gönül ey Ḥayretī

Ṭıfl-ı zeyrekdür iñen efsāneye meyleylemez (Hayretī G.134/5)

Zāhid senüñ tek uymazam insāndan insāneye

Dil bildi çün maṭlūbını yeltme beni biğāneye (Muhıbbī G.2410)

Zahid, sözleri ile rindin zevkini engellemeye çalışır. Güzel sevmek, şarap içmekten vazgeçmeyen rind için bu sözler, sadece eziyettir. Bu yüzden de rind, vaizden yana şikayetçidir:

Zevk-ı ehl-i vefāya māni' sin

Bize kārūñ cefādur ey vā' iz

(B.Rūhī G.570/3)

Ġayra açılmazuz şikāyetimüz

Yine senden yañadur ey vā' iz

(B.Rūhī G.570/4)

(11). Pervasızdır

Bazen de gönül sevgilini yükünü kaldıramaz. İçi tez bir rindin, sevgiliye kavuşarak bundan doğacak safayı bekleyecek sabrı olmaz. Gönülün buradaki özelliği pervasızlığıdır. Her zamanki halinden farklı bir şekilde karşımıza çıkan gönül, sevgiliye kavuşma yolunda oluşan sıkıntıları çekemez:

Nef ī gibi bir rind-i sebük-rūḡ ile hem-dem

Hem sıḡlet-i yārān-ı şafāyı çekemez dil

(Nef ī G.76/7)

(12). Kebaptır

Rindin gönlü kebaba dönmüştür. Gönül, sürekli olarak çektiği acıların sonucunda kavrulmuştur. Gönül kebab olarak düşünüldüğünde avlanıp kebab edilmesi olayına dayandığı için akla güvercin gelir:

Hemīşe 'āşık göñli biryān bolur

Her nefes garīb gözi giryān bolur

Şūfileūñ dilegi mihrāb nemāz

Er gişinūñ arzūsı meydān bolur

(Kadı Burhaneddin Tuyuğ 1351)

(13). Mumdur

Gönül mum, fitil olması yönüyle âşığı andırır. Çünkü gönül de âşık gibi sessiz sessiz yanışıyla ve ağlayışıyla sevgiliyi bekler. Dinsiz zahidin ise bu mumu söndürmemesi gerekir:

Söndürme çerâğ-ı dilüm ey zâhid-i bed-kîş

Vuşlat seniñ ‘indinde şeb-i täre mi maşşûş

(Şeyh Gâlib G.168/2)

(14). Gariptir

Rindin gönlü tuhaf bir yaradılıştadır. Öyle ki rindi bazen gönlü tok bazen de aç bir rind olarak gösterir. Bazen sırça şişe içinde su olur bazen de ateş. Bununla da kalmayan gönül, bazen hayat suyu bazen de zehir içerek ne kadar farklı olduğunu ispatlar.

Geh ‘ârif-i müstağnî vü gâhî muhtâc

Geh âb u geh âteş içre mânend-i zücâc

Geh âb-ı hayât-nüş u geh zehr-âşâm

Olmaz dil-i ‘âşık gibi bir tûrfa mizâc

(F.Kadîm Rûbai 8)

(15). Kararsızdır

Gönül tuhaf tabiatı gereği zahidlerle zühde de yönelebilir ya da rindlerin meclisine râğbet edebilir. Ne yapacağına karar veremez:

Geh şūfiyân-ı hâlvet ile meyl-i zühd ider

Geh râğb-ı mecâlis-i rindân olur gönül

(Cinânî G.144/2)

(16). Sevgili ister (şeh-levend, çeşm)

Gönül, genç ve güzel sevgili ister:

Gönül bir rind-i 'âlem-süz şüh-ı şeh-levend ister

Ki 'aşk odına yakmağa dil ü cânda sipend ister (Bâkî G.143/1)

Gönül sevgilinin baygın gözünü gördüğü zaman kendinden geçmiş, rindin hayatının değişmesine neden olmuştur Artık onu rahatlatacak yer bellidir:

Çeşminüñ görmese dil cünbîş-i mestânesini

Rind-i 'ışkuñ ne bilürdi reh-i meyhânesini (Cevrî G.263/1)

(17). Kadeh, câm, bade ister

Gönül bir iki kadeh içen rind ile sürekli içme eğilimindedir. Gönlün şarapta ne bulunduğu bilinmez ancak ondan ayrılamayacak duruma geldiği kesindir. Sevgilinin acımasızlığı yüzünden gönlün içine kan oturmuştur. Kan da şarap rengidir. Konuyu renk bakımından ele aldığımızda da karşımıza yine sevgili çıkacaktır. Sevgilinin dudağı kırmızıdır, yakuta benzer. Bütün bu nedenlerden dolayı aslında gönlün şaraba olan düşkünlüğü kaçınılmazdır:

Bir iki rind-i kadeh-peymâyile

Mâ'il-i nûş-i demâdemdür gönül (Ş.Gâlib G.227/3)

Ne gördü bâdede bilmem ki oldu bâde-perest

Mürîd-i -i zühhâd gördüğün gönülüm (Fuzûlî G.203/3)

Nûş-ı fikr-i câm-ı la' liñdir viren İshâka şevk

Rind-dil mest-i müdâm olmaz mey-i seyyâlsiz (Ş.İshak G.62/6)

Iztrabla dolu olan gönül her şeyden elini çekmiş uykuya dalmıştır. Zahid eğer yıllarca bağırp çağırsa yine de uyandıramaz:

Ferāgat kūşesinde ḥāba varmışdur gönül şimdi

Eger yıllarla şūfi hāy u hūy itse uyandırmaz (B. Rūhī G.515/2)

Bazen de laubali rind olan gönül hem altın kadehi hem de testi parçasını bir görür:

Bezm-i ‘ālemdede o rind-i lā‘übālidür gönül

Sāğar-ı zerrīn ile köhne sıfāli bir görür (Cevrī G.84/4)

Rind, artık gönül sırlarını açıklamamalı, sessiz kalmalıdır. Ancak bu zordur. Aşkla yoğrulmuş olan rind, sevgiliden dolayı çok sıkıntı çeker. Zahidi de belki bu yüzden kıskanmaktadır. Çünkü zahidin aşkla, gönülle işi yoktur. Sadece ibadet eder:

Reşkden zümre-i zühhādı idersin kâfir

Ey Fehīm itme yeter rāz-ı dilūñ fāş ḥamuş (F.Kadīm G.144/19)

2. Akıl

Arif olan rind gönlü seçmiştir ve akılı bir kenara bırakmıştır. Çünkü akıl sevgiliye ulaşmada bir engeldir. Akıl ve aşk iki ayrı yoldur. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise tam tersi aşk ister. Bu yüzden âşık olan rindin akla uyması söz konusu edilemez. Kişi ancak gönül yoluyla ve aşkla amacına ulaşabilir. Bunun için de rindin aklının olmamasına şaşırılmamak gerekir:

Ḥayretīnūñ yoğ ise ‘aqlı ne var ey şōfi

Her ne deñlü dir iseñ ğaflet ü ḥayret bulunur (Hayretī G.110/5)

‘Aqlı şavmayınca dil dildār için cān oynamaz

Çıkmayınca ḥāceden ṭoyunca oğlan oynamaz (Hayretī G.136/1)

Dil kayd-ı ‘ aklı selb ideli şād olup gider

Şan tıflıdır ki hāceden āzād olup gider (Bākī G.141/1)

Rind, aşk şarabından dolayı aklı rüsva küçük görmektedir. Yani akla uyup hareket edenlerin seçtikleri yolu beğenmemektedir. Çünkü rind aşk şarabıyla kendinden geçmiştir. Ve aşk yolunda olan rind, aklını ve dinle dünya ile bağı koparmıştır.

Mey-i ‘ ışkunla senūñ ‘ aklı rüsvā görürüz

Zühdi peymāne-keş-i meclis-i rind buluruz (Neşātī G.53/4)

‘ Aşkuñuz yolunda ‘ aql u dīn ü dünyā mahv olur

Şormağıl ‘ aşkın hadisin şūfi-i biçāreden (Nesīmī G.297/5)

Mahrem-i rāz eyleme Cibrīl olursa ger Fehīm

Rind-i ‘ aşka ‘ āqıl u ferzāne olmaz āşinā (F. Kadīm G.11/5)

İnsanların gözünde ayıp ve hüner, aşk ile akıl ise, ne zahide uslu denmeli ne de rinde divane. Rind aşkı seçtiği için ayıplanıyorsa, zahid de aklı seçtiği için övülüyorsa bu pek önemli değildir. Eğer bu yüzden rinde divane, zahide uslu deniyorsa rind için bunun bir anlamı yoktur. Çünkü rind bu yolun en başında aklı bırakmış ve seçimini yapmıştır:

Zāhidā ‘ ayb u hüner ‘ ışk ile ‘ aql ise eger

Ne saña uşlu disünler ne baña dīvāne (Necātī G.514/3)

Rindin akılla iş görenlerle başı hoş değildir. Rindler âşıktırlar bu yüzden de kendileri gibi, coşkun, divane kişilerle ancak arkadaşlık edebilirler. Dünyanın her türlü hırsından elini eteğini çekmiş, aklı aşk içinde yok etmiş birkaç rinddir onlar:

Zāhidā ‘ āqiller ile hoş degüldür başımız

‘ Āşıkuz dīvāne-meşrebler durur yoldaşumuz

‘ Aklı şavduğ bizüm ‘ ışk içinde yokdur nāşimüz

Biz de birkaç lāübālycüz cihādam fāriguz (Hayretī Muhammes/15/6)

3. Sine

Sevgiliden gelen bütün acı ve ıstırabların en şiddetli duyulduğu yer burasıdır. Çünkü burası sürekli sevgilinin gönderdiği delici bakışlara şiper olmaktadır. Bu yüzden sine hep yaralı, kanlı ve acı içindedir.

Rindin gönlü öyle yanmaktadır ki yarık göğsünden alevler fişkırmaktadır. Zahid rindin alevleri görünce sakınması lazım. Yani rinde yaklaşmaması ve kınamaması gerekir. Çünkü rind kapısı yani göğüs yarığı ve duvarı yani gönlünün içi yanan bir aile gibidir. Bu aile de âşıklar ailesidir ki hepsi aynı durumdadır:

Zâhidâ gör sîne çâki şu'lesin bizden şaşkın

Bir ocaguz biz ki süzândur der ü dīvârımız (Fuzûlî G.120/2)

Rind sarhoş olduğu zaman kendine dikkat etmesi gerekir. Çünkü rind âşıktır acı çekmektedir. Bunun neticesinde de göğsü parça parça olan rind sarhoşken bu durumunu ahide göstermemelidir. Çünkü aşk sırrını böyle cahillere açıklamak doğru değildir.

Mest olup zühd ehline 'arz itme çâk-i sîneni

Sırr-ı 'aşkı açma her kec-fehm olan nādâna gel (B.Rûhî G.758/4)

Âşığın sinesi sevgilinin boyunun isteği ile karışıp dururken, sadece dünyaya olan bağlılığı ile anılan zahide ise yazık:

Sîne-i 'âşıkda teşvîş-i hevâ-yı kıdd-i yâr

Hâtır-ı şöfîde meyl-i 'âlem-i bâlâ dirîğ (Nev'î Tk. B. III /3/6)

4. Göz yaşı

Rind, sevgilinin aşkıyla doludur. Onun hasreti ile yanarken sürekli göz yaşı akar. Ancak zahid bunu anlamaz. Böyle ağlamasını istemez:

Gözlerüm yaşını şüfî istemez yem kılduğum

Görmedüm bir böyle hâr 'âlemde yemden incinür (Bâkî G.76/5)

Ç. RİND VE İÇKİ

1. Gencl Olarak

Doğu'da rindliğin ortaya çıkışı, İran mitolojisinin adı sık geçen kahramanlarından Hükümdar Cemşid'in şarabı buluşuna bağlanır. Şiirdeki adıyla Cem, üzümü yetiştirir Daha sonra suyunu sıkıp o sudan içki elde eder. İçkiden içen yanındaki kişiler ise sarhoş olurlar. İnanişâ göre içki içme geleneği böyle başlamıştır. Bu inanış rindlikle içki arasındaki sıkı bağı da göstermektedir Gerçekte rind için mutluluk, içkinin, şarabın varlığıyla vardır. İçkinin olmadığı yerde mutlu olmak zordur. Çünkü içki insandaki daha kandırıcı, daha güzel hayat sürme özleminin doyurulmasına önemli ölçüde katkıda bulunur.²⁸

Elinden içki kadehini düşürmeycn rind, çevresinde olup bitenlere kayıtsız kalarak, insanı baskı altında tutan din ve toplum kurallarını umursamaz ve böylelikle bu kısıtlamalardan kurtulduğunu hisseder. Bu yüzden rind için içki, onu toplum yasaklarından kurtarması nedeniyle önemlidir.²⁹

Klâsik Şark-İslâm edebiyatlarındaki yaygın anlayışa göre rindin sevgilisine âşık olduğu yer bu meclistir. Aşk şarabından ilk kez burada içcn rindler aşk sarhoşu olmuşlardır. Bu hal o gündcn beri devam ettiği için âşğın olup bitenlerden haberi yoktur ve haberdar olmayı da istemez. Çünkü o gün herkes sevgilinin aşkına sadık kalacaklarına dair söz vermiş ve yemin etmiştir. Dinî-tasavvufî edebiyata göre; rind, ezel sâkîsinin sunduğu içki ile sarhoş olup hâlâ ayılmamıştır. Bu sarhoşluğun harâbât ehli olmakla dünyada da devam ettiğini çeşitli şekillerde ifade eder.³⁰

Hz. Muhammed zamanında Mekkcliler ile Medincliler şarap içtikleri bilinir. O zamanlar daha içki yasağı yoktur. İçkinin verdiği sarhoşlukla sık sık rezalet çıkması,

²⁸Mengi, Mine, a.g.e. s.19.

²⁹Aygün, Zeynel A., Bağdatlı Ruhi Divan'ında Rind ve Zahid Tipleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 1993, s.4.

yapılan içki alemleri yüzünden namazda hata işlenmesi gibi gerekçelerle içki Müslümanlıkta yasaklanmıştır.³¹

Tasavvufta ise şarap, aşkı, mahabbeti, şevki ve vccdi temsil eder. Şarap gibi aşk da insanı kendinden geçirir. Aklını, mantığını, şuurunu kullanmasına engel olur. Meyhane; kulun aşk ve şevkle Rabbına münâcat mahalli, saki; aşğa yol gösteren mürid-i kâmil gibi anlamlara gelir.³² Şarap, meyhane, saki gibi kavramlar tasavvuftaki anlamları ile düşünüleceği gibi gerçek anlamları ile de değerlendirilir.

Rind, içkiye olan düşkünlüğü ile övünür. İçki, rindin hayat felsefesinin bir ürünü olarak onun hayatında en önemli unsurlardan biridir. Rindlik geleneğinin özünde bulunan içki ve sevgili rindin yaşama amacıdır.

2. İçkiyle İlgili Unsurlar

a. Şarap-mey- bâde

Rindin içkiye bu kadar tutkun olmasının pek çok nedeni vardır.. Bunların başında rindin içkiyle kendinden geçmesi sayılabilir. Bu sayıca dünyanın dertlerini ve sıkıntılarını aldırmandan yaşama gücünü bulur. Şarap söz konusu edildiğinde sevgiden ve sevgiliden de bahsetmemek olmaz. Rind elest meclisinden bu yana aşk şarabı ile sarhoş olmuştur. Bu yüzden de içki içmek yeni bir adet değildir. Ancak bunu zahidin anlaması beklenemez onun içmek istediği şey ancak kevser şarabıdır yani cennettir. Rind ise bu dünyadaki güzelliklerin tadını çıkarmaya çalışır. Gül mevsiminde elinden kadehini bırakmayan rind olabildiğince sarhoştur. Bu haliyle hiç kimsenin ona itibar etmediği bilse bile o bu durumdan hoşnuttur. Çünkü şarap vücuda gıda, gönüle eğlencedir, safadır:

³⁰ Pala, İskender, "Bezm-i Elest", İslam Ansiklopedisi Diyanet Vakfı Yayınları, C.VI, İstanbul 1992, s. 108.

³¹ Wensinck, "Hamr", İslam Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. V, İstanbul 1988, s.195-199.

Rind kendini şaraba meyl etmekten alıkoyamaz, çünkü hiç kimse bu şarap gibi onu hoş tutamaz. Gül kokulu şarabın verdiği hoşluğu rinde hiçbir şey veremez. Bir kişi bin yıl çalışsa, çile çekse rindin şarap içerek yakaladığı bu hale erişemez:

Şūfiyā şāfi nice meyl itmeyem aña beni

Bulmadum bir hoş tutar kimse şarāb-ı nāb-veş (Zātī C.II G.592/6)

Bulınmaz bir kişi cehd itse biñ yıl erba‘in ile

Şu hālet kim baña şūfi mey-i gül-fāmdan geldi (Zātī C.III.G.1628/2)

Şarap ve güzelden vazgeçmeyen rind için, şarap içmek, güzel sevmek yeni bir adet değildir. Eskiden beri vardır. Rindler bezm-i ezelde ezeli sakisinin sunduğu içki ile o günden beri sarhoşturlar. Bu yüzden de rindlerin güzel sevme ve içki içme konusundaki tutumlarına aslında şaşmamak gerekir. Dünyada rindlerin nasipleri bunlar üzerine kurulmuştur bu onların kaderidir.

Şarāb içmek güzel sevmek yeñile ‘ādet olmadı

Ķadīmī resmdür şūfi ezelden eski ‘ādetdür (Helākī G.35/4)

Ķalkuñ kimisi şūfi kimi mey-perest olur

Ey hāce bu mu‘āmele rüz-ı Elest olur (Necātī G.100/1)

Mey virilmiş Rūhīye taḳdīrde

Sūdı yok ey şūfi tedbīrūñ didüm (B.Rūhī G.803/8)

Elest meclisinde rindleri kendinden geçiren şey aslında içki değil, Tanrı'ya duymuş oldukları coşkun sevgidir. Burada “Sizin rabbiniz değil miyim” sözleri ile sarhoş olmuşlardır. Bu oldukça köklü bir geleneğin ürünüdür. Bunu şimdikiler anlayamazlar. Rindlerin gönlü olgunlaştırma konusundaki bilgisinin yanında akılla hareket eden yeni yetmeler boy ölçüşemez:

³² Uludağ, Süleyman, a.g.e s.444-445.

Menem bakıyye-i rindān-ı mey-keşān-ı selef

Yanumda lāf idemez nev-resān-ı ʿālem-i hūş (B.Rūhī G.549/3)

Şarap, rindin canına can katan bir gıdadır. Oysaki zahid ancak hayvan gibi ot yemeğe lâyıktır. Yemek yemek insanların hayatlarını devam ettirmeleri için ne kadar gerekli ise rind için de hayatını sürdürmesi şarap içmesine bağlıdır. Bu ezelden beri böyledir. Sıradan insanlar onun bu özelliklerinin farkına varamaz ve şarap içenleri aşağılarlar oysaki içkinin değerini bilmeyenleri, aslında rind küçümsemekte ve hayvana benzetmektedir:

ʿĀrife rūḥa ğıda dırler şarāb u şāhid

Zāhidā ḥayvān gibi lâyıķ saña yimek aʿ lāf (Muhibbī G.1364/4)

Rind için şarabın faydaları çoktur. Bunlar saya saya bitmez. İçki öyle bir ruhtur ki içeni daima genç kılar. Şarabın etkisi ile oluşan neşe ve hareketlilik sayesinde rind kendini her zaman dinç ve genç hisseder:

Dāim cevān olursa rind-i bāde-nūş

Bir rūḥdur şarāb ki piri cevān ider (B.Rūhī G.240/4)

Rind içkiye olan düşkünlüğü ile övünür. Zaten meşrebi rindane olan kişinin bundan başka övünülecek yanı azdır:

Mübāhāt eylemez rindāne-meşreb ḥuşusunda

Meger kim bāde-i gül-fām ile sāġar ḥuşusunda (Rāġıp Paşa G.136/1)

Rindane meşreb olan kişinin elinden içki düşmez. Meşrebini rindane denilmesinde önemli etken elbette ki şaraptır. Ancak rind, içkiye o kadar düşkündür ki artık sarhoşa yakışan meşreb diye anılmaktadır:

Ben ol mey-ḥāreyem rindāne-meşreb

Ki itdüm meşrebi mestāne-meşreb (F. Kadīm G.18/1)

Rind, şarap içmesiyle her ne kadar övünse de hatırı sayılır kişiler, kudret sahiplerince önemsenmezler. Rind kendilerine niçin rağbet edilmediğini de pek anlamamıştır.

Ey şāhib-i kudret xanı inşāf u mürüvvet

Rindān-ı mey-āşāma niçün olmaya rağbet (B.Rūhī Tk.B. 6/1)

Rindin anıldığı yerde şarap da vardır. Bu ikisi ayrı düşünülemez. Rindlik geleneğinin özünü oluşturan şarap ve sevgidir. Bu yüzden içkisiz bir rind اساسız pîre benzer. Her ne kadar şarap, rindin elif gibi boyunu, lam harfi gibi bükse de, rind şaraba hayır diyemez:

Bādesüz ‘ārif ‘aşāsuz pîre beñzer yā benüm

Lām iderse bu elif kıddüm ‘aceb mi lā-yı mey (Hayretī G.439/2)

Ruh coşkunuğu sağlayan içkiyi ancak onu içmesini bilenler yani rindler içebilir:

Rind-i ‘ārif gerek ol bāde içen yoksa anı

Degme zerrāk olan ol hırkası ezrak mı içer (Ahmet-i Dā’ī G.201/2)

Rindler bu dünyadaki cennetle ilgililerdir. Onlara hayatta iken bu cenneti yaşatan şaraptır. Başkaları gibi yarını düşünerek bugünü tatsız tuzsuz yaşamayı reddederler. Cennet içkisi olan kevserin hayalini kurarak yaşamak istemezler, şarap isterler:

Vaşf-ı kevşerle teselli bulur ādem degülüz

Rindüz ey şūfī bize bāde gerekdür bāde (B.Rūhī G.946/3)

Rind, dünyayı peri yüzlü güzellerin bulunduğu bir cennet gibi görürken insanın içki içmeden duramayacağını düşünür:

Cihān cennet-mişāl oldı perī-ruhsārlar mīrüm

Behey şūfī mey-i şāfī nice nūş itmesün ādem (Zāfī C.II.G.908/3)

Rindlerin işi gücü içki ile sevgili iledir. Onlar için riya ve zühd söz konusu değildir. Zaten şarap içen rin, riya dolu zahidden her zaman daha iyidir:

Bir bölük bāde-keşüz bāde-fürüşüñ kılıyuz

Ne alur var ne şatar zühd ü riyâyı bu gice (Nef'î G.112/4)

Rind-i mey-keş yegdür ehl-i zerkten zîrâ ki ol

Fışk ider ammâ ki dârü'l-fışk bünyād eylemez (B.Rühî G.438/3)

Dünyanın her türlü sıkıntısı ile ancak şarap başedebilir. Dünyanın zehirine karşı şarap panzehirdir. Bu durumda rindin elinden içkiyi bırakması doğru değildir:

‘Acep tiryāk-i nāfi‘ dir cihānın zehr-i қаhrına

Қома Nef'î eiinden rind isen mānend-i Cem şahbā (Nef'î G.4/5)

Rindi dünyada eğlendiren şaraptır. Eğer şarap olmazsa rindin gönlü böyle mutlu olmayacaktır. Rindin duası Allah'ın kişiyi eğlencesiz bırakmaması yani bir bakıma içkisiz bırakmamasıdır. Çünkü her türlü kedere, eleme karşı rindi güçlü kılan içkidir. Onu coşkunluğa iten, dünyaya karşı kayıtsız kılan bir unsurdur. Rindin neşesini, keyfini anlaması için rindin içkisinden içmesi gerekir. Bu öyle bir içkidir ki insanı oldukça hoş tutar, kişinin mahzun, bezgin olmasına izin vermez. Rindin bu kadar rahatlatıcı özellikleri bulunan şaraptan yana meyilli olmasına şaşırılmamak gerekir:

Kişiyi Hақ Та‘ālā itmesün eglencesüz şūfi

Mey-i nāb olmasa bezm-i cihānda göñlüm eglenmez (Zātî C.II G.507/3)

İçse ger zāhid-i dīvāne bizüm şerbetümüz

Aña ma‘lūm olurdı ola keyfiyyetümüz (Zātî C.II G.504/1)

Şarāb-ı nāba ey şūfi nola meyl eylesem şāfi

Be gāyet hoş tutar insānı ol hergiz melül itmez (Zātî C.II G.522/4)

Şişe-i mey noia Rūhīnūñ yanından gitmese

Rind-i ‘ālemdür bilür kim ansuz eglenmez göñül (B.Rühî G.761/5)

Mey rih̄te biñ pāre yatur cām ūikeste

Olsa n'ola rindān-ı mey-āūām ūikeste (Neūātī G.123/1)

Keyfiyyetimiz bilmese zāhid ne 'aceb kim

Biz neū'e-i ūādī gibi ūahbāda nihānız (ū.Es' ad. G.96/4)

Böyle neūe içinde görünen rind her zaman āūıktır. Bu āūkından dolayı kederlidir. Kederini gideren kendini iyi hissetmesini sađlayan ūey ise içkidir. Bu neūeli halinden dolayı da sevgili ona bakmıūtır:

'Āūıķ-ı rindem ki ūahbā neūve-i dildür baña

Ĝamze-i dil-ber bu keyfiyyetle māyildür baña (Cevrī G.1/1)

Rind ölse bile içkiden ve ūaraptan vazgeçemez. Çünkü onu yaūatan, vücuduna can veren bunlardır. Rindi rind yapan özelliklerdir. Bunlardan ayrılması söz konusu bile deđildir. Hayatta iken elinden bırakmadıđı ūarabı ölünce de bırakmaz. ūarap küpünün dibindeki tortu toprađa benzer ve ūarabın dibine çökmüş halde bulunur. Rind de toprak olacaksa burada olur. ūarabın dibi eteđidir:

Alup cānın dökersen Ğayretinüñ kanın ey ūūfī

Mey ü maĥbūbı terk itmez k'anun rūĥ-ı revānidur (Ğayretī G.106/5)

Rind ĥak olsa daĥi dūrd-ı ĥum-i bāde olur

Ne ise kıoymaz elinden mey-i ūahbā etegin (Fuzūlī G.226/6)

Rind, bazen zahidlere minnet ederek ūaraptan vazgeçtiđini söyler. ūarap kiūiye neūe verir. Ancak sevgilinin verdiđi neūenin tadı bambaūkadır. Rind, içki olmasa bile sevgilinin yüzünden sarhoū olmuūtur. Bu sarhoūluk içki neūesine deđiūilmeyecek kadar önemlidir:

N'ola kılsam terk-i mey minnet kıilup zāhidlere

N'eylemüm mey neū'esin ben kim senin ĥayrānına (Fuzūlī G.181/3)

Rind, şarap içmesiyle anılır. Bu yüzden de sürekli eleştirilmektedir. Rind her ne kadar içkisini elinden bırakmasa da bunu orta yerde yapmaz. Çünkü yasak olan içkinin ancak gizli gizli içilmesi gerekir. Sadece rind değil, şeyh de içkiyi elinden bırakmaz. Asmanın kızı olan şarapla, şeyh de baba kız gibi yakındır. Yani softa şeyhler bile şaraba düşkündür:

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir

Anınla şeyh efendi de babalı kızlıdır (Nedim G.14/1)

İlaç niyetine içilirse şarabın haram olmadığına dair oluşan bir inanış vardır. Bu yüzden de vücuttaki acıyı şarabın acı tadı bastırarak düşüncesi doğabilir:

Vâ' iz sözine isteyen elbette ' ilacı

Mey nûş idegörsün ki başar acıyı acı (Necâti G.640/1)

Şûfi şarâbı içsek olur mı mizâç için

Dirler olur hâlâl hâramı ' ilâc için (Zâtî C.III G.1195/1)

Kahve, şaraba gösterilen hürmeti, şarapla birlikte bulmuştur. Bu da şarap meclisinin, rindlerin şanına eksiklik getirmesine neden olur:

' Aşrında buldı kâhve anuñ bâde hürmetin

Bezm-i şarâb şânına rindânuñ oldı şeyn (Cinânî G.185/4)

Rind ne kadar içerse içsin Cem gibi kendini beğenen biri olmaz.

Nev-şarâbân bir kadehle lâf-ı şâhî urmada

Rind-i dürd-âşâm olmaz olsa ger Cem hüd-pesend (F. Kadîm G.42/2)

Kişinin gönül aynası, gam ve kederden dolayı paslanır. Ama aynanın lekesiz ve pas tutmamış olması gerekir. Şarabın en önemli faydalarından biri de aynanın parlak, cilalı hale dönüşmesinde oynadığı roldür.. Çünkü rind bu sayede çektiği acılardan ve tasadan yani aynanın pasından kurtulur. Gül mevsimi de geldiğine göre şarap içilmelidir:

Mir' at-1 kalbi guşsa vü gam eyledükçe jeng

Şüfi şarâb-1 şâf ilc şâfi cilâlaruz (Zâtî C.II G543/3)

Jeng-i gamdan pāk idcr mirât-1 kalbin ' aşıkın

Zâhidâ iç mevsim-i güldür şarâb-1 la' l-i nâb (Nef' î G.9/2)

İlkbahar mevsimi gelince kırlara, çayırlara, gül bahçelerine gidilir. Buralarda içkili eğlenceli toplantılar yapılır. Âşık olan rind, buralarda sevgiliyi görebilme hayalleri kurar. Bu durumda içki meclisi bir gül bahçesine, şarap içen rindin elindeki kadeh, gül bahçesinin gülüne benzer. İçkili meclislerde daire şeklinde oturan ve sakinin sunduğu kadecten şarap içen rindler bu bezmin esiri olmuşlardır:

Rind-i mecy-hâruñ elinden nola düşmezsc müdâm

Gülşen-i bezmüñ gülidür Rûhîyâ cām-1 şarâb (B.Rûhî G.56/6)

Dil cām-1 meyle halka-i rindân esiridür

Erbâb-1 ' işretüñ kulu yârân esiridür (Nev' î G.53/1)

Şüfi kerem it nûş idelüm cāmu ço şimdi

Gül devridürür fikr-i ser-encāmı ço şimdi (Necâtî G.609/1)

Güller açmış, tabiat yeniden canlanırken, elde kadehi ile rind elbette ki zahidin dedikodularını değil, bülbülün sesini dinleyecektir:

Güş idüp bülbül sözün mey nûş kıl

Qılma vâ' iz kıl u kâlin istimâ' (Helâkî G.47/3)

Sürekli içen münafıktır diyen zahide, rindin vcrceği cevap bellidir. Rindin yapacağı bir şey yoktur. Öyleyse zaman içki zamanı yani münafıklık vaktidir:

Müdâm içen münâfıkdur dimiş minberde bir vâ' iz

Nc çarc hey müselmânlar münâfıklık zamâındur (Bâkî G.181/3)

Meclis, ayrılık meclisi olduğu için, yanında saki de yok, şarap da yok:

O rind-i bāde-*hār*-ı bezm-gāh-ı fūrkatım ammā

Yanımda sākī-i gül-çihre destimde şarābım yok (Ş.Es' ad. G.121/2)

Aşk şarabı ile oldukça sarhoş olan rind, zahid'e namus örtünü (keçe, aba) koru, bir parça ateşim yakarım tehditini savurur:

Zāhid şarāb-ı 'ışk ile gāyetde ser-*hoşem*

Şağın palās-ı 'ırzūñı bir pāre āteşem (Zātī C.II G.923/1)

Rind her vesile ile şarap içmeye çalışır. Zahid rindi içkiden men etmeye çalışıp sefa sürmesine engel olmaya çalışır. Fakat rind, zahidin sesini duymaya bile katlanamaz bu sesi içki içme nedeni sayar. Soğuk, sert havalarda üşümek için nasıl ki evin sıcak olması gerekliyse, zahidin sesinden sonra da insanın içini ısıtması gereklidir. Bu sıcaklığı da şarap sağlar. Böylece rind çevresindeki olaylardan etkilenmeyerek kendi safasını sürer:

Men' -i mey ile meclise şūfī keder virür

Çomaz bizi ki tābī' olavuz şafāmuza (Necātī G.489/6)

Zāhid sözünü işidicek mey içerem kim

Serd olsa havā lābüd olur hānede āteş (Vasfī G. 25/2)

Şarap içmek için rinde bir zorlama yoktur. Bu rindin kendi isteğidir ve bundan da memnundur. Zorla içilecek şey söz konusu olduğunda akla zahidin kanı gelir:

Gül gibi bāde-i rengine ne ibrām gerek

Zāhidüñ kanın içerdüm eger ibrām olsa (Bākī G.460/3)

Rind, gül renkli şarabı anlattıkça, onun faydalarını, özelliklerini saydıkça, zahid korkar. Ancak güle benzeyen şarap dolu kadehi rind, bırakmaz:

Eyledük bâde-i gülgünü şu deñlü ta‘rif
Görmedük zâhid-i ser-geşteyi medhüş itdük (B.Rühî G.635/5)
Gül gibi oldu huşûşa ola cām-ı pür-mey
‘Aklı başında olan ‘arif ider mi ârām (Nef‘î G.50/2)

Zahid sürekli olarak öğüt verir. Öğütlerin rindin çoğu şarabı bırakması üzerine kuruludur. Ancak rind kendine hayat veren şarabı bırakmayı asla düşünmez. Rind, Akıllı olan kimse kendine mutluluk veren şeyden vazgeçmez diyerek şarabın önemini bir kez daha belirtir:

Rinde vâ‘iz dir imiş yürü ayağı yire dep
‘Âkil olan kimse bilsem devletin ne için deper (Zâtî C.I G.485/3)

İçkinin kişiye verdiği keyif o kadar büyüktür ki, rind, şarap olmadan yaşayacağına ölmeyi tercih eder:

Şafâ-yı câmdan geçmez kişi serden geçer vâ‘iz
Gubâr-ı zerķ ile luţf it bize virme keder vâ‘iz (Nev‘î G.210/1)

İçki olmadan yaşamayı reddeden rind, şarabın yasaklanması durumunda ise hastalanıp yatağa düşer:

Hakk bilür sâķî olaldan bâde-i nâba yasağ
Rindler hep haste-i cām-ı şarâp olmuş yatur (B. Rühî G. 310/2)

Zahidin artık rinde öğüt vermeyi bırakması gerekir. Çünkü anlaşmaları söz konusu değildir:

Mey-hâreye pend itmegi ķo ey nâşih
Ķatı müşkildür ide bir kişi dānâ ile baħş (B.Rühî G.89/4)

Keşke her zaman bahar olsa, sevgili ortalıkta salınsa, elde kadeh olsa bunlar rind için en güzel anlardır. Bu zamanlarda zahid olsun varsın öğüt versin:

Getürsem pendini bir bir yirine vâ' ız-i şehrûñ

Bahâr olsa nigâr olsa şarâb-ı hōş-güvâr olsa (Bākî G.452/2)

Rind de ne yapacağını şaşırmıştır. Saki bir yandan kadeh sunmakta, zahid diğer yandan kadehi terk etmesini söylemektedir. Aslında rindin hangi yolu seçeceği bellidir. Ortaya sunulan seçenekler bunu açıkça göstermektedir:

Câm tüt der sākî-i gül-çihre zâhid terk-i câm

Ey gönül fikreyle gör kim hânsıdır tütmalî pend (Fuzûlî G.63/6)

Rind şarabı bıraktığına dair and içse bile kimseyi inandıramaz:

İnanmaz şûfî meyden geçdügüne

Necâtî and içüb inandırığör (Necâtî G.106/6)

And içse bile kimseyi inandıramadığına göre, zahide uyup mey içmeyeceğine dair and etmenin bir anlamı yoktur. Rind yaşlansa bile hiçbir şey değişmez:

Uyuban vâ' ize mey içmege and içmeyelüm

Biz kôcaduğsa ne var şevk bayağı içelüm (Hayretî G 317/4)

Rindin gözünde şarap kadehi, canından ve dünyadan daha değerlidir. Her zaman tercih ettiği bu kadehtir. Ancak her şeyden habersiz olan zahid, bunları ne kadar inkâr ederse, rind de bir o kadar kabul eder:

Şol rinde ki câm-ı meyi cân u cihândan yeg göre

Ger bî-haber inkâr ide ben çendân ikrâr eyleyem (Şeyhî G.128/3)

Şûfî gibi münkir degilüz keyf-i şarâba

Biz mu' tekid-i mürşid-i seccâde-i 'aşkuz (Nef'î G.51/5)

Zahid, rinde cennete kavuşabilmesi için mey ve sevgiliyi terk etmesi gerektiğini söyler. Halbuki rind dünyada cenneti yaşadığına inanır. Zahid ise öldüğünde cennete gidebilme arzusu içinde olduğundan dinin yasakladığı her şeyden kaçır:

Mey nefyini eyleyüp şî'âr ey vâ' iz
Tuttuñ reh-i ta-i 'aşk-i yâr ey vâ' iz
Terk-i mey ü maħbûb dedin cennet için
Şerħ eyle ki cennette ne var ey vâ' iz (Fuzûlî Rubai 43)

Zaman akıp gitmektedir. Rind, kendisine savrulan tehditlerden bıkmıştır. Herkes yolunu kendi amacına göre çizmiştir:

Tehdît ile geçdi rüzgâr ey vâ' iz
Fevt oldı şarâb-i vaşl-i yâr ey vâ' iz
Ger kevşer ü ħûr ise ğarez virme 'azâb
Ne terk buyur ne intizâr ey vâ' iz (Fuzûlî Rubai/44)

b. Kadeh-câm-peymâne

Meyhaneden çıkmayan rindin elinden içki kadehi düşmez. Kadehin birçok özelliği vardır. Rind, bu özelliklerin her birinde ayrı bir fayda olduğunu bilir. Kadeh o kadar etkilidir ki .rindlerin meclisinin bazen gülbahçesi, bazen de cennet gibi olmasını sağlar:

Meclis-i rindâni ğâhi gül-sitân eyler kadeħ
Geh gülistâni behişt-i cavidân eyler kadeħ (Cevrî G.20/1)

Kadeh aynı zamanda rinde, neşe dolu, hoş bir arkadaştır:

Pür-şafâ dâ'im dili bir şühem-demdür kadeħ
Tâ ezelden meclis-i rindâna maħremdür kadeħ (Nef'î G.27/1)

Rindin elinden bırakmadığı kadeh, ona zahid karşısında büyük bir rahatlık sağlar:

Haqīkatde teveccüh ehli bir rind-i kadeh-peymā

Riyā içre olan yüz zāhid-i nāçizden yegdür (B.Rūhī G.376/5)

Üç kadeh içen rind yedi ülkenin padişahı olduğunu sanır.. Bu içtiği şarap sayesinde. Öyleyse şaraptan başka gönlü böyle mutlu eden başka bir şey olamaz:

Se kadeh rindi ider pādişeh-i heft-iqlīm

Mey gibi var mı ‘aceb māye-i hātır-şadı (Rāgıp Paşa G.152/4)

Rind, dünyanın bütün işinden ve yükünden içtiği iki kadehle kurtulmasını bilir. Dünya işleri zaten rinde göre değildir. O bunlarla ilgilenmez:

Dehriñ iki kadehle degiş kār u bārını

Bilme cihān umūrını rind-i cihān iseñ (Ş.Gālib G.209/4)

Kadehle tanışan, ona alışan rind, zühde ve takvaya elvada demiştir:

Merhabā ey cām-ı şahbā merhabā

El-vadā‘ ey zühd ü takvā el-vadā‘ (Helākī G.77/6)

Arif olan rind, feleğin karşısında elinden kadehi bırakmayarak hayatına devam etmelidir. Yaşamın zorluklarına karşısında üzülüp dertleneceğine, elindeki kadehe daha sıkı sarılmalıdır. Rind, zahidin içkiyi bırak diyen sözlerini de duymazdan gelir. Çünkü insan en büyük servetini terk etmez:

‘ Arif isen komağıl elden şafā cāmın müdām

Şinsa çarhuñ kāsesi kalbe getürme inkisār (Usūlī K.3/16)

Rinde şūfī dir imiş yūri ayağı yire dep

‘ Arif olan kimse billāhi deper mi devletin (Zātī C.II G.1058/2)

Cem şarapla birlikte anılır. Çünkü şarap Cem tarafından bulunmuştur. Efsaneye göre, bir gün havada ayaklarına yılan sarılmış bir kuş gören Cem, okçularına kuşu yaralamadan yılanı öldürmelerini emreder. Okçular kuşu kurtarırlar, kuş da bu iyiliğine karşılık Cem'e birkaç tohum getirir. Cem bu tohumlardan yetişen asmalardan üzüm elde eder. Yedi köşeli bir kadeh yaptırarak kabiliyetlerine göre çevresindekilere bu kadehin birer köşesinden şarap sunar. Bu yüzden şarabın geçtiği yerde Cem'in adı anılmadan olmaz ve şarap cām-ı Cem olarak geçer. Şaraptan vazgeçmeyen rinde hor gözle bakmak doğru değildir. Her biri kendi dünyasında bir Cem'dir. Gerçekte Siz Cem olacaksınız denilse bile rind, bintane Cem külâhına bir kadehi bile değişmez. Çünkü içkiden sonra olan baş ağrısını bile çekmeden yani ayılmadan, sabah içtiği aşk şarabı ile yeniden sarhoş olmuştur:

- Rûhiyâ 'ârif iseñ cām-ı Cemi isteme kim
İçilen bâde-i taklîd ise bezm-i Cemde (B.Rûhî G.978/5)
- Ey Necâtî uş göresin ta' n ider cām-ı Ceme
Rûzigâruñ rind-i dürd-âşâmı bayram irtesi (Necâtî G.568/7)
- Cām-ı şarâbı virmeye biñ Cem külâhına
Meyhâne güşesindeki bir rind-i mey-perest (Nev'î G.27/4)
- Esîr-i cām olan rinde haķâretle nazâr kıлма
Ki her rind-i belâ-keş kendi vâdisinde bir Cemdür (B.Rûhî G.232/3)
- Cem gibi n'ola çekmez isek renc-i ħumârı
Rindân-ı şabûhî-zede-i bâde-i 'aşkuz (Nef'î G.51/4)
- Yaraşur halka-i rindâna disem ey Bâķî
Ĥatem-i Cemdür anuñ la' l-i Bedaĥşâmı kadeĥ (Bâķî G.32/5)

Kadeh laleye olan benzerliği ile dikkat çeker. Gerek biçimi ile gerekse rengi ile içi Şarap dolu bir kadehi hatırlatır. Lale sadece bahar mevsiminde açmaktadır. Oysa kadeh, her zaman rindin elindedir ve ona hayat vermektedir:

Eger ki etmez isem zāhidā ayak seyrin
Taraf taraf açılan lālezārı neyleyeyim (Hayali G.409/2)
Lālenüñ la'lin kadeh ' arz itdügi ' āriflere
Hoş iŐāretdür ki ya' ni devr-i cām-ı mül durur (Vasfi G.14/4)
Rind olan cām alur eline müdām
Lāle-veş nev-bahāre atlanmaz (Bākī G.200/2)

Kadeh bazen de güldür. Rind, dünya bahçesindeki gül yerine meclisin bahçesindeki gülü yani kadehi tercih eder. Çünkü onun dikenini yoktur. Kişiyi dünyanın gamından kurtarıp, hoş tutar:

Bāğ-ı dehrüñ rind olan bamaz gül-i hārına
Gülşen-i meclisde sāğar gonca-i bī-hār iken (B.Rühī G.870/3)

Rindler eğer Şarabın alevinden korkmasalar, kadehin gözünden ateş çıkarmak kolay olurdu:

Sehl idi āteŐ ıkarmağ dīde-i peymāneden
Rindler havf itmeseydi iltihāb-ı bādeden (Ő.Gālib G.283/4)

Kavuşma Şarabının kadehini acı zannetmek yanlıştır. İnsanın canı gibi tatlıdır:

Ādemüñ cān-ı ' azizi gibi lezzetli olur
Őüfiyā Şanma Őaın cām-ı mey-i vuŐlatı telh (Yahya Bey G.46/3)

Rind seçimini yapmış ve kadehi seçmiştir. Zahidin bununla neden ilgilendiğini rind anlamaz. Eğer kadehi bırakıp kendisine katılmasını istiyorsa, kadeh gibi keyif veren bir Şey bulmak zorundadır. Çünkü rind onun gibi elinde tesbihle gezmez. Ancak

rindin elini boş zannetmek hatadır. Rind bir an olsun elinden kadehi bırakmaz. Kısaca rindin tesbih yerine elinden bırakmadığı, kadehtir. Bu durumda da meyhane ibadet yeridir..

Ben ihtiyâr-ı cām-ı mey itsem ne zâhide
Virsün elime kâdir ise ihtiyârımı (Nev'î G.524/3)

Ƙoyalum sâğarı zâhid saña hem-reng olalum
Bize keyfiyyet-i şahbâ gibi bir hâlet bul (Bâkî G.307/3)

Şûfî senüñ olsun yûri var gerdîş-i tesbîh
Biz rindlerüz gerdîş-ipeymâne bizümdür (Nâbî G.224/2)

Zâhid bize peymâne yeter şanma tehi-dest
Lâzım mı hemân sübha-i mercân elimizde (Nef'î G.110/2)

İbâdet-hânemüz ey şûfî 'işret-hânedür şimdi
Fürüzân gördüğün peymânedür şimdi (Emrî G.Musamma 486)

Rind olan kişinin meşrebi yani yaradılışı, tabiatı, huyu bellidir. Çoğu kez rindâne meşreb olarak bahsedilir. Rind olana yakışır şekilde mizaç demektir. Öyleyse rindin meşrebi, elinde kadehi, gönülde sevgilinin dudağı ile anacağımız kişinin yaradılışı olarak gösterebiliriz. Bu özellikler rinde aittir ve sadece bununla sınırlı değildir:

Destinde cām u dilde leb-i yâr-ı bî-riyâ
Şâfî degül mi 'âşıkun ey şöfî meşrebi (Zâtî C.III G.1743/4)

Ezel meclisinde rindlerin payına düşen gam kadehidir.

Ey sâğar-ı gam Ƙusmet-i dîvân-ı ezelde
Sen hişşe-i mey-âşâma mı düşdüñ (Nâbî G.451/4)

Rind kadehin hatırını kıracağına tevbeden vazgeçer. Zaten tevbeyi bırakmak rind için daha kolaydır. Ama kadehi bırakmak rindin yapacağı iş değildir:

Şikest-i hâtır-ı peymânedan meclisde ey Nâbî

Yine rindâna baksañ kesr-i ‘ arz-ı tevbe ehvendür (Nâbî G.199/5)

Ezel meclisinden beri de rind kalple, gönülle kadehe içkiye ve meyhaneye bağlıdır. Ömrünü bunlara adamıştır:

Gönlümi virsem ‘ aceb mi sâgar ü peymâneye

Rind olanlar naqd-i kalbi harc ider meyhâneye (Necâtî G.525/1)

Öyleyse, içkiden ayrılmayı asla düşünmeyen rindin duası tabii ki yine kadehle ilgilidir. Rind, Allah’a “kadehin boş olduğu günü bize gösterme” diyerek dua eder:

Nev’iyâ ol günü göstermesün Allâh bize

Görüne sâgar-ı mey dîde-i rindâna tehî (Nev’î G.475/5)

Hatta rind ölüp toprağa karıştığı zaman bile bu topraktan yapılan kadehin rindler meclisinde elden ele dolaşacağını ve her birine kendisinden bir şarap iletceğini düşünür. Rindin toprağından da ancak aşk sunan kadeh yapılır. Böylelikle bu meclisten hiç ayrılmayacağına işaret eder:

Ben hod öldüm ey tûrâbımdan olan sâgar müdâm

Rindler bezmin gezip bir bir yetir benden niyâz (Fuzûlî G.114/5)

Rindler hoşgörü sahibi kimselerdir. Kimseyi incitmek istemezler ama kadehi kıran zahidin hatırını kırmaktan çekinmezler. Kötü maksatlı kişilerin rindlerden uzak olmaları daha iyidir. Çünkü rind beddua ederse mutlaka tutar, acı söz söylerse ciğer deler. Bütün bunlar rindin kadehe verdiği önemi gösterir:

Mâ’il degülüz kimsenüñ âzârına ammâ

Hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne şikestüz

Erbâb-ı gâraz bizden ırağ olduğı yegdür

Düşmez yire zîrâ oğumuz şâhib-i şastuz (B. Rûhî Tk. B.1/4)

Zahidlerle anlaşamayan rindler, mey içen rindlerle arkadaş olurlar:

Zühhâddan olmaz bize çün mes'ele ma' lûm

Min-ba' d olalum hemdem-i rindân-ı mey-âşâm (B.Rûhî G.775/4)

Rind, sürekli gam içindedir. Öyleyse meyhane köşesinden çıkmasa yeridir. Bu durumda zahidin öğüdü yerine kadeh tutmak çok daha iyidir:

Ey esîr-i dâim-i ğam bir gûşe-i meyhâne tut

Tutma zühhâdın muhâlif pendini peymâne tut (Fuzûlî G.43/1)

c. Meyhane

Aşk şarabı ile sarhoş olan rindin yeri ise meyhanelerdir. Meyhaneye harabat da denir. Rindlik her şeyden önce harabatla birleşir. Harabat, harab yerleri , viraneleri akla getirir. Bu da eskiden meyhanelerin bulunduğu yerler hakkında fikir vermesi açısından da önem taşır. Meyhane, kişinin sarhoş olup maddi varlığından sıyrıldığı yerdir. Meyhaneler rindin ruh olgunluğuna ulaştığı yerlerdir. Burada dünyadan el etek çekerek aşk şarabıyla kendilerinden geçerler. Bütün tutkularından arınarak ruh olgunluğunu yakalamaya çalışırlar.

Meyhaneler aynı zamanda neşe ve feyz kaynağıdır. Rind burada gerçeğe ulaşmaya çalışır. Mest olan rind için bu yüzden meyhaneler apayrı bir önem taşır. Ayrıca burası onlar için hayatın her türlü sıkıntılarına ve zorluklarına karşı sığındıkları bir limandır.

Rindler kâlu beladan beri aşk sarhoşu olmuşlardır. Ruhlar aleminde yapılan bu toplantı ile kendilerinden geçmişlerdir. O andan beri de kendilerine sunulan ilahi aşkın şarabını tatmanın gururunu yaşarlar. Rind sahip olduğu bu özelliğini meyhane köşelerinde şarap içerek sürdürmeye devam eder.

Meyhane rind için meyle sevgiliyle buluştuğu kutsal bir yerdir. Yine burada kendi gibi olan diğer rindler vardır. Bu aynı dünya görüşüne sahip, aynı kaderi taşıyan rindlerle sohbet etmenin tadına doyum olmaz. Ezelden çizilen farklı kaderleri olduğuna inandıkları zahidlerden hiç hoşlanmazlar ve onu aralarına almazlar. Bu anlamda herkesi yeri bellidir. Rindler meyhanede, zahidler mescitte olmalıdır. Kaldı ki rind için meyhane cennetten farksızdır. İçilen şarap da kevser gibidir.

Meyhane aşkın öğrenildiği yerdir. Harabattan geçmeyen kişi âşık olamaz. İşi aşk olmayan kimseler bunu anlamaz. Meyhane, rindlerin yeridir, ad ve ün peşinde gezenlerin uğrayacağı bir yer değildir.

Nâm u neng ehli ne bilsün revîş-i rindânı

Meykede bencileyin ‘âşık-ı şeydâ yeridür (Bâkî G.66/5)

Rind için bu kadar kıymetli bir yerden ayrılması zordur. Suyuna ve havasına doyamadığı bu yerden ayrılmak istemez. Şarap bir yanda, saki bir yanda, ney sesi bir yanda iken rindi meyhaneden çıkarmak mümkün değildir. Rind, büyük bir coşkunluk yaşadığı meyhanede rindlerin meclisinde kendini eşsiz bir inci gibi görür:

Ney demiyle n’ola çıkmazsa gönül meykededen

Haqq bu kim âb u havâsına toyulmaz yerdür (B.Rûhî G.297/2)

Yektâ güherüm meclis-i rindân şadefümdür

Mihr-i tarabum meykede beytü’ş-şerefümdür (Nâbî G.217/1)

Meyhane öyle mübarek bir yerdir ki kim ayak bassa, gamdan kurtulur. Çünkü meyhaneye gelenlere kadeh sunulduğu zaman, onlar içkilerini içip, kederlerinden arınırlar. Böyle bir rahatlamayı sağlayan meyhaneler bu yüzden mübarek yerlerdir:

Qurtulur gamdan ayak kim ki başar meygedeye

Haq bu kim küşe-i meyhâne mübârek yerdür (B.Rûhî G.298/5)

Rind, meşrebi gereği sürekli meyhanededir. Sürekli âşık olan rind, aşkın bütün acısını şarapla giderir. Aşkın keder şarabı o kadar çoktur ki rind bu durumda bütün bu elem şaraplarının bulunduğu meyhane gibi gamla, tasayla doludur:

Şahbâ-yı ğam-ı şkıña ħum-ĥâneleriz biz

Rindân-ı şafâ-meşrebe peymâneleriz biz (Ş.İshak G.71/2)

Eskiden meyhanelerin bulunduğu yerler, izbe rutubetli karanlık yerlerdi. Böyle yerlerin oldukça soğuk olması gerekirken, burayı sıcak bir yer haline getiren, kederli rindin ciğerinin kanıdır:

Böyle germ olmaz idi meclis-i rindân-ı ğamın

Olmasa ĥûn-ı ciger bâdesi mestân-ı ğamın (Nâilî G.199/1)

Rind her ne kadar yoksul, muhtaç da olsa, dünya malına tepeden bakar. Çünkü o maddiyatla ilgili değildir.. Rind, ikiyüzlü ve riyakar değildir ki bunlar rindi rind yapan özelliklerdendir. Rind meyhanede varını yoğunu ödünç bırakmaktan çekinmez. Onun gözünde dünya malı ile ilgili hiçbir şeyin değeri yoktur. Rindin istediği, meyhane, içki ve sevgilidir. Bu istekler elest meclisinden beri sürmektedir.. Çünkü rind o gün ilahi aşk şarabı ile sarhoş olmuştu.Böyle olan biri için para nedir? Rind fakir olabilir ancak onu meyhanenin tahtında bir sultan gibi eline kadehi aldığı zaman görmek gerekir:

Geçmiş serîr-i meykedeye rind-i bâde-ĥâr

Muhtâc-ı fülâsi aĥmer iken kâmrânlanur (Nâ'îlî G.44/5)

Tâc-ı zerķı yire ur delķ-ı riyâyı çâk it

Rind iseñ varuñı meyĥânedede rehn-i meye çe (Helâkî G:90/4)

Aldanmamışuz manşib u câhına cihânuñ

Dervişlerüz sâkin-i meyĥânelerüz biz (Usûlî G.43/3)

Ben kimem bir rind-i şeydâ meskenüm meyĥânedür

Duĥter-i rez maĥremümdür hem-demüm peymânedür(B.Rûhî G.311/1)

Şevk-i la' lüñle nigārā meclisüm rindānedür

Ḥāb-gāhum künc-i 'uzlet meskenüm meyḥānedür (Nev'î G.163/1)

Rind ü kıllāşum maḳāmum gūşe-i meyḥānedür

Gelmişüm ḳalubelādan 'āşık u ḥammār mest (Nesimî G.22/4)

Meyhaneyi tekke olarak değerlendirebiliriz. O zaman, meyhane köşesinde inzivaya çekilen rind için, kadeh tac, meyhanenin yaşlısı yol gösteren olur. Rind de kendisine rehberlik eden bu pîrin kölesi olur. Zahid meyhane yolunu tutmuş olan rindin değerini bilmez. Halbuki rindler meyhanede içtikleri şarapla her biri kendi iç dünyalarında tac giymiş padişaktır. Zahid bunları bilse sırtındaki zühd ve takva hırkasını çıkarıp rindin ayaklarına sererdi:

Künc-i meyḥāneyi ḥalvet ḳadeḫi tād idinüb

Rindler pîr-i ḥarābāta mürid oldı yine (Zātî C.III G.1244/5)

Bende-i pîr-i ḥarābatum ki yoḳdur şıḳleti

Zāhid-i zerrāḳuñ olsun 'ilmi de 'irfānı da (Şeyh Gālib G.313/4)

Ḳadr-i rindî añlasa zāhid reh-i meyḥānede

Ḥırḳa-i tecrîd-i zühdü añā pāy-endāz ider (Nāilî G.40/5)

Cām-ı şarāb-ı nāb ile rindān-ı mey-kede

Öz 'āleminde her biri bir şāh-ı tād-dār (Bākî G.160/3)

Rindāna ḥörmet eylemese pîr-i mey-fürüş

Yārān içinde olmaz idî böyle muḥterem (Hayretî G.319/4)

Rindler için meyhane kapısında hizmet etmek, Dara'nın saltanatını sürmekten daha hayırlıdır. Meyhane Efrasyab'ın ülkesiyle değışilmeyecek kadar değerlidir. Bir damlasını yüz mercan tanesine değışmez.

Bākiyā mey-kedenüñ ehl-i ḥarābāt içre

Hidmet-i ḥāk-i deri devlet-i Dārā'dan yig (Bākî G.261/5)

Rindler hāne-i hārābātı

Milk-i Efrāsiyaba virmezler

(Hayālī G.145/5)

Cām-ı meyi şun şūfi deġişmem anı şanma

Bir kaçreyi yüz dāne-i mercāna deġişmem

(B.Rūhī G.802/2)

Rind meyhanede yalnız deġildir. Yine kendi gibi olan rindlerle birliktedir. Elllerinde kadehleri ile sohbet meclisinde toplanmışlardır. Rindler aynı kaderi paylaşan kişilerle birlikte olduğu bu mecliste birlikte bulunmaktan mutludurlar Çünkü meyhane. aşk rindlerinin bulunduğu, hoş sohbetlerin yapıldığı bir yerdir. Buraya onlardan başka kimselerin gelmesini istemezler. Çünkü rindler hoş yaradılışlı, yaşamdan zevk almayı bilen kişilerdir. Kendileri gibi olmayanların gelmesiyle bu meclisin tadının kaçacağını düşünürler. Zahide rindlerin meclisine katılma iznini vermedikleri için de zahid buranın nasıl bir yer olduğunu bilmez. Münafiklarla konuşmaya yanaşmayan rindler, Hz. İsa'nın yaşam veren soluğuna sahip rindlerle sohbele hazırdırlar:

Bed-gūlara leb-beste görünmekteyiz ammā

Rindān-ı Mesihā-deme miftāh-ı fütūhuz

(B. Rūhī Tk.B.12/7)

Cem' oldı bezm-i şöhbete yārān birer birer

Cām oldı dest-i 'işrete rindān birer birer

(Nābī G.181/1)

Ne mümkün dāhil olmak Rūhiyā her hāric-i mebhāş

Bu meclis meclis-i 'uşşākdur rindāne meclisdür

(B.Rūhī G.220/7)

Hele bir lahza gelseñ rindler bezmine görseñ

Ne lāqaydāne mecma' dur ne hoş-ţab' a ne meclisdür(B.Rūhī G.220/6)

Dāhil-i zümre-i rindān-ı hārābāt olmaz

Felege kim ki kelek dise yā simurğa siñek

(B.Rūhī G.633/5)

Virilmese yir eger zāhidā saña yiridür

Şarāb-hānede kim 'āşıka şafā yiridür

(B.Rūhī G.203/1)

Ne bilsün meclis-i rindānı zāhid

O bezme her kişi olmaz muraħħaş (Ş.Yahya G.165/4)

Meyhaneye kim gelse ayağa kalkıp safa geldin demek adettendir. Toprağında dahi sevgi olan bir acaip yerdir. Dolayısıyla herkesin ilgisini çekmektedir. Ama meyhanenin asıl müdavimleri rindlerdir. Aynı duyguya sahip rindlerin sohbeti ise bir başka tattadır. Ancak onları bu hale getiren elbette ki bu büyüü mekândır:

Kim gelse ırub dirler elbette řafā geldün

Ĥākinde maħabbet var meyħāne ne ‘aceb yerdür (B.Rūhī G.288/2)

Rindlerin sohbetine katılanlar bellidir:

Şoħbet-i rindāna erenler edep taħşil ider

Ol ulu meyħāneye varan kiři uslu gelür (Usūlī G.30/8)

Biz lā‘übāli rind ü muħibb ü şalenderüz

Meyħāne ‘azmini iderüz ihdina’s-řirāř (Muhibbī G. 1321/3)

Meyhanede sohbet eden rindlerin en büyük keyfi sevgilinin de meyhanede olmasıdır. Elllerinde kadehleri, sevgilinin kıvrım kıvrım saçı ve sevgiyle diz dize oturmaktadırlar. Etrafı ise mum ışığı aydınlatmaktadır. Rindlerin meclisini gözümüzde canlandırmaya çalışırsak şöyle bir manzara çıkar: Rindlerin halkasını havuz olarak düşündüğümüzde, ortadaki fiskiye kadeh, fiskiyenin suyu ise şarap olur. Coşkunun sarayı ise şadırvan olup akmaktadır. Rindler böyle bir mecliste sevgiyle baş başa olmanın hayali ile mutlu olur:

Ĥadeħ fiskıyye mey şu ĥalka-i rindān anuñ ĥavzi

Sarāy-ı şevka řadırvān olupdur Bāķiyā meclis (Bāķī G.208/5)

Meclis-ārā-yı kıyāmet rind-i āli-meşrebüz

Yār ile zānu-be-zānu cām ile leb-ber-lebüz (Nāilī G137/1)

Zevki o rind eyler tamâm kim tuta mest ü şâd-kâm

Bir elde câm-ı lâle-fâm bie elde zülf-i ham-be ham (Nef'î K.15/8)

Dün gice meclisimiz yâr ile rindâne idi

Ben idüm sâgar idi şem' idi pervâne idi (Nef'î G.134/2)

Meyhanede böyle güzel bir ortam varken, hayatın kavgasından ve gürültüsünden kaçıp gidilecek yer meyhane olmalıdır:

Nice bu dağdağa-i bahş u cidâl ey Bâkî

Varalum ' ayş idelüm meclis-i rindâne biraz (Bâkî G.205/5)

Rinde sığınılacak yer meyhane köşesi olduğu için kaderin cilvelerinden de korkusu yoktur:

Devrân havâdisinden yoğ bākümüz Fuzûlî

Dârü'l-emânumuzdur meyhâneler bucağı (Fuzûlî G.278/7)

Madem hayat kaderin cilveleriyle doludur. Kişiyeye sürekli sıkıntı yüklemektedir. O zaman gelip geçici bu dünyada yapılacak şey bellidir. Yiyip içip eğlenerek hayatın sıkıntılarından kurtulmaktır. Bunun için de meyhane bulunmaz bir yerdir:

Ne var ' âlemde ey zâhid bugün ' ayş ü tarâbdan yeg

Baňa bir künc-i meyhâne gelir şehr-i Halebden yeg (Hayâlî G.303/1)

Meyhaneden ayrılmak istemeyen rind için cennet, burasıdır. O ebedi cenneti dahi istemez. Meyhanedeki şarap ona kevser gibi gelir:

Rind-i meyhâne behişt-i câvidânı n'eylesün

Bunda her bir küşeden kevşer revân eyler kadeh (Cevrî G.20/2)

Rind sarhoş olduğunda onu aşağılarlar, küçük görürler. Oysaki harabat ehlinin işi mey içip sarhoş olmaktır. Ayılmaya başladığı zaman tekrar içip tekrar kendinden

geçmeyi düşünür. Durum böyle iken zahide ne yapmıştır ki sürekli kendisiyle uğraşmaktadır:

Dide-i taḥkīr ile baḫma Cinānī mest iken

Besdür ey zāhid ḫarābāt ehline mey-ḫārлық (Cinānī G.102/7)

Gūşe-i meyḫānede geh mest oluram geh ḫumār

Böylelikden zāhid-i ḫüşyāra ne itdüm ne eyledüm (Necātī G.377/4)

Rind ile zahid âlemi paylaşmaya kalksalar her ikisinin de isteyeceği yerler bellidir. Buna göre rind meyhane köşesini dilerken, zahid de mescidi tercih edecektir. Bu yüzden rindin meyhaneden ayrılmamasına şaşmamak gerekir. Çünkü takdir böyle kılınmışsa yapılacak bir şey yoktur. Zahidle birlikte mescide gitmek istememesi normaldir. Rinde bu dünyada meyhane gibi bir yer yoktur. Bunu bilen zahidin de rind meyhaneye gidiyor diye incinmesine gerek yoktur. Meyhanede onu bekleyen mey varken orayı terk etmesi beklenemez çünkü o ne zahiddir ne de rahip onun meskeni meyhanedir:

Gel senüñle idelüm ‘âlemi şūfī taḫsīm

Künc-i meyḫāne benüm gūşe-i mihrāb senüñ (Nābī G.449/3)

Zühhāda künc-i mescid mesken baña ḫarābāt

Taḫdīr böyle ḫılımış nem var benim orada (Hayālī G.470/4)

Zāhidā mescid ü mihrāba emir o yūri sen

Her gedā meykede küncinde ḫo sulḫān olsun (Hayretī G.367/3)

Vaşfiyā zāhid eger mescide yol virmezse

Yūri meyḫāneye yir yoḫ saña meyḫāne gibi (Vasfī G:96/5)

Mescīde zāhid-i ḫuşḫile ayaḫuñ gitmez

Rūḫiyā var ise meyḫānede var bir çekerün (B.Rūḫī G.619/7)

Zāhidā meyḥāneye varduğuma incinme kim

Ne günāhum var benüm ol cānibe şudur çeken (Zātī C.III G.1160/4)

Niçün terk eylesün meyḥāne küncin rind-i mey-ḥāre

Ne zāhiddür ne rāhib neylesün ol mescid ü deyri (Ş.Yahya G.417/2)

Rindin gönül bilgisini kazandığı yer olan meyhane, kişiyi olgunlaştırır, yüceltir. Bu yüzden gece ve gündüz meyhaneden ayrılmayan rind, buranın saadet kapısı olduğunu bilir. Aşk dağıtılan yer olduğu için de meyhane devlet kapısıdır:

Sākin-i ḥāk-i der-i meyḥāneyüz şām u şeh̄er

İrtifā‘ -ı kadr için bāb-ı sa‘ ādet beklerüz (Fuzūlī G.115/2)

Oldum Ḥayālī çāker-i rindān-ı meykede

İqbāl bunda bende sa‘ ādet bu derdedür (Hayālī G.85/5)

Rind zahidliği beğenmez, pîrinin ona gösterdiği doğru yolun meyhane olduğunu bilir:

Meyḥāneye kıllur bizi irşād pîrimüz

Zāhidliği bilür ki degil dil-pezirimüz (Çākerī G.53/1)

Bu meclise girilmişse ya içki içilecektir ya da gidilecektir. Çünkü içki içmeyenin burada işi yoktur:

Maḥrem olmaz rindler bezminde mey nüş itmeyen

Ey Fuzūlī çek ayağ ol bezmden yā çek ayağ (Fuzūlī G.145/7)

Rind, harabattan çıkmaz. O, aşk şarabının sarhoşudur. Bundan dolayı da utanmaz. Utanmadığı gibi de bu durumu inkâra kalkışmaz:

Ey rind-i ḥarābāt bize ‘ār gerekmez

Mest-i mey-i ‘ışk olana inkār gerekmez (Necātī G.213/1)

Her zaman rind olarak karşımıza çıkan şair bazen de ne bade çeken rind ne de kuru zahid olur Bu her şeyden vazgeçtiği bir andır. Bu durumda ona ne meyhane ne tekke lazımdır. Bir anlamda hayata küsmüştür.

Ne rind-i bāde-keşüz Nā' ilī ne zāhid-i
Bize ne meykede ne hānķāh lāzımdur (Nā' ilī G.63/5)

Hal chlinin rindçe meşrebine göre, bazen kuru zahidle içtikçe içilen meclis de birbirinden farklı olmaz:

Zühd-i huşki bezm-i nūş-ā-nūşdan fark eylemez
Böyledür erbāb-ı hālūñ meşreb-i rindānesi (Ş.Gālib G.363/3)

Zahidin harabat ehline kıyameti hatırlatmasına gerek yoktur. Çünkü rind varlık âlcminc kayıtlı değildir:

Hārābat chline rūz-ı hīsābı añma cy vā' iz
Bizüm hergiz bu varlık defterinde adumuz yokdur (Nev' i G.126/3)

ç. Cür' a

Cür'a eskiden içki içenlerin yaptığı bir adettir. Buna göre kadchin dibinde kalan son yudum yere dökülür. Bu yudumun yere dökülmesinin anlamı şarabı bulan Cem'i anmaktır. Bu yüzden son yudumun yere dökülmesi bir gelenek halini almıştır. Aslında şarabın dibinde kalan tortu yere dökülmektedir.

Şaraba düşkünlüğü ile anılan ve meyhane köşesinden çıkmayan rind, ne bu dünyayı ne de öteki dünyayı, bir yudum şaraba değişmez:

İki dünyayı değişmezler bir ednā cür' aya
Zāhidā kūy-ı hārābatın kadç-ıpcymāları (Hayālī G.592/4)

Zahidin düşte bile göremediğini, rind bir iki cür'a ile görmektedir. Şarabın kişiye verdiği halleri iyi bilen rind, bunlardan mahrum olan zahidi küçümseyen bir tavırla eleştirmektedir:

Anı sen ey zâhid-i şad sâle düşde görmedün

Bir iki cür' a ile görseñ ben ne hâlet bağladum (Zâtî C.II G.909/4)

Şarabın son yudumu, şehrin şeyhine de, şaraptan başını kaldırmayan rinde de aynı etkiyi yapar. Yani kim olursa olsun bu yudumdan etkilenmemesi mümkün değildir:

Herkes ki içe cür' anı hergiz ayılmaya

Ger şeyh-i şehri ola eger rind-i mey-perest (Muhîbbî.204/3)

Rind olan kişinin yapacağı iş bellidir. Meyhane kapısının toprağı olmalıdır.

Rind iseñ hâk-i der-i meyhâne ol kim bâdenüñ

Feyz-bağş-ı hâlet-i dirînedür her cür' ası (Neşâtî G.131/2)

Rindler, sevgililerinin baygın bakışlarına tutkun oldukları günden beri ne kadehten ne de kadehteki son yudumdan vazgeçebilmişlerdir. Onları cür'aya bağımlı kılan bu sarhoş gözler olmuştur:

Tâ ol nîgeh-i mest bizüm dil-berimüzdür

Rindân-ı Hüdâ cür' a-keş-i sağârımızdur (Cevrî G.62/1)

İçki içen rind için kadeh, hayatının aydınlanacağı yerdir:

Cür' adan abdâla gerçi mağzenü'l-esrârdur

Rind-i dürd-âşâma sağâr mağla' u'l-envârdur (Bâkî G.58/1)

Rind, meşrebi gereği sevgiliden ayrılamaz. Kâlu Belâ'dan beri de elest kadehinin son yudumunu çeken, hep rind olmuştur. Bu onun alın yazıdır. Bunlardan ayrılması söz konusu değildir:

Biz rind-i fenā-meşreb-i cānāne-perestüz

“Kālu Belā”dan cür‘ a-keş-i cām-ı elestüz

(Nābī G.333/1)

d. Saki

Asıl görevi içki dağıtmak olan saki meclisin en önemli kişisidir. Rind için genellikle sevgili yerini tutan saki, meclisin canlılık kaynağıdır. Rind zaten içkiden değil onun güzelliğinden sarhoş olur.

Meclisde bulunanlar halka şeklinde otururlar. Bu oturuş aynı zamanda padişah divanına benzer. Çünkü burada da meclisin bir sultanı yani efendisi vardır. Buna ser-halka denir. Ser-halka meclisde baş köşede oturur. Diğerleri de bu düzene göre yerleşirler. Mecliste herkes yerli yerine oturunca meclisin en genci yahut en kıdemsizi ser-halkaya en uzak mesafede ve tam karşısına düşer. Musiki nağmeleri de mecliste yayılmaya başlayınca saki devreye girer. Saki genelde içki içmez. Bezmde şakalara karşılık verse bile asla laubali olmaz.

Mecliste servise başlanması konusunda ser-halka ile göz göze gelip izin alması gerekir. Saki elindeki şarap dolusu kadehten “evvel saki sonra baki” fetvasınca ilk yudumu alır. Bunun sebebi de sunacağı içkinin zehirli yahut uyuşturucu özelliğinin olmadığını göstermek içindir. Bundan sonra baş köşede oturandan başlayarak mecliste bulunanlara kadehi sunar. Onlarda bir yudum alır ve sakiye geri verirler. Saki elindeki kadehi hafifçe döndürerek sıradakilere sunmaya devam eder. Kadeh boşalınca kadar hem kendi hem de kadehi döndürerek servis yapar. Bu arada mecliste bulunanlar coşarak meydana atılırlar.

Sakinin asıl görevi bir kimsenin dudağının değdiği yerden bir başkasının içki içmesine fırsat vermeden kadehe hakim olmak ve döndürmektir. İkincisi ise rindleri idare etmek ve meclise yabancı olanları eğitmektir. Sarhoş olanları halkaya almamak, dayanıklı sarhoşlara dolu kadeh sunarken, adabı bozanlara duruma göre yarım sunmak

ya da boş sunmak bu da olmuyorsa meclisten uzaklaştırmak gibi konular sakinin yetkisindedir:

Müheyyâ oldu meclis sâkiyâ peymâneler dönsün

Bu bezm-i rûh bahşın şevkine mestâneler dönsün (Bakî G.391/1)

Rindler sakinin bulunduğu mecliste olmak için şarap gibi akıp oraya ulaşmak isterler. Çünkü sakinin olduğu yerde ancak onlar için hayat vardır. Bu yüzden de rind sakinin ayağına giderler. Tabii ki rind kendini şarap gibi düşününce sakinin sunduğu kadehin şarabı olmak isteyecektir.

Rindler câmuñ habâb-âsâ yüzine baqdılar

Mey gibi sâkî-i bezmüñ ayağına aqdılar (Bakî G.117/1)

Rind sakinin mürididir. Ondan ayrılamaz çünkü onu sever. Sakiyi böyle sevmesinin de bir nedeni vardır. Saki rinde sürekli şarap sunar. Oysa zahid zühd ehlidir. Zühdde şarap haramdır. Dolayısıyla zahidin rinde şarap sunması söz konusu değildir. Zahidden sürekli şefkat beklemek de yanlıştır:

Murîd-i sâkiyim kim lütfu ehl-i zevka dâ'imdür

Ne hâşıl ehl-i zühdüñ şefkâtinden kim müdâm olmaz (Fuzûlî G.50/16)

Sakinin meclisdeki görevi kadeh sunmaktır. Rindler bu mecliste sakinin sunduğu kadehle kendilerinden geçerler. Öyle ki gül yüzlü güzellerin getirdiği bu şarap, Cem'in ruhundan haber getirir. Rindler de bu haberi gönülleriyle hissederler.

Meclise sâkî-i gül-çihre ki câm-âver olur

Rûh-ı Cemden dil-i rindâna peyâm-âver olur (Neşâtî G.27/1)

Rindler meclisin âdâbına uygun olarak burada bulunurlar. Öyle ki herkes diz üstünde edeple oturur ve ayağını uzatmaz. Rindler arasında su gibi şarap da kutsal sayıldığı için, ayakta içki içilmez. Mecliste hiç kimse yanındakine dokunmaz, değmez, dayanmaz. Giyimi, görünüşü ve hareketleriyle huzuru bozmaz. Kadeh elde çok tutulmaz

ve bekletilmez. Saki bu meclisin süsü, ışığı ve rengidir. Bunun gibi birtakım kuralları olan bu meclis rindin evi gibidir. Çünkü rind burada mutludur, burası rindin hayatıdır:

Rind olan meyhānede pāy-ı hum eyler meskenin

Mülk-i Cemden yig görür cām-ı şarābı sākīyā (Cinānī G.2/4)

Rind, sakinin elinden içtiği şaraba kendini adamıştır. Meyhane rindin evi, saki de ona can veren hayat ışığıdır. Cem, şarabı bulduğuna inanılan kişidir. Rind de icat edildiği günden beri şaraptan ayrılmayan sadık nişanlısıdır. Durum böyle iken sakinin bu içkiyi başkalarına vermesi haramdır, günahtır. İçki kadehini ilk günden beri elinden düşürmeyen rindin buna itirazı vardır:

Sākī hārāmdır ele çekdirme ayağın

Rindāna duht-ı rez dem-i Cemden nişānlıdır (Ş.Es' ad. G.71/4)

Rind ezelden bağlı olduğu içki için ettiği tövbe ve yeminleri bozmaya hazırdır. Zahid zühde bağlıdır. Buna göre de şarap içmek haramdır. Rindin içkiye olan düşkünlüğünü bilen zahid ona şarap içmemesi üzerine yeminler, tövbeler etmesini ister. Ancak rindin bu sözleri tutmasına imkân yoktur. Çünkü rind meye, meyhaneye olan düşkünlüğü ile bilinir. Rind, şu geçici dünyada sayılı birkaç zamanı hoş geçirmek varken üzülme doğru bulmaz. Hatta rindlerin meclisinde üzülme, içkiye su katmak, helala haram karıştırmak gibi bir şeydir. Rindin bu duruma bile dayanması zorken, içkiye tövbe etmesi mümkün değildir. Hele ki bu içkiyi sunan bir güzelse onun elinden içmemek günah olur. Bu yüzden de aslında suç rindde değil, içkiyi sunan sakidedir. Dolayısıyla günah da tövbeyi bozduran sakiye aittir:

Sākīyā peymāne şun kim tevbe vü peymānımı

Şūfiler dülbendi gibi tār-mār itsem gerek (Ahmet Paşa G.151/8)

Hayālī tevbesin imānına döndürse ey şūfi

Kerem kıl ol günāhı sākī-i tevbe-şikenden şor (Hayālī G.71/6)

Yürüd ol ayağı sâkı ki eline girse Naşûh

Ol güzel başuñ için tevbeden ola tâ'ib (Zâtî C.I G.67/6)

Meclisin sakisi asma, şarap küpü, testi, kaseden sorumludur. Yani içki içmeyle ilgili bu unsurlar sürekli sakinin elinin altındadır. Çünkü sakinin görevi gereği şarapla ve kadehle yakından ilgilidir. Rindlere bunlarla hizmet etmektedir:

Tâkden humdan sebûdan kâsedan sâkı-i bezm

Şarf ider hâk-i reh-i rindâna taḥşil itdügin (Nâbî G.604/2)

Rind zühdle ilgilenmez, çünkü o şaraptan vazgeçmez. Oysa zühdde şarap yasaktır. Bu yüzden de onun zühdle, zahidle işi olmaz. Rindin yasaklardan dolayı da içi sıkılmıştır. Bu sıkıntıyı giderecek olan şey de elbette ki sakinin sunacağı kadehtir. Bu kadeh rindin içini açacak ona keyif verecektir. Rindin bu safası onu mutlu kılmaya yeter. Çünkü rindin yaşamaktan anladığı, hayattan beklentisi sakinin sunduğu kadehle gelen memnuniyettir:

Sâkıyâ zühd ü vera^c dan katı dil-tend oluḡ

Bizi bir cām-ı şafâ-baḡ ile mesrûr eyle (B.Rûhî G.999/4)

Mecliste sakinin sunduğu bir kadeh şarap, rindler için hayattır. Şarap yasaklandığından beri rindler şarap kadehinin hastası olmuş yatmaktadırlar. Bu durumu en iyi gören kişi de elleriyle rindlere kadeh sunan sakidir:

Hâḡ bilür sâkı olaldan bâde-i nâba yasaḡ

Rindler hep ḡasta-i cām-ı şarâb olmuş yatur (B.Rûhî G.310/2)

Rind hiç zorlamadan seve seve içerken, zorla zahide içki sunmanın bir anlamı yoktur. Sakinin bunu görmesi gerekir. Çünkü rind ve zahidin içkiye olan ilgisi açıktır. Öyleyse içki sunan güzelin de buna göre davranması gerekmektedir:

Bî kerâhet rind-i dürd-âşâm içerken sâkıyâ

Şûfiye cām-ı şafâ şunmaḡ neden ikrâhla (Cinânî G.245/4)

Şarap içmek haram olmasına rağmen, rindin anlayışına göre haram olayı içene göre değişmektedir. Örneğin şarabı olgun biri içerse helâldir. Ancak bunu ham biri içerse haramdır. Yani rinde göre içkiyi içmesini bilenler içmelidir. Bu içkiler de tabii ki sakinin elinden olmalıdır. Saki de içki sunduğu kişiyi böylece değerlendirecektir.

Bâdeyi puhte harîf içse halâl iy ‘ârif

Puhteyi hãm içe ger ola harâm iy sâkî (Ahmet-i Dâ’î G.106/3)

Ey içki sunan güzel, boş seccadenin kandil işlemleri yok olunca, sen de rind olup, elini kadehten çekme. Beyitten anlaşıldığına göre, bir tarafta seccadeyi terk etmiş bir sofu gibi görünen saki var. Diğer tarafta kendi saflarına katılmasını isteyen bir rind var. Sanki saki de ortada bir yerde kararsız kalmış. Bu durumda rind, sakiden kendisi gibi olmasını istediğini söyler.

Rind olup el çekme sâkî sâgar-ı pür-bâdeden

Mağv olunca nağş-ı kandîl-i tehî-seccâdeden (Cevrî G.191/1)

Rind zahidin verdiği öğütle pek ilgilenmemektedir. Bu öğütün ne olduğunu bile bilmediği için yine sakiden içki istemekte bir sakınca görmez.

Pendi nedür zâhid-i dūn-himmetūñ

Bâde şun ey şâkî-i ‘âlî-mağa (B.Rūhî G.804/5)

Sâkî verirse şūfî-i yâbis-mizac pend

Şâfî mey ile ağzını tūt mağzını ter it (Şeyhî G.9/3)

Saki kadehe benzeyen dudaklarından, mecliste bulunanların üstüne bir yudum içki diye can yağdırır. Çünkü sakinin nefesi İsa nefesi gibidir ve meclisteki rindlere can dağıtmaktadır:

Leblerūññ sâgarından sâkî-i ‘îsi-nefes

Cür’a diyü ehl-i meclis üstüne cân yagdurur (Necâtî G.149/5)

Rind zahide göre oldukça günahkardır çünkü sakinin bulunduğu meclisten çıkmaz ve sakinin sunduğu içkilerle sarhoş olur. Rind, mañşer gününde, özür dileyerek, bu günahlarından dolayı affedileceğine inanır ve o zaman kendisini sürekli aşağılayan zahid kimbilir nasıl utanacaktır.

Sākī ki rüz-ı mañşer ola ‘özü-ñāh-ı mest

Zühhādı şermsār ede lütf-ı günāh-ı mest (Nā‘ilī G.22/1)

Meclisde sakilerin görevi içki sunmak olduğuna göre rindin en büyük dileği kadehin hep dolu olmasıdır:

Oda yahma bizi sākī yine bu ham zühdüñle

Çü biz yanaruz oduña tolu şun cām ham olsun (K. Burhaneddin G.412/2)

İçki sunan güzelin, sunduğu her içkiden sonra bir öpücük vermesi adettir denir:

Her tolıda sultānum bir buse olur dirler

Güstāhlık olmasun sizde nicedür ‘ādet (Ş.Yahya.G.25/2)

Asıl görevi içki sunmak olan saki, musikinin ritmine göre hareket eder, kendisine bir şey söyleyen meclisteki rindlere uygun, nükteli ve neşeli cevaplar verir, beyitler okur. Hatta bir köçek gibi olmasa da oyun figürleri gösterebilir. Bu yüzden de rindin canına can katan sakinin sunduğu kadehler için tövbeler, yeminler bozulur:

Sākıyā meclise gel cismime gelsin cānum

Ahdler tevbeler ol sāğara kırbān olsun

Ayağın şakınarak başma ama sultānum

Dökülen mey kırılan şışe-i rindān olsun (Nedim Şarkı.19)

Bir elde gül bir elde kadehle gelen sakiden, rind, gülü mü, kadehi mi, sakiyi mi alacağına karar veremez:

Bir elinde gül bir elde cām geldüñ sākıyā

Kağısın alsam güli yahud ki cāmı yā seni (Nedim G.154/4)

D. RİND VE SEVGİLİ

1. Genel Olarak

Âşığın eziyet, cefa, naz, ilgisizlik ve vefasızlık sevgilinin en belirgin özellikleridir. Etrafını alan diğer âşıklarla onu kıskançlık azabı içinde kıvrandırmak sevgilinin cefa metodlarının başında gelir. Ancak âşık bütün bu eziyetler karşısında isyan edip sevgiliden kopma gibi bir tavır içine girmez. Kendisini seveni devamlı hasret ve ayrılık duygusu içinde tutmaktan, ümitle ümitsizlik arasında sürüklemekten başka bir tutum bilmeyen sevgili, âşığa sürekli ıstırap çektirmektedir. Sevgili etrafındaki diğer âşıklarla âşığı kıskandırmaktadır. Kıskanma da tek taraflıdır. Çünkü sevgilinin âşığı kıskanması söz konusu değildir. Zaten sevgili, kendisini seven insana karşı sevgi ve şefkat duyguları ile dolu, aşkın ıstırabını da mutluluğunu da onunla birlikte yaşayan âşığını mesut etmek isteyen, araya hasret ve ayrılık girdiğinde onun için göz yaşı döken yahut onunla birlikte olmanın sevincini paylaşan bir sevgili değildir. Güzelliğini belirtmek için büt ve cennet hurisi gibi sıfatlarla anılan sevgilinin fiziksel özellikleri ise övmekle bitmez. Boyu servi gibi uzun, ince belli, uzun ve siyah saçlı, yanakları gül kırmızısında, bakışları kılıç gibi keskin, ok gibi yaralayıcı, daima sıhhatli, yaşı civanlıktan öteye gitmez, ıstırap ve hüznü bilmez bir güzeldir. Endamlı boyu ile birlikte gözleri ve saçları sevgilinin en fazla gönül avlayıcı, göreni bir anda sevdanın çemberi içine alıverici unsurlarıdır. Âşıklar güzele en çok bakışlarındaki eda ve tesir yüzünden vurulmakta, onun ok gibi, hançer gibi bakışlarına kurban gitmektedirler. Kemend gibi saçlarıyla da kendisine bakmış olanları avlayıp aşkın tuzağına düşürmekte, kendine esir ettirmektedir.³³

Sevgilinin en belirgin özelliği taş kalpli olması ve merhametten eser taşınamamasıdır. Öyle acımasızdır ki âşığın canına bile kasteder. Rinde verdiği acı ve

³³ Aktün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.9 İstanbul s.415.

ıztırapla eziyette sınır tanımadığını gösterir. Çünkü âşık olan rind ne kadar feryad etse ne kadar ah çokse bundan hiç etkilenmez, aksine bu ona zevk verir. Sevgili hiçbir zaman vuslatı düşünmez. Sadece eziyet eder. Bu üzüntüye en fazla tahammül gösteren rind, en makbul olanıdır. Sevgilinin âşığa çile çektirmekten vazgeçmesi ise, aşktan yüz çevirmesi demektir. Sevgilinin kıskandırması ya da fitneci olması rind için en büyük zulümdür. Ancak bu güzel ve acımasız sevgiliyi kimse ayıplamaz. Kolay kolay kendisini göstermeyen sevgili rindin rüyasına girer. Dışarı çıksa da sadece uzaktan seyredilebilir. Bütün bunlara rağmen âşık, onu sever ve asla ondan vazgeçmez. Nazi hiç eksik olmayan sevgili, çok nazik ve nazenindir. Rindin rakiplerine ilgi gösterir. Fitneler koparıp, ortalığı birbirine katar.

Hilal kaşlı, nergis gözlü, lal dudaklı, inci dişli, gül yanaklı, selvi boylu olan sevgili sanki bir melektir, aydır, güncştir, cennettir, kiblemdir. Sevgili için güzel, mahub, ma'şuk, huban, güzel, büt, canan, sanem, nigar, sultan, mah, meh-ru, peri, dilber, şuh, dil-dar, cuvan, meh-ru, peri, hur, meh-parc, saki gibi kelimeler kullanılmaktadır.

Sevgili âşığa acı ve ıztırap vermektен hoşlanır. Ona sürekli eziyet okunu atar. Sevgilinin bu yapmış olduğu şeyleri kimse ondan sormaz. Âşık olan, aşkın esiri olan rind de sevgiliye kayıtsız şartsız bağlıdır ve sürekli eziyet çekmektedir. Merhametsiz sevgilinin kulu kölesi olmuştur. Bu durum rindin elinde olan bir şey değildir. Çünkü rind gönül adamıdır ve gönlüne söz geçirmesi de mümkün değildir. Bütün bu gelişmeler onun yaradılışından gelmektedir. Sevgili yüzünden düştüğü bu durumdan dolayı kınanan rindin bu anlamda yapabileceği hiçbir şey yoktur:

Bilmezin hâlüm nola ol hâce-i hüsn-i cemâl

Merhâmet kalmaz gcdâya nice bir yalvarayın (Zâtî C.III.G.1116/2)

Rind-i meclâmetüz bizüm hatırımuz güzeldedir

Bize öğüt vircen şamur gönül ile göz eldedür (Şeyhî G.37/1)

Rindane meşreb olan kişinin elbette ki sevgiliden vazgeçmesi mümkün değildir. Çünkü rind olmanın gereği sevgiliye ve içkiye olan bağlılıktır. Zaten güzel sevmeyip de ne yapacaktır bu rind:

Maḥbūb u meyden geçme Helākī

Ger ister iseñ rindāne meşreb (Helākī G.9/5)

N'itsün ya güzel sevmeyüp Allah'ı severseñ

Nev'î gibi bir rind ḥuşūşa ola şā'ir (Nev'î G.144/5)

Âşığın ne kadar müşkül hali varsa ona çareyi sevgili bulur. Fakat o dertsiz sevgili bu hali bilmezse o zaman âşık olan rindin hali zordur. Ancak sevgili hiçbir zaman âşığın halini bilmez. O hali bilmek için o durumda olmak gerekir. Yani sevgili dertsizdir ve dertlinin halini bilmez. Böyle olunca da rindin derdine çare bulunmaz:

Ne müşkil ḥāli olsa 'âşıkun ma'şūḫ eder çāre

Ger ol bī-derd bilmezse bu ḥāli ḥāl müşkildür (Fuzulī G.100/4)

Şarap, güzel ve uygun sevgili; rindin gözünde nuru, gönlünde huzuru, tende canıdır. Bunlar rindin olmazsa olmazlarıdır:

Mey ü maḥbūb ile yār-ı muvāfiḫ ehl-i 'irfānuñ

Gözinde nūrı gönlünde ḥuzūrı tende cānidur (Hayretī G.106/3)

Sevmek ve sevilme eskiden beri var olan bir şeydir. Bunu rind ortaya çıkarmamıştır. Ancak sevmeyi eskiden beri en iyi bilenler rindlerdir. Sevgili sayesinde sevginin ne olduğunu çok iyi bilirler.

Maḥabbet resm ü āyinin be şūfi ben mi vaz' itdüm

Mu'ayyen kışşadur sevmek sevilme mā-teḫaddemden (Bākī G.367/3)

Sevgilinin kalbi taş gibidir. Rinde yaptığı bütün cevr ü cefalar sebepsizdir. Rind ömrünü sevgilinin uğruna harcamaktan çekinmez. Zaten sevgilinin de zulüm ve eziyeti

sınırları zorlar, cana kasteder. Rind de bundan şikayetçi değildir. Sevgiliden gelecek bütün cefaları rindçe göğüslemeye hazırdır:

Nakd-i 'ömrüñ şu gibi yolına harc it yârüñ

Ey Cinānī getirüp sīneye çek rindāne (Cinānī G.240/5)

Rindin en büyük dileği sürekli olarak bir sevgiliye düşkün kalmaktır. Hatta bunun için yani sürekli sevgiliye tutkun kalmasını sağlamak için zahidden Allah'a dua etmesini ister. Vaktini sadece ibadete ayıran ve daima rindi kınayan zahid için bu anlaşılmaz bir istektir:

Gel ey zāhid temennā kıl baña Hāğdan du'ā eyle

Di kim dā'im anı bir dil-rübāya mübtelā eyle (Necātī G. 530/1)

Rind zevk sahibidir ve güzelden anlar. Çünkü rindin bu konuda uzun araştırması ve güvenilir bilgisi vardır. Bu yüzden de güzel seçmesini bilir. Zahidin güzel sevmekte bir sorunu olursa bunu çözecek kişi rind olacaktır:

Güzel sevmekte zāhid müşkilin var ise bizden sor

Bizüm ol fende çok taḥkīkımız itkānımız var (Nedim G.15/5)

Rind âşıktır, aşk da gönül işidir. Gönül, aşkın kaynağı olan yer, sevgi özünün bulunduğu bir madendir. Böyle bir gönüle sahip olan rind, sevgilisine ulaşmak için canını seve seve verir. Sevgilisinin ne istediğini bilen rind, gönül oyunlarında ustadır ve bu yüzden ona şeker yerine canını sunar:

Cān-ı şīrini revān eyler gönül cānāneye

Rind-i şāhid-bāzdur maḥbūbuna şekker şunar (Hayali G.77/3)

Sevgili nazlıdır. Rinde yaptığı naz o kadar çoktur ki bir buse almak için rindin canını vermesi gerekmektedir. Sevgili ile yapılan bu anlaşma her ne kadar adil olmasa da rind bundan hiç gocunmaz. Sevgilinin hiç eyvallahı yoktur. Ufacık bir şeyden kırılır,

incinir. Böyle bir sevgiliye ulaşmak zordur. Öyleyse rind sevgiliye ulaşmak için canını feda etmesi gerektiğini bilir:

Cân virüp yâra bûscsin alalum

Şoḥbeti ' ârifâne eyleyelüm

(Helâkî G.100/6)

Sevgilinin ettiği cefalar yüzünden rind canından usanır. Ancak sevgili bundan usanmaz:

Beni cândan uşandırdı cefâdan yâr uşanmaz mı

Felekler yandı ahumdan murâdum şem' i yanmaz mı (Fuzûlî G.264/1)

Kainattaki bütün varlıklar Allah'ın birer yansımasıdır. Yani gerçek olan Allah, Kainat ise Allah'ın görüldüğü alandır. Allah, kâinatla birlikte, bütünlük içindedir. Kâinat onun içerisinde yer alan varlıklar, ancak Allah'ın görünüşü olarak vardır. Varlıkların ortaya çıkış nedeni ise, Allah'ın kendine olan sevgisidir. Rind de parlak sevgilide Allah'ın esrini seyretilmektedir:

Zâhidâ dirscî nedür maḥbûb-ı ğarrâdan ğaraż

Şun' -ı Hâḫ seyr itmedür her ḥüsn-i zîbâdan ğaraż (B.Rûhî G.560/1)

Şûret-i ḥûba nazar kılduğça biz ihlâs ile

Zâhidâ nûr-ı cemâl-i Zülcelâli gözlerüz

(Hayâlî G.215/2)

Sevgilinin çektiği bütün sıkıntılara rağmen rindin ona duyduğu sevgi hiç azalmaz. Hatta onu hayatta tutan sevgilinin cefasıdır. Çünkü bunların olması demek rindle ilgilendiğini göstermesi demektir. Sevgilinin cefası ya da zahidin rindi ayıplaması onu sevgiliden vazgeçirmeyecektir. Zahid de içinden içinden sevgiliyi istese de bunu göstermeye cesareti yoktur. Kaplumbağa gibi başını gömleğinin içine çekmektedir. Oysaki rind sevgilinin eteğini elinden bırakmaz:

Yüri sen dâmcn-i yârı clüñden ḫoma cy Zâti

Kcşcf gibi ḫo çeksün başını şüfi ğirbâna

(Zâti C.III G.1320/5)

Rind ne olursa olsun sevgiliden vazgeçmeyi asla düşünmez. Her ne kadar zahid onu bu sevdadan çevirmeye çalışsa da rind zahidin inadına sevgiliyle beraberdir Hatta bu beraberliği de kıyamete kadar sürecektir. Hasedinden ölen zahidin bu yaptıkları boşunadır:

Sen öl hasedle ki ben rağmuña senüñ zāhid

Kažā-yi haşrda dilberümle maşşūram (F. Kadīm K.14/33)

Halk, arif olan rindi, yabancı olarak bilir. Halbuki rind vefalı sevgiliye gizlice tanıdaktır. Sevgili âşğın bağırip çağırıp aşkın ifade etmesini istemez. Sevgiliye olan yakınlığını bir tek kendisi bildiği için gizlidir. Bundan sevgilinin haberi bile yoktur. Kaldı ki zaten aşğa yüz de vermez hatta onu dikkate bile almaz. Fakat rind açısından durum daha farklıdır. O sevgiliyi gönlüne işlemiştir. Bu yüzden de halkın yabancı bildiği rindle sevgili daha yakındır, tanıdaktır. Bu haliyle de sevgili vefalı görünür:

‘Ārif odur ki halk anı bīgāne añlaya

Maḥfice ola yār-ı vefādāra āşına (Yahya Bey G.8/4)

Sevgili aşğa yüz vermez. Öyle ki kendisini sevmekten vazgeçmeyen sadık âşğın farkına bile varmaz onu diğerlerinden ayrı tutmaz. Hatta başkalarıyla daha fazla ilgilenir. Rind de buna dayanamaz ve sevgilinin neden kendisini diğerlerinden ayıklamadığını anlamaz:

Müdde‘iden ‘āşık-ı şādık niçün fark olmaya

Ḥūblar olmaz mı kim ‘uşşākı tenkīh ideler (Ş. Yahya G.70/4)

Rind sevgiliyi gönlüne nakş etmiştir. Hem de sevgiliyi görmek pek mümkün olmadığı için sevgilinin hayalini işlemiştir. Bu yüzden de rindi sevgiliden ayrı gibi düşünmek büyük hata olur. Çünkü o her an rindin gönlündedir:

Gelsün gönülde nakşını görsün ḥayālūññ

Her müdde‘i kim ol seni benden cüdā şanur (Ahmet-i Dā’i G.174/2)

Âşık olan rindin gözüne süreceği ilaç bellidir. Bu kulu kölesi olduğu sevgilinin ayağının tozudur:

‘Âşıkā kühl-i cilā yāruñ ayağı tozıdur

Hâşılı bendesiyüz ‘ârif-i şâhib-nazaruñ (Bākī G. 277/4)

Zahid ne kadar sevgiliyi bırak diye rinde öğüt verse farketmez. Çünkü kişi nasıl ki teninden canını ayıramazsa rind de sevgilisinden ayrılamaz. Ancak bunu zahidin anlaması beklenemez:

Vâ‘ iz öğüdün tüt sañ ayrılmazam andan

Tenden cânını kişi ayırmağa yaramaz (K. Burhaneddin G.273/3)

Zahid rinde sevgilinin mahallesinden ayrılmasını ister. Burası rind için cennet demektir. Sevgilinin mahallesinden ayrılmak, rind için felakettir.

Nâşih baña maħalle-i dil-dârı kıo dime

Bu pendi kimse virmedi cennetde âdeme (Necâtî G.545/1)

Rind için sevgiliden ayrı olmak cehennem demektir. Ayrılığın acısı, cehennem ateşinden daha kötüdür. Rind için kıyamet günü bu ayrılığın yaşandığı gündür:

Vâ‘ izüñ nâr-ı firāk imiş cehennem didüğü

Var ise rüz-ı kıyâmet uş bu gündür dostum (Hayretî G.324/2)

Rindin gönlü sevgilinin aşkıyla o kadar doludur ki zahidin verdiği öğütlere zerrece yer kalmamıştır:

Nuşh u pende zerrece yir kıalmamışdur nâşihâ

Şevk-ı mihri ile bir olmuşdur içüm taşum benüm (Zâtî G.893/5)

Rinde nasihat vermekten bıkmayan zahidin bundan vazgeçmesi gerekir. Çünkü zaten ezelden beri sevgiliye tutkun olan rindin aklı başında değildir. Herhangi bir karar

verecek durumu yoktur. Neyin iyi neyin kötü olduğunun değerlendirmesini yapamaz.

Bu yüzden de zahidin verdiği bütün öğütler boşadır:

Nāsihā pend eyleme itmez Muhibbî'ye çşcr

Māh-rūlar çün ezcl dildcn kararum aldılar (Muhibbî G.770/5)

2. Sevgili ile ilgili benzetmeler

Sevgili o kadar güzeldir ki bir güzellik timsali olarak anılan Hz. Yusuf gibidir. Hatta ondan bile güzeldir. Rindler sevgilinin verdiği gamdan, tasadan ölmeleri gerekirken onları diri tutan şey, sevgilinin Hz. İsa gibi mucizelere sahip olmasıdır. Zaten bu öyle bir sevgilidir ki sanki bir peridir. Bu yüzden de rindleri kendine âşık eder ama ne ortalarda görünür ne de onlara yakınlaşır. O, bir peridir. İnsanlara görünmemesinin ve yakınlaşmamasının nedeni budur.

a. Huri, melek

Rind sevgilisine çok bağlıdır. Ona olan sadakati sonsuzdur. Gönlünde sevgiliden başka kimseye yer yoktur. Bu yüzden de iki cihanda da tek isteği hep sevgilisidir. Zahidin bütün öğütlerine rağmen başka bir şey düşünmez. Hatta cennetin hurilerini bile sevgilisine değişmez. Zaten zahid, o ay yüzlü güzeli görsydi, kürsüye çıkıp cennetin hurilerini anlatmazdı bile:

‘ Arif gözetmeye iki ‘ âlemde gayrı yâr

Ger ‘ arz ola na‘im-i ebed hūr u ‘ ayn ile (Şeyhî G.160/3)

Çıkup kürsiye terğib eylemezdüñ hūr-i Firdevsi

Göreydüñ ol meh-i maḥfel-niṣṣini bir nazar vâ‘ iz (Nev‘î G.210/3)

b. Şem (mum)

Eskiden karanlık çökünce ortalığı aydınlatmak için mum yakılırdı. Mumun ışığının etrafında toplanılarak sohbet edilirdi. Mum sevgilinin yüzü olunca, rind de pervane olur. Pervane sonunda kendini ateşe atar. Mum da zaten pervane ile kıymet bulur. Mum ayrıca aynı sevgili gibi etrafa ışık saçar. Rindin sevgiliyle yaptığı sohbet de rintçe olur. Mecliste olanlar rind, kadeh, mum ve pervanedir. Muhtemelen rindin sevgiliyle sohbeti de hayalinde gerçekleşmiştir. Kaldı ki sevgiliyi düşünmeden bir anı bile geçmeyen rind için bu durum normaldir:

Dün gece sohbetimiz yâr ile rindâne idi

Sâgar idi ben idüm şem' idi pervâne idi (Nev'î G.482/1)

Sevgili meclise gelince, güzelliğiyle mum gibi etrafa ışık saçar ve meclisi aydınlatır. Tabii ki aynı zamanda rindlerin gönülleri de aydınlatır. Bu yüzden rindler her zaman sevgiliyi mecliste görmek isterler:

Şem' -i hüsnü ile gelüp bezmimiz itdüñ rüşen

Dâyimâ sen gelcün encümen-i rindâne (B.Rühî G.932/3)

Sevgili meclisin ışığıdır. İçki dağıtanıdır. Rind sevgilinin elinden zehir olsa içer:

Dilber ki şuna cāmı zehr ise eylerem nüş

Şüfî müdâm 'aşık yârūñ rızāsın ister (Zâtî C.I G.466/4)

c. Büt, kâfir , sanem

Rind sevgilinin bütün tepkisizliğine rağmen ondan ayrılmaz. Onun için yalvarmaları bitmez. Buna karşı sevgiliden tek cevap gelmez. Sevgilinin duygudan bu kadar yoksun olması cansız olduğu izlenimi yaratır ve puta benzer. Put, taş, tala ve kıymetli madenlerden yapılır. Put örtü ile örtülür. Sevgili put olunca rind de ona tapınan konumuna gelir. Bu yüzden kul ile tanrısı arasına girmek yanlıştır. Hıristiyanlığa ait bir

özellikle bu kadar içli dışlı olan rind eleştirilir. Puta tapmanın günah olduğunu da bilmesine rağmen rind yine de bu put gibi sevgiliye olan ilgisini azaltmaz. Bilir ki herkes kendi günahından sorumludur. Rindin hıristiyan putuna benzeyen sevgiliye bağlanmasının nedeni müslümanlar arasındaki zühd ve takvadan kaçınmasıdır. Bu yüzden de rindin kâfir olup olmaması zahidi ilgilendirmez. Bu tamamen rindin sevgiliye arasındaki ilişkiden kaynaklanan bir durumdur.

Kul ile Tañırısı arasına girme ey zâhid

Ne kadar cürm ise sevdüm o büt-i dil-hâhı (Cinani G.297/2)

Bir büt-i tersâya şüfi intisâbum var benüm

Zühd ü taqvâdan müselmân ictinâbum var benüm (Helâkî G.98/1)

Büt-perest-i hüsn kılmış anı şüret-âferîn

Saña ey zâhid ne ' âşık kâfir olmuş olmamış (F. Kadim G.139/6)

İçinde put gibi sevgililerin bulunduğu yer manastırdır. Bunlar burada gönül parasını alırlar. Bu yüzden de burada sofuluk satılmaz. Manastır ve içinde put olan bir yerde sofuluğun da hiçbir kıymeti olmaz:

Şofilik şatmayalum bunda ki dil nağdin alur

Büt-simînler olur buña manastır dirler (Amrî G:30/4)

ç. Cüvan

Sevgili yaş itibariyle genç ve tazedir. Bu durumda rind de gençtir. Genç ve güzel sevgili ile eğlence meclislerinde bulunan rindin keyfine diyecek yoktur. Her ne kadar sevgili kaprisli ve nazlı da olsa onu bir kere görebilmek dünyalara bedeldir. Rindin yalvarıp yakarmaları hep sevgili içindir. Ancak bu sevgili genç ve taze olmalıdır. Eğer artık sevgilinin ayva tüyleri siyaha dönmüşse tazeliği, gençliği geçmeye başlamış

demektir. Öyle ise sevgilinin bu kadar naz yapmaması ve âşığın da bu kadar yalvarmaması gerekir:

‘Âşık cüvân u yâr cüvân faşl nevcüvân
Şanmañ bu vaqti zâhid-i şad-sâle vaqtidür (Nev‘î G.153/3)
Hübân-ı haţ-âverdeye nâzuñ yiri yoqdur
‘Uşşâka da min-ba‘d niyâzuñ yiri yoqdur (Nâbî G.163/1)

d. Şeh, şah, sultan

Sevgili şah, sultan olunca âşık olan rindleri öldürmesi tam bir merhamettir. Sevgili rinde çok eziyet etmektedir. Rind bu eziyeti bir ilgi olarak görür. Bu da âşığın istediği bir şeydir. Gönül ülkesinin şahı olan sevgili, kimsenin bu dünyada hissesine bir güç katmadığını bilir. Bu yüzden de âşıkların katledilmesinde bir sakınca görmez hatta bu onları acıdığıının bir göstergesidir.:

Bilür bîdâdına tākāt getirmez kimse ‘âlemde
O şahuñ kaţl-i ‘uşşâk itmesi mañz-ı terahhumdur (F. Kadîm G.105/4)

Sevgili padişah olunca rind de kulu olur. Rind, sevgilinin kulu kölesi olmaktan hiç incinmez. Çünkü böyle bir güzeller şahının kulu olmak kişiyi üzmez. Aksine mutlu eder. Zahidin bu durumu anlayabilmesi için, güzeller şahı olan sevgiliyi bir kez görmesi gerekir:

Cânına minnet bilürdin kulluğın İshak-veş
Zâhidâ görseñ eger bir kez şeh-i hübânımı (Ş.İshak G.149/6)

e. Nigar

Sevgili çok güzeldir. Hatta resim gibidir. Dolayısıyla rindin sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. Öyle ki sevgilisinin uğruna yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Sevgili mutlaka ki hediyeden hoşlanır. Ancak rindin sevgiliye gönderdiği hediye de kendine yakışır tarzdadır. O, hediye olarak canını göndermektedir:

Bezm-i nigāra varur iseñ tuhfe yirine

Ey Emrî naqd-i cāmı ilet ‘ārifāncdür

(Emrî G.82/5)

f. Ay, güneş

Ay bir ışık kaynağıdır ve parlaktır. Ayın ışığı nurdur. Geceye güzellik verir. Bu nurlu yüzüyle ay, sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklerde, karanlığı aydınlatır. Yani sevgilideki özelliklere sahiptir. Rind, irfan sahibidir, gönül chlidir. Aşkla yoğrulmuştur. Bu yüzden de parlak ay gibi olan sevgilinin kıymetini cahil zahid değil ancak rind bilir:

Ehl-i ‘irfān bilür ol mäh-ı münirüñ şerefin

Añlamaz kadrini yinür şanur anı nādān

(Zatî C.III G.1117/6)

g. İsa, Yusuf Peygamber

Aşkla içi yana âşık, sana kolayca canını verir. :mademki sen vaktin İsa’sısın ve İsa’nın da mucizesi ölüyü diriltmektir. Öyleyse âşık sana kolayca can verir. Çünkü böyle bir güce sahip olan sevgili âşığı diriltbilir. Bu yüzden de âşık senin için hemen can verir.

‘Āşıkā şevkuñla cān virmek saña müşkil değül

Çün Mesih-i vaqtin cān virmek āsāndur saña

(Fuzulî G.21/4)

Rind, güzelliği ile Yusuf peygambere benzeyen sevgili istediği için, onun cennette. gözü yoktur. Çünkü o, cenneti bu güzellikte bulmaktadır:

Bâğ-ı cinân zâhide dîdâr bendeye

Ken'ân aña vü yûsuf-ı gül-pirehen baña (Necâti G.16/3)

ğ. Rind

Sevgili, rind olup âşîğın gönlündekileri bilse, o zaman rindin aşk derdini anlayacaktır. Bu şekilde olunca rind de gönlündekileri anlatmak zorunda kalmayacaktır. Çünkü rindin neler çektiğini ve aşk derdinin ne olduğunu görecektir:

Rind olup ma'şûk bilse 'âşîkuñ göñlindekin

Derd-i 'aşkı Rûhîyâ i'lâma muhtâc olmasa (B.Rûhî G.920/5)

Güzel oldur ki kemâl ehli ola Rûmî ola

Rind ola hâl ehli ola mes'ele ma'lûm ola (Ş.Yahya G. 436/1)

h. Tutkun

Gönlün isteğini çekebilmek için, tutkun bir sevgili gerekir. Gönül teklifi, rind için bu büyük bir sıkıntıdır. Gönül onu sever. İster ki sevgili de onu sevsin:

Yâr-ı ma'şûk gerek kim çeke dil teklifin

Rind-i âlüfteye erbâb-ı tekellûf ne belâ (F. Kadîm G.4/2)

Rind ayıbını saydıkça, rakibi de sana diyecek söz yok derse, o rind kıskanılır. Çünkü o rindin sevgiliye yakınlaştırılmasında rakip bile söz bulamaz. Zaten rind de bir yandan kendi ayıbını saymaktadır. Bu durumda olan bir rind, kıskanılır:

Hâsed ol rinde kim 'aybın şumâr itdükçe bed-hâhı

Diye söz yokdur istidrâcına dilber huşuşında (Nâbî G.775/2)

3. Sevgilide Güzellik Unsurları ve Rind

a. Saç (zülfi, gisu, mû, muy)

(1). Genel olarak

Saç, şekil bakımından dağınık, düzenli ya da uzun kısa oluşuna göre değerlendirilir. Eğer ki sevgilinin saçı dağınıksa, perişan halde olan rind iyice perişan olur. Karışıklık ve kıvrımlık için de Çin ve Çin ülkesi ile ilgisi ortaya çıkar. Âşık olan rind için en önemli güzellik unsurlarından olan saç, âşığın gönlünün asılı olduğu yerdir. Genellikle dağınık halde bulunan saç, perçemleri hariç daima uzundur. Hem de yerlerde sürünecek kadar uzundur. Saçın yerlere değerek sevgilinin arkasından gidişi ile âşığın gidişi arasında hal ve özellik bakımından benzerlik vardır. Hatta dağınık saçla âşık arasındaki benzerlik de yine buna bir örnektir.

Sevgili saçı ile âşıkları oynatacak bir güce sahiptir. Öyle ki isterse saç zincir olur, isterse bu çengelle âşıkları kendisine çeker veya asar. Çene çukuruna düşen gönülleri çıkarmak ipe benzeyen saçla mümkün olur. Çoğu kez âşık bu ipte canıyla oynayan bir canbazdır. Hele ki saçları salıvermesi burada asılı olan gönülleri dağıtmak için yaptığı bir harekettir.

Rindin canı ve gönlü bir top olunca saç çevgan olur. Sevgili top oynamak isteyince her taraf âşık canı ve başı ile dolar. Saç bazen de yılan olur. Yılan harabelerde bulunur. Gizli hazinelerin bulunduğu yerler de harabe halindedir. Yılanla oynamak ise sonu ölümle biten bir oyun olabilir.

Saçın rengi ise her zaman siyahtır. Bu siyahlığın sevda ile de ilgisi vardır. Siyah uzun ve dağınık olan saç, misk ve anber gibi kokar bu koku saçın sanki doğal halidir. Yani dışarıdan sürülmemiştir. Rind bu kokuya duyduğu özlem ile ömrünü tüketir.

Rind, sevgilinin saçının sevdası için canını vermeye hazırdır. Bu kadar bağlı olduğu sevgiliden ayrılmayı hiç düşünmez. Bu yüzden de zahidin verdiği öğütlerle ilgilenmez:

Bu Muhibbî cân virür sevdâ-yı zülf-i yâr için

Zâhidâ itme naşihat ısshı itmez söz baña

(Muhibbî G.39/5)

(2). Saçla ilgili benzetmeler

(a). Rind

Sevgiliin saçı dudğa değmesi, onu öpmek istemesinden kaynaklanır. Bu öpüş için saç arifçe eğilmektedir: Bu öyle bir manzaradır ki, sanki saç rind olmuştur ve şarap kadehini içmek için çömelmiştir:

Zülfüñ ki ‘arifâne egilüb öper lebüñ

Bir rinddür ki cām-ı şarābı çöker çeker

(Necātî G.145/5)

(b). Misk, müşg, çin, hita

Rindin sevgilisinde aradığı bazı özellikler vardır. Bu özelliklerden biri misk kokan saçın dağınık halidir. Çünkü dağınık saç kokuyu en çok yayan saç şeklidir. Saçların dağılması kıvrımların açılmasıyla olur. Saçtaki kokuyu yayan ise, rüzgardır. Rüzgar, kokuyu dağıtmanın yanı sıra haber getirme özelliğine de sahiptir. Hatta rüzgar bile saça âşık olur, saça dolanır. Çünkü saç miskten bile daha güzel kokar. Sevgili de aranan diğer özellik dürüst olmasıdır. Sevgili bir söz verir, sözünde durmaz, âşıkları kandırır, oyalar, eğlenir. Bu yüzden de dürüst olması önemlidir. Rind, olunca böyle bir sevgili olmasını ister:

Olsa ‘irfân ehline cānān olunca şöyle kim

Zülf-i müşgîni şikeste ‘ahd ü peymānı dürüst

(Bākî G.22/2)

Çin kelimesinin iki anlamı vardır. Birincisi, kıvrım ve büküm anlamına gelenidir. İkincisi , Çin ülkesinin saçların en çok koktuğu söylenen miskin üretildiği bir bölgeyi içinde olması ile ilgili anlamıdır. Saç misk gibi kokar. Saçın kıvrımları açılınca kokusu daha iyi hissedilir. Misk gerek saçın siyahlığına gerekse kokusuna özenir. Fakat onun gibi olamaz. Zaten saçın kokusunun yanında diğerleri hatadır. Misk, Hita ülkesinde yaşayan ceylanın göbeğindeki urdur. Erkek ceylanda bulunan bu ur hayvanı rahatsız eder. Hayvan da sürtünmek yoluyla bunu düşürürmüş. Öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılmış Tacirler tarafından alınan bu koku uzak diyarlara götürülürmüş. Bu kokunun başka diyarlara götürülmesi, sevgilinin saçını kışkırdığı için yerini yurdunu terk etmesi olarak düşünülür:

Ḥaṭādūr dir imişsin çin-i zülf-i yār sevdāsı

Var ey şūfi hemān öz hālūñi gör saña bu düşmez (B. Rūhī G.469/4)

(c). Halka, çenber, bend, ukde

Saçın halka olması onun kıvrım kıvrım oluşuyla, düğüm ve bükümleriyle ilgilidir. Rindin bu perişan halinin nedeni saçtır. Saç, halka olunca zincir olur. Ya da yanağı çevreleyen saç halkaları görüntüsüyle rindi kendinden geçirir. Rind bu perişan haliyle de sevgi meclisinin baş halkası olur:

Olaldan ḥalka-i zülfüñle Nev'î bî-ser ü sāmān

Maḥabbet bezminüñ ser-ḥalka-i rindānyuz cānā (Nev'î G.6/5)

(ç). Zincir

Uzun, örgülü ve bakımlı saç, şekil bakımından zincire benzer. Eskiden deliler zincire bağlanırdı. Burada zincire vurulan âşığın gönlüdür. Ancak rind bundan rahatsız olmadığı gibi burada bulunmaktan zevk duyar. Rindin gönlü saçın gamından dolayı

kıvrım kıvrım olmuştur. Aynı zamanda bu gönül kıvrımları, gönlün asılı olduğu zincire de süs olmaktadır:

Zencirlere zeyn midir yaħud oldu mu
Zülfün ğamıyla ħâţır-ı rindân girih girih (Hayâli G.472/3)

Rind, zahidin gerdanlığını boynuna takacağına, sevgilinin misk kokulu zincirini takmayı tercih eder:

Zâhid kılâdesin n'eder ol dil ki boynuna
Zülfün hayâli silsile-i müşğ-bâr ide (Ahmet Paşa G.280/6)

(d). Perişan, serkeş, fettan, fitne

Sevgilinin saçı bir bulunan rindlerin gönülleri perişan eder. Rindlerin gönülleri sevgilinin saçında asılıdır. Sevgili saçını açınca toplu olan gönüller de dağılır. Rindler bunun olmasını istemiyorlar. Kaldı ki âşıkların ahının rüzgarıyla en sonunda saç da gönüller gibi perişan olacaktır. Sevgilinin saçının dağılmasının nedeni budur. Aslında sevgili saçını kendisi dağıtır. Ancak rindler ne kadar acı çektiklerini göstermek için bu yola başvurmuşlardır:

İtme cem'-i dil-i 'uşşâkı perişân ey zülf
Bâd-ı âh ile perişân olacaksın âhır (F. Kadîm G.66/8)

(e). Tuzak

Saç bir tuzaktır ve kuşları yakalamakta ustadır. Saç, rindin gönlünü yakalamak için kullandığı daneler ben'lerdir. Ben aldatır, saç yakalar:

Zâhidâ olur idi biz şeh-bâza şama lâ-mekân
Olmasa sevdâ-yi zülf-i dil-rübâlar dâmumuz (Zâtî C.II G.566/2)

Emerken leblerin pend itme zāhid

Baīa cānum imiř insāna āhū

(Vasfı G.69/3)

Sevgilinin dudağı kırmızı renk itibariyle şaraba benzer. Rind bütün gözyaşlarını la'l gibi olan dudak için akıtır. Rind olduğu için de bütün parasını, varlığını şarap için harcamaktan çekinmez. Zaten içtiği her şarapta sevgilinin dudağını anmaktadır:

La' li yādına gönül harc ider eşk-i terin

Rinddür aqçasını bāde-yi hamraya virür

(Emrī G.144/2)

(2). Dudakla ilgili benzetmeler

(a). şerbet, şeker, şirin

Dudağın şerbet olası lezzeti, tadı va rinde sunduğu sıhhat bakımındandır. Böyle bir sevgiliyi zahid, düşünde bile görmemiştir. Çünkü rindin gördüğu bu güzel benzersizdir. Başka bir kimse onu göremez, düş bile olsa ona ulaşamaz. Dudak şeker olunca, rind de papağan olur. Çünkü papağan şekerle beslenir ve tatlı dilli oluşu buna bağlanır:

Tuşağı şerbet-i řāfı yüzi āyine-i řāfı

Düşinde görmemiş şüfi bu gün bir bī-bedel gördüm (Zātı C.II G.942/4)

Ey Hayālī medh-i şand-i la' lüni yār işidüp

Dedi kim tütü misin ey rind-i řallāřum benüm (Hayālī G.328/5)

Ehl-i diller leb-i řirñüñe şekker dirler

Lebün içre sözüñe řand-i mükerrer dirler (Emrī G.149/1)

Rindin gönü, sevgilinin dudağındadır. Çünkü rind sinek olmuştur. Tatlı dudaktan ayrılmamaktadır:

(f). Yılan

Saç, yılanı benzer. Hem de gizli hazinenin bekçisi olan siyah kıvrım kıvrım zehirli bir yılan olabilir. Sevgilinin beli, dudağı ve ağzı incedir, gizlidir, hatta yoktur. Hazine de saklıdır, gizlidir. Hazineyi zehirli yılanlar bekler. Sevgilinin saçı da siyahtır ve yilandır. Hazine olan beli beklemektedir:

Zülfüñ mi yâ gezende siyeh mâr-ı ħam-be-ħam

Kim päsân-ı genc-i nihân-ı miyân olur

(Nef'î K.29/15)

b. Dudak (la'1, leb)

(1). Genel olarak

Dudak, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma söz, ağız oluşturma yönleriyle ön plana çıkar. Dudağın gülümsemesi rind için çok önemlidir. Ağız ve dişler de onun içindedir. Canın son çıkış noktası olması nedeniyle de canla yakından ilgilidir. Renk ve şekil yönünden şarap, kadeh olur. Tatlılık en belirgin özelliğidir. Ama bu acı sözler söylemesine engel değildir. Renk bakımından la'l'e benzer. Nasıl bir la'l madeni kıymeti içinden çıkan la'l'e bağlıysa, yani içinde bulunduğu madenle bir ocak kıymet kazanırsa, güzellik madenine de değer veren dudaktır. Bazen yakut ya da mercan olur. Şekil yönünden hokkadır ve incileri saklar. Acı sözler rind için zehirdir. Dudak, goncadır, güldür. Ölülerini diriltmesi bakımından İsa nefeslidir. Dudak, bir sırdır, ya vardır fakat gizlidir, saklıdır, sır halindedir ya da varlığı ve yokluğu belli değildir, şüphelidir. Dudakların sır oluşu kapalı oluşu dolayısıyladır. Dudakların varlığı ve yokluğu üzerinde söylenen daha çok onun küçüklüğü ile ilgilidir. Hatta o kadar küçüktür ki sanki yoktur. Rind, bir ölüdür, sevgilinin bir iki sözü ölüyü diriltmeye yeter. Çünkü, bu sözlerin ortaya çıkması dudaklara bağlıdır. Bu yüzden de dudaklar rind için ab-ı hayattır. Öpmek, emmek, sormak, buse almak vermek için de dudak için kullanılan tabirlerdir:

Emerken leblerin pend itme zâhid

Baňa cānum imiş insāna āhū

(Vasfı G.69/3)

Sevgilinin dudağı kırmızı renk itibariyle şaraba benzec. Rind bütün gözyaşlarını la'l gibi olan dudak için akıtır. Rind olduğu için de bütün parasını, varlığını şarap için harcamaktan çekinmez. Zaten içtiği her şarapta sevgilinin dudağını anmaktadır:

La' li yādına gönül harc ider çşk-i terin

Rinddür akçasını bāde-yi hamraya virür

(Emrî G.144/2)

(2). Dudakla ilgili benzetmeler

(a). Şerbet, şeker, şirin

Dudağın şerbet olası lezzeti, tadı ve rinde sunduğu sıhhat bakımındandır. Böyle bir sevgiliyi zahid, düşünde bile görmemiştir. Çünkü rindin gördüğü bu güzel benzersizdir. Başka bir kimse onu göremez, düş bile olsa ona ulaşamaz. Dudak şeker olunca, rind de papağan olur. Çünkü papağan şekerle beslenir ve tatlı dilli oluşu buna bağlanır:

Tuțağı şerbet-i şâfi yüzi āyine-i şâfi

Düşünde görmemiş şüfi bu gün bir bî-bedel gördüm (Zâfi C.II G.942/4)

Ey Hayālî medh-i kand-i la' lüni yâr işidüp

Dedi kim tütî misin ey rind-i kallaşum benüm

(Hayālî G.328/5)

Ehl-i diller leb-i şîrinüñe şekker dirler

Lebün içre sözüñe kand-i mükerrer dirler

(Emrî G.149/1)

Rindin gönlü, sevgilinin dudağındadır. Çünkü rind sinck olmuştur. Tatlı dudaktan ayrılmamaktadır:

Senüñ kevşeredür ben bendenüñ göñli leb-i şehde

Ta' accüb itme ey şüfi mekes mâyil olur şehde (Zatî C.III G.1468/1)

Sevgilinin şeker dudağı söz konusu olduğunda rindin zahidi dinlemesi söz konusu değildir:

İşitme zâhid pendini şorgıl şeker-leb kıandını

Şeşgil kabâsı bendini nāmūs ile 'ār olmasın (Ahmet-i Dâ'î G.87/6)

(b). Kadeh, saki, mey, meyhane, meze

Dudak kıymetli taşlardan la'l'e benzer. La'l, kırmızı bir süs taşıdır. Yakuta benzer. Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Bu yüzden de renk, lezzet ve şekil bakımından dudak kadehe benzer. Rindlerin meclisine gelip, la'lini sunarsa , rind buna ulaşmak için sevgili ne isterse vermeye hazırdır. Hatta canını bile seve seve verir.

Bezm-i rindāna gelüp la' lüñi ihsān eyle

Ne dilerlerse dirîğ itme eger cān ise de (Nev'î G.396/2)

Naqd-i cānı la' l-i nābuñ yādına harc eyledüm

Rind olup mey nūş iden elbetde dünyādan çıkar (Cinānî G.29/4)

Şarap içen her rind sevgilinin şarap renkli dudaklarına susamıştır. Gül renkli şarap kadehi bile onun yanında sönük kalır. Eğer kadehin canı olsaydı bu dudaklara özenirdi:

Leblerüñ kim teşnedür her rind-i dürd-âşam aña

Cānı yokdur öyküne cām-ı mey-i gül-fam aña (Cinānî G.4/1)

(c). Ateş, surh, kan

Sevgilinin dudağı renk dolayısıyla ateştir. Yakıcı olma özelliğı buradan gelir. Ateş cehennemdeki nardır. Bu yüzden zahid dudağı ateş olarak görür. Rindler onu yüzün ışığı olarak görürler. Nitekim güneş de bir ateştir:

Zâhidler o la' l-i lebi kim nâr görürler

Rüşen nazâran şu' le-i dîdâr görürler

(Ş.Gâlib G.88/1)

(ç). Sır, raz, nâ-peyda

Dudakların sır oluşu, aslında kapalı oluşu ile ilgilidir. Bir şeyin sır olması, gizli kalması konuşup konuşmama ile ilgilidir. Konuşma sağlayan da dudaklardır. Böylece sır dudaklarda kilitlenmektedir. Dudakların sırrının anlaşılması ise rindin yakın teması neticesinde mümkün olur. Daha çok rind böyle bir şey istemektedir. Dudağın sırlarını öğrenmek ancak sevgilinin konuşması ile mümkündür. Böyle zamanlar rindin en mutlu anlarıdır:

Şor lebüñ sırrını rindân-ı kadeh-peymâdan

Anı yâ vâ' ız u yâ şeyh yâ monlâ ne bilür

(B.Rühî G.392/2)

Rühîyâ zevk alup esrâr-ı lebi-i dil-berden

Handeler eyleyelüm zâhid-i nâdâne biraz

(B.Rühî G.503/5)

(d). Gonca, gül, ergevan

Dudak goncaya renk, hal ve şekil itibariyle benzer. Goncanın açılmamış ve ağzının görülmemiş olması önemlidir. Gül renkli dudak eğer izin verirse sevgili gülecektir. Sevgilinin gülmesiyle de inciler yani dişler görünür. Bu olay, rindin görmeyi çok arzuladığı bir durumdur:

Vir ḥandeye ruḥṣat leb-i gül-fām görünsün

Kām-ı dil-i rindân-mey-âşâm görünsün (Nâbî G.629/1)

Rind her zaman dudağı arzular. Öyle ki, gözünden akıttığı yaşlar sevgilinin dudağının aksi ile kan halini alır. Sanki gözünden akan yaşlar kan damlalarıdır. Bunların nedeni hep, ergavan renkli şarap kadehine benzeyen dudaktır:

Çeşmim ki ‘aks-i la’ liñ ile ḥun-çekân olur

Rind-i nigâha cām-ı mey-i ergavân olur (Ş.Es‘ad. G.53/1)

(e). Hz. İsa, âb-ı hayvan, âb-ı kevser

Kevser ve selsebil, cennette var olduğuna inanılan ırmaklardır. Rinde cennet suyu değil, sevgilinin dudağı lazımdır. Sadece bu dünyada değil her iki dünyada da rindin isteği budur. Bu da rindin sevgiliye verdiği değeri gösterir:.

Gerekmez âb-ı kevser la‘ l-i dil-ber var iken zâhid

İki ‘ âlemde andan ğayrı hergiz mâcerâmuz yok (Cevrî G. 142/4)

Dudak Hz İsa ve âb-ı hayata benzer. Dolayısıyla sevgilinin dudağı rindler için de diriltici bir şarap niteliğindedir:

Ölür ölür dirilür ehl-i keyf bu şükre

Fekeyfe olmaya rindâna la‘ l-i nâb lezîz (Ş.Gâlib G.65/3)

Sevgilinin dudağı, rindin içini açar, Ancak bu öyle kolay değildir. Çünkü sevgili nazlıdır ve her zaman görünmez. Öyle şuh bir sevgilidir. ki, sanki ağzından şeker sunmaktadır. Bu şeker ise, sevgilinin söylediği tatlı sözleridir:

Nâz ile cānānumuz kim lâ‘ l-i cān-perver şunar

Şuh dilberdür ağızdan şanasın şekker şunar (Necâtî G.184/1)

Meclisde öpüp la' lüñi rindāna tıyurma

Ol hāleti aǵzuñdaki dendāna tıyurma

(Nev'î G.395/1)

c. Yüz (lika, didar, rû, çihre,) yanak (ruh, izar, arız)

(1). Genel olarak

Yüz ve yüzün en geniş bir kısmını kaplayan yanak sevgilinin en önemli güzellik unsurlarındandır. Yüzde görülen güzellik, ilahi güzelliğin bir aksidir ve cemel olarak belirtilmektedir. Yüz, parlak ve aydınlıktır. Rind ona kavuşabilmek için bütün fedakarlıkları yapmaya hazırdır. Yüz aynı zamanda Kur'an'dır. Özellikle ayva tüylerinin yazı olarak düşünülduğünde bu daha iyi anlaşılmaktadır. Kaldı ki bir yemin sırasında Kur'an öpülür. Sevgili aynı zamanda gül yüzlüdür. Sevgilinin yüzü gül olunca da rind onun için feryat eden bülbül olur. Yüz, saç, ayva tüyü , ben gibi unsurlarla anılınca sanki bir çiçek bahçesi olur. Gül bile sevgilinin yüzünün yanında sönük kalır. Yanak ise, ateş olduğunda üstündeki saç dolayısıyla İbrahim peygamberin içine atıldığı ateş olur. Yine de parıltısı ile rindleri kendine çeker.

(2). Yüzle ilgili benzetmeler

(a). Güneş, ay, gün

Parlaklık, aydınlık, saflık, ışık hep yüze ait özelliklerdir. Sevgilinin yüzü parlaklığı ve hayat kaynağı olması bakımından güneşe benzer. Güneşle karşılaştırıldığında da hep üstün olan sevgilinin yüzüdür. Yüz, bazen de aya benzer. Ay, geceleri görünür ve aydınlıktır. Sevgilinin yüzünü göstermesi ile rindin gönlünde de benzer bir aydınlık oluşur. Sevgili de aynı ay gibi bir yerde durmaz. Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki ve o kadar güzeldir ki rind dünyayı aydınlatan güneş ve ayı istemez. Zaten güneş ve ay da bu güzelliği biliyor olmalı ki divane gibi birbirini takiben dönüp durmaktadırlar. Bu yüzden rind dünyanın hayat kaynağı olan güneş ve ay yerine

sevgilinin yüzünü tercih eder. Çünkü rinde hayat kaynağı sevgilinin yüzüdür. Zaten sevgilinin yüzü güneş, alnı ay, kaşları da hilaldir.

Gerekmez zerrece zâhid cihānuñ mihr ile mâhı

Benüm bir yüzü gün alnı kamer kaşları hilālüm var (Figānī G.18/2)

Ay yüzlü sevgilinin yanında ne cennetin ne de cennet varlıklarının pek bir önemi yoktur. Rind sevgilinin ay yüzünü hiçbir şeye değişmez. Âşık olan rind için sadece sevgilinin yüzü yeterlidir.

Zâhid gibi ben hâtırımı gâyibe şatmam

Dünyâdaki meh-rûları gilmāna değışmem (B.Rûhî G:800/3)

İki cihānı şûfî-i şûret-pereste vir

‘Âşıklaruz yeter bize ey Hâyretiliķā (Hayreti G.2/5)

Sevgilinin ay gibi parlayan yüzü sadece etrafı aydınlatmakla kalmaz. Aynı zamanda gamı, kederi de gönülden kaldırıp, rindlerin içini açar. Hatta böyle zamanlarda rind hiçbir şeyin sıkıntısını duymaz. Ona bu mutluluğu sağlayan ay yüzlü sevgilidir:

Zâhidi def eylemez meclisden illâ cām-ı mey

Zulmet-i ğam def ine bir mâh-ı tâbân isterüz (B.Rûhî G.455/4)

(b). Cennet, bağı cinan

Sevgili huri olunca yüzü de cennet olur. Cennetten Adem’in kovuluşuna telmih etmek için yüzdeki ayva tüylerinin traş edilmesi gösterilir. Bu da yüzün cennet olduğu konusuna destek verir. Rind sevgilinin yüzünü cennete tercih eder. Ancak zahid cenneti ister. Aslında zahid de hem sevgiliyi için için istemekte hem de cenneti istemektedir. Oysaki âşık olan rindin tek isteği sevgilidir:

Ꞑo cenneti dīdārını ōg vā' iz o ūāhuñ
Zātī ulınuñ gūūına gırmez ħaber-i ğayr (Zātī C.I G.320/5)
Zāhidā ben bir riyāsuz lāübāli 'āūıķam
Virmezem bāĝ-ı cināna dīl-berūñ dīdārını (Zātī C.III G.1730/2)

Rınd sevgilinin yüzünü cennete tercih eder:

Zāhide firdevs-i a' lā ħōū gelür
Bize dīdār-ı hüveydā ħōū gelür (Ŗeyhī G.76/1)

(c). Büt

Rındın sevgilinin yüzüne olan tutkusu çok büyüktür. Onu başkalarıyla paylaşmaya tahammül edemez. Özellikle de ham zahidin yüzü görmesine dayanamaz. Onun için de sevgiliyi yüzünü göstermemesi konusunda uyarır. Sevgilinin tepkisiz, hareketsiz ve çok güzel olan yüzü put gibidir. Böyle bir yüz de ancak rınd için önemlidir:

Her zāhid-i ħāma ūāhā gösterme yüzüñi
Büt bencileyin rınd ile evbaūa gerekdür (K. Burhaneddin G.564/5)

(ç). Ruy-ı sade

Rınd, sevgilinin yüzünde gördüğü ayva tüyünden bile rahatsız olmaktadır. Göz keyfini kaçırdığı için bunu istemez. Rındın ilgisini çeken yüzün sade halidir. Yazısız boş sayfalar gibi temiz olmasını tercih eden rınd sade yüzün hayranıdır:

Ĥaķ eger bir mūy ise ' ayn-ı zārardur çēūmūme
Rınd-i ūāhib-dīdeyem ħayrān-ı ruy-ı sādeyem (F. Kadīm G.211/3)

(d). Lale, gül

Sevgilinin yanağı, renk dolayısıyla güle benzer. Yine aynı nedenle lâleye de benzemektedir. Zaten yüz bir çiçek bahçesidir. Rind de lale yanaklı sevgiliyi sevmektedir. Bunun için yapacak bir şey yoktur.

Yağma dāğum göricek sen de beni

Severin n'eyleyin ol lāle 'izārı severin

(Bākī G.385/3)

(e) Şem', ateş

Yanak mum dur ve etrafı aydınlatır. Eskiden akşam olunca insanlar mumun etrafında toplanıp oturlardı. Rindler de aynı buradaki gibi etrafa ışık saçan yanak mumunun etrafında oturmuşlardır. Rindler mumun etrafında dönen pervaneler gibi sonunda kendilerini bu yanak ateşinde yakmaktan çekinmezler. Çünkü bilirler ki ancak böyle yanınca arif olacaklardır. Bu yüzden de sevgilinin ilahi güzelliğinin ışığı onlara yol göstericidir:

' Aceb mi ehl-i diller şem' -i ruhsāruña cem' olsa

Cemālī rūşen eyler mekteb-i ' irfānı Dervīşüñ

(Cinānī G.123/2)

Ey rind-i tehī-kīse ço da' vā-yı hūlūşu

Meh-pārelerūn ceybine sīm ü zeri doldur

(Nāilī G.67/4)

ç. Gamze

(1). Genel olarak

Sevgiliye has bir hareket olan gamze, manalı yan bakıştır. Gamze sadece bakışa dayanmaz aynı zamanda göz, kaş ve kirpikle de ilgili bir harekettir. Muhatabı yani rind ondan gönlüne ve ruh haline uygun anlamı kendisi çıkarır. Sevgili çeşitli anlamlarla yüklü gamzesiyle baktığında rindi şüphelere düşürür. Çünkü bu bakışta, kendisinin

sevgili nazarındaki mevki ve mertebesini anlatan manalar vardır. Ancak genelde gamze rinde acı ve ıstırab verir. Bu acı rindin yaralanmasıyla ortaya çıkar. Öyle ki gamze çoğu kez ok gibi rindin gönlünü, yüreğini, ciğerini deler. Sevgilinin gamze okları kaş kemanyla atılabilir. Ancak rind sevgilinin bakışlarını daima arar. Çünkü sevgilinin rinde olan ilgisi en çok bu bakışlarla kendisini belli eder. Gamze, ok ya da kılıç olarak her ne kadar rindi öldürmek için çabalasa da rind, onu her zaman her yerde arar.

Öldürücü olması dolayısıyla da gamzeye cellat, katil, denmesinde bir sakınca yoktur. Ancak, o kadar nazik bir cellattır ki hiç hissettirmeden sanatını icra eder. Gerisi zaten ölüm demektir. Sevgilinin bu öldürücü bakışına karşın diriltici olarak dudak, söz ve hande ortaya çıkar ki rind bunlarla hayat bulur. Fattan, fitne, gammad olan gamze rindin iç huzurunu kaçırmakta ustadır. Fitne söz konusu olduğunda gamzenin cadı ve sihirle de ilgisi ortaya çıkar. Sihir konusunda gamze, Babil kuyusundaki Harut ile boy ölçüşebilecek düzeydedir. Gamzenin rinde yaptığı sihir onun uykusunu bağlamak ya da ağlamasını engellemek olabilir. Aslında gamzenin yaptığı naz da bir sihirdir ki rind bunun karşısında çaresiz kalır.

Nazlanmak gamzenin özelliklerindedir. Bazen sihir bile onun naz özelliğiyle birleştirilir. Ancak rind, aşk aleminin kınanmış, ayıplanmış rindidir. Aşk yüzünden dillere düşüp horlanan kişisidir. Bu yüzden de rindin beklentisi sevgilinin gamzesinin naz yapmamasıdır:

Nâz eylemez hiç bize gamze-i dil-ber

Biz rind-i melâmet-zede-i ‘âlem-i ‘aşkuz

(Nef’î G.50/1)

(2).Gamzeyle ilgili benzetmeler

(a). Mest

Rind, âşıktır. Aşk için yaratılmıştır.. Onun yaşadığı hayata uygun olan sevgili de kendisine uygun olmalıdır. Özellikle sevgilinin yan bakışı ona çok zarif gelmektedir. Çünkü rind de gamze gibi sarhoştur. Bu yüzden baygın yan bakış rindi gönülden vurur:

Rind-i ‘aşkam baña bir rind-i cihân ola gerek

Ğamze-i mesti gibi nâdire-dân olsa güzel (F. Kadîm G.184/1)

Rindi sarhoş eden, sakinin yan bakışıdır:

Nihânî ğamze-i sâkîden istimdâd ider yoĥsa

Degül vüs‘ında câm-ı bâdenüñ rindânı mest itmek (Nâbî G.476/7)

(b). Fitne

Gamzenin özelliklerinden biri de fitneci olmasıdır. Bu özelliğiyle gamze, yarattığı karışıklık ve karmaşa nedeniyle rindde ne bir huzur ne bir safa bırakmıştır. Ancak buna rağmen ind yine de sevgiliden vazgeçmez. Vazgeçmediği gibi bu bakışı devamlı olarak arar:

Şormaz şafâ-yı ‘âlem-i âb içre ğamzesi

Rindân-ı bî-ĥuzûr ne ‘âlemedür ‘aceb (Ş.Gâlib G.26/3)

(c). Hun-har, cellad, katil, öldürücü

Gamze, kan dökücüdür, kan içicidir. Bu yüzden de rindlerin gönüllerini kırmaktan çekinmez. Zaten bunu yaparken de belli bir amacı vardır. O da rinlerin kanını içmektir. Yani rindleri gama, tasaya düşürüp kahrı çektirmektir ki bunda da gamze çok

başarılıdır. Önemli olan rindin kırık gönlü değil oradan akan kandır. Şaraba ulaşmak için şişenin kırılmasında bir sakınca yoktur. Hatta gereklidir:

Dil-şikendür gamzesi hün-hârdur

Şışeden rindâne şahbâdur garaž (Ş.Gâlib G.173/5)

Ġamzeñ görünmeyüb göze kıanlar içer müdâm

Zâhid kimi ki bâdeni elden nihân içer (Fuzûlî G.77/5)

Kan dökmek ve öldürmek gamzenin işidir. Döktüğü kan da hep rindlerin kanıdır. Gamze rindlerin ciğerlerinden kan akmasının nedenidir. Çünkü rinde gönderdiği yan bakış oklarıyla onların ciğerlerini delip geçmektedir. Artık bu öyle bir hal almıştır ki rindler şarap yerine kadchlerinc ciğerlerinden akan bu kanı içmektedirler. Dolayısıyla rind meclislerindeki bu manzaranın sebebi olan gamze, bu toplantıları hasretle beklemektedir. Çünkü burada avlayacağı kurbanları vardır:

Olalı hün-ı ciğer bâdesi peymâncmüzüñ

Ġamze haşret-keşidür şöbet-i rindânemüzüñ (Cevrî G.147/1)

Cevrî benümle hün-ı ciğer zevkin ideli

Ṭa' n cıylar oldı rind-i mey-âşâma gamzesi (Cevrî G.258/5)

(ç). Kılıç, ok, hançer

Yan bakış kılıcını çekip kan saçmağa başlayınca yüreği yaralı âşıklara eccl acır, şefkat gösterir. Yan bakış o kadar kan dökücü ki âşıklara eccl bile merhamet ediyor. Eccl, âşık olan rindlere yardım etmek onları bu durumdan kurtarmak için canlarını alıyor.:

Gamzeñ ne dem ki tiğ çeküp hün-feşân olur

‘Uşşâk-ı dil-figâre eccl mihrیبân olur (Nef'î K. 29/1)

d. Göz

(1). Genel olarak

Göz sevgilinin önemli güzellik unsularından biridir. Gözün görevi görmektir. Ancak sevgilinin gözü gördüğü halde görmezlikten gelir. Zalimdir, kan dökücü ve insafsızdır. Nazlıdır, halden anlamaz, acı çektirir. Buna rağmen gülmekten eğlenmekten geri kalmaz. Göz, şhla, şuh, mahmur, kavgacı ve hilckardır. Rind, daima sevgilinin gözlerini arar. Bu gözlerden gelecek bakışlarından farklı farklı manalar çıkarır. Âşık olan rind, gözün yüzünden ne kadar yaralansa yine ondan vazgeçmez ve sürekli onu arar. Bu da gözün büyücülüğünden kaynaklanmaktadır. Gözün bir başka özelliği mest olmasıdır. Naz ve gurur onun bu sarhoşluğunun nedenlerindedir. Göz âşığın canını almak ister. Zaten bu işte oldukça başarılıdır. Çünkü göz; zalim, kavgacı, hilckâr, fitneci, kan dökücü, cellattır. Bunları yaparken göz; gamze, kirpik, kaşla birlikte hareket edebilir. Şkil itibariyle bakıldığında da gözün nergis olduğu görülür.

Sevgilinin gözünün rengi cla ya da siyah olabilir. Bu da gözün sevdalı ya da seveda dolu bir göz olduğunu gösterir. Sevgilinin gözü böyle bir özelliğe sahip olunca rindin de aşk sevdasına düşmesi bilerek, isteyerek olmaz. Çünkü rind bu durumda gözünü karartıp, siyah gözlü sevgiliye sevdalanmıştır. Sevdanın da siyahla ilgisi olduğu düşünüldüğünde bu kaçınılmaz bir aşktır:

Benüm sevdâ-yı 'ışkum ihtiyârî şanma ey zâhid

Göricck göz qaradup düşdüm ol ççsm-i siyâhı bcn (Cinânî G.206/4)

Rindler siyah ve sarhoş olan gözü anmak için kaş mihrabının köşcsini tutarlar:

Rindân yâd-ı ççsm-i siych-mcst-i yâr ile

Peygüle-gîr-i küşe-i mihrâbdır bu şeb (Ş.Gâlib G.24/2)

(2). Gözle ilgili benzetmeler

(a). Mest

GörünüŖü dolayısıyla göz, sarhoŖtur. Bu onun mahmur ve baygın halinin ifade etmektedir ki bakana sarhoŖça bir hal ve keyif verir. Gözün kavgacı hali ise çok içmiŖ ne yaptığını bilmez sorumsuz sarhoŖ hali gibidir. Ŗarap ve sarhoŖluk da rindlikle ilgili kavramlar olduğuna göre sevgili, rinde mubahtır. Rind sevgilinin sarhoŖ gözünden dolayı öyle keyiflidir ki zahid bu zevkin tadını bilse bundan vazgeçemez

Çün gözüñ ser-mest ü la' lüñdür Ŗarāb

Mey mubāh oldu vü Ŗüfilik ĥarām

(Nesimī G.279/7)

ÇeŖm-i mestüñle olan zevkumuzu bildürsek

Zühdi sāgar be-kef-i küçe-i ĥammār iderüz

(Cevrī G.101/3)

Sevgilinin gözü sarhoŖtur, nazlıdır. Naz, bazen rinde ait bir vasf da olabilir. SarhoŖ göz, naz sahibi olduğu için bazen bu göze de rind nazlanır. ÂŖık olan rind o kadar çok acı çeker ki bazen kendi de nazlanma ihtiyacı duyar. Aslında bu rindin bunu yapamayacağı bellidir. Çünkü ÂŖık, sevgili karşısında nazlanması düşünülemez. Bu onun için büyük bir yiğitlik olur. Bazen rind böyle bir yiğitliğin hevesi içindedir. Ama bu öyle kolay bir heves değildir:

Nāz eyle o çeŖm-i meste Cevrī

Rind ol ki ĥarīf-i nāzdur nāz

(Cevrī G.118/5)

Zahid, sevgilinin sarhoŖ gözünden vazgeçmesi için rinde öğüt verir. Ancak bunun bir faydası yoktur:

Zāhidüñ pendi ne sūd eyler ki çeŖm-i mest-i yār

Ŗurmayup her dem baña rāh-ı melāmet gösterür

(B. Rūhī G.361/4)

(b). Cadı, sahir, sihr

Göz, büyücülük konusunda çok başarılıdır. Hatta bu işin ustası Harut'a bile büyücülüğü öğretecek kadar ustadır. Örneğin uykuyu bağlayarak, âşığın uyumasını engeller. Diğer yüz ve saç unsurları üzerinde de bu konuda etkisi vardır. Rinde yaptığı büyünün etkisiyle de rind, sevgiliden başka hiçbir şey düşünemez olmuştur. Zühd ya da dinle ilgisi dahi yoktur:

Zühd ü din fikri n' olur cādū gözünü görelî

Geceler mest ü seher deng ü humāram kime ne (Şeyhî G.164/6)

(c). Rind

Sevgilinin gözü, öyle tuhaf meşrepli bir rindir ki Hz. Hızır'ı bile aşk düşkünü yapar. Hz. Hızır ölümsüzlük suyu içmiş ve kul sıkılınca imdadına yetişmesiyle meşhurdur. Eğer sevgili onu bulsa aşk kalenderi yaparak her şeyden elini eteğini çekmesine neden olacaktır. Dolayısıyla bu kadar etkileyici bir güce sahip olan göz karşısında rindin de eli ayağı bağlıdır.

Çeşmi bir rind-i turfe-meşreb kim

Bulsa Hızır ider kalender-i 'ışk (Cevrî G.136/2)

Rind için saç sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Öyle ki saç dağılıp saçılınca, göz rind olur.

Tağıdalı saçuñ oğrılarını

Gözüñ rind oldu vü kaşlaruñ evbaş (Kadı Burhaneddin G.438/7)

(ç). Cellat, katil, zalim

Hızır, peygamberdir. Ve âb-ı hayatı içerek ölümsüzlüğe erişmiştir. Sevgilinin nazi ve görmezlikten gelen bakışı o kadar öldürücüdür ki Hızır'ı bile canından eder. Sevgilinin gözü naz şarabını içer ve âşık olan rindlerin buna dayanması çok zordur:

Bu nâz u nigâh-ı teğâfûl ki sende var

Hızır olsa 'âşıkunñ sebab-i terk-i cân olur (Nef'î K. 29/7)

Câm-ı leb-rîz-i eceldür şunduğı 'uşşâka hep

Bâde-i nâzı ki ol çeşm-i sitem-ger nüş ider (F. Kadîm G.52/2)

e. Kaş

(1). Genel olarak

Yıkıcılık ve karıştırıcılık konusunda kaş ile göz arasında bir işbirliği vardır. Buna kirpik ve gamze de dahildir. Rindin canı, kirpik ile kaşın anlaşması ile ya da gamze kılıcının sayesinde alınır. Kaş aynı zamanda diğer güzellik unsuru saç da fitneye teşvik eder. Ancak kaş denince onun eğriliği üzerinde durulur. Çünkü buradan hareketle kaş, hilal halindeki aydır. Bu bazen ilk günkü ay bazen de bayram ayı olur. Sevgilinin kaşının görünmesi âşık için bayramdır. Aynı zamanda bir olayı hatırlatır. Öyle ki Ramazan ayı görününce şeytan yani rakip bağlanır. Ayrıca ay başlarında bazı karışıklar olur. Kaşların görünmesi bayramın başlayışını bildiren ayın görünmesine benzer. Kaş eğriliği dolayısıyla kemana da benzer. Keman ok atar ve bu haliyle öldürücüdür. Fakat bu keman kaş, ok da kirpik olunca rind için ölüm dehşetini kaybeder. Hatta rind onu arar. Kaş, hançer, çevgan, tak, mihrab da olabilir.

(2). Kaşla ilgili benzetmeler

(a). Mihrab, kible, tak

Şekil bakımından mihrab, sevgilinin kaşlarına benzer. Rindlerin gönülleri kaşın köşesine asılı durur. Âşık olan rind de mihrab dururken başını başka yere çevirmez. Onu bundan vazgeçirmek isteyen zahide de aldırılmaz. Çünkü o bu gerçeğin farkına varamaz.

Ol büt ebrusun koyup mihrâba döndürmen yüzüm

Qoy beni zâhid baña çok verme Tanrı'yçün 'azâb (Fuzûlî G.29/6)

Zâhid baña teşnî' ider mihrâba yüz döndür diyü

Bîçâre bilmez rüy-ı dil o küşe-i ebrüdâdur (B.Rûhî G.853/6)

Qaşı mihrâbında 'âşık kâ' be kavseyne erer

Vâ' izin dün himmetin gör ki dañi minberdedür (Şeyhî G.36/2)

Zahid mihraba karşı durup namaz kılariken, rindin ibadet edeceği kible, sevgilinin kaşının kavs halidir:

Zâhidâ sen kııl teveccüh gûşe-i mihrâba kim

Qıble-i ta'ât ham-ı ebrû-yı dilberdür baña (Fuzûlî G.15/6)

Mihrâba qarşu turmada zâhid namâzda

Ben qaşların muşâhedesiyle niyâzda (B.Rûhî G.963/1)

Sevgilinin kaşının kemerine bakmak suç olmaz. Çünkü rind, Allah'ın yarattığı bir eseri seyretmektedir:

Tâk-i ebrûsına baqsağ nola yârun şûfi

Şâni' üñ eyledügi şun' ı temâşa eylerüz (B.Rûhî G.522/2)

(b). Keman

O yay kaşlının attığı hiçbir ok yere düşmez. Çünkü hedefi rindlerin gönülleridir ve bunda da hiç şaşmaz. Halbuki güneşin ışıkları yere düşer:

Yere düşmez her ne ok kim atsa ebrū-kemān

Gün şū' aiyle anuñ çok farkı var ey āsumān (Fuzūlī G.216/1)

(c). Harf, nun

Sevgilinin kaşı, eski yazı sisteminden ra'ya ya da nun'a benzer. Sevgilinin yüzü ise parlaktır, aya benzer. Etrafa nur saçar. Kaş ise bu nurlu yüzün üstüne yazılmış nun harfi gibidir. Rind de işte bu sevgiliyi görebilmek için can atar:

Pür-şevkām o māhı hele ben görmege şūfī

Kim kaşı hılāli yaza nūr üstine nūnı

(Zātī C.III G.1716/3)

f. Boy

(1). Genel olarak

Sevgilinin boyu her zaman uzun ve düzgündür. Bunu göstermek için bülend, bala, rast, doğru, serkeş, hıraman, revân gibi. Sevgili servi gibi salınır. Hatta sevgilinin endamlı yürüşü serviden çok daha güzeldir. Sevgilinin boyu yüksek olan çınar, şimşad, sanavber olur. Sevgilinin boyu cennetteki Tuba ağacı gibi değerlidir. Sevgilinin boyu, bir gül fidanıdır ya da eliftir. Sevgilinin şöyle bir salınıp yürümesiyle fitne kopar, kıyamet olur. Kargaşa başlar. Bütün bu durumlarıyla sevgilinin boyu rindin iç hayatını derinden etkileyen onun arzu ve isteğini dayanılmaz bir hale getiren en önemli etkenlerden biridir.

(2). Boyla ilgili benzetmeler

(a). Tuba

Tuba, kökü sekizinci cennet ile arş arasında, dalları aşağıya doğru bütün cennetleri kateden bir ağaçtır. Âşık olan rinde sevgilinin Tuba'ya benzeyen boyu yeter. Cennet diye tutturan zahidin gözüne de Tuba ağacının budağını sokmak gerekir.

Zâhidâ Tûbâ budağın gözüne şok ço beni
‘Âşıkâ Tûbâ yiter ol kâmet-i dil-cû diyen (Amrî G.90/5)

(b). Servi, çınar

Sevgilinin boyu serviye benzer. Çünkü uzun ve ahenklidir. Bu öyle bir güzelliştir ki servi bile sevgiliye özenir. Servi genellikle bağlarda ve su kenarlarında bulunur. Sevgilinin, suyun akışı gibi hafif ve kayarcasına yürüyüşü ve bu yürüyüş sırasındaki salınması ile serviden istündür. Çünkü servi yürümez sadece rüzgarla sallanır. Rindin amacı da bu servi boylularla gezip tozmaktır:

Serv-ğad maħbûblarla geşt-i gûlzâr itmeden
Zâhid-i ta‘ n-efgene izhâr-ı ‘üvândır ğarağ (Ş.Es‘ ad. G.107/3)

Rindin böyle bir servi boylu sevgilisi varken, gözü ondan başka hiç kimseyi görmez:

O serv-ğaddi kıoyup ğayra olmazuz mâ‘il
Göñülde şûfi bizüm i‘ vicâbumuz yokdur (Nev‘î G.142/5)

Sevgilinin boyu daima yüksektir. Serviye, çınara benzer. Başı yukarıda gururludur., naz eder. Rind ise düşkündür, daima niyaz eder. Rind sevgiliye göre yüksek, değerlidir. Sevgiliye göre rind de aşağıda değersizdir, cefa çektirilir:

Dilberüñ bälâ bülendi ‘ aşıkuñ üftâdesi
Bir yere gelmiş bugün a‘ lâ vü ednâ bundadır (Nef‘î G.37/3)

(c). Kıyamet, kamet, fitne, bela,

Rind, sevgilinin serviye benzeyen uzun boyunu görmeyince kendisinde kıyametler kopar. Sevgili boyunu gösterip dolaşınca da etrafında kıyamet gibi âşık toplanır.

Ne şeb ki kûyuña yüz sürmesem o şeb ölürüm
Ne gün ki kâmetüñi görmesem kıyâmet olur (Nef‘î K.29/3)
İtmeden farkı nedür âb-ı hayât içre şinâ
Hased âgûşa çeken rinde o sîm-endâmı (Nâbî G.854/3)

g. Kirpik, müje

(1). Genel olarak

Göze bağlı olarak da değerlendirilen kirpik kendi başına da işlenir. Şekil bakımından oka benzer. Tek başına pek bir etkisi olmayan bir unsurdur. Çünkü çoğu kez rindin kanını döken sevgilinin gamzesi veya gözüdür. Ancak okun ucundaki peykanla değerlendirildiğinde okun etkisi artar. Kirpik çokluğu ve muntazam sıralanışı ile de ilgi çeker. Çünkü bu durumda bazen asker bazen de süpürge olur.

(2). Kirpikle ilgili benzetmeler

(a). Ok

Kaşlar yaya kirpikler oka benzemektedir. Sevgili kaş yayını kurup, kirpikten okunu atarak âşıkları yaralar. Fakat normal olan bir yayda bir okun yerleştirilmesi ve

atılmasıdır. Bir yay içine birden fazla ok konmaz. Bütün kirpik oklarının bir yay içine sığması rindi şaşırtır:

Müjgânlaruñla seyr eden ol ebruvanı der

Birden bu deñlü tır nice der-kemân olur

(Nef'î K. 29/4)

(b). Süpürge

Rind, sevgilinin mahallesinden ayrılmaz . Orada sevgilinin yakınında da olsa, onun etrafından ayrılmaya da ona kavuşamaz. Çünkü sevgili onunla ilgilenmez. Rind, acı ve ıstırap içinde göz yaşı döker durur. Kirpiği de süpürge olup sevgilinin geçtiği yolları bu göz yaşı ile temizler. Zahid bunu görüp üzüntüsünden bir işe yaramayan sakalını kesse yeridir.

Yiter kirpigüm kûy-ı 'aşkuñda cârub

Üzilsün kesilsün hemân rîş-i zâhid

(Bâkî G.42/3)

ğ. Hatt

(1). Genel Olarak

Hatt yani ayva tüyleri yanak, dudak ve çene kenarlarında bulunur. Ayva tüylerinin özelliği yeni veya henüz bitmiş olmasıdır. Yeşil veya siyah renkte kabul edilir. Ayva tüyleri güzelliği bozduğundan pek arzu edilmez. Onun için tıraş edilmesi gerekir. Ayva tüyleri hat kelimesinin diğer anlamı olan yazıyla da ilgili olarak değerlendirilir. Dudak, ayva tüyleri ile birlikte rinde yeşillik ve şarap olurken, çene yeşillikle örtülmüş bir kuyu, yanak ise, ayva tüylerinin ortasındaki gül destesi olur.

(2). Hatla ilgili Benzetmeler

(a). Mushaf, ayet

Sevgilinin yüzü Mushaf olunca yanaktaki ayva tüyleri ayet olur. Âşık olan rind de bu hatların kutsallığını bilir. Sevgilinin güzelliği ve cemali, Mushaf'tır. Ayva tüyleri de onun tefsiridir. Rind bu tefsir için bulunan yüzde her türlü sorunun cevabını bulabilir:

‘Ârife mecmu‘ a-i hüsnüñ gibi dīvān m’olur

‘Âşıka haţţ-ı cemālūñ gibi yā Kur’ān mı var (Hayretī G.111/3)

Haţţūñ āyātınūñ tefsīrine bir vech buldum kim

Su’al eylerse zāhid her su’āle biñ cevābum var (B. Rūhī G.160/2)

h. Çene

(1). Genel Olarak

Rindin gönlü sevgilinin çene çukuruna düşer. Burası kuyu ve zindana benzer. Sevgilinin saçları da bu durumda bağ ve zincir olur. Saç genelde buraya girenleri bağlamaya yaradığı gibi bazen de çıkarma ve çekme görevi görür. Rindler buraya bazen seve seve bezen de istemeyerek girerler. Sevgili de rindleri bu zindana sokmak veya çıkarmakla cezalandırır veya ödüllendirir. Çene çukurunun zindan olmasının nedeni eskiden her çeşit suçlunun hapis tutuldukları yerin kuyu gibi toprağın derinliklerinde veya toprak altında bulunmasındandır.

(2). Çeneyle İlgili Benzetmeler

(a). Zenehdan

Zindan,hiç kimsenin girmek istemediği bir yerdir. Ancak rindler zindana girmek için bir yol arıyorlar. Çünkü bu zindan sevgilinin çenesindedir:

Gclüñ kıllâş olalum çünki yârüñ

Zenehdânındadır zindân-ı rindân

(Kadı Burhaneddin G.238/4)

1. Kûy (mahalle)

(1). Genel olarak

Kûy, sevgilinin bulunduğu yerdir. Rind de sevgilinin yanında olmak istediğinden daima buralarda dolaşır. Ne olursa olsun buradan ayrılmak istemez. Ancak bu kadar kalmak istediği bu yerde pek itibar görmez. Hatta mahallenin köpekleri kadar değeri yoktur. O bu köpeklerin ayak tozunu bile değerli bulur. Çünkü bunlar sevgilinin mahallesinin köpekleridir. Rind acılarından dolayı ah çekip bağırılmaktadır. Sevgili de bundan rahatsız olur.. Ama buna rağmen rind mahalleden ayrılmayı düşünmez.

Burası rind için Kâbe'dir. Kâbe gibi hürmet gösterilmesi gereken yegâne yer burasıdır. Sevgilinin orada bulunması kûy'un değerini arttırmakta, taşını toprağını Kâbe gibi değerlendirmektedir. Bu toprak rindin gözüne sürme diye çekilir, bağrına yakı diye sarılır. Kâbe'nin yolları nasıl dikenli ve zorsa âşık olan rind içinde sevgilinin kûyuna çıkan yollar hep zorluklarla doludur. Burada rakip ise gayri müslimdir ve Kâbe gibi olan kûy-ı yardan çıkarılması gerekir. Rindin elinden gelse buraya rakiplerinden hiç birini sokmaz. Mahallenin başında uykusuz kalıp sabahlayan rind, kûy'un içine girmeyi

başaramaz. Sadece sabâ yeline yalvarıp haber alır. Sevgili kendi kûyunda sultandır. Rind için burada dilenci olmak, dünyaya sultan olmaktan yçğdir

Rind sevdiğinin yolunda ölümden korkmayan, kural tanımayan bir âşıktır. Öyle ki öldüğü zaman bile sevgilisinden ayrı kalmaya tahammül gösteremez ve onun yaşadığı yerc gömülmeyi ister. Hatta bunun için verilmiş sözü dahî vardır.

Ey scrv-şad olurdu ziyâret-gch-i rindân
Öldükde maşallende eger olsa mezârum (B.Rûhî G.789/4)
‘Ahdimüz var beklerüz yârüñ ölünce kûyını
Sen ne şanursın bizi şûfi velâyet ehliyüz (B.Rûhî G.467/2)

Öldükten sonra bile buradan ayrılmayı göze alamayan rindi mescidde aramak boşunadır. Çünkü o, sevgilinin mahallesinden bir an bile ayrılmak istemcz. Bu yüzden de mescide gitmesi zordur. Ancak bu durumdan rahatsız değildir:

Bizi mescidde şûfi görmese ğam çekmezüz
Maşabbct chliyüz biz kûy-ı cânândur bize mâni‘ (B.Rûhî G.579/5)

(2). Kûyla ilgili benzetmeler

(a). Cennet

Rindin bu dünyada istediği ycr bellidir. O zahidin istediği cenneti istemcz. Çünkü rindin cenneti, sevgilinin bulunduğu yerdir. Bu yüzden cennet bahçelerinde gözü yoktur. Adem yani insan sevgilinin ycrini bırakıp başka ycrde duramaz. Ya da Adem peygamberin şeytana kanarak yasak meyveyi yemesiyle cennetten çıkarıldığı gibi rind de zahide kanıp bunu yapmayacaktır. Çünkü onun cenneti bellidir. Zahide uyması söz konusu değildir.

Zâhid bize cihânda yeter kûy-ı dil-rübâ
Olsun yeriyle gülşen-i bâğ-ı İrem senüñ (B.Rûhî G.656/4)

Maĥbūblaruñ cennet-i kūyın koyabilmem

Va' iz uyamam saña benüm bāğlarum var (Ş.Yahya G.116/4)

‘Āşık müdām kūy-ı dil-ārāyı gözedür

Şūfī gibi şanma ki gönül bihiştedür (Muhibbī G.753/4)

Sevgilinin bulunduğu yer cennetten bile daha güzeldir. Rind de öldüğünde cenneti değil burayı istemektedir. Bu yüzden de cenneti isteyen sofuya kızar. Çünkü o cenneti sevgilinin mahallesine benzetmektedir. Bu durumda sanki ölünce rind de sevgilinin mahallesinde değil de cennette yatmış olacaktır ki bu rindin hiç de hoşuna gitmez. Cenneti sevgilinin mahallesine benzettiği için sofu günaha girmiştir. Belki de bu yüzden yatacak yeri bile olmayacaktır:

Niçin beñzetdüñ ey şūfī cinānı kūy-ı cānāna

Yatacak yer gerekmez mi be miskīn ölicecek cāna (Necātī G.542/1)

Var iken kūyuñ seyr-i bāğ-ı ‘uqbā bundadur

Cennet evşāfın kıllur temāşa bundadur (Bākī G.157/1)

Baña yazuq diseñ’e saña ne var ey şūfī

Kūy-ı yār olmaz ise gūşe-i cennet bākī (Necātī G.604/4)

(b). Kâbe

Sevgilinin bulunduğu yer rind için Kâbedir. Sığınak olarak bu kutsal yer onun için yeterlidir. Aynı zamanda secde edilecek bir başka yer rinde haramdır.

Ĥarīm-i Kâbe-i kūyuñ yiter penāh baña

Ĥarām ola daĥī bir ġayri secde-gāh baña (Ahmet Paşa G.4/1)

(c). Glsitan

Rind, bülbül olunca ayrılmak istemediği, cennetten bile daha değerli bulduğu sevgilinin mahallesi gül bahçesi olur:

Hevāsı zāhidüñ ĥuld u benüm ky-ı nigārumdur

Belı her blblñ meyli olur z glsitānına (Helākı G.72/4)

(ç). Meslek

Rindin gireceği yol bellidir. O, sevgilinin mahallesinin yoluna girer. Sevgiliye giden yoldan başka bir yolu rindin gözü görmez, gönlü kabul etmez. Çünkü âşık olan rindlere en uygun yol budur:

Yri ey şfi-i sālİK slk it cānib-i ‘Arşa

Ṭarīĥi ky-ı cānānuñ yeter ‘āşıklara meslek (Zātı C.II G.708/2)

E. RİND VE DİN-TASAVVUF

1. Din

a.Genel olarak

Faziletli ideal insanı dinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Rindlikte de dinden söz edilir ancak bunlar genelde, dinin katı kuralcılık kısmı ile ilgilidir. Çünkü rind, aşırı sofuluğa, şeriat kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmayı eleştirir. Hatta zahide en çok çattığı konulardan biri de zahidin aşırı dindarlığıdır. Rind bu dindarlığın altında yatan ikiyüzlülüğü ise sık sık yerer. Aşırı sofuluğun yanından özüyle sözü, sözüyle davranışı birbirini tutmayan sofunun yanısıra rind, ne dinsiz, ne aşırı sofu, kendi halinde bir Müslümandır. Ancak rind için, dünya mutluluğu, ahiretten daha önemlidir. Dünyevî isteklere yönelik bir kişiliğinin olması, dine bakışında da zahidden farklı olmasını sağlar.

b. Dinle ilgili unsurlar

(1). Cennet (huld, firdevs, cinan ,behişt)

Rind için cennet demek, sevgilinin güzelliği ya da özellikle yüz ve yanağı akla gelir. İçinde sevgilinin bulunduğu kuy-ı yar da rind için cennettir. Kısaca cennet, sevgilinin bulunduğu yerdir. İçinden ırmaklar akan, çiçeklerle ve yeşillikle dolu olan cennetin sakinleri huri ve gılmanlardır. Cennetin her yeri kıymetli taşlardan yapılmalıdır. Orada mücevherden yapılmış saraylar ve köşkler vardır. Şarap yasak değildir. Her yer güzel kokar. Havası çok güzeldir. Hafif bir meltem esmektedir. Gül cenneti asıl çiçeğidir. Bu yüzden olası bir gülbahçesidir. İlkbahar da cennetten bir kesit gibidir. Cennete girenler, sonsuz nimetlere kavuşurlar . Kâfirler ise cennete giremez.

Rind için cennet demek, sevgiliye kavuşmak demektir. Bu onun için bayram sayılır. Oysa zahid cennete ulaşmak için sürekli oruçludur. Ama buna rağmen bayrama ulaşması zordur:

Dāyimā sen rūze-dār ol zāhidā firdevs için

Zātī'nūñ maqşudı cānuñ vişāli 'īdidür (Zātī C.I G.442/5)

Rindin gözlerinde sürekli sevgilinin yanağının hayali vardır. Sevgilinin yanağı rindin cennetidir. Rindin gözyaşları ise cennetin ırmaklarıdır. Kaldı ki Allah korkusuyla gözyaşı döküldüğünde ancak cennete ulaşılır. Rindin yanaklarından dökülen yaşlar da kendi cenneti içindir:

Zāhid hayāl-i ḥaddine baḡ gözlerümde kim

Cennāt-ı 'adni göresin enhārüm üstine (Ahmet. Paşa K.17/10)

Zahidin bütün isteği, cennete ulaşmaktır. Bunun için de çabalar durur. Rind ise meyhaneden çıkmayan bir sarhoştur. Zahid, bu durumda olan rindin cennete gidemeyeceğini söyler. Fakat yanılır. Çünkü rind, meyhanede iken zaten cennettedir. Onun cenneti burasıdır:

Dün dimiş zāhid ki girmez cennete mey-ḥāreler

Mey-kede cennet degül mi söylemiş muṭlak ḡalaṭ (B.Rūhī G.565/5)

İstemez cenneti rindān-ı ḡadeḡ-keş Nābī

Cilve-i keştī ile seyr-i ḡiṣār olmıyacaḡ (Nābī G.390/5)

Âşık olan rindler seçimlerini, zahidlerden farklı olarak sevgiliden yana yapmışlardır. Bu da normaldir. Çünkü toplumun bir kısmı zahid bir kısmı rindir:

Kimisi şūfī ḡalkuñ kimi 'āşık

Birisi cennet ister biri dīdār (Muhibbī G.603/4)

Cenneti seçen zahidler, âşık olup sevgilinin yüzünü seçen rindlere cenneti anlatıp, överler. Ancak rindler bundan da etkilenmez. Cenneti isteyen ve bunun için çalışan zahidlerdir. Yoksa rind için sevgilinin yüzü gibi bir cennet olamaz:

Ögmesün ‘âşıklara vâ‘ iz riyâz-ı cenneti

Bâğ-ı hurrem olmaz ehl-i ‘aşka dîdârũ gibi (Bâkî G.485/5)

Sevgilinin eşiği bile rind için cenetten iyidir. Bu eşikte sevgiliyi beklerken toprak olmak, ancak rindin isteyebileceği bir şeydir. Bu yüzden de cenneti gözden çıkarması rinde hiç de zor gelmez. Aksine o yerinden son derece mutludur. Onun cenneti, sevgilinin olduğu yerdir:

Āsitān-i dilberümde қо beni hāk olayn

Var mübârek ola şūfi Cennetü’l-Me‘ vâ sañ (Amrî G.2/4)

Maḥabbet âteşinde gel қо yansun cānı ‘uşşāquñ

Mübârek olsun ey zāhid saña ol gülşen-i cennet (Hayretî G:26/3)

Rind safa içinde cennet yerine sevgilinin yüzünün sohbetini yaparken, zahid cennete ulaşmak için çile çekmekle meşguldür. Bu dünya öyle bir yerdir ki herkesin başında bir bela vardır. Herkes kendi seçimine göre çeşitli kaygılar yaşar. Zahidin en büyük endişesi cennet ulaşmak iken, rindin en büyük sıkıntısı sevgilinin ayrılığıdır. Yoksa cennete gitme gibi bir endişe taşımaz:

‘Āşık sürer şafâyile dîdâr şoḥbetin

Şūfi bucaḳda cennet umar erbā‘ in ile (Şeyhî G.160/2)

Zühhâda fikr-i cennet ü ‘uşşāḳa hecr-i yār

Dünyâ durur bu her kişinũñ bir belâsı var (Cinānî G.33/5)

Rind dünya adamıdır. Yarını düşünmeden bugünü yaşama derdindedir. En büyük arzusu da sevgiliye ulaşmaktır. Bunun dışında, zahid gibi, cennete düşkünlüğü

yoktur. Cennet'e yönelmeyeceğini de kesin bir dille söylemekten çekinmez:

Zāhidā dünyā degül meyl eyler isem cennete

Sevdüğümüñ yüzün Allāhum baña göstermesün (Necātī G.390/4)

(2). Cennetle ilgili mefhumlar

(a). Huri, gılman

Cennette bulunanların hizmetine verilmiş olan cennet varlıklarıdır. Dişilik ve erkeklilikleri vardır. En önemli tarafları güzellikleridir. Ancak rind, sevgilisini hiçbir şeye değışmediğı için hurileri bile istemez. Cenetin bütün hurilerini de seve seve zahide bağışlar. Bu dünyada ve öteki dünyada istediğı hep sevgilinin yüzüdür. O cennetin içindeki huri ya da gılmanla ilgilenmez:

‘İd-gehde mäh-rūlar seyri besdür ‘āşıkā

Zāhide bağışladık mecmū‘-ı hūr-ı cenneti (Zātī C.III G.1702/2)

İki ‘ālemde ey zāhid hemān dīdāra ‘ışık olsun

Ne havrā vü ne gılman u ne hūd diler gönlüm (Zātī C.II G.996/3)

Zāhidā şanma beni cennet ü hūrā dileyem

Gönlini ‘āşık olan t̄alib-i dīdār eyler (Muhıbbī G.578/3)

Cennetin hurilerinin güzelliğini zahid durmadan över. Rind ise kendi sevdiğinin güzelliğini hurilerden de üstün tutar. Çünkü sevgilisi gibi selvi boylu bir güzel olabileceğini düşünemez. Bu güzellerle dolu olan rindin evi ise zaten cennete dönmüştür:

Zāhidā ırmaz ögersin cennetüñ hūrīlerin

Toğrusın di dilberümce serv-i hoş-bālā midur (Amrī G.14/3)

Hūblarla pür olup ravza-i rıdvāna döner

Zāhid hāne-i ‘uşşākı şakın şanma tehi (Cinānī G.274/5)

(b). Kevser

Cennet suyu olan kevser, Allah tarafından mahşerde müminlere dağıtması için Hz. Muhammed'in emrine verilen ve içimi fevkalade hoş olan bir sudur. Cennet suyu olan kevser bir havuz olarak ele alınır. Meyhane rindi âşık olan rinddir. Onun dünyada içtiği aşk şarabıdır. Bu şarap yanında cennetteki kevserin kıymeti yoktur. Öyleyse ergüvan renkli şarap içen rind, bu yeterli değil midir?

‘Uḳbāda kevşer istemesin rind-i meykede

Dünyāda bes degil mi mey-i ergavān iḡer (Fuzūlī G.77/4)

Sevgilinin bulunmadığı cennet, rinde cehennem gibi gelir. Eğer, bal gibi tatlı olan sevgilinin dudağı yoksa kevser, sıcak olsun , kaynasın.

Zāhidā dīzārsuz cennet caḡīm olsun baña

Şehd-i la’ l-i yārsuz kevşer ḡamīm olsun (Zatī C.I G.4/1)

Zahid cenneti, cennetin içindekileri öve öve bitiremez. Özellikle de kevser suyunu ve hurileri durmadan anlatır. Ancak buna rağmen rind, kevser yerine şaraptan, cennet yerine de sevgiliden vazgeçmez:

Vā’ iz ne ḡadar kevşer ü ḡūr aña uzatsa

Olmaz mey ü maḡbūbdan elkışsa ferāḡum (Nef’ī G.82/4)

Kevser cennet suyu olduğu için, ona ancak öteki dünyada ulaşılır. Onun için yarınla ilgilenmeyen rind, bu günden safâ kadehini içmek ister. Zaten rindin kevser suyu da bu kadehtir. Bu yüzden de yarını beklemeye gerek yoktur:

Zāhidā kevşeri yarın kim iḡermiş ḡörelüm

Hele biz nūş idelüm cām-ı şafāyı bu gice (Nef’ī G.112/2)

(c). Tuba

Kökü yukarıda, dalları aşağıda olan bütün cenneti gölgeleyen bir ağaçtır. Yeri Sidre'dedir. Her çiğnemesinde ve yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Ancak rind yine de sevgilinin boyunu bu ağaca tercih eder. Hatta sevgilinin boyu varken Tuba'yı anmaz bile:

Zāhidā cennet ne yapam kūy-ı dilber var iken

Añmazam Tübāyı ol kıadd-i şanavber var iken (Hayālī G.387/1)

Zāhidā ' arz eyleme kim Tübī-i cennet benüm

Çöpçe gelmez ' aynuma ol kıadd-i hōş-reftārsuz (Emrī G:213/2)

(3). Cehennem

Duzah, tanu, ve cahim kelimeleriyle de geçen cehennem, imansız ölenler ve suçları bağışlanmayan günahkârların uğrağıdır. Rind için cehennem, ayrılık acısıdır. Çünkü, cehennem ateşi, ayrılık gecesinde oluşan gam ateşinin yanında daha sönüktür. Zahidin cehennemi anlatıp rindi korkutmasına gerek yoktur. O zaten bu acıyı sevgilinin ayrılığında yaşamaktadır. Ya da sevgilinin ateş gibi olan dudağı için rind yanıp tutuşmuştur. Böyle bir ateşin yanında cehennem ateşi rindi korkutmaz:

Vā' izā rūz-i kıyāmetde cehennem heybeti

' Āşıkā firķat şebinde āteş-i ğamdan yavaş (Zātī C.II G.579/3)

Āteş-i ' aşka düşelden beri bildüm bunu kim

Vā' izin nār-ı cehennem dedigi firķat imiş (Usūlī G. 53/3)

Zıkr idersin düzeħi ey zāhid-i bārid-nefes

Düzeħ-i hicrān gibi ' ışķ ehline işkence yok (Muhibbī G.1414/5)

Zahid, rindi korkutmak için sürekli cehennemi anlatır. İnsanlar ölünce günahlarından dolayı buraya giderler. Ancak rind, bugünü yaşadığından dolayı yarının tasasını çekmez. Bu yüzden de şimdiden cehennem azabının derdini düşünmez. Onların cenneti de cehennemi de bu dünyadır. Zahidin cehennemi anlatarak rindi korkutmaya çalışması boşunadır:

Eydüñüz ‘uşşâkı zâhid nâr ile kôrķutmasun

‘ Ârif olan irteye kâlan belâdan kôrķmaz (Necâtî G.225/2)

Ĥarâbât ehline düzaĥ ‘azâbın añma ey zâhid

Ki bunlar İbn-i vaĥt oldı ġam-ı ferdâyı bilmezler (Ĥayâlî G.53/2)

Vermegil zâhid baña kôrķu cehennemden şaĥın

Cennetidür ‘ârîzî zülfü durur dâmun benüm (Fuzûlî G.205/4)

Soğuk kışın şiddetinden endişelenen rind için, cehennem korkulacak bir yer değildir. Kış havasının soğukluğu yanında, cehennem sıcak bir yer olarak rinde hiç de kötü bir yer değildir:

Beni düzaĥla taĥvîf eylemezdüñ zâhidâ bilseñ

Benüm bu piĥ ü tâbum dest-bürd-i serdî-i deydin (Nâbî G.557/3)

Vaizler dünyada günah işleyenler için cehennem nasıl bir yer olduğunu ve günahkârların orada nasıl yanıp azap çekeceklerini anlatırlar. Rindler için de kendi hüznü dolu kulübeleri aynı bu cehennem tasvirindeki gibidir. Ya da Yakup peygamberin Yusuf’un hasretiyle yanıp tutuştuğu kulübe gibi hüznü kulübesidir burası:

Vâ’iz bize dün düzaĥı vaşfetdi Fuzûlî

Ol vaşf senüñ külbe-i ahzânüñ içindür (Fuzûlî G.105/7)

(4). İbadet

İbadet, Allah ve Allah için yapılan her davranışı içine alan geniş bir mefhumdur.³⁴ Rindin ibadeti ile zahidinki tamamen farklıdır. Zahidin yaptığı bütün ibadet, hile doludur. Bu yüzden arif olan rindin buna aldanmaması gerekir. Çünkü bu sadece içi boş olan saçma sapan laflardır:

Ṭā'at ü zühd ü namāzı mekr ü fendir zāhidin
'Ārif ol aldanma billāh zāhidin ṭāmātına (Nesīmī G.364/5)

Aşk kitabına bakan rind, zahidin ibadetinin boş olduğunu görür. Bu kitaba göre yapılan ibadet elbette ki rindin ibadetidir. Bu yüzden de zahid boşuna çabalamaktadır:

'Aşk dīvānına ne kim bahtım
Zāhidin ṭā'atın hebā gördüm (Nesīmī Tc B. 6/6)

Bu dünyada herkesin bir nasibi vardır. Buna göre ibadet zahide, meyhane de rinde nasib kılınmıştır:

Çün kim Ḥayālī her kişinin bir naşibi var
Meyhāne baña şūfiye künc-i ibādetin (Hayālī G.384/5)

Meyhaneden çıkmayan rind, arzu edilen hedefe sadece bir kadehle ulaşır. Çünkü rind riyadan uzak, gönlü sevgi ile dolu aşk eridir. Zahid ise bütün hayatı boyunca ibadet etse bu hedefe ulaşamaz. Ulaşamadığı gibi de bu kadehin getirdiği neşeyi kıskanır:

Bir kadeḥ meyden irişür 'ışk eri bir menzile
Zāhid-i şad-sāle irmez çekse yüz biñ i' tikāf (Muhibbī G.1371/4)

Gör iktizā-yı neşve-i cām-ı fezāyı kim
Peşmine-puş-ı şavma' a rindāna reşk ider (Naili G.72/2)

³⁴ Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları, Mavi Yayıncılık, İstanbul 1997, s.57.

Rind, bütün vaktini sevgilisini düşünerek meyhanede geçirir. Buna karşın zahid tekkede ibadet eder. Ama bu arada için için sevgiliyi de düşünmektedir. Rind gibi olabilmeyi gizliden gizliye istemektedir. Ama bunu dışarıya vuracak gücü yoktur. Zaten sevgilinin yan bakışını görse zahidin tekkesi de bu aşkla meyhaneye dönüşür. Çünkü kişinin buna karşı durabilecek iradesi yoktur. Rindin ibadeti de hep sevgiliye duyulan bu büyük aşkla yoğrulur:

‘İşk eylemez mi şavma‘a-i zühdi mey-kede
Ğamzeñ ki böyle rind-i Hudâ şeh-levend ola (Cevrî G.243/3)

(5). Tesbih

Rind, tesbihin ipi elden gidince üzülmez. Çünkü gece ve gündüz rindin yanında saki vardır. Bu yüzden elinde tesbih olmasa dert değildir. Tesbihin sevabı belki çoktur. Ama rind onun sevabından geçmiş, aşkı tercih etmiştir. Çünkü rind aşk adamıdır, o ibadetini tesbih çekerek yapmaz:

Rište-i tesbîh elümden gitse zâhid ğam degül
Rûz u şeb destümde çün kim sâķ-ı sâķîdür henüz (Ahmet Paşa G.120/8)
Egerçi zikr ü tesbîhin şevâbı çokdur ey zâhid
Ben anı ‘aşķa degşirdüm anuñ geçdüm şevâbından (Nesimî G.320/10)

Elinden tesbihi eksik etmeyen zahid de görünürde ibadettedir. Ama aslında onun ikiyüzlülüğünü ve ne kadar sıkıcı biri olduğunu herkes bilir. Rind ise tesbih yerine elinde içki kadehini tutar. İçi dışı bir olan rind ise çevresine neşe dağıtır.

Şanma zâhid gibi sübhayla riyâ gösterürüz
Ele cām-ı mey alup halka şafâ gösterürüz (Cevrî G.120/1)

Meyhanede tespih çekilmez. Çünkü burası riya yeri değildir. Hem elde tespih, hem de kadch olmaz. Bu yüzden ya tespihini bırak gel, ya da defol git:

Paralar tesbîhini ayak başan meyhâneye

Bu riyâ yeri degül şūfi hemân üz kösteği (B.Rūhî G.1067/4)

Elinde tesbihi olan sofı âşîğın vardığı hedefe ulaşamaz. Dolayısıyla rinde göre onu bırakması gerekir. Boşu boşuna estağfirullah demesi sofuya bir şey kazandırmayacaktır:

Nola estağfirullah dirse Zātî dāyimā zāhid

İrişdi menzile ‘ aşık aça tesbîhi dām oldı (Zātî G.1583/5)

Zahidi Allah yoluna çeken tesbih ise rindi Allah’a yakınlaştıran ahının dumanının zinciridir. Yani rind, tesbih çekmek yerine ah çekmektedir. Onun ibadeti bu şekildedir:

Çekerse zāhidi rāh-ı Hūdāya rişte-i tesbîh

Beni zencir-i dūd-ı āh ider meczūb-ı Sūbhānî (Nev’î G.516/3)

Küfre de, dine de bakışı aynı olan rind için, küfrün simgesi olan zünnar ve dinin simgesi olan tesbih, gerekli olur. Rindin omuzuna zünnar, eline de tesbih gereklidir. Bu da aynı zamanda rindin hoşgörüsünü gösterir:

Ol rind Nā’ ilî k’ola hem-reng-i küfr ü dîn

Zünnār ü sūbha lâzime-i dest ü düş olur (Nā’ ilî G.132/5)

Rindin gözyaşı onun için yeterli tesbihtir. Başka tesbihe gerek yoktur:

Yüzüme düşen göz yaşıdur şūfi ne lâzım

Kim dāne-i tesbîh şayam şūr ü şer üzre (Necātî G.479/5)

Güzellere hizmet etmeyi bir ibadet bilen rind, muhakkak sevap kazanır. Çünkü onun kemerinin ipi bin tane tesbih ipi hizmeti görür. Yani onun küfür kemerinin her ipi

gerçekte bin tesbih ipinin yaptığı ibadeti yapar. Zahidin riya dolu tesbihin yanında rindin güzellere yaptığı hizmet daha daha samimidir ve zahidin ibadetinden daha değerlidir:

Şanemler hizmetin tâ' at bilen rind ecrsiz kalmaz
Kılar biñ rişte-i tesbîh işin her târ-ı zünnârı (Fuzûlî G.270/6)

(6). Namaz

İslam'ın beş şartından biri olan namaz sırasında gözün secdeden ayrılmaması, secde edilmesi ve kibleye yönelinmesi gerekir. Rind, aşk ehlidir. Yaptığı ibadet de içten olan bir yakarıştır. Namaz kılmıyor diye ayıplamak doğru değildir. Çünkü namaz kılanlardan daha temiz bir gönüle sahiptirler:

Ehl-i ' aşk içre namâz olmaz diyü ta' n eyleme
Şüfiyâ şâfi derûn ile niyâz olur niyâz (Hayretî G.145/2)

Âşık olan rind, Hak dergahında dert ile yalvar yakar olmuştur. Öte yanda ise zahid namaza durup batıl şeyler düşünmektedir. Bunu ona yaptırtan ise şeytandır. Buna rağmen rindî namaz kılmıyor diye eleştiren de yine zahiddir:

Der-gâh-ı Hâkka derd ile ' âşık niyâzda
Bâtıl taşavvur itmede zâhid namazda (Bâkî G.446/1)

Rindin niyazı, zahidin namazı hep sevgiliye ulaşmak içindir. Sadece bunu isteme yöntemleri farklıdır.

Hep sensin istedikleri cânâ nihâyeti
' Âşık bilür niyâz ile zâhid namâz ile (Nev'î G.459/4)

Rindin ibadeti içten ve gönülledir. Namaz kılması için de zahid baskı yapar. Farz olan beş vakit namazın dışındaki namazları da kılmasını ister. Ancak zahidin bu

söyledikleri aslında nafilidir. Çünkü rind onu dinlemez. Kaldı ki nafil namaz ne sünnet, ne farzdır:

Nāfile kııl diyü Rūhiye yeter taşdı' kııl

İtdüğüñ teklifi ey şüfi ne sünnetdür ne farz (B. Rūhī G.558/5)

(7). Namazla ilgili mefhumlar

(a). Secde

Âşık olan rind, sevgilinin yüzü, eşiği, izi, mahallesi için secde eder. Secde ile ilgili meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi, bütün meleklerin mi'rac'da Hz. Muhammed'e secde etmesi, güneş ve ayın Hz. Yusuf'a secde etmesi gibi inanışlar vardır. Allah'ın vermiş olduğu bazı müjde ve emirler için de secdeye varılırken, namazda yanılınca da secde yapılır. Secde yerini mihrab, yönü ise kible veya Kâbe'dir. Rind bütün bu unsurları sevgiliye göre yorumlayarak kulluğunu ifade etmeye çalışır. Örneğin, sevgilinin mahallesinde secde etmesi gibi. Burada secde etmesine ise zahid kızmamalıdır. Çünkü Allah her yerde hazırdır:

Ser-i küyuñda yāruñ secde kıılsam küfre haml itme

Ĥudā hāzırdur ey şüfi bilürsin çünkü her yerde (B.Rūhī G.1016/4)

Eğer sevgilinin atının çulu rindin seccadesi olsa, ölünce bile başını secdeden kaldırmaz. Buna şükrederdi:

Zāhidā başın götürmezdi ölince secdeden

Yār atı çulından olsa 'āşıkūñ seccādesi (Zātī C.III G.1608/2)

Herkesin kendi dini ve inancı vardır. O, kendi dininin hükümlerini yerine getirir. Âşık olan rindlerin dini de güzellere, putlara secde etmektir. Zahidin onu namaza

zorlaması doğru değildir. Rindin ibadeti put gibi olan sevgiliye secde etmeyi gerektirir:

Şanemler secdesidür bizde t̄â' at Tañrıçün zâhid
Kimi görsen sen öz dīnin teklif-i namāz eyle (Fuzūlī G.250/2)

(b). Kible

Secde edilecek olan sevgilidir. Kible de odur. Bu yüzden zühd ve takvaya ihtiyaç yoktur. Şimdi seçilen kible doğrusu olduğuna göre geçmiş namazları da bu yeni kibleye göre kaza etmek gerekir:

Sücūd et ol büte ey dil o gitsin zühd ü tavāyı
Çü bildin ıbleni geçmiş namāzın hep azā eyle (Usūlī G.118/2)

(c). Mihrab

Genelde sevgilinin kaşı mihraba benzetilir. Mihrabta hacet dilenmesi ve duada bulunulması, kibleyi göstermesi veya kible yönünde olması , herkesin ona yönelmesi ve sece-gah olması, kavisliği gibi özellikleri vardır. Zahid, mihraba karşı durup namaz kılarken, rindin dönüp ibadet edeceği kible, sevgilinin kaşının bükülüşü, kavs halini alışıdır:

Zâhidā sen ıl teveccüh gūşe-i mihrāba kim
ıble-i t̄â' at am-ı ebrū-yı dil-berdür baña (Fuzūlī G.15/6)
Zâhidūñ mihrāb içinde zikr ü t̄â' attur işi
' Aşıkuñ mabūb öñünde çeng ü zir ü bem durur (Nesīmī G.103/5)

(ç). Mescid

Rindin ibadeti, zahidin anladığı anlamda bir ibadet değildir. Zahidin ibadeti seccade üstündedir. Halbuki rindlerin ibadeti, aşk içinde olan bir ibadettir. Onlar, her an, her neye baksalar ruhen ayrı ayrı secde ederler. Zahidin anladığı ibadet rindlerde yoktur. Bu yüzden de onu mescide çağırmaları boşunadır:

Zāhidā benden ne ḥāşıl kim oḡursan mescidde

Bende tā' at yok hemān ālāyiş-i secādeyüm (Fuzūlī G.184/5)

Rind, mescide gitmez. Hiçbir zaman zahidle aynı mescidde namaz kılmaz. Bu onun mezhebsiz değil, aksine mezhebinin olduğunu göstermektedir:

Zāhidā ' ışık ehlinüñ gel mezhebi yokdur dime

Ḳanḳı mescidde senüñle ḳıldı bunlar di namāz (Muhibbī G.1181/4)

Meyḥānc vü mescidde ' ibādet ider olduḡ

Şūfī bize tā' n itme Müselmanlığımız var (Cevrī G.88/4)

Rind, aslında mescide hiç gitmemiş değildir. Bazen gider. Ancak şimdi gül mevsimidir. Sofunun ısrarı boşunadır:

Nāşıḡ varuruz mescide varmaz degülüz lık

Gül vaḡtidür gel berü ibrāmı ḳo şimdi (Necātī G.609/3)

(8). Oruç

Oruç, İslam'ın beş şartından biridir. Müslümanlara Ramazan ayı içinde hilalin görünmesiyle başlayıp tekrar kaybolup görünmesine dek süren 29-30 günlük süre içinde oruç tutulması farzdır. Oruç, sonundaki bayramla ve bayramın getirdiği birtakım nimetlere ulaşma kısmı ile anılır. Orucun kendisi ise bu nimetlerden ayrı kalma ve onlara duyulan arzuyu yaşamayla ilgilidir. Genelde de sevgiliden ayrı kalma, onu

görememe, ve ondan uzaklaşma oruç halidir. Oruç yüzünden şaraptan da uzaklaşmak gerekmektedir. Orucun bitmesi ise, bayramdır. Rindler bu dönemde bunlara tevbe etmiş olsalar da çok inandırıcı olmazlar. Çünkü Ramazan'ın sonu bayramdır. Bu da orucun sonu demektir. Haliyle rindin ettiği tevbeyi de geçersiz kılmaktadır. Şimdi susuzluğu giderme zamanıdır. Bu konuda sakinin sunacağı kadehler buna çare olacaktır:

İ' timād eyler idim tevbesine rindânın

Ramazānuñ meh-i 'îd olmasa encāmında (Nedim G.129/12)

Sākīyâ çok teşnelük çekdürdi rindāna şıyām

Tolular şun kim maḥall-i himmet ü in' âmdur (B.Rūhî G.151/7)

Meclis küp küp şarapla doluyken, sevgili vazgeçilmez bir şekilde burada dururken zaten rindin o güne denk gelen orucu tutması mümkün değildir:

Düşer mey meclise küp küp havā hoş dil-rübâ mübrem

Ḳazāsın ister ey şūfî gelürse bu güne rûze (Zâtî C.III G1363/6)

Oruçtan yana dertli olan rindin ümitsiz gönlü, bayramın da Ramazan'daki gibi geçmesinden endişelidir. Rind eğer isteklerine kavuşamazsa, bayramın da bir anlamı olmayacaktır:

Şavmdan görseñ neler çekdi dil-i nevmîdimüz

Añma şūfî şavmımız gibi geçerse 'îdimüz (B.Rūhî G.493/1)

Mübarek bir ay olan Ramazan'da cennet kapıları açılır. Çünkü Müslümanlar bir ay boyunca oruç tutup, nefislerini kontrol ederler. Ancak bu ayda âşık olan rindlerin cenneti olan meyhane kapalıdır. Zahidlerin kapısı ramazan ayında açılıyor. Âşıkların cenneti de meyhanedir. O cennet açılınca, bu cennetin de açılması lazımdır diye düşünen rindler Ramazan ayı başlamadan bir gün önce sanki bayrammış gibi eğlenirler. Çünkü Ramazan kutsal bir aydır herkes oruçludur. Bu ayda içki içemeyecekleri için, bir

gün önceden yiyip içip eğlenirler. Bunu da zühdü çok sevdikleri için yaptıklarını söylüyorlar:

Ramażan ayı gerek açıla cennet kapusu

Ne revā kim ola meyḥāne kapusu bađlu (Fuzūlī G. 239/4)

Ol tā' ife-i zühd-perestüz ki şafādan

'İd eylerüz evvelki güninde ramażānuñ (B.Rūhī Müfredat 33):

Ramazan gelince, şey gün içki içmeyen rind, ansızın sofuluğa alışacağını zannedip, korkar.

Ramażān oldu budır vehmi Fuzūlī'nin kim

Nice gün içmeye mey zühd ile nāgeh tuta hū (Fuzūlī G.239/8)

Ramazan'da kadehi elinden bırakmak zorunda kalan rind, şimdi onu başına taç yapmıştır. Ama taç gibi kullanılan kadch bayramla birlikte asıl görevine dönmektedir. Ramazan'da sakinin rinde söylenmesi, kızması da doğru değildir. Çünkü bu rindi elinde olan bir şey değildir. Şevval ayıyla birlikte bu da son bulacaktır:

Geldi 'ayyāşlaruñ aldı ayağın ramażān

Zühd için tāc gibi başa çıkardı el-ān (Zāfī C.III G.1117/1)

İtme rindāna taḳāzā ramażanda sāḳī

Zimmet-i def' -i gamuñ va' desi şevvāldedür (Nabī G.145/3)

(9). Kâbe

Kâbe, Müslümanların kiblesidir, o yöne doğru namaz kılınır. Müslüman olmayanların buraya girmesi yasaktır. Kâbe'ye varmak öyle kolay değildir. Zor bir yolu geçmek gerekir. Burası meleklerin karargâhıdır. Melekler sürekli onu tavaf eder. Burası aynı zamanda emin bir sığınaktır. Burada kavga etmek veya savaşmak yasaktır. Kâbe'ye senede bir kez hac yapılır. Ancak herkese bu hac kısmet olmaz. Kâbe bu

sırasında tavaf edilir. Rind için Kâbe sevgilinin mahallesi, kapısı, eşiği, güzelliği, yüzüdür. Bazen de yıkılamaması ve yakılamaması gibi nedenlerden dolayı âşığın gönlüne de benzetilir. Rind sevgilinin eşiğini Kâbe olarak kabul etmiştir. Onun ibadeti buradadır. Bu yüzden de ona sürekli karışan zahidi görmek dahi istemez. Ya da sevgilinin mahallesi ona Kâbe'dir. Bu durumda da rindin burayı sürekli tavaf etmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Zahid gitsin Kâbe'yi dolansın dursun. Rind, meyhane köşesini beklemektedir:

Baňa cānān işiği Ka' be saña ey şūfī
Tek yüzüñ görmeyelüm var Mışır'a sultān ol (Necātī G.336/2)

Ka' be kūyuñ zāhidā her dem tavāf itsem nola
Kūy-ı dilber çünki cennetden baňa a' lā gelür (Muhibbī G.706/2)

Rūhīyā zūhd ehli ço varsun toľansun Ka' be'yi
Beklerüz meyhāne küncin ol büt-i tersāyile (B.Rūhī G.1013/6)

(10). Günah-tövbe

Rind, günahlarının çok olduğunu bilir. Ancak bunu çok da fazla kendine dert etmez. Günahların cezası öteki dünyada verilecektir. O da bu yüzden bunları şimdiden düşünmek istemez. Kaldı ki zahidin de bunu diline dolmasına ya da rindi görünce başını çevirmesine gerek yoktur. Çünkü Allah bağışlayıcıdır:

'Afv eylerüm cemī' günāhı didi kerīm
Zāhid saña ne çoğise cürm ü günāhımız (Çkerī G.54/5)

Zāhid çevirme yüzüñi ben mücrimi görüb
'Afv eyleyen cem'-i günāhı Hüdā durur (Çakerī G.43/2)

Görme ey zāhid günāhum çoğluğın şol 'ālemi
Mağfiret deryāsına ğarç eyleyen Ğaffarı gör (Bākī G.71/6)

İçki içmek günahsa, rind bu gūnahtan vazgeçmeye hiç niyetli değildir. Zahid sevap, rind günah peşindedir ve bundan da mahrum kalmayı düşünmek bile istemez:

Zāhidā sāgarı çekmek eger olduysa günāh
Sen şevāb içre bulun biz bu günāhı çekelüm (Hayālī G.336/3)
Zikri şūfinūñ şevāb u fikri Şeyhī nūn günāh
Bāri maḥrūm olmayısar ikimizden birimüz (Şeyhī G.81/7)

Rindin tövbesi ise, genelde içkiden dolaydır. İçkiye tövbe eden rind, buna sadık kalamaz. Tövbesini bozar. Tövbesini genelde, sevgilinin yanağı, güzelliğı, dudağı va bahar mevsimi bozar. Rind, sevgililere karşı duyduğı sevgiye de tövbe eder. Fakat bu da her an için kırılmaya hazır bir tövbedir. Çünkü bu iradesi dışında olan bir şeydir. Rindin elinde değildir. Güzel seven rindin içkiye olan düşkünlüğü de açıktır. Böyle tövbe kıran sevgilileri olan kişi nasıl olur da içkiye tövbe edebilir. Hele ki gül mevsimi gelip, yiyip içip eğlenme vakti gelmişse bunlara tövbe etmek mümkün değildir:

Gözüm gönlüm mey ü maḥbūb alubdur hey nice tevbe
Be hey vā' iz ne dirsın neyleyin elde irādet yoğ (Zātī C.II G.641/3)
Tevbe eyle mey ü maḥbūba diyü
Puḥteler şūfi bizi ḥam gibi (Helākī G.152/2)
Yine ben bir cuvān-ı mübrim ü tevbe-şiken sevdüm
Baña ey şeyḫ itdürme şarāb-ı nābdan tevbe (Zātī C.III G.1402/2)
Açıldı bāb-ı bāğ-ı 'ayş u 'işret faşl-ı gül geldi
Mey-i gül-gūndan itmez rind olan ol bābdan tevbe (Zātī C.III G.1402/4)

Rind, güzele bakmaktan, güzeli aramaktan hiç usanmaz. Zahid güzele tövbe et derse, o, zahidin yüzünü görmemeye tövbe eder.

Tevbe kııl bakma güzel şürete dirse şōfi
Bir nazar bakmayayın tevbe anuñ şüretine (Zātī C.III. G.1279/4)

Rind uykuya da tövbe etmiştir. Çünkü rüyasına giren zahid, onu güzellere tövbe ettirmektedir. Bundan korkan rind de uykuya tövbe etmiştir:

Düşümde tevbe itdüre güzellerden deyu şöfi

Benüm çeşm-i belâ-dîdem idübdür hâbdan tevbe (Zâtî C.III G.1402/3)

İçki içip eğlenme mevsimi ilkbahardır. Bu mevsimde içmeğe tövbe edenler bile, tövbelerini bozarlar:

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benüm gibi

Zannum budur ki sen de peşimânsın ey göñül (Nedîm G.75/2)

Rind için tövbe büyük bir emirdir. Dolayısıyla onun bu emri yerine getirecek gücü yoktur. O bu konuda oldukça zayıftır. Tövbe rinde altından kalkılamayacak kadar büyük bir yük olarak görünür. Bu yüzden de tövbe edemez. Eğer dayanabileceği emirler olsa belki buna katlanabilir. Ama tövbeye dayanması zordur:

Zâhidâ ben bir za'îfem tevbedür emr-i 'azîm

Güç buyurma tâkatum yitdükçe âsânın buyur (Ahmed-i Dâ'î G.134/4)

Ne âşinâ-yı zühd ü ne maşhûb-ı tevbeyüz

Vîrân-kün-i inâbet ü âşüb-ı tevbeyüz (Nâbî G.302/1)

Biz ol hârâb-ı elestiz ki hemçü tevbe-i rind

Şikestlik yaraşır destde sifâlimize

Tefe'ül itmiş idik şeb hayâl-i hattûñla

Sevâd-ı âyet-i Vel-leyl geldi fâlimize (Nedim Kıta.8)

1. TASAVVUF

a. Genel Olarak

İslâm dünyasında ortaya çıkan mistik-deruni hayata, ruhani fikir ve hareketlere tasavvuf denir. Mistizm de dinler arasında akıp gelen büyük bir ruh nehri olarak tanımlanabilir. Tasavvuf bir gönül terbiyesidir. Gönül de insan da bulunduğu için tasavvufun konusu insandır, gayesi ise onun kalbî yönünü eğiterek, olgunlaştırarak kemal derecesine ulaştırmaktır.³⁵

“Felsefi bir düşünceden doğup, Hükemâ felsefesiyle bünyeleşen tasavvuf, Tanrı’yla kulu yüz yüze getirmiş, korkunun yerine sevgiyi, ümidin yerine vuslatı koymuş, insanı alabildiğince ekutsîleştirmiş, dünyayı ve bütün kâinatı, Tanrı mazharları tanıtarak zahidlerce yerilmesi gereken âlemi, Tanrı’nın durmadan işleyen yaratış tezgahı göstermiş, her yönden tefekküre hudutsuz bir alan açmıştır.”³⁶

“Toplumun kurallarını, dinin emir ve yasaklarını aşarak dünyada mutlu olabilme, daha yüksek bir insanlık düzeyine ulaşabilme amacına yönelik olan rintlilik ile tasavvuf arasındaki ilişki oldukça yakındır. Çünkü tasavvuf ve rindlik, daha iyi insan olmanın, daha anlamlı bir yaşam sürmenin yollarını gösterip, ilkelerini aşağılamaya çalışır. Bu yüzden de benzer dünya görüşleri ve bilgelik değerleri vardır.”³⁷

Tasavvuf dünyanın süsünden yüz çevirmek, insanların meyl edegeldiği geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber, Hakk’a yönelmektir. Tasavvufun amacı Hakk’ın rızasını kazanmak için nefisleri temizlemekten, güzel ahlâk sahibi olmaya çalışmaktan, kısaca Allah ve Resûlünün ahlâkıyla ahlâklanmaktan ibarettir.³⁸

³⁵Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.s.18.

³⁶Gölpınarlı Abdülbaki, “Tasavvuf ve Divan Şiiri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999. S. 94.

³⁷Mine Mengi, “Eski Toplumumuzdaki Rindlik Geleneği Üstüne”, *Tarih ve Toplum*, C.2, İstanbul 1984, s.160-162.

³⁸İz Mahir, *Tasavvuf*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 28.

“İslam mistizmi olan tasavvuf rindliğin paylaştığı ortak noktalardan biri, her ikisinin de hoşgörü tanımayan katı şeriat kurallarına, tutuculuğa karşı çıkmalarıdır. Tasavvufta aşılması gereken basamaklar, insanın maddeyi önemsememesi, maddeden uzaklaşmaya çalışması, bunu başarabilmek için nefsini yenmesi ve hayatın getirdiği sıkıntılara, üzüntülere katlanmasıdır. Rindlikte de insanın maddeyi önemsememesi, hayatın zorluklarına, acılarına katlanabilmesi, gönül zenginliğini kazanması gerektiği görüşü vardır. Bu da rindlik ve tasavvuf arasındaki ilişkiyi göstermektedir.”³⁹

Rindlik genelde, dünya zevklerinden yararlanma, gününü gün etme anlamı taşırken, tasavvufta mecazi olarak kullanılan rindlik, dünya zevklerine sırt çevirme, onlardan uzak durma anlamına gelir. Bu durumda hayata bakışta tasavvuf ve rindlik arasında dünya görüşleri bakımından farklılık bulunduğu izlenimini yaratır. Tasavvufun mutluluğu ahirete, rindliğinki ise bugüne, yaşanana, daha kandırıcı bir hayat sürme özleminin doyurulmasına yöneliktir. Ancak sadece, dünya zevklerinin vereceği coşkunluğun yanında rindlik, ruh olgunluğu da gereklidir. Bu olgunluğu kazanmak için gerekli olan maddeyi önemsememe, dünya zenginliğine tepeden bakma, hayatın sıkıntı ve güçlüklerine katlanma hem rindin hem de mutasavvıfın hayatında yer alır. Ancak amaç farklıdır. Çünkü rindlikte dünya nimetlerini horgörme, sabırlı olma, nefisle mücadele gibi tasavvuf motifleri, genelde, hayatın çeşitli güçlük ve sıkıntılarına göğüs gerebilmek ve geçici dünya varlığına değer vermemek için tavsiye edilir. Oysa bütün bunlar mutasavvıfın varlığında dünyayı terk edebilmesi için geçerlidir.⁴⁰

“Tasavvufun düşünce sisteminin temelinde yer alan vahdet-i vücud’a göre kâinattaki bütün varlıklar Allah’ın birer yansımasıdır. Yani gerçek olan Allah, kâinat ise Allah’ın görüldüğü alandır. Allah, kâinatla birlik, bütünlük içindedir. Kâinat, onun içindeki varlıklar, ancak Allah’ın görünüşü olarak vardır. Varlıkların ortaya çıkış nedeni ise Allah’ın kendine olan sevgisidir. İnsan beden ve ruhtan ibarettir. Bedenin gelip

³⁹ Mengi, Mine, a.g.e., s.16

⁴⁰Mengi, Mine, a.g.e., s.70

geçici isteklere, tutkulara eğilimi vardır. Dağılıcı, yok olucudur. Ruh, ilahi bir özdür. Buna göre de olgunlaşmaya, iyiliğe güzelliğe eğilimlidir. Ruh sahibi olan insan Allah'a diğer varlıklara göre daha yakındır. İlahi gerçeğin insan varlığında kavranması ruh aracılığı ile olur. Beden ruh için bir kafestir. Ruh, bedenden ve beden dünyaya dönük isteklerinden kurtulup, ilahi kaynağa dönmenin özlemini çeker. Bedenden ayrılınca da geldiği kaynağa yani Allah'a döner. Tasavvufa göre Allah-insan birliği, bütünlüğü değişmez bir ilkedir. Bu yüzde de ruh çok önemlidir. Rindlikte de insanın ruha sahip olmasından dolayı üstün bir varlık olduğu kabul edilir. İnsanın ruh olgunluğuna gönül zenginliğine kavuşma arzusu tasavvufta olduğu gibi rindlikte de kendini gösterir.⁴¹

Tasavvuf ve rindliğin aşka bakışları da ortaktır. Öyle ki her ikisi de aşkı başlı başına bir varlık sorunu olarak görürler. Gönülde doğup gelişen aşk, Allah'la insanı, bir yerde de insanları birleştiren bir duygudur. Tasavvufta aşk, Allah'ın güzelliğine duyulan özlem, âşık ise Allah'ın güzelliğine ve yüceliğine özlem duyan kişiye denir. Gönül de ilahi sevgiyi kazanmaya çalışan mutasavvıf için Allah'ın idrak edildiği yerdir. İlâhi sevginin nedeni ise, Alla'nın bilinmek istemesidir. Rindlikte de gerçek âşıkların rindler olması tasavvuf ve rindlik arasındaki ilişkiyi belirginleştirir. Bu ilişkiye olgunlaşma da eklenebilir. Çünkü sevginin insanı olgunlaştırdığı görüşü her ikisinde de vardır. Hatta gönül adamı olan rinde aşk, gönül zenginliğini kazanmak için bulunur. Bunun kazanıldığı yer ise, harabattır. Rindlikte harabat bazen aynı tasavvuftaki gibi, insanın irfan sahibi olduğu yer olarak görülürken bazen de, hayatın hiçliğine karşı rindin içerisine sığındığı bir zevk sığınağı olarak görülür. Tasavvuf dilinde harabat, gerçek aşkın idrak edilip tadıldığı yerdir. Burası tasavvufta erişilmesi amaçlanan fena mertebesine ulaşmış olanların yeridir. Orada tadılan lezzet, zevk, maddi hazlardan kaynaklanmaz, Allah'ın birliğine kavuşmanın verdiği sonsuz manevi bir hazdır. Hem

⁴¹ Mengi, Mine, a.g.e. s.63

tasavvufta hem de rindlikte arif olmanın ayrı bir yeri vardır. Çünkü akılla elde edilen bilgi, insanı gerçeğe ulaştırmaz. Gerçek için gerekli olan irfandır.⁴²

Tasavvufta rindin, şarabın, harabatın ve sakinin ayrı yerleri vardır. Bu yolda şarap, insanı kendinden geçiren aşkın simgesidir. Aşkın dergahı olarak, meyhane ya da harabat gösterilir. Meyhaneci (pîr-i mugan), meyhaneci çırağı (muğbeçe) ve içki sunanlar (sâkî) aşkın tadının tattıran yol gösterici (tarikât şeyhi ya da pîri) ve güzellerdir. Tasavvufta rind, irfana, gönül bilgisine ve varlığına değer veren, Allah'a kavuşmakta irfan yolunu izleyen bir derviş örneğidir. Rind aynı zamanda dinin ve toplumun koyduğu bütün kural, yasak ve baskıları umursamaksızın yaşamayı yeğleyen biridir. Bu haliyle yani güçlü ve güçsüz yanlarıyla insanı olduğu gibi sergileyerek yüzyıllar boyu sevilip, beğenilen bir tip olmuştur.⁴³

“Para ve mevkiye önem vermemek, dünyevi bir menfaat için başkalarına boyun eğmemek, bu yolda herhangi bir şekilde alçalmamak, gerek bu durumların sonucu olarak, gerek daha başka bir nedenle ortaya çıkan maddi yoksulluğa sabr etmek, hatta böylesi bir maddi yoksulluğu özellikle tercih etmek gibi bazı hal ve vasıflar rindlikle sıkı bir ilişki içindedir.”⁴⁴

b. Tasavvufta İlgili Unsurlar

(1). Sema

Sema dini bir rakstur. Mevlevî ayinlerinde dönmek, oynamak, güzel ses ve müzikle vecde gelmek anlamı taşır. Kâinatın hatta her bir zerrenin devir ve hareketini temsil eder. Herkes bir usul tutturmuş buna göre dönmektedir. Sema âşıkların gıdasıdır. Bu durumda sarhoş olan rindin dönmesini de boş sanmamak gerekir. Aslında o da raks ve sema halindedir. Ama rindin seması zahidinkinden farklıdır. Çünkü o, içtiği şarabın

⁴² Mengi, Mine, a.e., s. 66.

⁴³ Mengi, Mine, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ, Ankara 2000, s.215.

⁴⁴ Tolasa, Harun, a.g.e., İzmir 1983, s.150.

etkisi ile sema halini yaşar. Bunun için zahid gibi dönmesine gerek yoktur. Onun başını döndüren şaraptır :

Her kişi bir uşûle döner bu devr içinde
Bihûde şanma şûfî rakş u semâ' ider mest (Helâkî G.11/3)

Zahid mescidde bulunur. Burada sema halindedir. Bundan dolayı da başı dönmüş, sarhoş gibi olmuştur. Halbuki rind, meyhanededir. O içki sarhoşudur ve bu zevki sürekli tatmaktadır. Zahidin mescidde sema ederek ulaştığı :

Künc-i mescidde nola zâhid ola mest-i semâ'
Der-i meyhânede ol zevk irişür baña müdâm (Muhibbî G.1781/2)

Riya içinde olan kuru zahidin semasından ne olur. Asıl güzel olan, rindin şarap içip oynamasıdır. Zahid kurudur. Rind ise şarap içip yani içini ıslatıp rakediyor. Kuru sofuluğun zıddı rindliktir. Rinde aşk vardır:

Riyâzî zâhid-i huşküñ semâ' indan n' olur hâşıl
Hoş ol kim rind-i mey-ğâre içip câm-ı şarâb oynar (Fuzûlî G. 70/5)

(2). Derviş

Dervişlik bir sosyal ve kültürel statü olarak değil, bir yaşam tarzı, bir mizac özelliği olarak sözkonusu edilmekte ve böyle bir mizac ve yaşayışın da oldukça tasvip gördüğü de anlaşılmaktadır.⁴⁵

Rind, dervîştir. Bu yüzden de sevgilinin mahallesine varsa, ona can ve başını armağan eder. Bunu yapmaya gücü yeter. Bu derviş olmanın bir gereğidir:

Küyına varsa Muhibbî tuhfe iletür cân u ser
Buña kadirdür budur dervîş dervîşânesi (Muhibbî G. 2720/5)

⁴⁵ Tolasa, Harun, a.g.e., s.150.

Meyhaneden çıkmayan rindler, derviş oldukları için dünya nimetleri ile, örneğin mevki ile makam ile ilgilenmezler:

Aldanmamışuz manşib u cāhına cihānuñ

Dervīşlerüz sākin-i meyhānelerüz biz (Usūlī G.43/3)

Herkes söz söylemeyi beceremez. Hem rindçe hem dervişçe söylenen söz güzeldir. Bunu da en iyi bilenler elbetteki rindlerdir:

Söz demek her kişiye semt degül ey Rūhī

Söz odur kim ola rindāne vü dervīşāne (B.Rūhī G.910/8)

(3). Riya

Rind riyaadan uzak, dürüst biridir. Hemen her fırsatta dürüstlüğü söz konusu edilir. Çünkü rind, içi dışı bir olan, gönlü temiz bir kişidir. İkiyüzlülük, aldatma, çıkar hesapları rindle bağdaşmaz. Riyakâr olan zahide de bu durumda sürekli çatar. Rind ikiyüzlülüğü sürekli kınarken, kendinde bulunanı da olduğu gibi ortaya koyar. Çünkü rind dosdoğru biridir. Bu da rindin en beğenilen özelliklerindedir. Halk arasında da zahid riya ile anılırken, rind, aşk ile anılır. Bu da gösterir ki iyinin adı iyiyle, kötünün adı kötüyle söylenir. Aslında buna üzölmek gereksizdir. Çünkü bu bir nasib meselesidir,. ezel gününde rinde safa ve doğruluk gibi özellikler verilmiştir:

Rūhī añıldı ‘ aşkile zāhid riyā ile

Yahşinūñ adı yahşi yemānuñ adı yemān olur (B. Rūhī G.342/7)

‘ Āşıkā rüz-ı ezel şunuldı şıdık ile şafā

İşūñ ey zāhid riyā vü kibrdür hālūñe (Muhibbī G.1418/4)

Zahid ise üzerine giydiği riya elbisesi ile dolaşmaktadır. Rind bunu bir hata olarak görse de hoşgörüsüyle bu ayıbı örter. Çünkü rind, âşıktır, maddeyle, cisimle

değil; ruhla, gönülle ilgilidir. Zahid riya abasının içinde dolaşırken, rind, varlık elbisesini parçalamıştır.

Şıkılma cāme-i zerķ ile zāhidā bizden
Senüñ bu ‘ aybuñı setr eylerüz haṭā-pūşuz (Cevrī G. 114/6)
‘ Āşık ḳabā-yı cismini çāk itdi Nev‘ iyā
Zāhid riyā vü zerķ ile girdi ‘ abālara (Nev‘ī G. 454/5)
Şūfiyā zerķ u riyā setr-i hicāb olduyise
Cām-ı şāfiyile bir keşf-i kerāmāt idelüm (Şeyhī G.121/2)

Rindin gönlü aşk içindedir ve bu aşktan dolayı da acı çekmektedir. Böyle bir gönülde riyaadan söz edilemez. Rind, gönlünün riya ve kendini beğenmişliğin altında ezilmesine dayanamaz. Arada bir gönlün gamsız kalmasını da dert etmemek gerekir. Önemli olan riya bulaşmamış bir gönüle sahip olmaktır:

Tek pāy-māl-i ‘ ucb u riyā olmasun da dil
Rindāna gāhi def‘ -i ğam eylerse ğam degül (Nābī G.481/4)

Rind, riyaya bulaşmaz. Her ne kadar zahid ona bunu satmaya çalışsa da o, gerçekleri görür. Çünkü rind, aynı zamanda şairin kendidir. Şair olan rindin işi kelimelerledir. Bu yüzden de riya kelimesinin ne demek olduğunu bilir. Zahidin riyayı rinde satması zordur. Çünkü rind, bu işin ustasıdır ve yalanı doğruyu tesbit etmede ustadır:

Şā‘ ire lāf-ı riyāyı şatamazsın zāhid
Ki yalanı bilür elbette ki yalan ehli (Necati G. 619/6)

Rindin içki satan meyhaneciye bağlılığını büyüktür. Ona asla ihanet etmez. Sürekli olarak ondan içki alır. Bu bağlılığı duyan zahid rinde riyayı satamayacağını anlayıp, başkalarına satmaktadır. Nasıl ki rind, kadehten, gönül açan şaraptan vazgeçmezse, zahid de riyaya olan bağlılığından vazgeçmez:

Zāhid bizi or ayra atar Şimdi riyāyı
DuymuŐ bizi kim mu' tekid-i bāde-fūrūŐuz (Nef' ī G.49/4)
Ehl-i dil terk itmeyūb cām-1 Őafādan emedi
Gedi cām-1 bādeden Őūfi riyādan emedi (Nev' ī G. 527/1)
Saa zāhid eger dirse Őarāb-1 dil-gūŐādan e
Őarāb-1 dil-gūŐādan eme ey dil bu riyādan e (B. Rūhī G.98/1)
Ne çeker adımı eŐhāb-1 riyā ikide bir
Tūtalum rind-i gedā bir iki peymāne çeker (Bākī G.12/5)

Gerçekte rind baŐtan baŐa Őaraba bulaŐmıŐtır, doğrudur. Ama sarhoŐ ve sevgi dolu bir rind elbette ki riya içinde olan yūz zahidden iyidir. Zahidin rindi kandırması da mūmkūn olmadığına gōre en iyisi, zahidin riyayı bırakması ve rindle birlikte kadeh imesidir:

Őarāb-ālūdedūr cūmle ser-a-ser il' atūm gerçi
Riyā gerdinden ey Őūfi bi-amdi'llah ki pākem ben (Zati C.III G.1204/4)
aıatde teveccūh ehli bir rind-i adeh-peymā
Riyā içre olan yūz zāhid-i nāizden yegdūr (B. Rūhī G. 376/3)
oyalum zer u riyā semtini yek-reng olalum
Zāhidā gel berū sāar ekelūm rindāne (B. Rūhī G.934/3)

Rindin birlikte içme davetine katılmayan zahidin yeri riya yolu ile varılan tekkedir. Ancak riyaya bulaşmamış arif olan rindlerin yeri, meyhanedir:

āniāha reh-i zer ile o gitsin Őūfi
Kūe-i meykededir 'arif-i āāh yolu (Hayālī G.553/3)

Meyhaneden çıkmayan rind, âşıktır. Gözü sevgiliden başka kimseyi görmez. Bu yüzden de riyakârları tanımaz, bilmez. Onlara yabancıdır. Kaldı ki onların sahip olduğu zühd ve riya köşkü temelsizdir. Onun için aşk dergahına daha çok sahip çıkmak gerekir:

Âşinâyuz çeşmine rindân-ı ‘ışka mahremüz

N’ola olsa zümrc-i chl-i riyâ bigâncmüz (Cevrî G. 103/4)

Gördiler kâşânc-i zühd ü riyâ bünyâdsuz

Ehl-i diller hanqâh-ı ‘ışk ta’ mîr itdiler (Nev’î G. 93/2)

(4). Melamet ta’ n

Rind, çevresinde olup biteni umursamayan, kimseye aldırmayan kişiliğiyle, hor görülmeye de önem vermez. Hatta kınanmaktan korkmazlar. Çünkü avarelik, düşkünlük sonucu gelen melamet rindliğin gereğidir. İnsanın rind olarak itibar kazanabilmesi için düşkünlükle ün yapması gerekir.

Rind, âşıktır, divanendir, rüsvadır, sarhoştur. Namus ve ardan geçmiştir. Dünyanın derdini tasasını çekmez. Bütün bunlar rindliğin gereğidir ve onun kınanmasına neden olan bazı özellikleridir. Bir şyc alıyan onun müptelası olan ondan kolay vazgeçemez. Âşık olan rind de sevgiliye düşkün onun derdine alışmış, bundan vazgeçemez. O artık kendi iradesini kaybetmiştir. Bu sebeple de iradesini kullanarak ondan vazgeçmesi imkansızdır. Bunun için de ayıplanamaz. Çünkü bu suç sayılmaz. Sadece acınır. Rind, melamet ülkesinin sultanıdır, melamet ateşine yansa da ah etmeyen rind, melamet zincirinde bir divanendir. Onu bu şekilde ayıplamak ycrinc, anlamak gerekir. Çünkü o, aşkın tutsağı olmuştur:

‘Âşıka ta’ n itmek olmaz mübtelâdur neylesün

Âdeme mihr ü mağabbet bir belâdur neylesün (Nev’î G. 91/1)

Rind, âşık olduğu için ayıplanır. Ancak o, bundan rahatsız değildir. Çünkü âşk, kişiyi selamete değil, ancak melamete eriştirir. Fakat rind, aşkı yüzünden ayıplanmaya üzülmez, aksine mutlu olur. Âşık olan rinde bu ancak gurur verir:

‘Âşıkuz dervāze-i şehri melāmet beklerüz

Zāhid-āsā şanma kim kūy-ı selāmet beklerüz (Hayālî G.201/1)

Zāhid yaraşursın yūri ol sağ u selāmet

‘Âşık olanuñ faħrı olur olsa melāmet (Muhibbî G.250/1)

Rindler aşkları için çok çile çekerler. Bunun sonucunda da açılan yaralardan rind memnundur. Çünkü bunlar bir bakıma onun aşkının boyutunun ve bu yolda çektiği acının göstergesidir. Bu yaralar güle benzemektedir. Gülün değerini ise karga bilmez. Yani zahid bu yaraların anlamını bilmez:

Dāğına ‘âşıklarunñ ta‘n eylese zāhid ne tañ

Dostum gülden ne denlü hālet añlaya kelāğ (Hayretî G.167/4)

Aslında rindi ayıplamak pek de doğru değildir. Çünkü, âşıklık zamanıdır, yiyip içip eğlenme vaktidir, yiğitlik çağıdır. Böyle hafifletici sebepler varken onu ayıplamamak gerekir:

Eger ben rind-i şāhid-bāz isem ta‘n itmesünler kim

Yiğitlik çağı ‘işret devri ‘âşıklık zamānidur (Amrî G.39/4)

Güzel sevmek söz konusu olduğunda, rindin elinden bir şey gelmez. Artık onun seçme iradesi yok olur. Zahid bu durumda susup yoluna gitmeli ve sevenleri de ayıplamamalıdır. Ne de olsa güzel sevmek demek önüne geçilemez duygulara kapılmak demektir. Zahid, âşık olan rindin aşk ile kendini kontrol edecek hali olmadığını göremez. Kaldı ki sevgiliye tutkun olan bu rindler, kâfir elinde esir gibidirler. Müslüman olan kişinin, bu acınacak duruma düşmüş rindlere daha anlayışlı davranması gerekir:

Kes dilüñ zâhid yûri ta' n eyleme 'âşıqlara

Ĥüb sevmekde 'inân-ı ihtiyâr elden gider

(Yahya Bey G.137/4)

İhtiyâri şanma eṭvârın harâbât ehlinüñ

Ṭa' nı ҡo zâhid görüp âşufte vü rüsvâ beni

(Cinânî G.251/4)

Üftadeler ki kâfir elinde esirdir

Ṭa' n itme zâhid anlara sen Müslümân iseñi

(Şeyh Gâlib G.209/2)

Sevgili rinde sürekli eziyet eder. Çektiği cefadan dolayı rindin gözünden gözyaşı eksik olmaz. Bunu gören zahid ise rindi ayıplar:

Eşkümi görse ' ayb ider zâhid

Ne bilür kim o dil-rübâ neyler

(B.Rûhî G.366/3)

Rindi kınayan zahidin herhalde göğsünde bir parça dahi iman yok ki daima onu yermekten vazgeçmiyor. Oysa rind, yüzü güneş gibi olan güzellerle mutludur. Buna rağmen zahid, rindi hiç acımadan yeriyor:

Şefkat itmez zemm idersin ehl-i mihri dâyimâ

Yoḥsa şûfi zerrece sîneñde imân yok mıdır

(Zâtî C.I G.196/6)

Rind sofunun azarlamasından helak olmuştur. Sevgili de rinde çok acı çektirmektedir. Ancak o, buna severek katlanır. Çünkü rind olmanın gereği budur. Bu yüzden de kendini sevgiliden alamaz:

Ṭa' n-ı şöfidür helâk iden beni ol büt degül

Rind olan zaḥmî-i tîr-i kâferî olmak nedür

(F.Kadîm G.91/6)

' Ayb itme şûfi ' âşık-ı dîdâr-ı dil-beri

Göñli Ĥudâ' da gerçi gözi mâsivâdadur

(Nev' î G.120/5)

Rind, sevgilinin olmadığı bir mecliste bulunmak istemez.. Bu yüzden de sofular, ilahi sohbetlere gelmiyor diye rindi ayıplamamalıdır:

İlāhī şöhbete varmaduğum ‘ayb itme ey şūfī

Nigārum eylemez meylī şu meclis k’olmaya meylī (Zātī C.III.G.1566/6)

Zahid, rindi güzel sevdiği için ayıpladığı gibi, şaraba olan tutkusundan dolayı da ayıplamaktadır. Ancak gam ve tasadan dolayı hasta gibi olan rind için şarap, kederlerini hafifleten bir doktor gibidir. Bu yüzden zahid, rindi kınamamalıdır:

Şūfīyā şāfī meye meyl itdügüm ‘ayb eyleme

Ol tabīb-i derd-i gam ben derd-mendi hoş tutar (Zātī C.I G.227/3)

Rind, gam meclisinde aşk şarabı içip, dert ile ah çekmektedir. Bu çektiği ahlar onun âşkından dolayı nasıl yanıp tutuştuğunu gösterir. Zahid ise bunu anlamaz, anlamadığı gibi de rindi, bu halinden dolayı kınar:

Bāde-i ‘aşkı içüp derd ile āh etmekdeyem

Bezm-i gamda zāhidā ta‘ n itme sūzu sāzım (Hayālī G.524/3)

Zāhidā rind-i hārābāta iñen ta‘ n itme

Var ise zerre kadar sırr-ı kazādan haberüñ (Bākī G.277/5)

Rind, şarap içiyor diye ayıplanır. Oysa asıl ayıplanması gerekenler kul hakkını yiyenlerdir. Rind bu yapıda biri değildir. Sadece âşık olduğu için şarap içmektedir. Bu yüzden de kınanması gereken kişi o değildir. Kul hakkı yiyenler dururken rind, böyle bir muameleyi hak etmez:

Rinde cām içdügi-çün ‘ayb idene eyt ki hey

Kimse haqqın mı yir ol ya varup aylak mı içer (Ahmet-i Dā’i G.201/5)

Rindi kınamaktan vazgeçmeyen sofuyu rind, insafa çağırır. Rindler şarabı safaya verdiği için içmektedirler. Bu yüzden de sofular onları ayıplamamalıdır. Hatta onlar da içmelidir:

Şūfī yā ta' n eyleme şāfī şarāb-ı şafā gel

Düş ayağına ħarābat ehlinūn inşāfa gel (Hayālī G.312/1)

Şūfīyā şāfī meye meyl itdügüm ' ayb eyleme

Hoş tutar hem-şoĥbetin şāfī şafāsın arturur (Zātī C.I. G.486/3)

Eğer âşık olan rindlerin şarap içtikleri meclisine zahid gelmezse ona selamet olsun. Her zaman olduğu gibi ya burada ya da sevgilinin mahallesinde bulunan rindlere de ayıplar olsun:

'Uşşāk-ı mey-perestūn gelmezse meclisine

Zāhid selāmet olsun 'āşık melāmet ancak (Emrī G.256/2)

Zāhidā sevĥ eyleme şimdi selāmet gūşesin

'Işık ile mesken ser-i kūy-ı melāmetdür baña (Cinānī G.10/3)

Eğer rinde gönderilen kınama okları zahide yöneltilmiş olsaydı, zahid bunları karşılamazdı. Çünkü o, bu cesarete sahip biri değildir. Oysa rind bu oklara göğsünü siper etmekten çekinmeyen korkusuz biridir:

Tutamaz şūfī melāmet oĥına sine siper

Yine bu şiveleri 'āşık-ı bī-bāk eyler (Necātī G.180/5)

Rinde ezel meclisinde kısmeti verilmiştir. Buna göre kaderinde güzel sevmek ve aşk şarabı ile sarhoş olmak vardır. Şan şöhret ona yazılmamıştır. Bu yüzden de zahidin ayıplamasını dert etmez:

Ey Muĥibbi ger melāmet itse zāhid ğam degül

Çün ezel açılmadı 'uşşāka şöhret ĥapısı (Muĥibbī G.2671/5)

Âşık olan rindlerin adı va sanı dahi yokken, zahid, rindin utanma ve namusu yok diye ayıplamasın. Melamet karşısındaki pervasızlığıyla rind, meyhane köşesinden çıkmayarak, toplum baskısına karşı cesurca bir tavır sergiler:

‘Âr yok nâmus yok diyü melâmet eyleme

Zâhidâ ‘âşıkıların şanma ki ad u şanı var (Muhibbi G.889/5)

Çoyup nâmûs ile ‘ârı düşüp kûy-ı hârâbatâ

Yürür çâk-i giribân idüp erbâb-ı melâmetler (Bâkî G. 166/3)

Rindi şaraba olan tutkusundan dolayı ayıplamak, doğru değildir. Zaten rind âşıktır, divanedir. Bu yüzden de elinden kadehi eksik olmaz. Ancak hiç değilse zahid gibi riyakâr değildir. Ya da kâfir değildir. Sevgilinin saçının halkasının kölesi olmuş bir divanedir. Bu yüzden asıl ayıplanması gereken ikiyüzlü olanlardır:

Ça’ n itme Fehîm itse vuzû’ meyle fakîhâ

Divânedür ol zâhid-i sâlûş degüldür (F.Kadîm G.102/7)

Zencîr-i zülf bendesini zâhid itme ‘ayb

Divâne oldı ise n’ola kâfir olmadı (Necâtî G.588/2)

‘Aklıdan dün olmak ile şüfiye ça’ n itmezüz

Kimsenün biz ey dil-i divâne kaydın çekmezüz (B.Rûhî G.523/4)

Bazen rind öyle bir ruh haline girer ki her şey önemini yitirir. Bu durumda ne keder kulübesi ne yaranların sohbeti ne de zahidin ayıplaması onu ilgilendirir. Ya da rind, uğrunda savaşacağı hiçbir şey olmadığını düşünür:

Ne meyl-i Külbe-i Ahzân ne seyr-i sohbet-i yârân

Ne ça’ n-ı zâhid-i nâdân ne ceng ü ne cidâlüm var (Yahya Bey G.59/3)

Rindin gönül hallerinden anlamayan zahid, rindi ayıplamaktan vazgeçmelidir. Çünkü o, rindin durumunu anlayacak olgunlukta değildir. Buna rağmen ona reva görülen hareket taşlanmaktır:

Zâhid melâmet sengiyle uşatma gönlüm şişesin

Ça’ n itme âgâh olmadın hâl-i dil-i âgâhıma (Ahmet Paşa G.289/7)

Sofu rindi sürekli olarak ayıplamaktan bıkmaz. Ancak rind, aslında bunları pek de önemsemez. Sofunun dediklerine aldırmadığını anlamak için, rindin yaşayışına bakmak gerekir. Öyle ki rind, bunca kınamaya aldırış etmeden bildiği yoldan şaşmaz. Buna uygun olarak it ürür, kervan geçer diye bir söz vardır:

Şūfī melāmet itse saña uyma geç yōri

Zīrā meşel durur it ürer kārübān geçer (Ahmet-i Dā'ī G.218/7)

Zāhidā ehl-i melāmet bugün olsun 'uryān

Hulle-i cenneti şabr eyle ki ferdā geysün (F. Kadīm G. 246/5)

Rind, “rindim,âşığım, melamet eyledim, derdini de kabul ettim” diyerek zahide bu derdi rind olmakla kabul ettiğini gösterir:

'Āşıkām rindem melāmet eyladüm derdi kabūl

Zāhidā olsun mübārek cümle dermānı saña (Muhibbī G.70/4)

(5). Men' etmek

Zahid, rindi şarap içmekten, sevgiliden men eder. Rind her ne kadar buna aldırmasa da yine de bunları duymaktan rahatsız olur. Çünkü rind için şarap içmek, güzel sevmek hayatın anlamıdır. Bunlar olmadan yaşamak rind için mümkün değildir. Rind, içtiği şarabın günahının kendisine ait olduğunu bilir. Bundan rindi men etmek isteyen zahid, kendi işine bakmalıdır. Çünkü herkes kendi günahının hesabını yarın kendi verecektir.

Ben günēh-kārı bu gün men' itme şōfī içmeden

Kim sorulmaz kimseden yarın günāhı kimsenüñ (Necātī G.300/3)

Rindin gönlü hastadır. Çünkü sevgiliden yana dertlidir. Ancak şarapla gönlü teselli bulur. Vaiz ise rindlere şarabı yasaklar. Gönlüne iyi gelen içkiyi yasaklayan vaiz ise herhalde rindin iyi olmasını istememektedir:

Men' eylemiş meyden ey Zātī kamu dil-ḥasteyi

İstemez mi yoḥsa vā' iz göñlümüz ḥōṣ olduğın (Zātī C.III G:1107/5)

Sofu ağzının tadını bilse zaten rindi içkiden men etmeyecektir:

Şūfi şāfi-meşreb olup bilse ağzı dadını

Men' ider miydi Uşūlī yi şarāb-ı nābdan (Usūlī G109/5)

Zahid rinde sadece şarabı değil aynı zamanda güzel sevmeyi de yasaklar. Halbuki bahar zamanıdır. Yiyip içip eğlenme vakti gelmiştir. Zahid, böyle zamanda bir iyilik yapıp rindleri hoşgörmelidir. Eğer bu şekilde davranmazsa aksi yüzünü ortaya çıkarmış olur:

Kerem kıl zāhidā maḥbūb u meyden bizi men' itme

Bahār eyyāmı şoḥbet mevsimi 'işret zamānidur (Hayretī G.106/4)

Zāhidā men' eyleme gel cām u şāhiddin bizi

'Iyşumuzu talḥ ü kendüñi ters-rū eyleme (Muhibbī G.2468/3)

Bizi şōfi çemen seyrinden eyler men' bilmez kim

Maḥabbet ehli andan ḥāşıl eyler ḥazz-i rūḥānī (B.Rūhī G:1039/5)

Rindlere şarap ve sevgiliyi yasaklamak yanlıştır. Çünkü ezel meclisinde onlara yazılan kader budur. Onlar ezelden beri âşık ve sarhoşurlar. Bu yüzden rindi bunlardan esirgemek olmaz:

Zāhidā maḥbūb u meyden gel bizi men' eyleme

Biz ezelden bu yola rindāne gelmişlerdenüz (Hayālī G.219/4)

Rinde en büyük mutluluğu veren sevgili ve şaraptır. Zahid bunları yasakladığı zaman rindin mutluluğunu da engellemiş olur. Herhalde rindin mutlu olmasını istemediği için zahid böyle davranmaktadır:

Men' idersin zāhidā yār ile mey nūş itdügüm
İstemezsin gibi hiçbir lahza mesrūr oldıgum (Cinānī G.151/4)

Rind için içki ve güzelin ne demekse, zahid için de cennet o demektir. Rinde bunlardan vazgeç diyen zahid acaba cennetten vazgeçebilecek midir ki rinde bunları yasaklamaktadır:

Gel mey ü maḥbūbdan zāhidā beni men' eyleme
Sen diyebilür misin kim istemem bağ- cinān (Muhibbī G.2273/3)

Eğer rinde cennet mi, sevgili mi deseler doğrudan sevgiliyi seçecektir. Bu yüzden de güzel sevmeyi men eden zahide cenneti seve seve bağışlar. Ancak yeter ki ona sevgili yasaklanmasın:

' Amrīyi maḥbūbdan men' eyleme tek şōfiyā
Var saña bağışladum va'llahi cennet gülşenin (Amrī G.78/5)

Bin şeytanlık etse de zahid yine de rindi sevgiliden ayıramaz. Çünkü rind, âşıktır:

Şōfiyā men' idemezsin bizi biñ şeytanlığ it
' Aşıkuz biz şüret-i Raḥmāna düşdi gönlümüz (Hayreti G.143/3)

Rindin kısmetine ezelden düşen sevgilidir. Bu öyle bir sevgilidir ki herkesin beğendiği ve istediği bir güzeldir. Rind için belki de sevgiliden yana kısmeti açılmıştır. Öyleyse bu rindi rahat bırakmak gerekir. Herkesin rağbet ettiği sevgiliden yana şanslı gülen bir rind ayıplanmamalıdır:

Zāhidā maḥbūbdan açıldı çünkim ṭālī' üm
Sen beni men' eyleme ol dilber-i mergūbdan (Yahya Bey G.310/3)

Rind, sevgili uğruna çok cefa çeker. Zahid de bunu kınar. Dolayısıyla sevgiliye olan tokusunu ayıplar. Rind de ona cevap olarak sen oğlan değil misin bu sevgiyi

çektiklerimi nasıl anlamazsın diyerek asıl ayıplanması gerekenin kendisi olduğunu söyler:

Cefâdan men' idermişsin habîbi

Be hey şûfî sen oğlan olmaduñ mı

(Necâtî G.594/3)

(6). Gurur

Gerçek aşk yoluna giren kişi gururdan uzaklaşmalıdır. Kendisine gururun yakışmayacağını rind de farkındadır. Böyle hoş yaradılışlı rinde de gurur yakışmaz:

Söz temâm oldu ço taşdi' i du' â eyle yeter

Rind-i hoş-şab' a düşer mi bu kadar baş-ı gurūr

(Neşâtî G.16/31)

(7). Vahdet-kesret

Mutlak ve tek varlık Allah'tır. Kâinat onu aksettiren bir ayna gibidir. Tecellinin sürekliliği ile biz eşyayı mevcut gibi görürüz. Bir an tecelli etmemeyi murat etse her şey yok olur. Tasavvuf ehli bu kesret (çokluk) içinde vahdeti görüp ona ulaşmak ister. Âşık olan rind için vahdet, sevgili ile yalnız kalmak demektir. Vahdet köşesinde bulunan rind, aşk ile yoğrulmuştur. Zahid, kesretle boğuşurken, rindin aşkı onu vahdete ulaştırmıştır.

Sofu bu dünyada cenneti anlatmasın. Kendi kesret aleminde vahdet alemini anmasına gerek yok. Çünkü çılgın aşıklar bu dünyadadır. Bu dünyada vahdet alemini anlatmasına gerek yoktur:

Añmasun şöfi dañi keşretde vahdet ' âlemin

Yarı tenhâ avlayan ' uşşâk-ı şeydâ bundadır

(Nef' î G.37/4)

Kişi eğer rind ise, ona vahdet âlemi gibi yer olmaz. Çünkü bunları def etmek istiyorsan onlar için en iyi sebep vahdet alemidir:

Rind iseñ eger ‘ âlem-i vahdet gibi olmaz
Def -i ğam-ı taḥkīk ü mecāz itmege bā‘ iş (Nef ī G.25/4)

Rind, vahdet köşesini tutmuştur:

Ehl-i ‘ aşk olan çeker bu bezm-i fāniden ayağ
Nef iyā ger rind iseñ ol kūşe-i vahdet-nişest (Nef ī G.14/5)

Rind öyle bir yerdedir ki onun kesretle ilgisi yoktur Çünkü vahdetin yücesinde hüma gibi yüksekte bulunan ariftir. Kesret âlemi, böyle arif olan rindlere davacı olmaz:

Evc-i vahdetde hümā-pervāz olan ‘ âriflerüz
Şanma dāmen-gīr olur bu ‘ âlem-i keşret bize (B. Rūhī G. 992/2)

Rindin gafleti bırakıp, kesreti bırakması gerekir. Nasıl ki harflerin esrarı noktada gizli ise, rind de birliği çokluğa tercih etmelidir:

Yoğlasan noktada mevcüddur esrār-ı ḥurūf
Rind iseñ ğafleti ḳo keşreti tenhāya degiş (Nef ī G.59/4)

Âşık olan rind yarının endişesinden kurtulmuştur. Aşk kadehinin sarhoşu olup vahdete erişmiştir. Onu ilgilendiren bugündür. İkilik perdesini, yani vahdet ve fenâ halinin olmadığı zamanı kaldırıp vahdete eren rind karşısında zahid ise yarını düşünmektedir:

Işğ cāmın nūş idüp ‘ âşık irişdü vahdete
Zāhid-i şad-sāle gör daḥī ğam-ı ferdā çeker (Nef ī G.582/3)

Yār ile ‘ âşık ikilik perdesini ḳıldı çāk
Vahdete erdi daḥī zāhid ğam-ı ferdā çeker (Hayālī G.79/2)

(8). Terk

Allah'tan başka her şeyi bırakmak demektir. Bütün dünya nimetlerini bırakmayı gerektirir. Hatta âhireti de bırakmayı içine alır. Terkin en son mertebesi terki de terk etmektir. Zahid, her şeyden elini eteğini çekerek yaşamaya çalışır. Bu bakımdan onun terk ehli olması gerekirken, rind terk ehli olarak onu geri bırakmıştır. Çünkü rind ne bu günün ne de yarının endişesini çeker. Rind için önemli olan sadece aşk ve sevgilidir. bunun dışında kalanları terk etmek onun için hiç de zor değildir:

Rind sadece bu dünyanın değil, öteki dünyanın da endişesini terk eylemiştir.

Terk eyledüm endîşe-i kâm-ı dü cihânı

Cevrî bu kadar zühde rızâ virdi maḥabbet (Cevrî G.14/5)

Zahidin her fırsatta eleştirdiği rind, terk ehli olarak, zühde üstünlük sağlamıştır:

Rindüz ammâ ehl-i terk olmakda zühde gâlibüz

Ârzü-yı cân u dildendür bizüm perhîzamüz (Cevrî G.111/4)

Rind, sevgili için, ten elbisesini dahi parçalar. Her şeyi terk edip, taç ve kabayı da bırakır:

Şâh için çâk eylediler ten libâsın terk terk

Terk ü tecrîd oldılar tâc u ḳabâdan geçdiler (Hayretî G. 114/2)

(9). Dünya

Gerçek âşık olan rind, dünya lezzetinden el çektiği için hakiki zevke ermiştir. Dünya, insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey, mal, menfaat, itibar, mevki, hırs, şan, şöhrettir. Rind aslında dünyadan da, ahiretten de geçmiştir. Dünya fanidir, aldaticıdır, geçicidir, yalandır, ona itibar edilmez. Dünya insanları ağlatmadan güldürmeyeceğine göre, ona güvenmemek, değer vermemek gerekir:

Rind, dünyanın varıyla yoğuyla ilgilenmez. Onun böyle bir beklentisi yoktur. Yaşadığı bu günün safasını sürmeyi, hayattan zevk almayı kendisine amaç edinmiştir. Yoksa dünyanın ne malında ne de mevkisindedir:

Bu ‘âlemden hemân bir zevk’dur maşûdumuz yoksa

Bizi şûfi sen anuñ şanma mālında menālında (B.Rūhī G.1003/4)

Dünyâyı bir şafāya viren rind-i bī-nevā

Kem-ter metā‘ -ı zevkını dünyāya virmemiş (Cevrī G.128/4)

Virmem sipihre kûşe-i ferāgati

Zāhid baña cihānda ne manşib gerek ne māl (B. Rūhī G.727/4)

Rind bugünü yaşayan kişidir. Bu dünyanın tadını nasıl çıkaracağı önemlidir. Dünyada iken rindi mutlu edecek şeyler bellidir:

‘Uqbāda kevşer istemesün rind-i meykede

Dünyāda bes degül mi mey-i ergavān içer (Fuzūlī G.77/4)

Rindler bu geçici dünyaya değer vermezler, ondan çok kolay vazgeçerler. Çünkü dünyanın kişiye verdiği sıkıntıdır. Bu âlemin zevki, safası rüya gibidir. Bir gün yok olacaktır. Ancak, gönül açıcı şarabın lezzeti sonsuzdur:

Rind-i fāniler bu dünyā-yı fenādan geçdiler

Zāhidā şanma şarāb-ı dil-güşādan geçdiler (Hayretī G.114/1)

Rind dünyanın debdebesinden kurtulmanın yolunu sevgi dergahında bulmuştur. Burada temiz aşkın müridi olmuştur. Rindin dünyadaki yeri ve yol göstericisi bellidir.

Beni ālāyişinden ‘âlemin pāk itdi ey zāhid

Maḥabbet ḥāniqāhında mürīd-i ‘aşk-ı pākem ben (Hayālī G.448/3)

Rindin meyhaneye sürekli gitmesindeki amaç, dünya bağından kurtulmaktır:

Muttasıl meyhāneye varmağdan ey şūfi bize

Fāriğ olmağdur hemān bu kayd-ı dünyādan ğaraž (B.Rūhī G.562/3)

Rind dünya kaydına bağılı değıldir. Bundan sonra da bağılanacağıını zannetmek yanlıştır. Çünkü dünya malı, mülkü, mevkisi gibi şeylerle rindin ilgisi yoktur. Bu yüzden de dünyaya itibar etmez.:

Kayd-ı dünyā ile zāhid bağılanur şanma beni

Bağılanur mı degme bir dūrreyle hiç merdān elin (Cinānī G.187/2)

Qılmazuz dünyāya ‘ayn-ı i‘tibār ile nazār

Zāhidā yabana bağıdurmaz bizi ādābumuz (Yahya Bey G.164/2)

Rind, nefsine aldandıp dünya isteklerine yönelecek biri değıldir:

Zāhidā şanma bizi biz nefis iğvāsındayuz

Yā cihāna meyl idüp dünyā temennāsındayuz (Muhibbī G.1118/1)

(10). Zūhd

Maddeye, eşyaya ve dünyaya karşı bir tavır ortaya koyma ve bunlara karşı isteksiz kalma, mistik hareket ve yaşamanın temelinde bulunan özelliklerden biridir. Bu tavır alış ve ruhu mânâ âlemine hazırlama faaliyetine zūhd denir.⁴⁶ Rind, zūhde eğilimli değıldir, ona yönelmeyi düşünmez. Herkes zūhdle ilgili olsa bile o, ney sesi ve şaraptan vazgeçemez. Rindin ibadeti bunlardır. O aşk ehlidir. Aşktan dolayı düştüğü durum ona iftihar vesilesidir. Belki yapabilene zūhd hoştur. Ancak aşıklık başka bir haldir. Bunu bilen rind de zūhdten uzak durmayı tercih eder:

⁴⁶ Kara, Mustafa, a.g.e., s.104.

Zühd ü şalâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerçi ‘âlem-i kevn ü fesâdumuz (Bâkî G.192/4)

Güş-1 ney ü nüş-1 mey olupdur bize ‘âdet
Virdük yele şalduķ şuya zühdi vü şalâhı (Zâtî C.III G.1674/2)

Zâhidâ zühd salâhı şanma kârumdur benüm
‘ışķ ile olmaķ melâmet iftiĥârumdur benüm (Muhibbî G.1876/1)

Gerçi ĥošdur Necâtî zühd ü şalâh
Ĥâlet-i ‘ışķ özge ĥâletdür (Necâtî G.152/8)

Rind, zühdün gevşek binasını yıkıp, aşk evininin temelini sağlam yapması gerektiğini düşünür. Çünkü rind, aşk ehlidir, ansızın gelen kaza okuyla aşka düşmüştür. Bu yüzden de onun artık zühdle ilgisi yoktur:

Eyleyüp zühdün binâ-yı süst-bünyâdın ĥarâb
Ĥâne-i ‘aşķuñ esâsin üstüvâr itsem gerek (Bâkî G.273/4)

Gögsin geredi zühd ile Bâkî bu ‘arşada
Nâ-geh ŧoķındı tîr-i maĥabbet ķazâyı gör (Bâkî G.129/7)

Sofu rindi her ne kadar zühde yöneltse de, başarılı olamaz. Çünkü bu onun söylemesi ile gerçekleşecek bir durum değildir. Zira rindin kaderi, başka türlü çizilmiştir:

Zühde sevķ itdi beni şüfî bugün
İş senün midür ya taķdîrün didüm (B.Rühî G.803/7)

Gösterürdüm nice olur zâhide zühd ü ver‘i
Biricik uğrasa ben uğraduğum ibrâma (B. Rühî G.929/4)

Rind, âşık olarak yaratılmış olduğunu bilmeden, zühd ve takvaya kendini verirse zamanını boşa geçirmiş olur. Çünkü âşık olan rind, sadece zühd ve takva ile irfana erişilemeyeceğine inanır. Rind için esas olan aşktır:

Ey Fuzûlî verâ' ü zühd ile mu' tad oldun
Bilmedin hâlini bîhûde geçirdün evkât (Fuzûlî G.38/6)

Rindler zühde meyl ediyormuş gibi yapsa da aslında bunu istemez. Çünkü. Tabiatı gereği zühd ona uygun değildir. Dolayısıyla herkes eski yaratılışına dönünce rindlerin de başkalarına bakarak zühde niyetleri ortadan kalktı:

Herkes teveccüh eyledi tab' -ı kâdimine
Rindânda zühde niyyet-i taklîd kalmadı (Nâbî G.821/4)

Riyasız rindler zühde, gönüllerini bağlamazlar. Onlar içi dışı bir olan kişilerdir. Halbuki sofuların yaptıkları ibadette riya vardır. Bunu gören rindler, zühde bağlanmazlar: Kaldı ki zühd malını onlara satmaya kalkmak doğru olmaz. Çünkü, bu kumaş onlara yetmez. Çekiştire çekiştire zorla üstlerine giydirmeye çalışmak yanlıştır:

Dil-beste olma zühde ki rindân-bî-riyâ
Çok sübhada şerâret-i zünnâr buldılar (Cevrî G.75/3)
Zühd ü riyâ metâ' ını yârâna şatmañuz
Anlara ol kumaş çıkışmaz uzatmañuz (Ş.Yahya G.143/1)

Takva ile zühd ile âşığın hiçbir işi olamaz onun tek işi işsizliktir:

Ne işim var benüm takvâyile zühd ile ey zâhid
Usûliyem benüm bîkârlıktan özge kârım yok (Usûlî G.63/7)

Aslında rindler zühd yolunu bilirler ama onlar için huzura kolay giden yol, irfan yoludur. Bu yüzden de zahidin kendilerini yoldan çıkarmalarını istemezler:

Râh-ı zühdi bilürüz haq bu ki merdân yoludur
Lîk âsân çıkan âsâyîşe ' irfân yoludur (Nâbî G.108/1)

Bizi yoldan çıkarma ey zid

Bilmezüz şanma kendü rāhımızı

(Ahmet Paşa G.298/6)

(11). Halvet

Kelime anlamı yalnız kalmak olan halvet, Tasavvufta dünyadan el çekip, maddi unsurlardan sıyrılarak Allah'la baş başa kalmaktır. Halvete giren kişi ibadet ve riyazetle meşguldür. Halvetin anlamı kalbi arındırmaktır. Halvet çile yerine de kullanılır. Derviş, dar bir yerde kırk gün kalır. Az yer, az uyur, çok ibadet eder. Rind, halvete girdiğinde ise, sevgilinin yanağını ve kaşlarının zikrini yapar, yalnızca onları düşünür. Rind halvette sevgili ile arasında ikilik perdesini kaldırıp, birliğe erişirken, zahid hâlâ kavga eder:

Halvet oldum yâr ile gitdi ikilik perdesi

Ben irişdüm birliğe zâhid daği gavğa çeker

(Muhibbî G.722/2)

Rind, sofuların zikir sohbetlerine gitmez. Bu yüzden de sofunun eleştirisine uğrar. Ancak bu sohbetler, rinde göre değildir. Çünkü, o bu kuru kavgaların yapıldığı yerlerden uzak durur. Onun gönlü tenhada bulunmak ister. Çünkü o, burada sevgilisi ile bir olur:

Benümçün şöbet-i zikre niçün gelmez dimiş şöfi

Çuru gavğa baña hâcet degül halvet diler gönlüm

(Zâtî C.II G.996/2)

Aşk yolunu tutan rind, zahidin girdiği halvet yoluna girmek istemez. O kendi bildiği yolda ısrarcıdır:

Çomağ reh-i maḥabbeti yolum degül benüm

Ey şöfi aınma gel baña halvet tarikim

(Hayretî G.426/6)

Rind de soyunup halvete girmek ister. Onu sevgilinin cilvesi abdal etmiştir.

Abdal ise halvete girer:

Gönlüm ister şoyunup halvete girmek şüfi

Beni bir bî-bedelüñ cezbese abdāl itdi (Nev'î G.501/2)

Sofu her ne kadar, büyük bir heyecan içinde olsa da arif olan rind, çile çeker:

‘ Arif vücudı halvetini haş ider hağa

Şüfi egerçi vecd ile hâlât içindedür (Ahmet-i Dâ'î G.301/3)

(12). Riyazet

Az yemek, az uyumak, daima ibadete koyulmak suretiyle nefsi terbiye etmek demektir. Âşık olan rind, bir kadeh aşk şarabı ile öyle bir halete girer ki riyazetten kuruyan zahid, bunu düşünde bile göremez. Aşk derdi kişiyi çok zayıflatır, güçsüz bırakır. Bu yüzden rindin riyazeti elbette ki riyasızdır. Rind için sevgili ezelden yazılmıştır. Ezelden beri âşık olan rindin aşk iksirini zahid ne kadar çalışsa bulamaz. Bu başka bir iştir. Şekil itibariyle yapılan bir riyazetle, böyle bir duruma ulaşmak mümkün değildir:

Derd-i maḥabbet âdemi gâyet za‘îf ider

Şüfi bizüm riyâzetümüz bî-riyâ olur (Yahya Bey G.123/2)

Maḥabbet sözi te‘şîr eylemez ṭab‘ olıcağ bārid

Ḥarâbât ehlinüñdür tâ ezelden şem‘ ile şāhid

Şaḫın iksîr-i ‘ışık-ı pāk için sa‘y eyleme zāhid

Riyâzetle ṭoprağı altun itseñ ey zāhid

Senüñ bu fende ‘ilmüñ yok durur başqa ‘ameldür bu(Cinānî Tah. 19/3)

(13). Sabır

Başa gelen sıkıntı ve belalardan dolayı şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamak gerekir. Sabır ehli olmak için çekilen kederlere dayanmak gerekir. Sabır, yokluk ve sıkıntılar karşısındaki olgunluktur. Bunun için zahidin âşık olan rindlere sabır buyurmaması gerekir. Çünkü onlar bu işin ehlidirler:

Uşşâka şöfi şabr buyurma ki ben daḥî

Evvel senüñ gibi ider idüm hezâr şabr

(Ahmet Paşa G.71/6)

Rind çektiği sıkıntılara karşı sabretmesini bilir. Sabır acısının lezzetini tatmıştır:

Zâhidâ şabr acısınıñ lezzetini tuymışuz

Zahmet-i zaḥm-i erâzil ‘ayn-ı rahmetdür bize

(Yahyâ Bey G.381/6)

Zâti’nün ârâm u şabruñdan eşer yok zâhidâ

Çeşm-i şâhid-bâz ile ammâ dil-i meyyâli var

(Zâti C.I G.230/7)

F. RİND VE KIYAFET

1. Şal

Sof, yün demektir. Zahidler de yünden yapılmış elbise giyerlerdi. Rind ise şal kumaşlara bürünür. Şalın özelliği ince dokunmuş bir tür kumaş olmasıdır. Şal, gerek belde kuşak, gerek kavukta serpuş, gerekse omuzda aksesuvar olarak kullanılırdı. Rind, şalını zahidin elbisesine değişmez. Sofu ise, bu şalın kıymetini bilmez. Rind şal ile örtünür diye ayıplanır. Ancak, bu köhne şal, sofunun giydiği atlastan iyidir. Gönül ehli olan rindi süslü kılmak için bir şal yeter:

Nesimî şofa değşirmez ğamından giydiği şalı

Ki ol şüfi şafasızdır bu şalın kıadrini bilmez (Nesimî G. 176/12)

Şâl-puş olmakla ta' n itme fakîre kim seniñ

Aţlasuñdan yegdür ey hâce bu köhne şalımuz (B.Rühî G.476/6)

Ehl-i dil câme-i dîbâ ile zîbâlanmaz

Bâkiyâ 'ârif olan kimseye bir şâl yeter (Bâkî G. 151/5)

2. Tac u taylesan

Rindler, taç peşinde değildir. Onlar, hiçbir yere kaydı olmayan kişilerdir. Bu dünyada övündükleri konular farklıdır. Fakirlik ve yokluğa sahip olmakla övünen rind için taç giymek bir öncem taşımaz. O, tacı ve kabayı terk etmiştir :

Bize tac u kabâ lâzım değül rindân-ı bî kayduz

Cihânda fahrımız fahr u fenâyâ mâlik olmakdur (B. Rühî G. 338/3)

Terk idüp Hayretiyâ tac u kabâdan geçdük

Anca bu dünyede bir köhne kilimüñ kılyuz (Hayretî G. 138/5)

Riyadan uzak olan rindin başında taç yoktur. Bunu söylemekten de sıkılmaz.
Çünkü rind, şarabı tercih etmiş ve tacı rehin olarak bırakmıştır:

Ṭaylesân u tâcı vü misvâki itdük rehn-i mey

Baş açık bir lâübâliyüz riyâ hacet degül (Zâtî C. II G. 862/3)

Taç, hükümdarların başına taktıkları işlemeli ve mücevherli bir başlıktır. Rind de fakr ü fena şahı olduğuna göre onun da başında taç olması gerekir. Ancak, başı biraz kaba olan rinde her taç baş tacı olamaz:

Her tâc olamaz fakr u fenâ şâhına ser-tâc

Terk ehlinüñ ey hâce biraz başı kabadur (Bâkî G. 106/2)

Rind, her ne kadar irfan ülkesinin şahı da olsa, ne tahtı ne de tacı vardır:

Kişver-i ‘irfâna şâhuz bî-serîr ü bî-külâh

Zâhidüz ammâ ki yokdur tâcımız bisvâkimüz (Hayâlî G.212/3)

Rind, görünüşte ibadeti seçmelerine rağmen bunu sadece şekil olarak gerçekleştirip, aslında başka şeyler isteyen ve düşünen ikiyüzlü sofuların riya tacını takmayı istemez. Rind için dünyada bir keçe yeterlidir:

Hırka-i sâlûs ile tâc-ı riyâdan geçmişem

Baňa besdür ‘âlem içre ey mürâyî bir nemed (Hayretî G. 44/2)

Kıyamet gününde bütün insanlar toplanacak ve dünyada yaptıklarından dolayı hesaba çekilecektir. Bu günün çıplaklığını bilen arif, altından tacı ne yapsın:

‘Uryânî-i şubh-dem-i haşri bilen ‘ârif

Çün şem‘ giyüb farkına tâc-ı zeri neyler (Neşâtî G.40)

Bir azizüñ gey kim ey dervîş tâc u hırkasın

Cüsse-i ‘arşî ide pûşîde kadri câmesi (Zatî C. III G. 1802/3)

3. Hırka, kaba

Rind, ikiyüzlülüğe karşı takındığı tavrı devam ettirerek, riya hırkasını istemez:

Zâhidâ hırka-i sâlûs u riyâdan beriyüz

Budalâyuz baş açuğ tâc u kabâdan beriyüz (Hayretî G. 147/1)

Destâr-ı hâce hırka-i şûfi ridâ-yı şeyh

Devr-i lebûnde mey-kedelerde yatur girev (Bâkî G. 400/2)

Terk ehli olan rind, hırka ve tacı da terk etmiştir. Böyle davranmasının nedeni; şeyhlikten daha çok tercih ettiği yakasız bir ayyaş olabilmek içindir.

Terk ü tecrîd ol Helâkî hırka vü tâc isteme

Şeyhlikdan yeg yakasuz bir levend olmağlıguñ (Helâkî G.88/5)

Rind, belki hırka giymek isteyebilirdi ama bunu giyenlerin bu hırkanın anlamına uygun davranmadığını görüp, sadece hamallık ettiklerini düşündüğü için, kendi gittiği yolun daha doğru olduğuna inanıp, hırka giymekten vazgeçmiştir:

Girmek diledüm hırka giyüp kisve-i fakra

Gördüm ki bu bârı çekenüñ ekşeri hammâl (Cevrî Tc.B.1/5)

Kaba sofuların sözlerinin geçmediği, şarabın uluorta haram sayılıp yasaklanmadığı hatta muhtaçlara zekat olarak şarabın dağıtıldığı bir yer arayan rind, Rindlik çulu omuzunda, içki kadehi elinde yola düşmekten çekinmez:

Pelâs-pâre-i rindi be-düş kâse be-kef

Zekât-ı mey virülür bir diyâre dek giderüz (Nâ'ilî G.166/2)

4. Cübbe

Rind ariftir. Arif olmanın gereği olarak da cübbe ve sarığı istemez:

‘ Ārif oldur vire zāhid cübbe vü destārını

Çoya feryâdı bu gün imrûza çoya yarını (Zâtî C. III G. 1730/1)

Rindin en önemli özelliklerinden biri şaraba olan düşkünlüğüdür. Onun cübbe ile sarıkla işi yoktur. Kalender rind, bunlara dönüp bakmaz bile. Ancak zahide cübbeyi bırakmak zordur. Bunu kolaylaştırmanın yolu, rindin de yaptığı gibi, içki satanın yanından ayrılmayıp, şaraba düşkün olmakla sağlanır. Ancak zahidin bundan haberi yoktur. Ona bu konuda yardımcı olacak kişi rinddir:

Rûhiye izhâr-ı nuhuvvet kılmasun şûfi ki ol

Cübbe vü destâra bakmaz rind-i dürd-âşamdur (B. Rûhî G. 151/8)

Cübbe terki zâhide müşkil gelürmiş Rûhiyâ

Müşkilin kûy-ı muğana gelse âsân eylesem (B. Rûhî G. 826/7)

G. RİND - MADDİ VE MANEVİ HALLER

1. Ah, feryad, figan, nale

a. Genel olarak

Rind, sevgili yüzünden sürekli ah çeker. Sevgiliye olan tutku ve ona kavuşamama âşık olan rindin ah u feryadını göklere kadar çıkarır. Bu kadar yoğun olan bu ahı herkes duyar, ancak sevgili duymaz ya da duymazlıktan gelir. Sevgili yüzünden sabahlara kadar çkılcn ahlar, sevgili için gurur okşayıcı bir durumdur. Bu yüzden devamlı olmasını ister. Âşık olan rind, sevgiliye kavuşsa bile yine ahı dinmez. Çünkü bu sefer de ayrılık anını düşünüp ah çeker. Zahid ise taş kalplidir ve rindin çektiği bu ahlardan çoğu kc z etkilenmez. Etkilenmediği gibi de bu ahları durdurmak ister.

Zahid, rindin inleyişini kesmek ister ama inilti olmayınca rind neyle eğlenebilir. Ya da onun ağlayıp, inlemesinin nedeni ortadan kalkarsa rind ne yapabilir:

Nâleden fâriğ idem dir bizi zâhid ammâ

Terik idüp nâlei biz eğlencüm yâ neyle (B.Rühî G.950/7)

Zahid, sevgili için çkılcn bu ahları anlamaz. Bunun nedeni ise, rindin aşk ehli olması zahidin ise zühd sahibi olmasıdır. Şüphesiz bu dünyada herkesin bir arzusu vardır. Buna göre de aşk ehlinin sürekli ah çekmesi kaçınılmazdır:

Erbâb-ı 'ışk âh ider aşhab-ı zühd hû

Lâbüd cihânda her kişinüñ bir hevâsı var (Necâtî G.131/3)

Rindin ahı, her ne kadar taş kalpli de olsa, bazen zahidlerin yüreğini de parçalayabilir. Bu da rindin ahının, dağları delen Ferhat gibi güçlü olduğunu gösterir:

Ûsrevâ âhum yüregin pâreler zâhidlerüñ

Tag u taş kesmekde ben şanma ki Ferhâd olmadum (Zâtî C.II G.971/4)

Rindin ayrılık gecesinde canı yanar. Bu yüzden gözünden kanlı yaş akar. Bu acıdan dolayı öyle bir feryat figan içindedir ki halkı dahi uyandırır . Ama rindin kara bahtını uyandırmaz:

Şeb-i hicrân yanar cânım döker kıan çeşm-i giryânım

Uyarur halkı efgânım kıara bahtım uyanmaz mı (Fuzûlî G. 264/4)

b. Ah, feryad, figan, nale ile ilgili benzetmeler:

(1). Ateş, duman

Âşıkların ahı sürekli dumanlı ve kıvılcımlıdır. Çünkü yanan gönülden çıkar. Gökteki yıldız kalabalığını oluşturan bu ahın kıvılcımlarıdır:

Gökde her bir ahtere yüz biñ şirâr eyler kırân

Kevkebe başdırdı çarhı âh-ı âteş-bârimuz (Nef i G 47/2)

Rindin sevgili karşısında çektiği bu ahları görüp, aşkın kudretinden etkilenmeyen zahid ise herhalde taş kalplidir. Çünkü ahın içindeki ateş demiri bile eritirken zahidi kalbini yumuşatmaz:

Hayretinün âteş-i âhuñdan âhenler erür

Zâhidün nerm itmedi kıalbin meger mermerdür ol (Hayretî G. 244/5)

(2). Bad, yel, hava

Rind, ah edip ağlar. Ah edince hava, ağlayınca da su ortaya çıkar. Nasıl ki bir yerde güzel hava ve su olsa ziyan olmaz. Bu yüzden de rindin de ağlaması ve ahı ziyan olmamıştır. Sevgili bundan etkilenmese bile, hiç değilse sofu bunların etkisiyle titrer.Bütün bunlar rindin ağlaması ve ahının ne kadar çok olduğunun göstergesidir:

Âh eyleyüben ağlar iken ditredi şöfi

Bir yerde ki hûb âb u havâ ola teb olmaz (Zâtî C.II G.520/4)

(3). Ra' d, rah

Rind ağlarken ah çeker. Ahın içinde ateş vardır. Ahın içinde olan ateş, gönüldeki ateşin yakıcılığından dolaydır. Bu o kadar yakıcı bir ateştir ki içindeki kıvılcımlar gökleri yakabilir. Ya da ahın şiddeti ve gürültüsü o kadar fazladır ki bu yüzden gökler bile korkup ağlar:

Ağlar iken āhumuz eflāke irdi ra' d-veş

Ol sebepten gök daği yaşlar döküp nālān olur (Ahmet Paşa G.80/4)

Zühd semtine karşı, rindin ahı vardır. Bu samanyolunu takip eden uzun bir ahtır.

Ḥilāf-ı semt-i zühdüñ Ḥaḫḫa zāhid āhımız vardır

Ṭarīḫ-i Kehkeşāna yol sürer bir āhımız vardır (Hayālī G.99/1)

2. Hay u huy

Aşk ülkesinin şahı olan rind, alemin hay u huyunu bırakmıştır. Rindin hay u huyla geçirecek vakti yoktur. Hay u huy kavgası zahidlere has bir özelliktir. Rind ise mecliste şarap içer:

Ben ol rindem ki hāy u hūy-ı 'ālemde ferāgum var

Şeh-i iklim-i 'ıṣṣam ne ḫanadum ne oṭağum var (Emrī G.201/1)

Rind, ikiyüzlü zahidin meclisinde hay u huy edeceğine, gönül ehli olanların meclisinde mey kavgası yapmayı tercih eder.

Bī-muḫaṣṣal hūy u hāyından mürāyī zāhidüñ

Ehl-i diller meclisinde yeg durur gāvğa-yı mey (Hayretī G.439/5)

Zāhidüñ mescide hāy u hūyına kılma nazar

Var ḫarābāt ehlinüñ baḫ onda nūş-a-nūşına (Muhibbī G.2429/4)

Rind, aşk sarhoşudur. Kendisi gibi olan rindlerle aşk kadehini elinden bırakmadığı için de onun hay u huyu aşk içindir ve bütün gökyüzünü inletir:

Tā ki oldum hemdem-i rind-i kadeh peymā-yı ‘aşk
İñledür kâşâne-i gerdūnı hūy u hāy-i ‘aşk (Hayālî G.259/1)

3. Gam, keder

Rind, bazen sevgilinin vefasızlığından ve eziyetinden bazen zamane elinden bazen felek yüzünden gönü yanmaktadır. Bu yüzden de yüreklerinde devamlı bir ateş vardır. Gamın fiziki özelliği yakıcılığıdır. Âşık olan rind, sevgilisini görünce gamın esiri olur. Gam, onun için bir ölçüttür. Çünkü âşıklık yolunda ne kadar dayanıklı olduğu bu şekilde ölçülür. Bu yüzden gam bir bakıma rindin daimi arkadaşıdır. Aslında gamla bu kadar içli dışlı olan rind için gam, zevke dönüşür. Çünkü bu gam, sevgiliden gelmektedir. Gam bittiği zaman vuslat olacaktır. Gam, rindin olgunlaşmasına da yardımcı olur. Gamın ilacı ise yine gamdır.

Rind, gamdan dolayı yanar. Yanmasının nedeni ise, sevgiliye hoş görünmek içindir. Çünkü sevgili karşısında gamdan yanan birini istemektedir. Sevgilinin bu isteğini yerine getirmek, rind için bir zevktir:

Müdde‘î yanar dimiş gamda Nesîmî belî
Gamda yanan yârı yâr çünkü sever yanarum (Nesîmî G.276/9)

Gamın yakıcılık özelliği vardır. Öyle ki rindin gönül ateşinden bir kıvılcım çıksa, bütün âlem yanar. Ancak yanan göğsünde gam, bir an kalsa gam da yanar. Gönüldeki acılar o kadar sınırsızdır ki, oraya gam bir an uğrayacak olsa, yanıp kül olur:

Nâr-ı dilden zâhir etsem bir şerer ‘âlem yanar
Dursa bir dem sîne-i sūzānum gam yanar (Hayālî G.163/1)

Sevgilinin çok belasını, gamını çeken rind, buna alışmış. Çünkü insan çok karşılaştığı şeylere alışır ve daha kolay katlanır. Gamın tiryakisi olan rind, alışılan bir şeyi bırakmanın ne kadar zor olduğunu bilir. Asıl bela da budur. Çünkü gönül ne kadar çok bela gelse o kadar seviniyor:

Belâ budur ki alışdı belâlarınla gönül
Ġamuñ da gelse dile bâ'ış-i meserret olur (Nef î G.32 /5)

Aşka kul olan rind için sürekli bir gam, keder vardır. Rind, aşkın kuludur ama, bu sayede de baştan başa gam ülkesine sahip bir padişah olmuştur:

Ġul oldum hâce-i 'ışka 'acayib beglögüm vardur
Benümdür ser-te-ser gam milketi bir pâdişâyam ben (Hayretî G.373/2)

Aşk derdi bu kadar çok olunca zahid aşktan kaçınır. Aslında zahidin aşk derdi olarak gördüğünü, rind dert olarak görmez. Çünkü bu dert sevgiliden gelmektedir. Öyleyse bu dert rinde ancak zevk verir. Zaten bu da sadece âşıkların gönlüne has bir zevktir. Zahid bunu anlamaz.. Hatta sevgilinin gamını, yenilen bir şey sanan zahid, rinde perhiz öğretmeye kalkacak kadar gafildir. Bu yüzden ona bu derdi açmak bile hatadır:

'Aşk derdünden eger zâhid kaçınsa gam degül
Bir şafâdur bu ki maşşuş-ı dil-i 'uşşâkdur (B. Rûhî 245/3)
Zâhide 'aşkuñ gamın hem-hâl şandum söyledüm
Ġılmayaydum derdümi bî-derde ifşâ kaşkî (Bâkî G.496/2)
Perhîz öğredür baña zâhid kişilenür
Miskîn gam-ı nigârı ne bilsün yenür şanur (Necâtî G.68/1)

Rind, bazen zamane gamı da çeker. Ancak, işi rindliğe vererek, bunun etkisini azaltmaya çalışır. Bunun için en iyi yol içki içmektir. Eğer şarap, rindi acıyıp tutmasa, bu kahırla rind, keder çukurunun dibine düşer. Onu buraya düşmekten kurtaran şaraptır.

Yiyip içip eğlenme vakti geldiğinde de rind, devrin gamından, tasesından yine elindeki kadeh sayesinde uzaklaşır:

Baňa ne ben rind-i cihân-dîdeyüm
İtmez ezer baňa gam-ı rüzgâr (Nef'î G.43/14)

Zâhid gözedür diyü şarâb içmeyelüm mi
Öldürdi bizi def' idebilsek gam-ı dehri (Ş.Yahya G.415/3)

Dehr kahrından düşerdüm ka' r-ı çâh-ı guşşaya
Zâhidâ rahm eyleyüb ger tutmasa mâ'-i 'ineb (Zati C.I G.53/3)

'Ayş u 'işret demidür çekme gam-ı devrânı
Bâkıyâ gel berü sāgar çekelüm rindâne (Bâkî G.437/5)

Gamın dağılması için tek çare, içki içmektir. Öyle ki içki, keder tozunun süpürgesidir. Bütün gamı kederi gönülden süpüren içki, ancak rindi hoş tutmaktadır:

Şöfiyâ şâfi meye meyl eylese kalbüm nola
Höş tutar anı gubâr-ı guşşānuñ ferrāşıdur (Zatî C.I G.265/4)

Çek şireyi çekme gamı ey rind-i kadeh-nüş
Vaķf-ı elem-i hâne-i hammâr degülsin (Vāsıf G.102/5)

Rind, gamdan kurtulmak için meyhaneden çıkmaz:

Görmesün guşşa bizi mey-kedeye küb düşelüm
Zâhidâ gel çökelüm küp dibine nite ki dürd (Zatî C.I.G.120/3)

Rind, eğer içecek şarap bulamazsa, gönül kanını içer. Bu kan çekilen ıstırabın bir göstergesidir ki bütün rindlerde vardır. Bu yüzden rind, şarap bulamazsa içeceği tek içki gönül kanı olur:

Ĝam-ı rindân-ı 'âlemdür benüm de çekdigüm yoķsa
Yegâne hün-ı dil nüş eylerin ger bulmasam şaħba (Nef'î G.4/4)

Sefa nasıl ki sevgiliye aitse, gam çekip, ağlamak da rinde aittir. Öyleyse sevgilinin bu gamlı gönüle göre sürahi sunması gerekir:

Şafā ṭab‘ -ı laṭīf-i yāre maḥşūş

Şunūf-ı ğam bu cism-i zāre maḥşūş

Şaf-ı rindāna gel sāķī ayak baş

Şurāhī şun dil-i ğam-ḥāre maḥşūş (Ş Es‘ ad Ef. Mukattalar/32)

Şarabın acı olmasının nedeni, rindin gamını almış olmasındandır. Çünkü âşık olan rind, kederinden dolayı acı içindedir. Ama bu rindlere özgü bir haldir. Aşkın getirisi olan gam onları mutlu eder. Onların hayatı meyhanede şarapla, aşkla geçer:

Güvleyüb düşsem ayağına ‘ aceb mi zāhidā

‘ Āşīķuñ ğamdan şarāb-ı telḥ alur dādını (Zātī G.1573/3)

‘ Āşīķuñ kim pīşesi cānı şatup derd almadur

Zāhidüñ endīşesi ki şaṭṭına ṭāmāt olur (Usūlī G.18/6)

Kān-ı dilden ḥāce-i ‘ ışķdan gözüñ gevher tolu

Bār-ı ğam derd ü elem cümle tecemmüldür baña (Muhibbī G55/3)

Yārān ile bī-nimet ider meykedede ‘ ayş

Rinde ne belādur ğam-ı āzār-ı tekellūf (F. Kadīm G.158/2)

Rind o kadar dertlidir ki kendini neşenin düşmanı olarak görür. Gam ona yalvarıyor. Sanki rind gamın mürşidi ve gam ona muhtaçtır. Gam, insanı olgunlaştırır, kalbini temizler. İnsan yaradılışı gereği gamdan, tasadan kaçır, hazza yönelir. Gam çekmek, gamı istemek ise ileri bir merhaledir. Burada da rind kavuşma neşesini istemeyerek bu durumda olduğunu gösteriyor:

Şād-i vuşlat niçin tahmīl-i niyāz eyler baña

Rind-i şādi-düşmenim ben ğam niyāz eyler baña (Nāilī G.3/1)

4. Gavga

Rind, gönül ülkesinin beyidir. Onun kavgayla işi yoktur. Zaten riya içinde yüzen zahidin işidir kavga ve ara bozuculuk. Ancak rind zahidin bu oyununa düşmez. Çünkü arif olan rind kuru sofu ile konuşacak, tartışacak durumda değildir. Sarhoş ve çılgın olan rind, ne sofunun öğüdünü ister, ne kavgasını. İkiyüzlülüğü giderip, aşk ve sevdâyı yaymak ister:

Dil kişverinde beglik ider rind-i ‘âlemem

Ṭabl u ‘âlemle başumı ğavġaya virmezim (Hayâlî G.433/4)

Riyâlî zâhidüñ dâ’im işi tezvîr ü ğavġadur

Velî kâr itmez ol dîviüñ baña tezvîr ü ğavġası (Nesîmî G.406/8)

Başuñia alduñ belâ ğavġāya uğraduñ hemân

‘Ârif isen eyleme bi’llâh nâdân ile baġş (Hayretî G.30/3)

Niçe bir zâhid elinden kuru ğavġa çekelüm

Mest ü şeydâ olalum vâlih ü ħayrân içelüm (Ahmet-i Dâ’î G.97/5)

Nâşihüñ pendini қо şûr ile ğavġayı ilet

Zerķ u şâlûsı gider ‘ışķ ile sevdâyı getir (Ahmet-i Dâ’î G.211/2)

Şarap içtiği için sofu, rindi sevmez. Rind ise bunu anlamaz. Çünkü içtiği sadece şaraptır. Bunun için kendisini niye sevmediğini bilmez. Arada tartışma yaratan konu şaraptır. Kan davası değildir:

Beni içer diyü bilsem neye sevmez şöfi

Meydür arada nizâ‘ itdügümüz kıan degül’a (Necâtî G.501/3)

H. RİND VE RAKİP

1. Genel olarak rakip

Sevgilinin etrafındaki diğer âşıklar ise âşık olan rindler için korkulu birer rakiptir. Rakipler yüzünden sevgilinin yanında hiçbir itibarı kalmamak, onun gözünden düşmek, onu büsbütün kaybetmek âşığın duygularını kemiren azap ve korkulardandır. Aşkın diğer halleri gibi bu kıskançlık da tek taraflıdır. Aşk her ne kadar seven ve sevilen arasında ve daha çok âşığı ilgilendiren bir durum olsa da buna üçüncü kişi olarak rakip de dahildir. Sevgili tarafından eğer bir iltifat söz konusu ise, bu âşığın değil, rakibin kısmetine düşer. Âşık bu rakiplerle mücadele etmek zorundadır:

Vişâlin ‘ahd ider ‘uşşâka ağıyâra vefâ eyler

Bu vaz’ından ol bî-‘ahd u peymâne incinmez (B.Rûhî G.458/3)

Ne deñlü yâra qarîb olsa rind olan ‘âşık

Rakîb ile yine elden kıomaz mudârâsın (B.Rûhî G.874/3)

Âşık için rakip, kötü, çirkin ve zalimdir. Çünkü sevgiliyi kendisinden uzaklaştırır. Âşık her ne kadar sevgiliyi rakip konusunda uyarsa da farketmez, sevgili rakibe yüz vermeye devam eder. Hatta rakip, sevgilinin sırdaşı olur ki âşıkların buna dayanması zordur. Çünkü, âşık bütün çabasına rağmen sevgiliyi göremezken, rakip sürekli onun yanındadır:

Hem-râz idüp rakîbi efendi revâ mıdur

‘İşk ehline ola nazaruñ ihtirâz ile (Nev‘î G. 459/3)

Sevgilinin yüzlerce âşığından her biri kendini gerçek âşık, diğerlerini rakip sandığı için her türlü kötü huy rakibe yakıştırılır. Rakip de sevgilinin kendisine yüz verdiğini bildiğinden aşığa içten içe güler, onunla alay eder. Sevgilinin mahallesinin köpekleri rakiplerin ta kendileridir. Cahillik, nadanlık, domuzluk, akreplik, yalancılık v.b. rakibe ait sıfatlardır.

2. Rakiple ilgili benzetmeler:

a. İt, seg, zag

Rakip sevgilinin mahallesinden ayrılmayan köpeğe benzer. Bunlar âşıkları sevgilinin yanına yaklaştırmazlar. Zaten sevgilide daha çok rakibe yüz verdiği için âşığın gözünde rakip, köpeğe, kargaya benzer. Rindlerin rakibe hiç tahammülü yoktur. Eğer onlarla mecliste karşılaşsalar, rindlerin onu köpek gibi öldürmeleri de kaçınılmazdır:

Görince murğ-ı dili seg rakıbe rindâne

Başar işareti ya' ni şikârı seyr eyle

(B.Rûhî G.1018/3)

Öldürürler it gibi bir lahza virmezler amân

Meclis-i meycde rakıbâ itme rindân ile baħş

(Usûlî G.10/8)

‘Âşık da varub küyûna işler mi kayırdı

İt gibi rakıbi biraz ardında ürüttdi

(Râgıp Paşa G.159/4)

b. Kargadır

Âşık olan rind bülbül olunca, rakip de karga olur ki bülbül kargayla söyleşmeye dayanamaz:

Bir nefes ğayruñla söylçmck belâdur ‘âşıka

Zâg ile hem-şoħbet olmak bülbülün zındânıdur

(Ahmet Paşa G.89/10)

c. Bed lika, siyeh-rudur

Sevgilinin âşığından her biri kendini gerçek âşık sandığından, diğerlerini rakip olarak görür. Rakibin çirkin yüzünü görmemek için de onların bulunduğu meclise gitmek istemez. Onlara uzaktan bir merhaba demekle yetinir:

Ayak başmak ne lâzım meclis-i ‘uşşâka ey şûfi

Rakīb-i bed-lika ile iraqdan merhabā yigdür (Bakī G.186/3)

Müdde‘ī cevri ü cefâsın hâdden aşırđı velī

Yâr eger yârı kılsa gam degül ağıyardan (Nesimī G.299/4)

ç. Ekşi yüzlü ve soğuktur

Rakip, âşığa karşı acı dillini kullanır ve yüzünü ekşitir. Âşık ondan uzak olduğu zaman ancak rahat eder.

Ey rakīb-i türş-rü bir acı dilli kimsesin

Tatlıdur ‘âşıklara şehd ü şekerden fūrkatüñ (Zatī C.II.G.705/3)

Her ne kadar sıcak günde buz iyi gelirse de aşk ehli olan rind, rakibin buz gibi sözünü duymak istemez:

‘Işk ehli istemez sözüñi hergiz ey rakīb

Maflüb olur eğerçi harâretli günde buz (Zatī C.II.G.537/3)

d. Şeytandır

Her fisatta rindi sevgiliden uzaklaştırmaya çalışan rakip şeytana benzer:

Benden rakīb ayırmaz dime dilberi

Ey Zātī gâfil olma ki şeytân aradadır (Zatī C.I.G.179/5)

İKİNCİ BÖLÜM
(ZAHİD)



II. ZAHİD

A .GENEL OLARAK ZAHİD

“Zahid teriminin kullanımı zamanla değişik bir boyut kazanmıştır. Yüzyıllar içinde bazı terimlerin farklı manalar yüklendiği olur zahid de bu konunun tipik bir örneğidir. Tasavvuf kelimesi Kur’an- Kerim ve Hadislerde mevcut olmadığından bu hayatı benimseyenler için ilk dönemlerde zahid kelimesi kullanılıyordu. Sözlük anlamı itibariyle İlgi duymamak, değer vermemek, rağbet göstermemek gibi manalara gelen züht Kur’an-ı Kerim’de geçmezse de Hadislerde vardı. İlk dönem kitap türlerinden biri de Kitabu’z-Zühd’dür. Bu eserlerde konu ile ilgili hadisler bir araya getirilmiştir. İlk zahidlerden Süfyan-ı Sevri “Zühd, kanaat sahibi olmaktır”, Şibli “Allah hariç her şeyi terk etmektir” derken Cüneyd-i Bağdadi aynı terim için şöyle demiştir: “Elde bulunmayan şeyin gönülde de bulunmamasıdır. IX. yüzyıldan sonra tasavvuf kelimesinin yaygınlaşmaya başlamasıyla züht kelimesi giderek ikinci plana itilmiş, giderek mana değişikliğine uğramıştır. Yeni oluşan bu anlayışa göre zahidin rakibi ariftir. Zahid işin başında mübtedidir; arif, ipi göğüslemiş olan müntehidir. Zahid zahirperest, Arif hakikatperesttir. Zahidlerin yemeği açlıktır, ariflerin azığı zikirdir. Zahid gösterişe kurban gitmiş, arif ihlase kurban olmuştur. Zahid kavramının karşısına bazan da âşık çıkar, âşık özü yakalayan gönül adamı yani rindir, zahid ise işin özüne inemeyen kişidir”¹.

“Zühd, Emeviler zammındaki şiddetli yağma hareketine karşı doğan bir cereyandır. Bu cereyan Hz. Peygamber’in Mekke’deki şahsiyetini, mistik şahsiyetini esas alır. Bir nazariyeden ziyade bir aksiyon olan zühd hareketi dünyadan vazgeçmek, zikir ve tevekkül esaslarına dayanır. Hicrî 2. Asıdan itibaren zahidler teşkilatlı insan

¹ Kara, Mustafa, “Fuzuli’nin Rind ü Zahid ve Türkçe Divan’ında Züht ve Zahid Tipi”, Fuzûlî Kitabı, İstanbul 1996, s.183-189.

grupları haline gelirler. Zahid kelimesi, başlangıçta aşağı yukarı bugünkü mutasavvıf, sūfi kelimeleri ile aynı anlamı taşıyordu. Bu ilk mânâ zamanla kaybolmuş ve sadece cennet için ibadet eden, dinin özüne aşına olmayan, imanın hakikatine ermemiş, öğütleri ile insanları bunaltan dünyaya düzen vermeye çalışan, geçimsiz ve patavatsız, aşkı inkâr eden, riyâkâr insan tipini ifade eden kelime haline gelmiştir.”²

İslâmiyetin ilk dönemlerinde mistik hayatı en mükemmel biçimde ifade eden zühd ve zahid kavramları daha sonraki yüzyıllarda seviyesi düşük , daha çok taklitçi veya ikinci sınıf sufiler için kullanılır olmuştur. Kazanılan bu olumsuz tavır, divan şiirinde de kendini göstermiş, zahid, pek çok olumsuz özellikleri ile yerilmiştir. Genelde zahid, aşırılık, yapaylık, bencillik v.b. olumsuz kişilik özelliklerini yermek için kullanılmıştır. Dini konularda anlayışı kıt, her şeyi ancak dış kabuğundan gören zahid, ilim ve irfanı dış görünüşüyle anlar. Durmadan öğütler vererek de topluma düzen verdiğini sanar.³

Edebiyatta da arif kemali ifade ederken, zahid kabalığı yobazlığı, katılığı, softalığı ve işin hakikatına ulaşamayan sığ insanları ifade eder.⁴

Bundan sonra rind, âşık, arif, ehl-i dil v.b kelimelerle karşımıza çıkarken, zahid de vaiz, nasih, sofu v.b. kelimelerle karşılaşılır olmuştur.

“Sūfi” kelime itibariyle ’sof’, “saf”, “sofos”, “safa”, “safvet”, soffa”, v.b. köklerden geldiğine dair değişik görüşler eskiden beri söylenmiştir. Beşir b. el-Haris sūfi’yi “Kalbi Allah için safvet bulmuş kimsedir” diye, Ebû Ali Ruzbârî “Sof’u safa ile giyen, sevgiye cefa tadı tattırmayan, dünyaya aldırış etmeyen ve Hz. Muhammed’in yolunu tutan kimse” olarak ve Sehl b. Abdulü’t-Tutserî ise “Bulanıklıktan kurtularak, durulan, tefekküre dalan, beşerden kesilerek Allah’a bağlanan ve altın ile taşı bir sayan kimsedir.” şeklinde tarif ederler. Zahid de aynı anlamda olup, “zühd ve salah ile muttasıf

² Akar, Metin, Su Kasidesi Şerhi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s.40.

³ Aygün, Zeynel A., Bağdatlı Ruhi Divan’ında Rind ve Zahid Tipleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 1993, s. 42.

sûfi” olarak tarif edilebilir. Ancak edebi metinlerde geçen sûfi ya da zahid bunların hiçbiri olmayıp, tam tersi şekilde tanımlanabilecek biridir. Bu yüzden buradaki zahid ya da sûfi’yi sözlük anlamlarından çok, edebi terim olarak kabul etmek gerekir.⁵

Kamus-i Türkî “Sofi” kelimesi için, “cemi sofiyyün, yünlü elbise giydiklerinden dolayı sofdan daha doğrusu tasavvuf kelimesinin aslı olan ve hikmet manasına gelen sophia lafz-ı yunanîsindendir.”⁶ der.

Ferit Develioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’inde zahid “çok aşırı sof, kaba sof” olarak tanımlanır ve Arapça olduğu belirtilir.⁷

Ansiklopedik Divan Şiiri sözlüğü’nde zahid “ Kaba sof Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdır. Hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakîkata ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Zahidin karşısında âşik vardır. Zahidde aşk yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zahid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkar, ıztırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyâkârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tespih eksik olmaz”⁸

⁴ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 115

⁵ Şentürk, Ahmet Atilla, *Sûfi yahud Zahid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996, s.29.

⁶ Samî, Şemseddin, *Kâmus-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.840.

⁷ Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1990, s.1400.

⁸ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.577.

“Sufi yahut zahid”te “Zahid tamamen dünya menfaatleri yüzünden dindar geçinen, aslında fırsat buldukça her türlü menhiyatı gizlice işlemekten kaçınmayan dindar kıyafetli bir münafıktır”⁹.

“Yasaklar, katı davranışlar her zaman her yerde tepki doğurmuştur. Hele bu, dini sadece emirler ve daha çok da yasaklar manzumesi şeklinde gösterip, cennet yerine cehennemi ön plana alma şeklinde belirlerse, kurtuluş kapıları tıkandığından kişiyi tepkiyi de aşarak isyana sürükler. İşte zahidin âşıklar tarafından rakip olarak görülmesinin sebebi, onların duygu, davranış ve yaşayışları karşısında müsamahasız oluşundandır.”¹⁰

“Zahid grup eylemlerine (güzellik seyrine, şarap içmeye, aşka) katılmayan bu eylemlerin sembolik yorumlanışını paylaşmayan bir kimse. Zahid dinin zahirî yönüne bakan kişidir, dinin asıl yönünü yakalamaktan âciz olan yığınlardan da sevimsiz bir karakterdir. Dindar bir kişi olduğunu iddia eden ama hayatın duygu yönünü reddeden, dolayısıyla dinî hakikatin batını anlamını da reddeden bir kimsedir zahid.”¹¹

“Yüce bir gönüllülük içinde bulunan âşık bile zahid tipine tahammül edemez. Zahid, sufi, hâce, müddei, nasih, vaiz gibi isimlerle anılır. Zahidi hep âşıklığı seçen şairin dilinden dinleriz. Hiç kimse “ben zahidim” diye ortaya çıkmadığına göre, zahitlik kabul gören bir tip değildir. Âşıklığın daha kolay anlaşılması için de sevilmeyen vasıflar zahide yüklenmiştir. Zahit, katı kurallar içinde ıstırap çeken ve çevresine de bu ıstırapı yaşatan olumsuz bir tiptir. Samimiyetsiz ve riyakâr olan zahid, insanları cehennem ateşiyle korkutur. Gösteriş meraklısı, kendini öven, ibadetiyle kibirlenen, benlik endişesinde olan sohbeti sıkıcı biridir. Sevgiden değil katı kurallardan bahseder.”¹²

⁹ Şentürk, Ahmet Atilla, a.g.e., s. XVIII.

¹⁰ Beyzadeoğlu, Süreyya, “Divan Şiirinde Zahid”, *Dergah* 2, s.22.

¹¹ Andrews, Walter G., *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, çev.Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, 164.

¹² Karaköse, Saadet, “Eski Türk Edebiyatında Hoşgörü Açısından Âşık-Zahid Tipleri”, *Uluslararası Tarih ve Ed. Metinlerinde İslamiyet ve Hristiyanlık Arasında Saygı ve Hoşgörü Sempozyumu*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi 2000. S.4.

Zahid, katı şeriat kurallarının, değişmez sayılan inançların ve her türlü toplumsal baskıların savunucusu ve uygulayıcısıdır. Rindin tersine, dünyasını ve ahiretini kazanma kaygısı içinde olan zahid, Çevresindekilere hep çatık kaşlı bakar, insanın her davranışını haram olduğu için kınar. Hırslıdır, açgözlüdür, ikiyüzlüdür, biçimcidir, insanın içine değil, dış görünüşüne, kalıbına önem verir.

Rind, her fisatta zahidin karşısına dikilir, onu kınarâ, yerin dibine batırır. Çünkü, başkalarının her işinde eksik, kusur ve günah arayan ham ya da kaba sofı, aslında kendi yaşamında kusurlunun, günahkarın ta kendisidir.

Devlet düzeninin şeriat kuralları üstüne kurulduğu ve idareci sınıfı dindar olan Osmanlı toplumunda, değişmez sayılan inançların her türlü toplum baskısının temsilcisi zahittir. Rindin karşısına, kuralcı yapısıyla çıkan zahid, riyakârlığını, sevimsizliğini yüzüne yansıtmıştır. Bu yüzden de toplumda özellikle de rindler arasında seilmeyen bir tiptir. Yaşamın renklerini görmekten aciz, kendini ibadete adayan ancak bunu da şekil itibariyle gerçekleştiren, aslında gönlü başka isteklerle dolu olan ikiyüzlü bir tiptir. Zahidin meskeni mescittir. Yarın endişesiyle bugünü harap eder. Cehennem korkusu ve cennet arzusu ile gece gündüz ibadet eder. Riyazet yapar. Tac ve hırka ile gezer. Zahidin bu tac ve hırka ile aşk denizine dalamayacağı bellidir. Aşk yolunda her şeyden soyunup, her türlü derde katlanmak gerekir. Ancak zahid namus şisesini taşıyamadığı için bu yola giremez. Üstelik bu yola girmiş olan rindleri de sürekli kınar. Rindi şaraptan ve sevgiliden mahrum etmek isteyen zahid, Cehennem azabı ile onu, sürekli korkutmaya çalışır. Sözleri soğuk ve itici olan zahid, kuru ve şekli bir ibadetle meşguldür.

B. ZAHİDİN ÖZELLİKLERİ

1. Nadandır, cahildir

Rindin değer verdiği konuları anlamayan zahid, bunlara karşı çıkar. Onun bu davranışı cahil ve nadan oluşu ile ilgilidir. Hakikat yolunda taklit etmek olmaz. Başkasının yaptığını yapmak doğru değildir. Zahid eğer usta olmak istiyorsa, cahilliği bırakmalıdır:

Zahidā rāh-ı ḥaḳīqatda gerekmez taḳlīd

Cāhil olma yūri ūstāda iriř ūstād ol (B. Rūhī G.716/4)

Zahid, şimdiye kadar bildiğini yapmıştır. Artık, rindlere uymalıdır:

Cehli ḳo bezm-i cevānā ayak baş řūfī

Pirlükde seni gel bāri bir ādem idelüm (B.Rūhī G.786/4)

Rindin aşkını anlamayan zahide aşk hadisini açmamak gerekir. Çünkü zahid cahildir Gönül ehlinin bu sırrı zahide duyurmaması en iyisidir:

Şōfī gelicek açma řaḳın ‘ aşḳ ḥadīsin

Dānā-dil iseñ sırruñı nādāne ṭuyurma (Bākī G.405/4)

Kuru sofulara aşkın yolu, usulü sorulmaz. Onlar cahil oldukları için akıllı insanların gidişini, tavır ve hareketini bilmezler. Hakiki aşkı, bilenden sormak gerekir:

Şorma zūhhāda Fuzūlī reh ü resmin ‘ aşḳın

Ne bilürler revīř-i ehl-i ḥıred nādanlar (Fuzūlī G.67/7)

Cahil zahidin aşk konusunda bir bilgisi olmadığı için rind, bu konuyu onunla konuşmaz:

Açmam saña söz ‘ aşḳdan ey zāhid-i nādān

Bu baḥşde sen ḳābil-i güftār degülsin (Vāsıf G.102/6)

Sevgiliye giden aşk yollarını cahil zahide sormak yanlıştır. Aşk yolu, irfan yoludur. Bu yüzden her cahil bunu bilemez:

İsteme zâhiden ey dil ‘aşk-ı cānān yolların
Tañrın içün şorma her nādāna ‘irfān yolların (Usūlī G.94/1)

İrfan sahibi, irfan ehlinin kadrini anlar. Kaba sofu, cevherin kıymetini yani irfanın değerini bilmez:

Ehl-i ‘irfān kâdrin añlar şāhib-i ‘irfān olan
Kānda bilsin gevherin kıymetini nādān olan (Usūlī G.Murabba 4/5)

Cahil zahid, gönül açıcı şaraptan nefret eder. Onun için de gönül ehli olanlar kötü yüzlü zahidden hiç hoşlanmazlar:

Şarāb-ı dil-güşādan nefret eyler zāhid-i nādān
Ānuñçün ehl-i diller eylemez ol bed-liķādan hāzz (B.Rūhī G.573/2)

Rind, sevgilinin dudağının fikriyle bile sürekli sarhoş olurken, Cahil zahid, sürekli içse de sarhoş olmaz. Çünkü o, aşkın anlamını bilmez. Bu yüzden de bu şarap, onu sarhoş etmez:

Oldu Nef’ī fikr-i la’l-i yār ile mest-i müdām
Bāde de nūş itse olmaz şūfī-i nādān mest (Nef’ī G.24/5)

Aşktan anlamayan zahid, meyhanenin verdiği safayı da bilmez. Burası öyle bir yerdir ki, kişiye keyif verir. Ancak cahil zahid, meyhaneyi boş sanır. Verdiği safadan habersiz yaşar:

Şaf meşreblerle pür bir cāy-ı hālet-bahşdur
Zāhid-i nādān velī hālī şānur meyhāneyi (Ş.Yahya G.435/2)

Rind için sevgili kur'an ayeti gibidir. Ondan vazgeçmez. Bu yüzden de cahil zahidin sevgiliyi bırak diye verdiği öğütlerin hiçbirine uymaz:

Lām zülfiyle elif kıddi olupdur virdimüz

Her ne dirse zāhid-i nādān ānuñçün lā dirüz (B.Rūhī G.434/4)

Rind için sevgili bu kadar önemli iken zahid:, sevgilinin ne dudağı ne de yanağı ile ilgilenir , şarap içmez, güzel sevmez. Bu yüzden de acaip bir akılsız ve cahildir:

Leb-i la' l ü ruḥ-ı rengīnūñe meyl eylemez zāhid

Şarāb içmez güzel sevmez 'aceb bī-'aql u cāhildür (B.Rūhī G.312/3)

Zahidin kendi aşktan anlamadığı gibi, rindi de aşktan men etmeye çalışır. Ancak cahil zahidin sözüne rind, kanmaz. Çünkü zahid, aşk zevkini bilmeyen bir eşektir:

Seni men' itdüğine 'aşkıdan ey dil kalma

Zevk-i 'aşkı ne bilür zāhid-i nādān ḥardur (B.Rūhī G.298/3)

Güzel sevmeyen, aşkı bilmeyen, içki içmeyen zahide, rind bakmaz. Çünkü zahid farklı bir hayat görüşüne sahiptir. Bunun sonucunda da gönülle, irfanla ilgisi yoktur.. Halbuki rind, gönül ehlidir, ariftir. Bu yüzden de onun zahide karşı hisleri hep olumsuzdur. Aslında buna şaşırılmamak gerekir. Çünkü rinde ariflik, zahide cahillik ezelden yazılmıştır. Herkes kendi kısmetini yaşar:

Biz ki rindüz kılmazuz şūfī-i bī-' irfāna meyl

Ehl-i ḥāl olan bilürsin eylemez nādāna meyl (B.Rūhī G.739/1)

Münkir-i zevk-i 'aşk olan cāhile virmezüz vücūd

'Ārif ile durur bizüm rüz u şeb ittihādımız (B.Rūhī G.458/4)

Baş egmezüz irerse göke başı cāhilūñ

'Āriflerüz efendi zārāfet eşiriyüz (Hayretī G.125/4)

Ḳā'ilüz kısmet-i rüz-ı ezele ey Nev'î

Bize 'irfânımızı şöfiye nâdanlığını

(Nev'î G.485/5)

Sevgilinin diyarı âşıklar için bir cennettir. Aşktan mahrum sofular, ona sadece fena değil, uygun derler. Onlar hakiki sevgilinin diyarının ne olduğunu bilmezler. Onların cenneti, içinde dünya nimetlerinin hepsinin hazır bulunduğu yerdir. Halbuki âşıklar başka âlemedir. Onlar dünya nimetlerinden el etek çekmişlerdir. Onlar için cennet, sevgilinin diyarı ve onun visalidir. Bunu bilmeyen kuru sofular, elbette cahildir. Bu yüzden de âşık olan rind ile zahidin birbirleri ile hiçbir ilgisi yoktur:

Cenneti kûyuna zühd ehli münâsib diseler

Ne münâsib ki kılam bir nice nâdân ile baḡş

(Fuzûlî G.47/3)

Zahid, sevgilinin gözündeki, bakışındaki ince manayı da bilmez. Bu yüzden rindin bu cahille söyleyecek ortak bir konusu yoktur. En iyisi rind, yine kendi gibi olan rindlerle söyleşmelidir:

Keşf eyleme nâdâna şaḡın nükte-i çeşmin

Mestâne-i ney zümre-i rindân ile söyleş

(Cevrî G.129/3)

Rind şairdir. Ancak onun söylediklerini zahid dinlemez. Zaten dinlese de anlamaz. Çünkü cahildir. Oysaki rindin sözü inci gibi değerlidir. Fakat cahil zahid, bu incinin değerini bilmez:

Şi' r-i Bâḳîyi ḡulak tutmasa zâhid ne 'aceb

Söz güherdür ne bilür ḡadrini nâdân güherüñ

(Bâkî G.27/7)

Cahil sofı, sevgiliye öğüt verdi. Âşıklar da bu yüzden ona hücum etti. Sakalını da yolup atacaklardı:

Pend eylemiş ol sâde-ruḡa zâhid-i nâdân

'Aşḡ ehli hücum eyledi rişin yola yazdı

(Bâkî G.529/2)

2. Soğuktur

Zahid, gerek kişiliği, gerekse soğuk sözleriyle rindin keyfini kaçıır. Bu yüzden de zahid soğuk diye vasıflandırılır. Zahidin sözleri, kendi gibi soğuktur. Bu sözlerin böyle olmasının nedeni, zahidin gönlünde aşk ocağının yanmamasındandır. Eğer gönlü bu aşk ateşiyle yansaydı zahid de böyle sözler yerine yakıcı, sıcak sözler söylerdi. Halbuki rindin gönlünde aşk ateşi yanmaktadır. Bu yüzden de rind, zahidin soğuk sözlerinden etkilenmez:

Vā' iz ola mı serd sözüñden müte' eşsir

Bir dilde ki sūzān ola kānūn-ı muḥabbet (Ş.Yahya G.32/3)

Öğüt verenin sözünü dinlerken göçen ruh, sanki kara kışta sefer eyleyen biri gibidir. Çünkü zahidin sözleri bu kadar soğuktur:

Nāşih sözini diñler iken rihlet iden rūḥ

Şol yolcu durur kim qara kışda sefer eyler (Hayretī G.120/3)

Zahid, o kadar soğuktur ki bu yüzden de gözde bile yaş olmaz. Çünkü yaşı bile kurutur:

Zāhid sözine germ olup ağlama gözüm kim

Serd olsa havā olmaya merdümde der ey dōst (Ahmet Paşa G.15/5)

Sözlerinde aşka dair bir iz olmadığı için zahidin söyledikleri soğuktur. Boşa konuşmaktadır. En iyisi susmasıdır. Çünkü havayı dondurmaktadır.

Sözlerüñde ' ışqdan hergiz eşer yoğ epsem ol

' Ālemi taldurduñ ey vā' iz kelām-ı serd ile (Zātī C.III G.1470/4)

Soğuk olan zahidin sözleri rindleri etkilemez. Onlar yine de zahidin dediklerini hiç duymak istemezler. Çünkü, sevgiliyi ve şarabı bırakmasını söyleyen bu soğuk sözler, rindlerin gönlüne yakışmaz:

Zāhidüñ biñ sözi teşir itmeye itmeñ ‘aceb

Hiç eşer eyler mi bir söz dise anı serd olan (Muhibbî G.2095/4)

Zāhid eydür giç Muhibbî bâde vü maḥbûbdan

Hiç yakışmaz gönlüme zîrâ sözünüñ serdi var (Muhibbî G.1073/5)

Zahid soğuk nefesi ile cehennem ateşinden söz eder. Bununla rindleri korkutmaya çalışır. Ama bu boşuna bir çabadır. Çünkü rind, zaten aşk ateşiyle bu dünyada yanmaktadır:

Nār ile kōrķutma bizi ey zāhid-i bārid-nefes

Kim biz oda çok yanmışuz ol la‘l-i âteş-reng için (Ahmet Paşa G.224/6)

Soğuk zahid yüz bin yıl cehennem ateşinde yansa da yine pişmez:

Puḥte olmaz âteş-i düzaḥla yüz biñ mäh ü sāl

Şol riyānuñ germ bāzārında zāhid serd olan (Hayālî G.438/2)

Zahide kuru denmesinin nedeni, tavırlarındaki olumsuzluk ve ibadetlerindeki verimsizliğe işaret etmek içindir Kuru zahidin, zühdü de, davası da dimağı da kurudur. Yaptığı inandığı her şey bu kuruluktan nasibini almıştır. Zahid dinin dış kabuğuyla ilgilendiğinden, kuralcıdır. Gönülle değil akılla hareket ettiğinden manayı değil, maddeyi önemser. Bu yüzden onun bu kurulukla görebileceği mana denizi, ancak serap olabilir:

Zühd-i ḥuşk ü da‘vî-i ḥuşk ü dimāğ-ı ḥuşk

Baḥr-ı ma‘nâ şanma ey zāhid serāb oldur ki ol (Ş Gālib.222/6)

Kuru zahidin gönlü, aşk neşesi nedir bilmez. Nasıl ki kurumuş dalda, taze meyve olmazsa kuru zahidde de aşk meyvesi olmaz. Zahid aşkı tatmamıştır. Aşkın ne olduğunu bilmez. Bahar bulutu kurumuş ağacı ne kadar etkilerse, aşk da zahidi o kadar etkiler:

Dil-i zāhide n’eyler neşve-i ‘ışk

Ki virmez meyve-i ter ḥuşk olan şāḥ (Cinānî G.23/2)

Müşmîr olmaz girye-i zâhid semâ' -i 'ışkdan

Ola mı ebr-i bahârîden dıraht-ı huşk ter (Nev'î K.12/33)

Zahid aşkı bilmediği gibi şarap da içmez. Çorak topraklara dikilen gül nasıl ki tutmazsa,. şarap da kuru zahidin elinde tutmaz, durmaz. Kuru zahidin eline şarap kadehi yakışmaz. Bu yüzden zahid, şarabın adını bile anmamalıdır. :

Zâhid-i huşk olanı sāğar-ı şahbâ tutmaz

Şüre yirlerde dikilse gül-i ra' na tutmaz (Nev'î G.173/1)

Ey huşk zâhid dem urma meyden

Dest-i du'âyı mercân idersin (Ş.Gâlib G.270/5)

Mecliste kadehin kırılıp, şarabın etrafa saçılmasının nedeni, kuru zahidin zaman zaman buraya ayak basmasıyla ilgili olabilir:

Şikeste cām-ı raḥşān bāde rīzān bezme dest-efşān

Meger bir zâhid-i huşk ü riyā-mu' tād ayak başmış (Naili G.178/6)

Çok konuşan zahidin sözleri soğuktur. Kişiye sıkıntı verir:

Zâhidâ ma' zūr tūt cildinde şıḳlet var biraz

Ġılzetin fehmolunur ḥacm-i kitābuñdan senüñ (Nedim G.65/3)

Kuru zahidin sözleri artık öyle bir bıkkınlık verdi ki, şarap şişesi bile boynunu örterek meclise gelmek durumunda kalmış. Rind, şarabın meclise saklı olarak getirilmesini kuru zahidin sözlerinin etkisine bağlıyor:

Te'sîr-i zühd-i huşk irişdi o ḥadde kim

Gelmekde bezme gerden-i mīnā ridâ ile (Nâbî G.670/6)

Arif olan rind ile kuru zahid hiçbir zaman anlaşamazlar. Zahidin aşk zevkini inkâr etmesi onu rindden uzaklaştırır:

‘Ārif-i dehr ile bahş eyleyemez zāhid-i huşk

Lāliūn ağzına düşer mi ide güyā ile bahş (B.Rūhī G.82/3)

Zahiddeki bu kuruluşu, tatsızlığı bilen rind de zahidin sohbetinden hoşlanmaz. Bu yüzden rind, irfan sahibi kimselerin bulunduğu meyhaneyi arar:

Huşk zāhid şohbetinden çün şafā kesb itmedük

Şandadır göster niyāz u ma‘ rifet meyhānesi (Ahmed-i Dā’i G.235/5)

Kuru zahide ne zaman arak sözü edilse, sıkılıp terlemeye başlar. Çünkü zahid o kadar cahil ki kendisine rakı sunulduğunu zannedip tövbe eder:

Zāhid-i huşke kaçan kim olsa teklif-i ‘ arak

Şöyle cāhildür ki istiğfāre başlar ter düşer (B. Rūhī G.305/4)

Zahide eğer bir tavır, bir hal gerekse, bunu en iyi arif olan rinde görür. Çünkü rind, gönül ehlidir. Halbuki, zahidin hırkası ve zühdü ona bu kuru görünüşü verir. Bunların verdiği kuruluktan kurtulmak istiyorsa, arife bakmalıdır:

Şūfiye sîret gerekse gel berü ‘ arifde gör

Bir kuru şûret durur bu delğ u misvākūn senūn (Ahmet-i Dā’i G.96/5)

3. Vaizdir, öğüt verir

Vaiz, dini öğütlerde bulunan kişidir. Hoşlanılmayan bir tiptir. Dinin dış kabuğuyla oyalanır. Vaiz olan zahid her ne kadar yaşlı da olsa, mana âleminde henüz toydur:

İhtiyārı geçinür vā’ iz-ı şehr ortalıguñ

Biz anı ‘ âlem-i ma‘ nide oğlan bilürüz (B.Rūhī G.492/4)

Vaiz, aşkun ne olduğunu bilmez. Bu yüzden de aşk çenginin çaldığı güzel müziği duymaz, ne çaldığını anlamaz. En iyisi vaizin çengi bırakmasıdır:

Ke çengi çeng-i ‘aşkuñ n’eydügin bilmezsin ey vâ‘ iz
Ne ra‘ nâ söyler ol çeng ile müsikârı tuymazsın (Bâkî G.396/4)

Zahid rinde sürekli olarak ne yapması gerektiği konusunda öğütler verir. Ancak rind, bunları dikkate almaz. Çünkü, rind, derd ehlidir. Halbuki zahid, rindin çektiği derdin nasıl bir dert olduğunu bilmez:

‘ Aceb midür baña pend itse nâşih
Ki bilmez hâl-i ehl-i derdi bî-derd (Helâkî G.24/5)

Rindin kaderi ezelden yazılmıştır. Kişi alın yazısını değiştiremez. Zahid de bunu değiştirip mahvedemeyeceğine göre, boşu boşuna söylenmektedir. Zahid, eğer çare buluyorsa, bunu kendine söylemeli. Çünkü, rinde çare olması mümkün değildir:

Kendözüne ver öğüdün yürü i zâhidim diyen
Maḥv idemezsin alınımın yazısı çün ezelledür (Şeyhî G.37/2)

Zâhidâ itme naşihât kim eşer itmez baña
Pâk meşreb rind olan uymaz iken efsâneye (Muhibbî G. 2330/3)

Vaḫtına var vâ‘ ızâ kaygıl beni öz hâlime
Çâreni sen saña kıl geç çâresiz bî-çâreden (Nesimî G.298/10)

Vaiz, kürsüsünde vaaz verirken ağlar. Onun bu gözyaşları inandırıcı değildir. Hele ki karşısında görmüş geçirmiş, kişiyi gözünden tanıyan biri varsa zahidin samimi olmadığını, yapmacık tavrını hemen anlar:

Kürsî -i va‘ zında ağlamakla zâhidâ
Aldaymazsın beni ben gürk-i bārân dideyin (Hayâlî G.416/4)

Kıyamet günü, herkes dirilecek ve yaptıklarından dolayı hesaba çekileceklerdir. Vaiz bu günü anlatabilmek için, nikah kapısındaki gürültüyü, patırtıyı örnek olarak gösterir:

Taşvîr ederek mes'ele-i bâb-ı nikâhı
Kaldırdı temâşâ-yı kıyâm eyledi vâ' iz (Ş.Gâlib G.176/3)

Zahid, teferruat içinde boğulmuştur. Bütün vaktini bu almaktadır. Bu yüzden de sevgiliye ayıracak vakti yoktur. Zahid gönül zenginliğinden yoksundur. O bugünü düşünmeden yarının kaygısını çekerek yaşar. Bu yüzden de ne gerekiyorsa onu yapmak için uğraştığından, aşka vakti kalmaz:

Ey müdde'î sen anuñ maħrûmsan deminden
Andan durur kî her dem der-bend-i in ü ânsın (Nesimî G.300/9)

Vaiz, yalancıdır. Anlattıkları ile halkı da korkutur. Olaylara bakışındaki hoşgörüsü ve rahatlığı ile rind, ancak insanlara gerçekleri gösterebilir. Çünkü vaiz, korkuyla rind sevgiyle olaylara bakar:

Gele gerçeklerüñ eri yol için ey vâ' iz
Yağduñ a ħalkı zebnuñla yalanı gidere (Hayretî G.401/2)

Sofuların ve rindlerin meclisi farklıdır. Öyle ki sofuların meclisine oturmak alçaklıktır. Çünkü onlar sürekli öğüt verip can sıkıran kişilerdir. Üstelik içi dışı bir olmayan bu ikiyüzlülerin meclisi de kendilerine benzer. Burada oturmak kişiyi alçaltır. Ancak yücelik bulmak isteyen kişi ariflerin bulunduğu irfan meyhanesinin baş köşesine oturmalıdır:

Meclis-i va' za oturmak ħatı alçaklıktır
Şadr-ı meyhâne-i ' irfâna yitiş rif' at bul (Bâkî G.307/4)
Sözi vâ' iz dırâz ider ' ârif
Ol aşıl yâd-i gâre ħatlanmaz (Bâkî G.200/8)

Zühd ehli olan zahidin dilinde sürekli olarak rind vardır. Rindin sarhoşluğunu, avareliğini, düşkünlüğünü v.s. sürekli eleştirir. Rind hakkında ileri geri konuşarak günaha giren zahid, bu haliyle de şarap dolu kadeh gibi, günaha batmış haldedir:

Lisāna almasa erbāb-ı zühd rindānı

Mişāl-i sāğar-ı şahbā günāha batmasalar (Nābī G.206/4)

Zahid insanları iyi ya da kötü diye ayırır. Bu doğru değildir Çünkü kimin ne olduğunu bir başkası bilemez kimse kimseden sorumlu değildir. Kişi ister zahid, ister, sarhoş olsun herkes kendi hesabını verecektir:

Dime zāhid o yaḥşıdur bu yamān

Ehl-i Ḥaḫḫ yaḥşıda yamānda degül (B.Rūhī G.75379)

Kimsenüñ ḫālını ḫaḫ şormayısar kimseneden

Ben eger zāhid ü ger mest ü ḫumāram kime ne (Ahmet-i Dā'ī G.112/3)

Zahid, ne cehennem korkusu ne de cennet hevesi ile kendini kaybetmemeli. Çünkü sürekli bu korkuyla yaşayan zahid toplumu da kendince düzeltmeye çalışır. Bu haliyle de son derece itici olan zahid, halkın beğendiği biri olmak istiyorsa, öğütlerini, eleştirilerini bırakmalıdır:

Ne tābī' -i vehm ne hevā-dār-ı kıyās ol

Şūfī unudup bildüğüñi a' lem-i nās ol (Cevrī G.158/1)

Öğüt vermekten bıkmayan zahid, efsaneler anlatır. Anlattığı efsaneleri rind dinlemez. Aşk sarhoşu olan rindin bunları anlaması biraz zordur. Ayrıca, zahidin anlattığı efsaneler onları etkilemez. Çünkü âşıkların duymak istediği sözler bunlar değildir. Zahid, eğer sevgiliyle ilgili haberler verecekse konuşmalıdır. Yoksa anlattığı efsanelerle boşuna yorulmaktadır. Kaldı ki âşıklar bu efsaneleri zaten bilmektedir:

Varğıl ey zāhid-i ḫod-bīn baña efsūn oḫuma

Ben de çok oḫumuşam ḫalka bu efsāneleri (Şeyhī G.182/6)

Âşıklar, bu kuru efsaneleri dinlemek yerine sevgiliye ait taze sözler duymak isterler. Örneğin güzelliği ile ünlü Hz. Yusuf'un hikayesi yerine sevgilinin güzelliğini dinlemeyi tercih ederler:

Mısr-ı hüsn-i Yusüfî şerh itme vâ' iz ' âşıkâ
Dil-rübâ vaşfını ter kıl geç kuru efsâneden (Zâtî C.III G.1143/4)

Zahid artık efsane anlatmaktan vazgeçmelidir. Çünkü âşıklar bundan etkilenmez:

Nâşihâ var demüñ olsun kuru efsâneyi ko
Sihr ü efsün ne eşer eyleye meftün olıcağ (Helâkî G.84/3)
Pend-i zâhid sâmi' a-i pîrâ-yı şevk olmaz bize
Rind-i ' aşkuz güşumuz efsâneye bigânedür (Vasıf G.41/14)

Aşk içinde olan rindi, zahidin hiçbir öğüdü etkilemez. Çünkü rind sarhoştur. Bu yüzden zahidin anlattığı efsaneyi duyamaz:

Zâhidâ ' aşk içre te' sîr eylemez Bâkîye pend
Mest-i lâ-ya' kıl bilürsin dinlemez efsâneyi (Bâkî 509/6)
Zâhidüñ efsânesini koy söyle ' aşkın hâlini
' Âşıküñ sem' ina şıgmaz zâhidüñ efsânesi (Nesimî G.422/5)

4. Akli seçer

Zahid, akli rehber edinir. Ancak rindler akıl ve aşkın bir arada bulunamayacağını söylerler. Zahid, cenneti seçtiği için akıl ona verilmiştir. Oysaki sevgilinin yüzünü isteyen kişi sarhoş olmalıdır. Bu yüzden rind sarhoşluğu, zahid akli temsil eder:

Şöfiyâ ' akli saña ben ' ışka yârem kim olur
Ehl-i cennet hüşyâr ü tâlib-i didâr mest (Necâtî G.29/4)

Zahidde birazcık anlayış olsa, rinde zühd teklifinde bulunmazdı. Bu onun ne kadar anlayışsız ve akli kıt olduğunu gösterir. Ancak ne var ki rinde divane, zahide akıllı demişler:

Baňa teklif-i zühd .itmezdi idrāk olsa zāhidde
Yazıklar kim aňı ‘aqlı beni dīvāne yazmışlar (Nef’î G.29/2)

İlmin ve mantığın temeli olan akli öne süren zahidlere karşılık, rindler onu küçümsyerek reddederler:

Zāhidā ‘ayb u hüner ‘ışık ile ‘aqlı ise eger
Ne saňa uşlu disünler ne baňa dīvāne (Necātî G.514/3)

Zahid şarap içen rindlere divane der. Ancak onlar, arif olan rindlerin yanında akli evvel ve ikinci nefestir:

Şarāb içenlere dīvāne dir zāhid velî bilmez
Ki ol ‘arif yanında ‘aql-ı evvel rûh-ı şānîdür (Hayretî G.106/2)

Zahid gönül yerine, akli seçmiştir. Akli sebep olur ve örümceğe benzer. Üstelik zahidin gönlünü sinek gibi tuzağına düşürmüştür:

Qıl u qāl-i ‘aqla dolaşdı dil-i zāhid yine
‘Ānkebütüñ tārına düşdi şanasan bir zübāb (Usulî G.7/5)

Zahid akli sahibidir. Her işi akli dayanır. Fakat bundan kazançlı çıkmaz. Çünkü aklin olduğu yerde aşk yoktur. Bu yüzden de aşk zevkinden mahrumdur. Aslında bu, onun ne kadar cahil olduğunu gösterir:

Ey Fuzulî zāhid er da‘vā-yı ‘aqlı eyler ne sūd
Nefy-i zevk-i ‘aşktur cehline ‘ayn-i i‘tirāf (Fuzulî G.148/7)

Aklı temsil eden zahidin şarabı terk etmesi kadar büyük bir akılsızlık yapması rindi şaşırır:

Mey-i gül-günü didüñ ‘aqla ziyāndur zāhid
Bu mıdur ‘aql ki terk-i mey-gül-gün itdüñ (Fuzûlî G.167/2)

Rindi içki içtiği için kınayan zahidin eline şarap verseler, zahid aklını kaçıır:

Ķanķı zāhid ki bugün bize gele ta‘ ne ura
Eline bāde virüp ‘aqlını medhüş ideler (Ahmet-i Dā’î G.175/5)

Sevgilinin gözleri sihirlidir. İnsanı büyüler ve kendinden geçirir. Zahid her ne kadar akıllı olarak geçinse de sevgilinin gözlerini görünce o bile akı bırakıp, vurdumduymaz olur. Sevgilinin sadece gözleri değil, saç da zahidin aklını dağıtma gücüne sahiptir:

Şöfi egerçi sihrine ‘aql gelir şehā
Mestāne gözlerüñ göricek bî-ħaber gider (Şeyhî G.50/3)

Gül yüzinde din perîşān itmesün sünbül saçuñ
Zāhid-i şad-sāl eger görse ‘aqlın dağıdur (Muhibbî G.461/3)

Şüfi-yi şāfi yolunda terk ider biñ ‘aql udin
Zülfüñüñ kaçdında bir imān olursa çok mıdur (Ahmet-i Dā’î G.162/2)

Zahid akıllı olarak bilinir Ancak meyhaneci, zahidi akıllı bulmaz. Çünkü, iki yüz yıllık kıza, kötülüklerin anası demektedir. Şaraba üzümün kızı da denir. Fakat zahid, kötülüklerin anası demeyi seçince, akılsız olarak nitelendirilmesi kaçınılmazdır:

Vā‘ iz-i şehre nice ‘aql disün pîr-i muğan
Adına ümmü’l-ħabā’iş der dü sâle duħterüñ (Ş.Yahya G.196/2)

Zahidin rind olması ya da rindi anlaması beklenemez, Ancak azıcık idraki varsa, hiç değilse, biraz makul olması istenebilir:

Rind olma *hār* olma *ko* bu rağbetleri ammā

İdrāküñ eger var ise ma' *ķül-şinās* ol (Cevrī G.158/2)

Onsekiz biñ ' *ālemüñ* sulţānı añla zāhidā

Var ise ' *aķluñ* eger bir ' *āşık-ı* dil dādeyi (Zātī C.III G.1580/3)

Rind, aşk şarabı ile sarhoştur. Onun bu halini gören zahid, aklını beğenmez. Çünkü akılla aşk şarabı içmek mümkün değildir. Akılla, aşk yan yana olmaz. Bu yüzden de zahid aslında içmek istediği şaraptan mahrum kalır:

Mey-i ' *aşık* ile görüp ehl-i fenā medhūşın

Zāhid-i huşık pesend eylemez oldı hūşın (Rāgıp Paşa G.124/1)

Zahid her zaman akılı temsil eder. Divane değildir. Divane rindi de düştüğü bu durumdan dolayı kınar. Aşk yüzünden düşülen bu çılgınlığa akılı ermez. Çünkü her işini akla dayandıran zahidin gönül işlerini anlaması beklenemez. Ama eğer zahidin akılı ona yar olsaydı, zahid, sevgilinin saçının zincirine bağlanan çılgın olurdu:

Şacı zencirine dīvāne olurduñ yāruñ

Zāhidā ola idi ' *aķluñ* eger yār saña (Zātī C.I G.24/6)

Galiba zahid onun kaşına vurulup deliye dönmüştür. Çünkü mihraba bakıp kendisiyle konuşuyor. Kaş mihraba benzer. Zahidin konuşması da, mihraba karşı durup hafif sesle namaz surelerini okumasıdır:

Meger dīvānedür sevdā-yı ebrüsiyle zāhid kim

Bakup mihrāba dā'im öz özüyle güft u gū eyler (Fuzūli G.81/2)

Aşk sarhoşu olan rind, akıllı sofuyu kıskanmaz. Çünkü rindin elinde kadeh vardır. Bu durumdayken dindarların elinden bırakmadığı tespihin kıskanılacak bir yanı yoktur:

Mest-i 'ışkuz şufi-i huş-yāra yoçdur reşkümüz

Sāgar elde sūbha-i ebrāra yořdur reřkümüz (Cevrī G.104/1)

Aklı sečen nice zahid, cilvesiyle, sarhoř gibi yūriyen sevgilinin ardından gitmektedir. Çünkü, sevgilinin etkisi o kadar būyūktür ki zahidin aklını bařından alır.

Cilve-i nāz ile mestāne kačan yār yūriir

Dūřup ardınca nice zāhid-i huř-yār yūriir (B. Rūhī G. 163/1)

Gönül yerine aklı sečen zahid, sūrekli rindle uęrařır durur. Meyhaneden çıkmayan rind ise bu duruma anlam veremez:

Gūře-i meyhānede geh mest olurдум geh humār

Böylelikden zāhid-i huş-yāra ne itdüm neyleyin (Necātī G.426/3)

Zahidin sakalı ise ancak meyhaneyi sūpürmeye yarar:

Def' atile sūpürmege meyhāne řadrını

Mestāne rīř-i zāhid-i huř-yārı bulmuşuz (B. Rūhī G.507/4)

5. Tař yūreklidir

Sevgili, etrafına ışık veren mum gibidir. Rind ise, o ışığın etrafında dōnup duran ve sonunda yanan pervane gibidir. Ama zahid hiçbir zaman sevgilinin etrafında dōnen pervane olmamıştır. Çünkü zahidin bağrı o kadar katıdır ki, aynı sert bir kaya gibidir. Bu yūzden de aşkın ve sevginin ne olduğunu bilmez:

řem' ine pervāne tek çün yanmadı zāhid senūñ

oy anuñ bağrı şatıdır şöyle seng-i hāreden (Nesimī G.298/8)

Rind, aşk acısı ile feryat figan eder. Bu feryadı duyan herkes etkilenir. Ancak bir tek zahid bundan etkilenmez. Çünkü onun gönölü kaya gibidir. Bu kayayı değil rind, hiç kimse kıramaz:

Çoparmadı ūfi yūregūñ ra' d-i fiġānum

Bu yirli çayadur idemez kimse anı çam' (Zātī C.II G.623/4)

Zahid, taş yüreklidir. Acıması, sevgisi yoktur. Katı görünüşlüdür. Hiçbir ūeyden etkilenmez. Sevgiliden de etkilenmeyeceġi sanılan zahidin taş gönlünü yine sevgili deler. Sevgilinin yan bakıūı o kadar güçlüdür ki, gönderdiġi yan bakıū oku , zahidin taştan yapılmıū göġsünü bile delip, geçer:

Zāhidūñ baġrı delindi gördüġi sâ' at hemān

Bende bildüm hükmi tūr-i ġamzenūñ taştan geçer (Zātī C.I G.191/2)

Kiūi havlayan bir köpek görünce nasıl ki eline taş alırsa zahidi görünce de onun taş gibi olan gönlünü anlamadan edemez:

Müdde' inūñ nola alursam eger göñlin ele

Taş alur destine görse kiūi yavuz köpeġi (Zātī C.III G.1735/5)

Zahidin gönlü zevk ile yanıp, erimez. Çünkü gönlü taştır:

Dil-i zāhid bulımaz sūz u ġudāz ile ūafā

Taşdur lik yanup ūiūe olur taş degül (Emrī G.313/4)

Zahid cehennem ateūinde yanacaktır. Çünkü cehennemde yanan odun deġil, taştır:

Yiridür eger nār-ı cahīme gire zāhid

Kim yanıcı anda ġacer olur anda ġaţab olmaz (Ahmet Paūa.G.115/6)

6. Gönül aynası paslıdır

Gönlün en önemli özelliġi ayna olmasıdır. Ancak aynanın temiz olması gerekir. Çünkü burada sevgili görünür. Eġer ayna paslı ise cilalanması lazımdır. Bu da kiūinin

olgunlaşması ile ilgilidir. Fakat genelde zahidin gönül aynası paslıdır ve görüntü vermez. Bu kadar fesat ve ikiyüzlü olan zahid için bu kaçınılmaz bir durumdur:

Şūfiyā şāfi dil olmazsa şafā gelmez saña

Ḥod-nümāsını zevk-i peygām-ı Ḥudā gelmez saña (Usūlī G.3/1)

Merve ḥaḳḳıyçün şafā yüzini görmezsem eger

Şūfiyā āyineni şaf itmedinse pāsdan (Usūlī G.102/3)

Olmayan āyine-veş jeng-i ḥasedden sīne-şaf

Merve ḥaḳḳı şūfiyā bilmez şafā-yı rūzgār (Usūlī K.1/20)

Şafāñ olursa ger ḳalbūñ şafā bulmaḳdan ey şūfi

Gözūñ aç nāzır ol mir'āt-ı ḥüsn-i ḥālet-engīze (Zātī C.III G.1356/4)

7. Aşk bilmez

Zahid kendini ibadete adamıştır. Bu yüzden de aşkın ne olduğunu bilmez. Bilmediği gibi aşkı yaşayan rindleri de sürekli eleştirir. Fakat bir yandan da onların sevgiliye olan bu tutkularına özenir. Aslında zahidin de sofuluğu bırakıp, aşk yolunu tutması gerekir. Ancak öyle anlayışsızdır ki, aşkın önemini bir türlü kavrayamaz. Buna şaşırılmamak gerekir. Çünkü aşk kırmızı bir güldür ve zahidin gönlünde açmadığı gibi, her siyah toprakta açmaz. Aşk ateşiyle yanmadığı için o sadece hamamdaki harareti bilir. Fakat zahid her ne kadar aşktan bu kadar uzak da olsa nadiren aşkı tadar:

Zahidin gönlü aşk nedir bilmez. Bunu öğrenmesi için, rindin hilesiz gönlüne bakması yeterli olacaktır.

Ḥaḳīḳat şırrın ey zāhid dil-i bī-ḡıṣṣ u ḡilden bil

Rūmuz-ı aşḳı fehm eyle biraz sen de bu dil'den bil (Bākī G.312/1)

Aşkı tanımayan, bilmeyen zahidin gönlü aşk acısından da uzaktır. Bu gamı, kederi yaşamadığı için gönlünde yaralar açılmamıştır. Bu da gösterir ki, her siyah toprakta kırmızı gül açmaz:

Pür-dâğ-ı dem-âlūd-ı gam olmaz dil-i zâhid

Her hâk-i siyehde o gül-i âl açılmaz (Ş.Es' ad. G.284/4)

Zahid, aşka boyun eğmeyen bir yaradılıştadır. Hatta çoğu kez aşkı inkâr eder. Bu tavrını ise âşıklar anlayamazlar:

Söfi mihrâb-ı 'ışka baş egmez

Bilmezüz anı kim ne millettür (Necâti G.152/2)

Kendinden habersiz sofu, aşk ehlinin zevkini bilmez. Aşk acaip bir şaraptır. Onu içen sarhoş olmaz. Aksine aklı başına gelir. Ancak kendini bilmeyen sofunun aşk zevkinden haberi yoktur:

Zâhid-i bî-hod ne bilsün zevkını 'aşk ehlinüñ

Bir 'aceb meydür muhabbet kim içen hüş-yâr olur (Fuzûlî G.96/4)

Zahidin gönlü bağlıdır. Bu yüzden de aşk dağında uçan anka kuşu ile yani rindle, uçma yani aşktan söz edemez. Buna hazır değildir:

Lâf-ı pervâz eyleme 'ankâ-yı Kâf-ı 'aşkile

Sen henüz ey zâhid-i dilbeste tayyâr olmadun (B.Rühî G.696/4)

Nasıl ki, ateş böceği ateşten etkilenmezse, zahid de bin yıllık aşk ateşine düşse yine de pişmez, çiğ kalır:

Kalur nâ-puhte zâhid düşse biñ yıl âteş-i 'ışka

Zuhûr eyler mi hiç hâşiyet-i âteş semenderden (Nedim G. 97/6)

Sofunun akli öyle donuktur ki, aşk ateşi onu etkilemez.

Şöfi geysen de usanmazsın maḥabbet perdesin

Saḥa sūz-ı ‘aşk eşer etmez dimāğ-ı efsürdesin (Vāsif G101/1)

Zahide aşkın harareti sorulsa o, sadece hamamın halvetini bildiğinden bu soruya cevap veremez:

Zāhide germi-i ‘üryānī-i ‘aşkı şorsañ

Peştemāliyle faḫaḫ ḫalvet-i ḫammāmı bilür (Nābī G.197/5)

Zahid doğru yolda değildir. Tuttuğu yol yanlıştır. Bu bir beladır ama bundan kurtulmanın bir yolu vardır. Bunun için aşkı tatması ve aşk pirinin müridi olması gerekir. O zaman bu bu yanlışı düzeltebilir:

Dalālet bir belādur başda amma def’i āsāndur

Gel ey zāhid mürīd-i pīr-i ‘aşk ol belādan geç (B.Rūhī G.98/3)

Sevgilinin düğmeleri çözülmüş, gömleğinin yakası açılmışsa buna sabretmek zordur. Zahid bunu görse onun için bile âşık olmaktan başka çare kalmaz:

Çözülmüş düğmeler çāk-i giribān nāfe dek inmiş

Buna şabrolunur mu zāhidā sen āşık-ı zār ol (Nedim G.76/3)

Sonunda zahidlerden de aşkın büyüüne kapılanlar olmuş ve bu yüzden niceleri rind olmuştur:

Niçe zāhidleri rind eyledi ‘ışk

Niçe şūfileri evbāş idüpdür (Ahmet-i Dā’ī G.113/6)

8. Hamdır, pişmemiştir

Zahidi aşka davet etmek doğru değildir. Çünkü onunla aşkla işi yoktur. Ham olan , bükülmez diye bir söz vardır. Bu söz; zahidin aşka davet edilmesinin boşuna bir

uğraş olduğunu, ham olduğu için aşka yönelmeyeceğini açıklar. Bu yüzden de aşk meydanına ham, olanlar gelmemeli. Çünkü burası pişmiş gönüllerin yeridir. Aşk ile kavrulup kebab olanlar gelmelidir.

Ey Nesimî kılma da' vet zâhidi sen ' aşka kim

Bu meşel rüşen durur kim olmaz imiş hām ham (Nesimî G.261/6)

Şöfiyâ meydân-ı ' ışka hām olanlar gelmesün

Puhte-diller bezmidür biryân olan gelsün berü (Hayretî G.390/3)

Rind, aşk acısı çeker. Bu yüzden de rindin yaralı yüreği, kanlı suyla boyanmıştır. Oysa ham zahidin uğraşısı sakalını boyamak içindir:

Sen dil-i rîşini hün-âb ile rengin idegör

Zâhid-i hâma gerek rîş-i hiğâb-âlûde (Nedim G.134/4)

9. Karamsardır, eğlenmez

Zahid sürekli karalar giyer. Kıyafeti gibi düşünceleri de hep karamsardır. Onun bu matem hali hiç bitmez. Yüzü gülmez ve asıktır:

Çaradur giydigi yâ gök hemîşe zâhid yâ Rab

Ne mâtem düşmüş aña kim tükenmez hiç anuñ yası (Nesimî G.406/6)

Hemîşe zâhid-i hâkın dimâğı

Mükedderdir mükedderdir mükedder (Nesimî G.75/9)

Sürekli karamsar dolaşan, kederli görünen zahid, bu durumu değiştirmek için hiçbir şey yapmaz. Bahar gelip, ortalık şenlendiğinde, herkes yiyip içip eğlenme vaktinin tadını çıkartırken zahid, onlara katılmaz. Bir an bile vaktini hoş geçirme gayretinde değildir:

Çık seyr-i bâğa şufî ne yatmak zamanıdır

Bu kaşr-ı dil-küşâda yatanlar uyandılar (B.Rûhî G.350/6)

Ey zâhid âhir cûş kııl vaktini bir dem hõş kııl

Gel ey melâhat nûş kııl terkeyle nâm u nengi sen (Şeyhî G.138/7)

Eğlenceden ,safadan mahrum olan zahid, sürekli kaygılıdır:

Şafâsız şûfî dâ'im kayguludur

Bu ma' niden ki tîmâra beñzer (Nesîmî G.76/14)

Safa erbabı olan rindler, zahidin meclisine gitmek istemezler. Çünkü böyle ağlamaklı, kararmış bir yüz görmeye kimse hevesli değildir. Zahidin yüzü, eğlenceden hoşlanan rindlerin içini karartır:

Varmaz erbâb-ı şafâ meclisüñe ey vâ' iz

Ağlamış şüretüñe kimse heves-nâk degül (Bâkî G.309/5)

Zahidin meclisinden hoşlanmayan rind, zahidin sözünden bıkmıştır. Rindin, zahidin sözünü beğendiği varsayılrsa bile, rind, zahidin içinin kötü, görünüşünün çirkin olduğunu bilir:

Kaçup vâ' iz sözünden meclisüñde olmazam hâzır

Sözün farzâ begensem sîretün kem şüretün beddür (Ş.Yahya G.119/2)

10. Bencildir (Hodbin, hodperest)

Zahid, kıyafetlerindeki farklılık ve ibadetleri dolayısıyla kendinde bir güven ve iftihar duyar. Oysa kendini beğenmiş bir cahildir. Nasıl ki, gemi, gübresini denize boşaltınca bunlar üstte kalırsa zahidin de rinde üstünlük sağlamaya çalışması böyledir. Bu yüzden rind bu kendini beğenmiş zahidi önemsemez:

Taşaddur itse ne ğam rinde cāhil-i ğod-bīn

Gehī tefevvuğ ider baĥre keŝti-i serĝn (Nābī G.561/1)

Zahid, bu kendini beĝenmiŝliĝinden ve acımasızlıĝından dolayı kâfir gibidir. İnsanlar ondan bıkmıştır ve onun dine bakışındaki katılıĝından usanmıŝtır:

Feryād o tünd-kâfir-i bī-rahm u ğod-pererst

Dīninden ehl-i zühdi peŝimān idüp gelür (F. Kadīm G.111/3)

Rind, zahide arif olması teklifinde bulunur. Çünkü zahid, kendini beĝenmiŝ şeyhine uyarsa o da öyle olacaktır. En iyisi ŝeyhini takip edeceĝine arif olmasıdır:

Ğavĝaya virme baŝuñı ey ŝufi ‘arif ol

Uyma ŝaĝın o ŝeyĥ diyen ğod-pesendüñe (Yahya Bey G.390/4)

Bencil ve kendini beĝenmiŝ zahidin okuduĝu efsaneleri rind dikkate bile almaz:

Vargıl iy zāhid-i ğod-bīn baña efsün oĝıma

Ben de çok oĝımıŝam ĥalka bu efsāneleri (Ahmet-i Dā’ī G.2546)

11. İnkârcıdır

Zahid aşkı inkâr eder. Zahidin bu davranışını ayıplamamak gerekir. Çünkü bu bir alışkanlıktır. Bunu terk etmek zordur. Aslında zahid aşktan anlamaz. Aşkın kişiyi ne hale getirdiĝini, derviŝi nasıl padişah yaptıĝını bilmez. Öyle bir gaflet içindedir ki, âŝıĝın bu uğurda canını vermek istemesini bile görmezden gelir:

Ey Ğayālī ‘aşĝa inkâr itse zāhid ta‘n degül

Ğayli müşkildür kişi terk eylemek mu‘tādını (Hayālī G.623/5)

Añlamazsın zāhidā sen ‘ıŝĝı inkâr eyleme

Bir ‘aceb ĥāletdür ol derviŝi eyler pādīŝāh (Cinānī G.220/4)

Zāhid nedür bu ğaflet ‘ ışka nedür bu inkâr

Cân terkin urdı ‘ âşık yetmez mi bu ‘ alâmet (Muhibbi G.206/4)

Âşıkların sinesinde aşk mumu yanmaktadır. Sofu bunu inkâr etmeye kalktığında sakalının yanması kaçınılmazdır. Zahid her ne kadar cenneti istese de bu inkârıyla cehennemde yanacaktır:

Yok dime inkârı ço zāhid şaşkın rîşüñ yanar

Sînesine ehl-i ‘ ışkuñ yakdı çün Allāh şem‘ (Muhibbî G.1329/5)

Zahid, sevgilinin güzelliğindeki o ilahi ışığı nasıl inkâr eder. Bu anlaşılır bir durum değildir. Herhalde bu zahid müslüman değil de kâfir dir:

Hüsni kândilin uyarmış nür-ı Hâqdan nâr-ı ‘ aşk

Zāhidâ inkâr-ı nür-ı Zü-l-celâl itmek neden (Ahmet Paşa G.233/3)

Āyet-i hüsniñe inkârı kıomaz zāhid-i şehir

Vây bu kâfir ne ‘ aceb dañi müselmân degül’a (Necâti G.501/2)

Zahid inkârı bırakmadığı için, hedeflenen menzile ulaşamayacaktır. İsteğine kavuşması için, inkârı bırakıp, kabul etmelidir:

Şüfi ikrâr eyle bak aç gözünü kim ‘ âkıbet

Menzile irişmedi hergiz kişi inkârdan (Nesîmî G.342/5)

Aşkî inkâr eden zahid, şarap kadehinin de inkârcısıdır. Onu da kabul etmez, onaylamaz. Zahidin bu konudaki eksikliğini gidermek de pek kolay değildir:

Henüz münkir-i cām-ı şarâbdur şüfi

Müyesser olmadı itmek o nâkışı ıslâh (B.Rühî G.105/4)

Zahid her ne kadar aşkı da âşığı da inkâr etse, rind onu aşka davet eder. Kendisinin de âşık olduğunu söylemekten çekinmeyen rind, delil olarak da aşkı için çektiği ahı ve gözyaşını gösterir:

‘ Aşkı şūfinūī işi inkār imiş

Hırkası büt secdesi zūnnār imiş

(Nesīmī Tuyuğ 113)

Zāhidā inkārı o gel ‘ ışkuma

‘ Ah ile eşküm güvāhumdur benüm

(Muhibbī G.1795/3)

Sofunun aşkı inkār etmesi, köpeğın çıkardığı sese benzer. Ancak bu ses sevgilinin seyrinde olan rindi etkilemez:

Seyr-i māha yog imiş āvāz-ı segden ūn zarar

‘ Ārif olan hıçe şayar mūnkirin inkārını

(Usūlī G.136/8)

12. Kötü bir şöhreti vardır

Zahid, hem kötümserdir, hem de kuralcıdır. Her haliyle sevimsiz zahidin namı kötüye çıkmıştır. Halk arasında da iyi olarak anılmayan ve sevilmeyen zahid bunun nedeni olarak feleği gösterip, ağlar:

Zāhid ağlar beni çarh eyledi bed-nām diyü

Lik bilmez ki murād eyledüğü kām nedür

(B. Rūhī G.231/5)

Zahid sofı olarak da bilinir. Sevilmeyen biridir. Hiç kimse ondan hoşlanmaz. Zahidin iyi adla anılmasını sağlayacak hiçbir çabası da yoktur. Arada feleği suçlayıp ağlasa da belli ki bu şekilde dolaşmaktan rahatsız değil:

Zāhid ü şūfidür adın gör ne acı oldu dadın

Ey eyü ad istemeyen gayret ü ‘ arın yok imiş

(Nesīmī G. 208/6)

Zahid, rinde kötü dese, rind zahide iyi dese, mahşer de her ikisinin de yalan söylediği ortaya çıkacaktır. Kimin iyi kimin kötü olduğunun görüleceği yer mahşerdir. Bu yüzden de burada söylenilenlerin bir hükmü yoktur:

Biz şüfiye eyü dirüz ol bize kem disün
Maşşer güninde belki ikimüz yalan çıka

(Yahya Bey G.399/4)

13. İç dünyası zengin değildir

Zahid, gönül gözünden yoksundur. İnsanlara ve olaylara bakışı yüzeyseldir. İçtenlikten uzak olduğu için, yaklaşımları da biçimseldir. Çevresinde olup bitenleri sadece yalnızca görünen yönleriyle değerlendirmesine rağmen zahid, her şeyi bildiğini sanır. Halbuki gerçekleri görmek için kişinin iç dünyasının zengin olması gerekir. Ya da başka bir deyişle gönül gözü açık olmalıdır. Oysa zahid de bu özellik yoktur. Bu yüzden de baştan ayağa göz olsa dahi, Hakk'ın yüzünü göremez:

Dīde-i bāṭın gerek dīdār-ı Hāḫḫı görmege
Sen gerekse zāhidā başdan ayağa dīde ol

(B. Rhī G.719/3)

Zahid bin kitap okusa bile, rindin sahip olduğu gönül bilgisine ulaşamaz. Çünkü, bu kitap işi değil, gönül işidir. Bu yüzden Tanrı sırlarının bulunmasında rinde bir söz yeterken, zahidin bin kitap okuması bile çözüm değildir:

Biñ kitāb oḫısa zāhid olımaz vaḫf-ı hāl
Keşf-i esrārda hāl ehline bir söz besdür

(B.Rūhī G.410/4)

14. Gelecek kaygısı vardır

Rind, vaiz olan zahidin sözünden korkmaz. Çünkü rind, bugünü yaşayan kimsedir. Oysa zahid, yarının telaşına düşmüştür. Bu yüzden de söyledikleri rindi ilgilendirmez:

Ben ol vā' iz sözinden ḫorḫmazam kim
Ki imrūzu ḫoyup ferdāya düşmüş

(Nesīmī G.210/3)

Rind, yarının kaygısını taşımazken, zahid, yarını garantiye almak için çalışır:

Helākī iriřdi bu gūn yarına

Daħi alıřur řūfi ferdā ile (Helākī G135/5)

Zahid de yarının endiřesini çekmeyi bırakmalıdır. Bugūnū yařayıp, eline kadeh almalıdır. Böylelikle kederden de uzaklařacaktır:

İbn-i vaķt ol cām ek gel ‘arşa-i ferdāyı o

Zāhidā albinde insān olanūñ neyler keder (B.Rūhī G.396/3)

15. Meşrebi yoktur

Zahidin bir meřrebi yoktur. Bu yūzden de ne řarap içer, ne de sevgiliye bakar. Ařkın kiřiye verdiđi cořkudan haberi bile yoktur. Onun yaptıđı tek iř, ibadettir:

‘Iřķ bir meřrebdūr anı tatmayan bilmez tadın

řūfi ol yūzden řarāb içmez ki yoķdur meřrebi (Ahmet-i Dā’ī G.86/6)

Halka-i zikre yine řūfi-i řāfi-meřrebūñ

Gitdūđi ħālī degūl elbetde bir dilber sezer (B.Rūhī G.281/3)

16. Ahmaktır

Hal ehli, rindi tercih ederken, vaizin seçimi ahmaktan yani zahidden yanadır:

Zāhidi terciħ ider mi rinde řāħib-şab‘ olan

Diñledūm gūftārını vā‘ ız de gevdenden yana (ř.Yahya G.14/4)

Zahid yle ahmaktır ki, sevgilinin mahallesi dururken cenneti ister:

Senūñ bāđ-ı ħamāķatde nazīrūñ yoķdur ey zāhid

Ķoyub kūy-ı nigārı uçmađ istersin ‘aceb kuřsun (Zātī C.III G.1079/4)

17. Fitnecidir

Zahid, öyle fitnecidir ki şeytana bile fitneyi öğretir:

Şūfi-i şehri sevmeyüb ümm-ül-ḥabā'ışı

Öğretti fenn-i fitnede şeytāna yolların

(Hayālī G.396/4)



C. ZAHİDLE İLGİLİ UNSURLAR

1. Yüzle ilgili benzetmeler

a. Yüzü sarıdır

Zahidin yüzü sarıdır. Yüzünün sarı olmasının nedeni ise korkudandır. Rindler Allah'a severek yaklaşırlar, affedici özelliğine sığınırken, zahid cehennem korkusu ile yaşar ve ibadet eder. Bu yüzden de kişinin yüzüne gül gibi renk veren gül renkli şaraptan kendini mahrum eden zahidin yüzü sarıdır. Çünkü yarının endişesini taşıyan zahid, şarap içmez. Kendi kendine dertlenir durur:

Zāhidūñ çehresi zerd olduđı havfindandır

Ādemūñ beñzini gülgüne-i mey-i gülgül açar (B.Rūhī G.153/4)

İdersin bize şöfi çehreni zerd

Kim olur senden andan derdüne derd (Necātī G.46/1)

Zahid, yüzünün sarı olmasından dolayı öğünmemeli ve bunu rinde önermemelidir. Çünkü bu renk, ikiyüzlü zahidin riya rengidir. Bunu herkes bilir. Hatta bu rengi halis aşk şarabı dahi silemez.

Şūfi bize şalāh ile ' arz itme rüy-ı zerd

Reng-i riyāyı şāfi götürmez şarāb-ı ' ışık (Nev'ī G.219/4)

Zaten zahidin yüzünün sarı rengi perhizden dolayı değildir. Belli ki bir hastalığı vardır ve bu yüzden de yüzü sararmıştır:

Sarardur beñzini zāhid ve likin

Riyāzetle degüldür ' illeti var (Necātī G.86/6)

Zahid, sadece sarı yüze sahip olmakla visale ereceğini sanıyorsa aldanır:

Şūfi rüy-ı zerd ile vişāle yitişilmez

Bir hālet idüp mālīk-i dinār olabilesek (Nev'ī G.258/4)

Nasıl ki, eski püskü bir kağıt parçası, altınla süslenmezse, yaldızlanmazsa, zahidde de sarı yüz bir süs aracı olmaz. Zahidin yüzüne bu renk bir değer, bir güzellik katmaz:

Zāhīde zerd-i rū vāṣṭa-i zīb olmaz

Her varak-pāre-i pejmürdede tezhīb olmaz (Nābī G.257/1)

Zahid, yüzünün sarılığını riyazete bağlar:

Beñzüm riyāzet ile şarardı diyü zāhid

Başladı ‘illetini bāṭından itdi zāhir (Helākī G.51/3)

Eğer bir kimsede aşk ve sevgi yoksa onun yüzünün de nuru olmaz. Yüzü, sevimsiz, fesat kişilerin yüzüne benzer. Zahid de aşk ve sevgi olmadığı için onun da çehresi böyledir:

Zāhidā her kimde kim mihr ü maḥabbet olmaya

Anda nūrāniyyet olmaz çihre-i fāsık gibi (Ş.Yahya G.444/2)

b. Yüzü asıktır, ekşidir

Yüzü ekşi, asık suratlı zahidin irfan sahibi olması kolay değildir. Ham üzüm şarap oluncaya kadar neler görürdüyse, zahidin de olgunlaşması için böyle bir aşamadan geçmesi gerekir:

Kolay mı zāhid-i türş ola şāhib-i ‘irfān

Neler görür ser-i ğüre şarāb oluncaya dek (Ş.Gālib G.200/2)

Zahidin asık yüzünden aşk ehli kaçır. Aslında buna da şaşılmaz. Çünkü Arif olan rindin kaba sofularla işi yoktur:

Zāhidüñ türş yüzinden nola ‘ışk ehli kaçır

‘Ārif olan yürümez ger ola nādānlar ile (Muhibbī G.2339/4)

Zahid, kendi kendine yüzünü ekşitir. Onun yüzünün asık olup olmaması kimsenin umurunda değildir. Bu durumu kendi kendine yapmıştır. Bu sevimsiz yüz, bir bakıma zahidin dünyaya ve insanlara bakışının bir göstergesidir. Ancak keskin sirke küpüne zarar verir:

Sen tırub şöfi yüzüñ ekşitdügünden kime ne
Acıdur biçäre yavuz sirke kendü kabını (Necâti G.632/6)

2. Bel

Zahid, hayatını ibadetle geçirir. Sürekli namaz kılar, tesbih çeker. Bu yüzden de beli iki büklüm olmuştur. Fakat buna rağmen yine de riyadan vazgeçmemiştir. Bu haliyle zahid, iki büklüm, kanburu çıkmış aksi biridir:

Beli mihrâb-1 ‘ibâdetde iki büküldi
Zâhidi gör ki daği bâb-1 riyâdan geçemez (Necâti G. 224/5)
Kec-ţab‘ luğına dâl olupdur
Zâhiddeki ‘ arz-1 istikâmet (B.Rûhî G.77/4)

3. Gözle ilgili benzetmeler

a. Kör

Zahid kördür. Aşk yolunda onunla yolculuk etmek bu yüzden çok zordur. En iyisi gerçekleri görmeyen zahidden sakınmak gerekir:

El-ğazer zühhâd-1 nâ-binânuñ olma peyrevi
Başuña tókunmasun zağm-1 ‘aşâlardan biri (Nâbi G.836/8)
Şüfi-i sâlûsa hem-râh olma râh-1 ‘ışğda
Yola ‘azm itmek kişi müşkil durur a‘ ma ile (Ahmet Paşa G.404/3)

Zahid, sevgilinin güzelliğinden perhiz ederse,.buna şaşırmmamak gerekir. Çünkü kördü, bu güzelliğın aydınlığını göremez:

Nola perhiz eylese zāhid cemāl-i yārdan

Zişt-rū āyineyi a‘ mā çerāđı neylesün

(Zātī G.1072/2)

b. Şaşıdır

Zahid, ikilikten de kendini kurtaramaz. Bu kadar ibadete rağmen birliğe eremediğine göre, bundan sonra da eremez. Çünkü, dünyaya şaşı gelmiştir. Bu da onun sürekli olarak ikilikte kalacağını gösterir:

İkilikden zāhidā kırtulmaduñ birdür taraf

Çäre bulunmaz ebed dünyāya şaşı gelmişe

(Muhibbī G.2467/4)

Aşk bir yoldur, buna doğru yol denir. Ancak zahid şaşı olduğu için bunu iki görür:

‘ Işık bir yoldur buña dirler tarık-i mustāķim

İki görse tañ mı zāhid anı çünkü şaşıdur

(Muhibbī G.685/2)

4. Vücudu ile ilgili benzetmeler

a. Hayvanlar

Zahidin kişiliğini ve özelliklerini anlatabilmek için onun bazı hayvanlara benzetildiği olur. Bu hayvanların sahip olduğu bazı özellikler, zahidin kişiliğini açıklamakta kolaylık sağlar. Zahidin boş konuşmasını, çirkin sesini anlatabilmek için onun kargaya benzetilmesi böyle örneklerden biridir. Ya da zevk ve safadan anlamadığı, aşk zevkinin tadını bilmediğini göstermek için eşeğe benzetildiği olur:

(1) Dört ayaklılar

(a). Eşek

Zahid, sevgilinin kapısına bağlanan eşeğin yerini bile alamaz:

Yâr ışiginde rakībūñ yirin umma şūfi

Bağlamaz kimse seni ol kapuda hâr yirine (Bākī G.422/4)

Cahil zahid, eşek olduğu için, aşk zevkinden anlamaz:

Seni men' itdügine 'aşğdan ey dil qalma

Zevk-i 'aşkı ne bilür zâhid-i nâdân hârdur (B.Rühî G.298/3)

Eşek huylu olan zahid, ikiyüzlülük yükünü bırakmaz:

Götürür zâhid-i hâr bâr-ı riyâyı şalmaz

Vâ' ız-ı şehri gibi ol da eşekden qalmaz (B. Rühî G.517/1)

(b). Deve

Gönül ehli olanda deve kini yoktur. Zahid de eğer işrete katılırsa bundan kurtulacaktır:

Zâhid ne lâzım ehl-i dile kîne-i şütür

Gir bezm-i 'ayş u 'işrete sen de kıtâre gel (Bākī G.303/2)

Zahid içtiğinde ise sarhoş bir deve gibi olur:

Bir üstür-i ser-meste dönmiş mey içüb şūfi

Nâ-gâh beni gördi didi deve gördüñ mi (Zâtî C.III G.1571/2)

(c). Köpek

Zahid, bazen de köpeğe benzetilir. Özellikle zahidin sesi, köpek havlaması gibidir:

Seyr-i mâha yog imiş âvâz-ı segden çün zarar

‘Ârif olan hiçe şayar münkirin inkârını (Usûlî G.136/8)

(ç). Domuz

Meyhane yolunun süpürgesini, zahidin sakalından yapmalı. Ancak bu domuzdan kıl almaya benzer:

Zâhidüñ rişini cârüb-ı reh-i meygede kıl

Gerçi degmez aña ammâ ki toñizdan bir kıl (B.Rûhî G.731/2)

(d). Kaplumbağa

Zahid bazen de kaplumbağa gibi başını hırkasının içine çeker:

Geldi ol zühd libâsını kabâ itdürici

Zâhidâ başuñu çek hırkaya manend-i keşef (Zâtî C. III G. 631/3)

Esrâr keşfin itmek için şûfi Bâkiyâ

Başın muraqqa‘ına çeker nitelim keşef (Bâkî G.228/7)

Libâs-ı zühdi ider çâk seyri ol püserüñ

Keşef gibi yûri ey şeyh çek yaña serüñ (Zati C. II G. 794/1)

(2). Kuşlar

(a). Kuş

Zahid öyle acaip bir kuştur ki, uçmak ister. Ama bunu başaramaz. Zahidin isteği, cennettir. Ama ulaşması zordur:

Ne ‘aceb murğ imişsin ey zâhid

Ki hemîşe murâduñ uçmağdur (Necâtî G.147/5)

Ne ‘aceb murğ olur zâhid-i şad-sâleyi gör

Uçmağ ister dün ü gün dağî havâdan geçemez (Zâtî C.II G.544/4)

Şöfi yâ Rab nice kuşdur diler uçmağ ammâ

Gelmedi gülşene tesbîhi aña dâm oldu (Zâtî C.III G.1760/8)

(b). Karga, çaylak kuş

Zahid, karga ya da çaylaktır. Rind, güzel sesli bir kuştur, bülbüldür. Bu ikisinin anlaşması mümkün değildir:

Ehl-i ‘ışka fâriğ ol ulaşma gel ey müdde‘î

İdemez zâğ u zağan murğ-ı hoş-elhân ile bağs (Hayretî G. 30/4)

Bir nefes gayruñla söyleşmek belâdur ‘âşıkâ

Zâğ ile hem-şoğbet olmak bülbülün zindânıdur (Ahmet Paşa G.89/10)

(c). Baykuş

Zahid, baykuşa benzer. Nasıl ki baykuş gülbahçesinde olmazsa, zahid de gülbahçesine gelmemelidir:

Zâhîde diñ virmesün virâne küncin ‘âleme

Büm-ı vaqt olana bu gülzâra söylen gelmesün (Hayretî G.368/3)

İkiyüzlü zahid, baykuş gibidir. Dışarı çıkmadan sürekli ibadet eder:

Maḥsūs olursa zāhid-i sālūşa şavma‘a
Olmaz ‘aceb ki sākin-i vīrāne-i būmdur (B.Rūhī G.252/3)

(ç). Yarasa

Zahidin sevgiliyi görmemesinin nedeni, yarasa olmasından dolayıdır. Çünkü, sevgili parlak bir güneştir. Yarasalar ise ışıktadır değil ancak karanlıkta görebilirler:

Şems-i tābāndur cemālin zāhid idrāk eylemez
Dīde-i ḥuffāşa nişbet gözleri nazẓāreden (Nesimī G.344/4)
Zihninde riyā olsa gelmez bu yola zāhid
Şanma bu ‘amellerle firdevs bula zāhid
Didār şafāsından bī-behre ola zāhid
Sen ḥüsn-i dil-ārādan göz yumsa n’ola zāhid
Ḥuffāş gözi görmez ḥurşīd-i dıraḥşānı (Hayretī G.Musammat 8/5)

Güneş ışığından hoşlanmayan yarasa gibi zahid, sevgilinin aya benzeyen yüzünden zevk almayı bilmez.

Nola ger zāhidūñ olmazsa zevki māh-ı rüyūñla
Bilürsin zevki yok mihr-i cihān-ı tābile ḥuffāşuñ (B.Rūhī G.642/2)
Görmeyüp gün yüzünü inkār ider
Zāhidi görün ki ḥuffāş olmasun (Muhibbi G.2064/4)

(d). Tavuk

Zahid bazen de tavuğa benzetilir. Tavuğun uçmak ümidi gibi onun da cennete girme ümidi vardır:

Tavuğ meşellü şu zâhid gör ol sakâlet ile

Ümîdin uçmağa tutmuş umar şevâb içmez (Ahmet-i Dâ'î G.116/3)

(3). Böcekler

(a). Örümcek, sinek

Zahidin akı, örümcek gibidir. Gönlünü sinek gibi avlar. Bu yüzden de zahid, gönlü ile hareket edemez. Çünkü onda akıl baskın çıkmıştır. Aynı bir örümcek gibi ağını kuran akıl, gönlü bir sinek gibi avlamayı başarmıştır:

Ḳîl u ḳâl-i 'aḳla dolaşdı dil-i zâhid yine

'Ânkebûtunî târına düşdi şanasan bir zübâb (Usûlî G.7/5)

(4). Görünmeyen varlıklar

(a). Devdir

Zahidi gören adam sanır. Ama aslında o, dev gibi görünür. Çünkü elinde asası, tac ü taylesanı ile birlikte görüntüsü ürkütücüdür:

Dîv-sîretsin seni zâhid gören âdem şanur

Ol 'aşa vü taylesân u tâc ile misvâkden (Zâtî C. III G. 1191/3)

Uymadı 'ârif sözine vâ'ızın

Dîve mutî' olmadı insânımız (Nesîmî G.189/12)

(b). Şeytandır

Zahid, kendinden başkasını önemsemez. Bu haliyle kendini üstün görüp Hz. Adem'e secde etmeyen şeytan gibidir:

Virmez vücūd kimseye şūfi benüm diyüp
İnsān mıdur o kim göre şeytān gibi özin (B.Rūhī G.883/5)
Ḥod-bīn olubdur ey yüzi mir'āt müdde'ī
Görmek cihānda kendüyi şeytāna yaraşur (Zātī C.I G.168/2)

Şeytan şeklinde olan sofu, İnsanın yüzündeki ayeti göremez ve okuyamaz:

Vech-i ādemde şu kim āyet-i Raḥmān oқıdı
Anı idlāl idemez şūfi-i şeytān-şekil (Hayretī G.253/9)

İnsana secde etmeyip, kibirlenen şeytana benzeyen zahidin de sevgiliye secde etmemesine şaşılmaz:

Şūfi ger şūret-i insāna sücūd eylemese
Ḥayretī ṭañ mı ki olmadı mı şeytan ser-keş (Hayretī G.158/5)

Şeytana benzeyen zahidin sohbetinden de sakınmak gerekir:

Müdde'īyle şöḥbet itme ey ḥabībüm zinhār
Müdde'īnüñ şöḥbetin şeytāna nisbet kılmışum (Nesīmī G.281/3)

Ç. ZAHİD VE İÇKİ

1. Genel Olarak

İslamiyetin başlangıcında içki içme yasağı yoktu. Ancak daha sonraları içkinin verdiği sarhoşluk, ibadeti engellediği gerekçesiyle Müslümanlıkta yasaklanmıştır.¹³ Dinen yasak olan içkiye karşı zahidin tutumu da oldukça katıdır.

Yaşamı ve eğlenceyi seven bir tip olarak karşımıza çıkan rindin karşısında, zahid, dünyanın lezzetlerinden faydalanmayı bilmeyen, dinin yasaklarına uyararak cenneti hedefleyen biri olarak görülür. Bu düşünceyle kendisi kuru ve kısır bir hayat yaşarken, yaşamdan zevk almaya çalışan insanların da cehennemi anlatarak korkutmaya ve kendi gibi olmaya zorlar. Dar görüşlü olan zahid, kendininkinin dışında bir yaşam biçimini onaylamaz. Bu yüzden de, dini bir yasak olarak baktığı içkiye karşı tutumu, katıdır. Rind, zahide şarabın güzelliğini ve faydalarını anlatır. Kişiye verdiği keyif ve coşkudan bahsederek, kendilerini eleştirmeyi bırakmasını ve şarap içmesini tavsiye eder. Ancak zahid içkiye karşı olan olumsuz tutumunu devam ettirir. Fakat bu onun samimi düşüncesi değildir. Görünüşte içkiye karşı bu kadar katı olmasına rağmen, içinde çelişkiler yaşayan biridir. Çünkü. İçkiyi ve içki içenleri kötüler ve cehennemle korkutur ancak fırsatını bulduğunda kendi de gizli gizli içer. Hatta içkiden dolayı yüzüne renk gelir. Ama ikiyüzlü olduğu için gerçeği herkesten gizler. Çünkü insanlara cenneti ve kevser suyunu anlatan birinin içkiye karşı olan bu isteği tam bir riyadır ve bunu kimseye açıklayacak yüzü yoktur. Ancak rindler onun dindar görünüşünün altındaki bu gerçeği bildikleri için, onu aralarında görmek istemezler.

¹³ Wensinck, "Hamr", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. V, İstanbul 1988, s.195-199.

2. İçkiyle İlgili Unsurlar

a. Şarap-mey bade

Zahid, şarap içmez. Şarabın verdiği zevki yaşayamaz. Zahidin gönlü şaraba yönelmeyince, gönül pasını silmek de zordur. Şarabın verdiği keyfi bilmeyen zahid, sarı benzinin ancak şarapla renk alacağını görmezden gelir. Bahar mevsimi gelip, ortada su gibi şarap akarken zahidin bundan faydalanmaması onun ne kadar kör olduğunu gösterir. Hayatı kuru yaşayan zahid, kendi şarap içmediği gibi rindin içtiği şarabı da eleştirmekten geri durmaz. Ancak fırsatını bulsa onun da şarap içeceği bellidir. Hatta bazen gizli gizli bazen açık olarak şarap içtiği de görülür.

Sofu, şarabın zevkini bilmediği için, şarabı kötüler. Eğer içseydi onun kadrini kıymetini bilirdi.

Şūfī ne bilür kadrini zevk-i mey-i nābın

Bilseydi ger olurdu hemān hāk-i reh-i mest (Nef'ī G.22/4)

Zahidin bütün çalışması, ibadeti hep cennete ulaşmak içindir. Cennetteki kevseri ve hurileri düşünüp yaşadığı güne önem vermez. Bu yüzden de dünyadaki nimetleri görmez. Şarap ve sevgiliden uzak durmaya çalışır. Oysa bunlar kişinin dünyadaki cennetidir:

İşitdük āhiretde hūr u kevser var imiş ammā

Naẓīr olur mı hey şūfī mey ü maḥbūba dünyāda (Bākī G.449/4)

Ārzū-yı kevser eyle geçme meyden zāhidā

‘Ārif iseñ geç ümid-i baḥşış-i nādāneden (F. Kadīm G.234/3)

Tavuk meşellü şu zāhid gör ol saḳālet ile

Ümidin uçmağa tutmuş umar şevāb içmez (Aḥmet-i Dā’ī G.116/3)

Zahid, aşk şarabından elini çeker. Şarabı içmez. Ancak rind onun bu hareketini görünce daha bir şevkle kadeh çeker. Zahid zühd sahibidir. Bu onun gözünü kör

etmiştir. Eğer, gözünü açsa şarap içse, ancak o zaman coşkunun ne demek olduğunu anlar:

Şarāb-ı ʿışkdan el çekdi zāhidi gördüm
O şevke ben de varup Nevʿiyā ayak çekdüm (Nevʿî G.301/5)
Zāhidā uyma ʿaşā-yı zühde aʿmālar gibi
İç şarābı aç gözün cūş eyle deryālar gibi (Nevʿî G.468/1)

Zahid, şarap içmekten kaçınır. Halbuki şarap, kişiye büyük bir keyif verir, ömrüne ömür katar. Buna rağmen zahid şaraptan uzak durur. Şarabın bu özelliklerine rağmen, zahidin şaraptan sakınmasını anlamak zordur:

Nedür zāhid kaçınmak ihtilāt-ı duhter-i rezden
İder mi kimse anuñ gibi rûh-efzāya istiğnā (B.Rûhî G.20/3)

Zahid, şarabı inkâr eder. Halbuki şarap öyle bir içkidir ki onu içenlerin gözleri görmüyorsa, görmeye başlar. Hatta ömre ömür katan şarap, ölüyü bile diriltir. Hak sırrına sahip olanların şarabı inkâr etmemesi gerekir:

İnkâr itme şūfî şarābuñ menāfiʿin
Üstād-ı hikmet öyle buyurmuş kitābda (Bākî G.468/3)
Şūfiyā nāme-i esrār-ı Hağa maḥrem isen
Olma münkir mey-i şāfi gibi bed-nāmlara (Ahmet Paşa G.272/6)
Zāhidā binā ider her çeşm-i nā-bināyı mey
Mürdeye cānlar bağışlar cām-ı rûh-efzā-yı mey (Hayretî G.439/1)

Şarabın bütün olumlu özelliklerine rağmen zahid yine de şarabın değerini anlamaz. Hâlâ meyden murad nedir diye sorar. Çünkü o, şarabın kişiye verdiği safayı bilmez. Zaten bir kadeh şarabın verdiği keyfi bilse, zahid hemen orada sarığını bırakıp, şarap alırdı. Çünkü aşk zevki isteyen kişinin yapması gereken, eline şarap kadehini almaktan başka bir şey değildir:

İdrāk idemez meydaki keyfiyyeti şūfī
Bīgāne kaçan maḥrem olur rāz-ı nihāna (Hayālī G.520/5)

Zāhid su'āl iderse ki meyden nedir murād
Bizde şafādur anda kūdūret cevāb aña (Fuzūlī G.8/2)

Bilse idüñ rehne ḳorduñ zāhidā destāruñı
Bir ḳadeḫ nūş eyle zevḳ it meyüñ keyfiyyetin (Muhibbī G.2076/3)

Cām-ı mey al ele ey şūfī şafā ister iseñ
Bir yüzi Ka'be lebi zemzemi pehlüyā getir (Zātī C.I G.241/4)

Rind, üzümün suyunu yani şarabı sever. Oysa zahidin yediği sadece üzümdür:

Ben üzümün şuyın severem şūfī dānesin
Zirā kimi ḳızını sever kimi anesin (Necātī G.386/1)

Üzüm tanesi ise zahidle bir süre beraber olduğu için haram olmuştur. Çünkü zahidle beraber bulunan şey helal dahi olsa haram olur. Şarabın haram olmasının nedeni de üzümün zahidle bir müddet beraber bulunmasıdır.

Hem-şoḫbet oldu dāne-i engūr zāhide
Aslı budur kim oḳudular bādeni ḫarām (Fuzūlī G.180/7)

Haram olan şaraptan içmeyen zahid, kendi içmediği gibi, halkın da içmesini önlemeye çalışır. Ancak zahid, rindin erguvan renkli şarabı içmesine engel olamaz:

Bādeden ḫalkı geçürmek ḳaşd ider zāhid velī
Kendü içmezse şarāb-ı erguvānı işte ben (Cinānī G.191/2)

Zahidin kendi şarap içmediği gibi içenleri de ayıplamaktan geri kalmaz. Ancak o, her ne kadar başkalarını şaraptan dolayı kınayıp dursa da kendi her an afyon alır:

' Aceb midür şarābı zemm iderse
Yidügi zāhidüñ her lahza bengest (Muhibbī G.202/4)

Eğer zahid dolu bir kadeh isterse, hafifliği bırakmalı, ağır olmalıdır. Çünkü üzümün kızı ancak ağır olana gelir.Öyleki şarap, herkesin içeceği bir içki değildir. Onu içmek için kişinin gerekli özelliklere sahip olması gerekir:

Hıffeti ko ağır ol rıtl-ı girān ister iseñ
Gelmege duhter-i rez şūfi ağırlık ister (Emrī G.134/3)

Rind, şarabın gönldeki kederi sildiğini bildiğinden elinden şarap kadehini düşürmez. Oysa buna inanmayan zahid, rindle inatlaşır ve şarap içmez. Oysa temiz kalpli rindlerle böyle bir konuda inatlaşmak yanlıştır:

Şōfi şafā-yı cām ile dilden keder gider
Rindān-ı sine-şaf ile gel eyleme ‘inād (Bākī G.38/3)

Şarap, gönül aynasının pasını siler. Toz, keder bırakmaz. Kişiye zevk ü safa verir. Ancak zahidin gönlü şaraba meyl etmediği için, gönül aynasının pas tutması da kaçınılmazdır. Oysa şarap kadehi gibi gönlünün parlak olmasını istiyorsa, zahidin saf şarap içmesi gerekir. Zahid, bu safaya ancak onunla ulaşabilir:

Meyl itmese şarāba nola gönli zāhidūñ
Āyineden şafā gider olunca pasda (B.Rūhī G.913/4)

Cām gibi diler iseñ k’ola qalbūñ şāfi
Çeke gör şūfi şafā ile şarāb-ı şāfi (Bākī G.541/1)

Gel ey şūfi şafānın sāfını iç
Ki şāfi içeniniçi şafādur (Nesimī G.148/10)

Özellikle yiyip içip eğlenme vakti geldiğinde, insanlar bahçelere, yeşilliklere çıktığında, hayatın en güzel anları oluşur. Çünkü mevsim bahardır. Baharda etraf yeşilendir. Goncalar açar. Ayrıca baharda sevgiliyi görme ümidi de artar. Öyleyse bu mevsimde su gibi şarap içilmez de ne yapılır. Zahid ise kendisine anlatılan bu zevkin dışındadır. Çünkü hâlâ şarap içmez ve ayıktır:

Çemende şu gibi şūfi şarāb içmek gerek şimdi

Behey şūfi bu mevsimler ne ayıklık zamānidur (Bākī G.181/2)

Giydi gülşende gonce h̄il' at-i nev

Şūfi kıl köhneni şarāba girev (Çakerī G.93/1)

Ancak bazen zahid de bu baharın havasına ve insana verdiği keyfe dayanamaz o da rindler gibi şarap içmeye başlar:

Cevrī bu iktizā-yı neşāt-ı şafāyile

Zühhādı rind-i bāde-keş eyler bahār u 'īd (Cevrī G.24/5)

Zahid, sarı benizlidir. Eğer benzinin kızarmasını istiyorsa, gül gibi şaraptan içmesi gerekmektedir. Üstelik zahid, şarabın verdiği keyfi sürekli duya duya kendi de bunu denemek isteyecektir:

Çızarsun lāle-veş beñzüm dir iseñ

Be şūfi gül gibi şāfi şarāb iç (Helākī G.18/2)

Şarābın vā' ız ü şūfi tıyup keyfiyyet-i h̄ālin

Nice müftī müderris vāqıf-ı esrār olur bir gün (Nev'ī G.365/3)

Sonunda zahid de içer. Yüzündeki kırmızılığın nedeni de budur. Ancak insanlara ikiyüzlülük yapıp gerçeği söylemez:

Çızarur zāhid içüp çehre-i maḥbūb gibi

Ḥalka sālūşlanup şüret-i Ḥaḫdan görünür (B. Rūhī G.291/4)

Zahid her ne kadar şaraptan kaçır gibi görünse de gizli gizli içmektedir. Hatta tenhada eline şarap kadehini aldığında emer gibi içtiği söylenmektedir. :

Zāhid saḫız şarābını pinhān çeküp dimiş

Biḡāne içmesin bu sudan kim saḫızlıdur (Nedim G.14/3)

Kaçar rez-i duhterinden gerçi zâhid zâhirâ ammâ

Nezâketle eline girse tenhâda emer dirler (B.Rûhî G.308/4)

Zahidin bu gizliliği bazen öyle bir hal alır ki onun bu yer içer gibi kadehi bitirmesini şeytan dahi bilmez:

Şûfi yer içer cām-ı muşaffâyı bu resme

Pinhânî içer şöyle ki şeytan daği bilmez (Nesîmî 195/5)

Rindler, zahidin gizli gizli şarap içtiğini söyleyince, zahidin kaçması gerekir. Yoksa müftünün sopasını yemesi kaçınılmazdır:

İçdüğün tıyurdular müftî-i şer' a rindler

Zâhidâ kaldur tabânı yoksa yersin kötegi (B.Rûhî G.1067/3)

Bazen de zahidin açık açık meyhaneye gidip şarap içtiği bile olur:

Der-i meyhâneye dün uğrayup şûfi şarâb içmiş

Bu gün miskîni görüm bîhüd olmuş kendünden geçmiş (B. Rûhî G.545/1)

Zahid, artık öyle bir hale gelmiştir ki, şarap içmek için nesi varsa vermeye razıdır. Şarap için her şeyini canını bile veren zahid, şarabı içtikten sonra sarhoş olmuştur:

Viridi şûfi mey-i şâfiye yanında olanı

Nüş idüb süze süze gitdi bulanı bulanı (Zâtî C.III G.1799/1)

Üzüm şuyına şûfi cân virür lik

Şıdurmaz gözine kimse çoruğı (Necâti G.586/3)

Elimde al şütî-veş meyi gördü dedi şûfi

Be bu kendi ayağıyla ele gelmiş şikâr ancak (Hayâlî G.253/3)

b. Kadeh, saġar, cam, peyman

Zahid bazen gle bazen de laleye benzeyen kadehle ilgilenmez görünür. Onu içenleri hep ayıplar. Kendisi kadeh yerine elinde tespih tutmayı tercih eder. Çünkü yarının endiŖesini taŖır. Kendisine kadehin nimetlerini anlatanları dinlemez. Kadehi bir kez eline aldıġında bir daha tespih tutmayacaġı gereġini görmezden gelir. Ancak bütün bu ısrarlara raġmen kadehten uzak durması aslında gerçekçi deġildir. Çünkü o da gizlice kadeh içmektedir. Sadece içmiyor görüntüsü verip, ortalıkta ahkm kesmekte, böylelikle de herkesi kandırmaktadır.

Zahide kadehle ilgili uyarılar yapılır. Zahid, eġer dimaġının tazelenmesini istiyorsa, kuru kab gibi yatmayı bırakıp, eline kadehi almalıdır. Zahidin yarının korkusuyla yaŖadıka bugünün tadını ıkaramayacaġı ortadadır. Oysa devir, kadeh devridir. Zamanını boŖa geçirmemelidir:

Ŗfiy ger diler isen ki dimaġın ola ter
ur ayaġ al eline yatma kuru kab gibi (Ahmet PaŖa G.335/10)
Zhid-i huŖkuñ dimaġın ter kılun bir cm ile
Fikr-i encmı ksun kim Ŗimdi devr-i cmdur (B.Rh G.151/4)

Zahid içki içmez. Hatta bunun için de and içer. Ikiyi elinden bırakmayan ise rindedir. Bu yle bir kaderdir ki, zahide kadehi rinde kadehin içindekini yani Ŗarabı yazılmıŖtır:

Yri sen and ie gr biz mey-i nb ey Ŗfi
Saña peymn kmiŖlar bize peymnedekin (Nect G.429/2)

Zahid, kadehi eline almaz. Aslında aŖk kadehi, ab-ı hayata benzer. Zahid ondan uzak durduġuna göre acaba onu zehir mi sanmaktadır:

Maġabbet cmn ey zhid eline alabilmezsın
Meger kim ŖiŖe-i nmusu taŖa alabilmezsın (Hayl G.441/1)

Zevkuñ degül ey şüfi seniñ cām-ı maḥabbet

Bu āb-ı ḥayātı ‘acaba semm mi şanırsın (Vāsıf G. 95/7)

Zahidin elinden düşürmediği tespihtir. O, eline tespih aldıkça da rind de eline kadeh alır. Çünkü o kadehin ne cevherler saçtığını ancak onu tutanlar bilir:

Zāhid aldıysa nola şubḥa-i mercāni ele

Alalum biz daḥi cām-ı güher-efşāni ele (B.Rūhī G.915/1)

Zahid, şarap kadehinin bir damlasından içse, elinden bırakmadığı tespihi bir daha eline almazdı. Çünkü kadehi elinden bırakamazdı. İçtiği kadehin etkisiyle omuzundan seccadesini de bırakır:

Zāhidā cām-ı meyūñ kaṭrasını nūş itseñ

Elūñe almaz idūñ sübḥasını mercānuñ (Nev‘ī G.272/2)

Şūfi cām içse la‘l-i nūşundan

Şala seccādesini dūşundan (Çākerī G.86/1)

Her ne kadar şarabı kötülese de aslında zahid şarap kadehine hasrettir. İçin için kadehi istemektedir. Bu durumda zahid şarap kadehinin hasreti ile ölürse şaşılmalıdır. Üzerinde durulması gereken ise zahidin ölmesi değil, onu ölümüne neden olan şeyin kadeh olduğudur:

Hasret-i cām-ı şarāb ile ölürse zāhid

Öleni görme sen ey dil gör anı öldüreni (B.Rūhī G.1100/3)

Altın kadeh içindeki hava kabarcığı, gümüş bir top gibidir. Bu haliyle kadeh, zahidin tövbe ve zühd kalesini yıkar ve zahidi çaresiz bırakır. Bu durumda zahidin kadehe dayanması da oldukça güçtür:

Cām-ı zerrīn içre şūfi gūy-ı sīmīndür ḥabāb

Tövbe vü zühd ü şalāḥuñ kal‘asın eyler ḥarāb (Zātī C.I G.60/2)

Kadehin görüntüsü kişinin dayanma gücünü kırar. Buna dayanamayan zahid de gizliden gizliye içmektedir. Öyleyse ona gizlice bir kadeh sunup, içip içmeyeceği test etmek mümkündür:

Şūfiye cāmı gizlice şun ola kim içe

Ger içmez ise bāri degir imtiḥānına (Ahmet-i Dā'ī G.204/6)

Kendisine sunulan kadehi içip içmeyeceği bilinmez. Ama bilinen odur ki kendi başına kaldığında şeytana bile duyurmadan gizlice kadehi içer:

Şūfi görüñ ol cām-ı muşaffāyı ne resme

Penhāni çeker kim anı şeytān daḥi bilmez (Ahmet-i Dā'ī G.109/5)

Zahid, içtiği zaman ise üçlü olarak içer. Bu üçlünün içinde oturmuş bir halde kendisi bulunurken diğerleri, sūrahi ve kadehtir. Sūrahi aynı zamanda bu meclisin başıdır. Kadeh ise üçüncü kişisidir:

Müşelleş nūş ider şūfi oturmuş

Şurāḥi mīr-i meclis cām şāliš (Nev'ī G.37/4)

Zahid, kimseye göstermeden kadehini kendi başına içer. Zaten rindlerin bulunduğu meclise gelmesini kimse istemez. Çünkü onun bu meclise ağırlık vereceği bilinir. Kaldı ki, meyhaneci, güle benzeyen kadehi, sadece rindlere sunar:

Şanmañ ki muğān peymāne şunarlar

Bir güldür o kim zümre-i rindāna şunarlar (F. Kadīm G.49/1)

c. Meyhane

Zahid meyhane yerine, mescide gider. Meyhane rindlerin, mescid ise zahidlerin yeridir. Mescide giden zahidi anlamak güçtür. Hazmı pek kolay olan gül renkli şarap mescide değil, meyhanededir. Güle benzeyen şarap meyhanede olduğuna göre, mescide bulunan ise dikendir. Öyleyse gidilmesi gereken yer bellidir. Zira meyhanenin

bir eşi benzeri yoktur. Ancak zahid bunun farkında değildir. Kaldı ki, zahid meyhaneye gelse, rindler bu durumdan rahatsız olurlar. Çünkü onun meyhanenin havasını bozduğunu düşünürler. Varlığıyla bulunduğu ortama ağırlık veren zahid, meyhanenin verdiği keyfi bilse oradan çıkmak istemeyeceği de kesindir. Ancak ikiyüzlü zahid, meyhaneye gitmeye karar verse bile, meyhanenin kapılarının ona açılacağı belli değildir:

Ke mescid fikrini vaḳti degül şūfi ne var anda

Yüri meyḫāneye kim var şarāb-ı hoş-güvār anda (B.Rūhī G.987/1)

Nedür farkı dir iseñ ḫanḳāh ile ḫarbātuñ

Olur ḫāşıl hemişe zāhidā gül bunda ḫār anda (B.Rūhī G.987/2)

Gülşen-i meyḫānenüñ olmaz nazīri zāhidā

Gül gibi anuñ ne dirsın bāde-i ḫamrāsına (B.Rūhī G.1007/4)

Mescidde içkiyi kınayan zahidlerin aklı esasında meyhanelerde kalmıştır:

Meyḫānelere küp düşer iken yine şūfi

Mescidde varup bāde-i ḫamrāyı kınarlar (Necātī G.155/7)

Zahid mescidde ön saf tutayım derken, meyhanede kendine yer bulamaz. Zaten zahidin yeri mesciddir. Meyhaneye gelmek istese en geride kalır. İçeri girmeden, ayakkabıların yanında durabilir ancak:

Gel berü mescidde ön şaf gözleyen şūfiyi gör

Menzili meyḫānede şaff-ı ni'āl oldu yine (Amrī 106/7)

Zahid, rindlerin meclisinin safasını görse, mescidi bırakıp, meyhaneye gelirdi. Hatta buradan bir daha çıkmazdı. Belki de coşup, Mansur gibi ene'l Hak bile derdi:

Vā' iz düşerdi meykedeye ḳordu mescidi

Görse şafā-yı meclis-i rindānemüz bizüm (Nef'ī G.79/6)

Manşurlayın cūşa gelir söyler ene'l-ḥaḳ

Her şūfi-i şāfi ki bu meyḥāneye uğrar (Nesīmī G.79/3)

Mescidi bırakmayan zahid, bunca zamandır aşka ulaşamadı. Tekkenin yerine, meyhaneye gelseydi şimdiye kadar sorunu çoktan çözülmüş olurdu. Özellikle birçok kişiye doğruyu gösteren meyhanecinin rehberliği bu konuda çok önemlidir. Zahid vahdet yolunu bulmak istiyorsa aşk meyhanesinin sakinlerinden olmalıdır:

Bu deñlü ḥanḳāhı bekledüñ yol bulmaduñ 'aşḳa

Ḥarābāta geleydü müşkilüñ olurdu ḥall vā'ız (B.Rūhī G.572/4)

Şor tarīḳ-i vahdeti yol gösterür pīr-i muḡān

Zāhidā çok kimseye ol reh-nümün olmuş-durur (Emrī G.118/4)

Beḳā bulmaḳ dilerseñ sākin-i meyḥāne-i 'aşḳ ol

Ki ger 'ālem yıḳılsa ol binā bulmaz ḥalel vā'ız (B.Rūhī G.572/5)

Zahid aşk şarabını bilmez. Başka kimsenin bildiğine de inanmaz Ancak ona meyhaneden çıkan rind bu konuda meydan okuyabilir. Çünkü, zahid ne meyhaneyi ne de şarabın değerini bilir:

Zāhid didi ki ḳanı bilür şarāb-ı 'ışḳı

Meyḥāneden çıkardum didüm gel işte meydān (Zātī C.III G.1030/4)

Oysa zahid, rindlerin bulunduğu meyhaneye gitmek için davet beklemektedir. Fakat meyhaneye gitmek için ya da meyhaneden çıkmak için kimse kimseye bir teklifte bulunmaz. Çünkü burası aşk meclisidir. Burada bulunanlara böyle gel ya da git denmez. Ancak zahid bunu bilmez. Meyhaneye gelmeme nedeni olarak da bunu öne sürer:

Ḥarābāta beni dirmişsin itmez rindler da'vet

Bu bezm-i 'aşḳdur bunda ne git dirler ne gel vā'ız (B.Rūhī G.572/3)

Zahid, meyhaneye gelmek için davet beklese de rindler onu meyhanede istemezler. Zahid, meyhaneye gelmeyerek aslında rindlere iyilik yapmış olur. Çünkü

onun verdiği ağırlıkla meyhanenin havası değişir. Bu yüzden rindler zahidin olduğu yerde durmak istemezler:

Seni tahfif ider ağırlayamaz rıtl-i girān
Zāhidā gel kerem it meclise virme sıklet (Rāgıp Paşa G.18/4)

Meclis boşalması doludan şūfiyi görüp
Yaş sebzeler içinde nice kuru kab olur (Şeyhī G.70/7)

Cerr eyledüñ şarābını meyhānenüñ bile
Çek tırma şūfi gözümüz önünde yıķıla (B.Rūhī G.1001/4)

Zahid meyhanenin kadrini bilmez. Oysaki meyhanenin toprağı bile onun değerini bilenler için çok önemlidir. Eğer buradaki cevheri bulmak istiyorsa zahidin onu araması gerekir. Çünkü meyhane toprağındaki cevher, can gözünün sürmesidir:

Arasañ hāk-i harābatı eger ey şūfi
Dīde-i cānuñ için kühl-i cevāhir bulunur (Cevrī G.52/4)

Zahid her şeye rağmen meyhaneye girip, burada bulunanların coşkusunu görmelidir. Burası öyle büyüğü bir yerdir ki, sadece kadehi seyretmek bile kişiye safa verir. Zahid hiç değirse bu zevki tatmalıdır. Ancak meyhaneye uğrasa bile, daha şarabı içmeden buradaki şarabın kokusundan sarhoş olup kafasını duvarlara çarpacaktır:

Girüp meyhāne içre ehl-i şevkuñ vecd ü hālin gör
Şafādur bir nazār gel eyle zāhid cām-ı Cem seyrin (Cinānī G.174/4)

Mest olup būy-ı meyinden ura dīvārına baş
Zāhid uğrarsa bizim küçe-i meyhānemize (Hayālī G.540/2)

Meyhaneye girdiğinde kendisine hoş geldin denmesini istiyorsa, zahid inkârı bırakmalıdır:

Zâhidâ hâli hârâbâta gider inkârı

Böyle ol yoğsa demez kimse saña hoş geldiñ (Ş.Gâlib G.216/3)

En sonunda dayanamayarak zahid zühdü de bırakıp meyhaneye gelir. Ancak zahid meyhaneye girmek istese de, meyhanenin kapıları ona açılmaz. Çünkü burası riya yeri değildir:

Bir revâcı var hârâbâtuñ ki bir gün kırkarın

Zâhid-i şehre binâ-yı zühdi vîrân itdürür (Ş.Yahya G.62/4)

Zühhâda açılmaz der-i evvân- hârâbât

Ol maştaba-i feyz riyâgâh degüldür (Nâilî G.64/5)

Mescid olmaz ise zâhid hâzîruñ meyhânedür

Neylesün nitsün cenâb-ı dil-rübâdan yâd olan (Figânî G.64/4)

ç. Mest

Zahid, sarhoş olanları çok sert bir dille eleştirmekten çekinmez. Hatta onları öldürmeli diyerek sarhoşlara karşı bakış açısını ortaya koyar. Ancak zahidin de şarap içtiği ve sarhoş olduğu göz önüne alınırsa, insanları nasıl kandırdığı görülür. Meyhaneden sonra gittiği mescitte sarhoş olarak namaz bile kılan zahidi ancak nevruzda mazur görmek gerekir. Bu zamanda ibadetini aksatması normaldir. O gün zahid sarhoş da olsa, hoş karşılanmalıdır:

Zahid, mey içip sarhoş olanları onaylamaz. Her zaman kınar ama bazen kınamanın da ötesine geçerek şarap içenleri öldürmeli der.

Mey içüb mest olanı öldürmelüdür dir imiş

Vâ' îze billâhi diñ hâdden tecâvüz itmesün (Zâtî C.III G.1108/2)

Zahidler, ancak sarhoş olursa âşıklara hoş bakabilir:

Mümkün miür ki hoş gele zühhâda ehl-i 'ışk

Olmış midur ki mest ola huş-yâra yaraya (Necâtî G.498/6)

Zahid içip sarhoş olduğunda, sarhoş olmuş bir deveye benzer. Kendi de bunun böyle olduğunu bilir:

Bir üştür-i ser-meste dönmiş mey içüb şüfî

Nâ-gâh beni gördi didi deve gördüñ mi (Zâtî C.III G.1571/2)

Eğer zahid nevrüzda sarhoş olarak görülse mazurdur. Çünkü bu zamanda zühd ve takvada eksiklik olması normal karşılanır:

Zâhid-i şad-sâle mest olsa yine ma' zürdur

Zühd ü taqvâya gelür zîrâ hâlel nevrüzda (Nef'î G.121/2)

Sarhoş olanları öldürmeli diye sert çıkmasına rağmen zahid de sarhoş olur. Üstelik sarhoş olduğunu gizlemek için de yalan söyler:

Her seher mestâne zâhid kûy-ı tersâdan gelür

Kâfiri söyletseñ amma zühd ü taqvâdan gelür (B.Rühî G.302/1)

Zahid inkârı bırakıp, kadehi alınca, sarhoş olur. Bu sarhoşluğu da kabul eder:

Münkirin inkârı çün gitti vü geldi devr-i câm

Şüfî mest oldu bu meyden eyledi ikrâr mest (Nesîmî G.22/20)

İkiyüzlü zahid vaktini ibadetle geçirir. Bu yüzden bir yandan şarabı, meyhaneyi kötüler, bir yandan da meyhaneye gider, şarap içer. Ancak meyhaneden sonra da mescide giden zahid, sarhoş olarak secdeye varır:

Varur zâhid ' ibâdet-gâhına meyhâneden soñra

Gelür mestâne başı secdeye ammâ neden soñra (F. Kadîm G.253/1)

d. Saki

Mecliste saki içki sunar. Onun sunduğu içkiyle rindler kendinden geçerler. Ancak zahidin olduğu bir ortamda saki çekingen davranır. Bu da orada bulunan herkesi rahatsız eder. Sakinin içki sunması mecliste büyümlü bir hava yaratır. Çünkü o, içkiyi kime nasıl sunacağını bilir. Buna zahid bile dayanamaz ve onun sunduğu içkiyi reddedemez. Ancak bazen zahid, o kadar küstah olur ki, gül yüzlü sakinin içkiyi sunmasını beklemeden gizlice kadehi alır:

Şoĥbet-i meyde nihānī zāhid-i gūstāhı gör

Şākī-i gül çihrenūñ cām-ı muşaffāsın çeker (Yahya Bey G.140/4)

Mecliste zahid gibi bir yabancı varsa eğer, saki bu yabancından çekinir, meclistekiler de bundan rahatsız olurlar. Özellikle de bir başkasının yanındayken sakinin utangaçlığı söz konusudur. Bu yüzden de zahid gidip kendi kendilerine kalmadıkça sakinin utangaçlığı da geçmez. Belki de bu utangaçlığı nedeniyle her zaman yaptığı gibi şarap sunmak istemez. Bu durumun düzelmesi için de zahidin meclisten ayrılması gereklidir :

Bīgāne varken olmaz meclisde üns ü hālet

Sen gitmeyince zāhid gitmez ĥicāb-ı sākī (Ş.Yahya G. 434/4)

İçki sunan güzel, öyle işvelidir ki, karşısında kim olursa olsa onun sunduğu şarabı içmek zorunda kalır. Örneğin zahid, zühd sahibidir, aşırı dindardır. İçkiyi de içeni de onaylamaz. Ancak, zahid dahi sakinin sunduğu içkiyi reddemez ve ister istemez içer:

Düşün mizāc-ı zühde muvaffıķ yā düşmesün

Sākī-i şivekār içürür ister istemez (Nābī G.304/2)

Şikest eyler idi şafrā-yı zühd zāhid-i huşkı

Döneydi dest-i sākide turunc-ı ğabġab-ı mīnā (Rāġıp Paşa G. 6/3)

Sonunda sofı da şeyh de sakinin sunduġu kadehe dayanamazlar:

Sākī-i bezmūñ aldılar āhir ayaġını

Şōfi vü şeyh şavma' ada el bir itdiler (Ş.Yahya G.65/2)

Sakinin görevi mecliste içki dağıtmaktır. Rind, sakinin sarhoş olup sofıyı öpmesinden endişelenir. Aslında sofı öpülse de bunu anlayamayacak derecede hamdır:

İçüb şūfi-i zerrākı tutub öpüşme ey sākī

Alışmaz cānı cānuñla karışmaz kanına kanuñ (Necātī K.13/5)

Zahidin verdiġi öġütler, rindleri sıkır. Hatta zahidin meclise verdiġi aġırlık kabus gibidir. Kabus gibi olan bu ortamdan kurtulmanın yolu sakide gizlidir. Çünkü, sakinin sunduġu şarapla ancak zahidin verdiġi sıkıntıdan kurtulup, rahatlamak mümkün olur:

Ayaġıñ deng ala-gör başmaya-görsün sākī

Zāhidiñ bezme çöker şıķleti kābūs gibi (Rāġıp Paşa G.157/6)

Zāhidüñ pendi yübūset verdi sākī meclise

Bir ķadeķ şun kim ter ola revh-i raķattan dimāġ (Ahmet Paşa G.141/3)

D. ZAHİD VE SEVGİLİ

1. Genel Olarak

Bu dünyanın nimetlerinden elini eteğini çekmiş olan zahid, sevgiden ve güzelden anlamayan kaba sofu görünümü çizer. Bu haliyle de zahid, güzelleri insanı dünyaya bağlayan geçici değerler olarak görür. Bu yüzden de rindin sevgiliye olan tutkusunu kınar. Onları sürekli eleştirerek, kötüler. Zahid sadece güzeli değil, pek çok güzelliği de göremeyen bir tiptir. . Kendisini önyargıların ağına hapsetmiş olan zahid, ne sevginin ne de sevgilinin önemini kavramıştır.

Zahidin güzellere ve onu sevenlere karşı yaptığı değerlendirme her ne kadar onun bu konudaki düşüncelerini yansıtıyor olsa da çok gerçekçi değildir. Çünkü, zahid diğer pek çok konuda olduğu gibi burada da ikiyüzlülük yapmakta ve içten içe sevgiliyi istemektedir. Dindar ve kuralcı görüntüsünden dolayı da, bu konudaki düşüncelerini açık açık ortaya koymaya çekinir.

Zahid, kendisini dünyaya bağladığına inandığı sevgiliden uzak durmaya çalışır. Çünkü zahid zühd sahibidir. Buna göre de dünyadaki her şeye sırt çevirmiştir. Sevgili de bunlardan biridir. Kendi sevgiliye bakmadığı gibi rindi de güzel sevmemesi konusunda uyarır. Bu elbette ki bir hatadır:

Baňa zâhid dedi kim sevme hûbu

Haţâ zâhidin fikri haţâdur

(Nesîmî G.148/7)

Zahid, sevgilinin güzelliğinin farkında değildir. Onun gözü, bu güzelliği göremez. Görse bile bunun kıymetini, değerini bilmez. Bu haliyle de zahidi insan yerine koymaya gerek yoktur. Çünkü hiç kimse bu güzelliği görmezden gelemez:

Dîde-i zâhid ne idrâk ede hûsnüñ kadrini

Mâ'il olmaz ahsen-i takvîme insân olmayan

(Ahmet Paşa G.227/5)

Sevgilinin âşığa kaş gözle işaret etmesini gören zahidin içi kan olur. Çünkü her ne kadar rindi kınayıp ayıplasa da onun da istediği güzeldir. Ancak zahid, insanın içine değil, dış görünüşüne önem veren, ikiyüzlü biridir. Özü ile sözü bir değildir. Hem güzeli itemez görünür. Hem de onlara düşkünlüğü vardır. Onun bu hali doğrulukla bağdaşmaz. Bu alçakça tavrı yüzünden de her ne kadar sevgiliye bel bel baksa da ona ulaşması, beline sarılması mümkün değildir.:

Ma' şūka çün girişmeyile remz ider bize

Her müdde'î kim anı görür içi an geçer (Ahmet-i Dā'î G.218/6)

Sende bu denā' at var iken şöfi o şūhuñ

Bel bel beline nāfile bakma şaramazsın (Vasıf G.100/3)

Zahid, sonunda sevgiliyi farkederek ve bir daha kendini ondan alamaz. Üstelik gördüğü sevgilinin aksidir. Hem de şarap kadehine yansıyan bir akistir zahidi kendinden geçiren. Ancak bu ona yeter ve zühdü bırakıp, perişan olur:

' Aks-i yāri sāgar-ı pür-meyde seyrān ideli

Şuya şaldı zühdüni zāhid şarāb ālūdedür (Hayālî G.159/2)

Nihayet zahid de sevgilinin tutkunu olur:

Muttaşıl şūfi dilinden omaz illāyı meger

O da meftūmidur dilber-i müsteşnānuñ (Nev'î G.272/3)

Rindden zahide, mutlusundan mutsuzuna kadar hemen herkes, sevgilinin esiridir. Bunu her ne kadar zahid, yüksek sesle söylemeye cesaret edemese de aslında içinde yatan gerçek budur:

Fırça-i erbāb-ı dilden zümre-i zühhāda dek

Hep esiründür begüm attā dil-i nā-şāda dek (Nedim G. 63/1)

Zahid artık sevgiliyi seyretmekten çekinmez. Fakat biraz geç kalmıştır. Çünkü insan geç vakitte kitap okursa, yorulur ve uykusu gelir. Zahid de sonradan sevgilinin

güzelliğini seyretmeye başladığı için, güzellik kitabını okumaya geç başladığından dolayı benzer bir yorgunluk hisseder. Aslında zahid güzellere bakar bakmasına ama zahidin gözleri elini bile görececek güçte değilken onun sevgiliyi göreceği şüphelidir. Ancak yine de bu yaşlılık ona engel olmaz. Gözü görmese de, ayağı da ağrırsa yine sevgiliden kendini alamaz. Bu onun seçimi olmasa da artık buna mecburdur:

Kelâl virdi temâşâ-yı hüsnî zühhâda

‘ Aceb mi geç nazârâna getürse *hâb* kitâb (Râgıp Paşa G.12/2)

Gözü elin göre mi şûfnüñ

Bakar imiş güzellere bu *ķabîh* (Usûlî G.12/5)

Mâni‘ olmaz pîrlik şûfî cüvânlar seyrine

Âdemi bî-ihtiyâr eyler bu şehriñ dil-beri (Nev‘î G.480/2)

Dâ‘imâ zâhid varur anuñ temâşasın ider

Ayağum ağırır dise eyler ayıtduñ ‘ özt-i leng (Zâtî C.II G.717/4)

2. Sevgili ile ilgili benzetmeler

a. Güneş, ay

Zahid, güzellere bakmaz. Katı kuralların, değişmez inançların temsilcisi olan zahid, çevresine daima çatık kaşla bakan biridir. Her davranışı kınamayı kendine görev sayarak, insanlara sıkıntı verir. Bu haliyle zahidin yüzü hiç gülmez. Halbuki zahid, biraz gözünü açıp etrafa baksa, güzeli görse, gözü gönlü şenlenecektir. Nasıl ki, evin pencerelerini açınca eve güneş girer, her yer aydınlanırsa, onun gönlü aydınlanacaktır. Sevgili güneş gibidir. Hem etrafı aydınlatır, hem de hayat kaynağıdır:

Gözüñ aç yâra bak şûfî şafâ-yi hâtır isterseñ

Güneşden yaña açılmaķ yeg olur revzen-i hâne (Necâtî G.542/2)

Sevgili güzelliğinden dolayı güneşe, aya benzetilir. Aynı zamanda sevgilinin hercailiği, âşıklarına her zaman görünmemesi, ayın ve güneşin devretmesi ve belli zamanlarda görünmesi ile ilgilidir.

Sevgili bazen zikir halkasına girer. Zahidlere iyilik yapmış gibi görünse de aslında o aya benzeyen sevgilinin amacı onları öldürmektir. Çünkü zahidler bütün vakitlerini ibadetle geçirirler. Oysa sevgiliyi görünce yeni bir hayat bulacaklar. Artık ibadetle değil, sevgili ile ilgilenecekler:

Şanmañ ol meh halka-i zikre girer ihyâ için

Niyyet-i öldürmedür şüfileri ihyâ ile

(Nev'î G.448/2)

b. Cennet

Zahid, güzellerle ilgilenmez. O, cennete ve cennetteki güzellere ulaşmayı amaç edindiği için, kendini dünya nimetlerinden soyutlamıştır. Halbuki zahid, gözünü açıp etrafına baksa, hamamdan çıkmış olan sevgilinin hurilere benzeyen güzelliğini görecektir. Böylece bu dünyadaki cenneti de keşfetmiş olacaktır:

Eger ğilmân-ı kaşr-ı cenneti seyr itmek isterseñ

Temâşâ eyle şüfî ol perî hammâmdan geldi

(Zâtî C.III G.1628/6)

c. Ayna

Zahidin sevgiliye bakmamasının bir nedeni vardır. Parlak, berrak, lekesiz yüzleriyle sevgili aynaya benzer. Ancak zahidin yüzü öyle çirkindir ki aynaya bakmaz. Dolayısıyla da sevgiliye bakmamış olur:

Zâhide añma hûbı ki âyîneye

Bakmaz añlar ki zîşt-şüretdür

(Necâtî G.152/4)

ç. Put

Sevgilinin kusursuz bir güzelliği vardır. Bu kadar güzel olan sevgili öyle ruhsuz bir tavır içindedir ki, âşıkların yalvarıp yakarmalarına karşı hiç tepki vermez. Duymazdan gelir. Bu haliyle puta benzeyen sevgili, oldukça acımasızdır. Fakat onun benzersiz güzelliği yüzünden yine de âşıklar etrafından ayrılmazlar. Hatta zahid de bu puta benzeyen sevgiliyi görse, puttur demeyip, iman eder. Hem rind, hem de zahid bu güzellik karşısında çaresiz kalıp, ne yapacaklarını bilemezler. Bu yüzden zahidin yoldan çıkması bile mümkündür:

Zâhid o meh-veş pür-nürdur kim

Bütdür demeysin îmân edersin (Ş.Gâlib G.270/6)

Zâhid ü rindi ķoduñ ‘ ışķuñ ile bir şekle

Bu‘ l-‘ aceb şūhu dil-ārā büt-i ra‘ nâsın sen (Cevrî G.188/2)

‘ Arz-ı dîdâr eyleseñ küyũnda varmaz ey şanem

Şūfi mescidden yañaruhbân kilisâdan yaña (Zâtî C.I.G.45/3)

Sevgilinin put gibi güzelliği zahidi, hristiyan eder:

Deyr içre ki ol büt heves-i encümen eyler

Çok zâhid-i tâ‘ at-menişi berhemen eyler (F.Kadîm G.55/1)

d. Kâfir

Sevgili bazen de acımasız ve hiddetli bir kâfir gibidir. Bu durumda sofuları bile dinden soğutabilir. Değil rindi zahidi bile yoldan çıkarır:

Feryâd o tünd-kâfir-i bî-raħm u ĥod-perest

Dininden ehl-i zühdi peşimân idüp gelür (F. Kadîm G.111/3)

e. Mısır, Şam

Zahidin güzelle güzellikle ilgisi yoktur. O, felsefesinde aşka yer vermez. Sevmek için gönül ehli olmak gerekir. Bu olmadığına göre zahidin sevgilinin güzelliklerine ilgi duymaması, gözlerini kapatması normaldir. Mısır-ı hüsn den maksat, cemal güzelliğidir. Çünkü Mısır ve hüsn kelimeleri Hz. Yusuf'la ilgili unsurlar olup, yüz güzelliğine işaret eder. Şam kelimesi ise hem karanlık siyahlık hem de Şam şehri anlamına gelir.

Zahid, güzellik Mısrından ve zülûf Şam'ından kaçsa şaşılmaz, küçük düşürülmek için Mısır ve Şam gibi meşhur şehirlerden kaçan bir köylü gibidir. Sevgilinin güzelliği muhteşem bir şehir gibidir:

Kaçsa zâhid mısır-ı hüsn ü şâm-ı zülfüñnden ne tañ

Rûsitâyîdür şehâ şehri-i mu'azzamdan kaçar (Zâtî C.I. G.276/4)

3. Sevgilide Güzellik Unsurları ve Zahid

a. Saç (zülûf) perçem (turra)

(1). Genel olarak

Sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri de saçtır. Sevgiliye bakmayan zahid onun saçının da farkında değildir. Oysaki, gönüller, sevgilinin genelde dağınık duran saçına asılabilmek için çırpınırlar. Fakat zahidin gönlünde böyle bir istek yoktur. Çünkü zahid, uzun saçın omuzlara inişi, yüz üzerinde kıvrılışı ile oluşan güzelliği göremez. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçının şekli kadar siyah rengi ve misk kokusu da değişik anlamlar taşır. Fakat zahid bunları görmez.

Sevgilinin sırrını zahid bilmez,bilse, onun saçının zincirine esir olmayı o da isterdi.

Zülfünüñ sırrın ne bilsin zâhid anı şor baña
Ger esir olmak dilersen zülf-i cân-efşânına (Nesîmî G.365/5)

(2).Saçla İlgili benzetmeler

(a). Gece, şam

Saçın geceye benzemesinin en önemli nedeni rengidir. Çünkü sevgilinin saçı da gece gibi siyahtır. Ancak zahid sevgilini saçının gecesinden kaçır. Çünkü o, basit bir köylüdür. Böyle bir güzellik ülkesine sahip olan sevgili onun için çok fazladır. Çünkü katı kurallara sahip olan zahidin dünyası çok dardır. Aşkın, sevginin ne olduğunu bilmez. Bu yüzden de köyünden dışarı çıkmamış bir köylünün böyle muazzam bir ülkeden ve saçın karanlığından kaçmasına şaşılmaz:

Kaçsa zâhid mısr-ı hüsñ ü şâm-ı zülfüñden ne tañ
Rûsitâyîdür şehâ şeh-r-i mu' azzamdan kaçır (Zâtî C.I G.276/4)

Sevgilinin saçının karanlığında, kıyametler kopar. Çünkü saç,siyahtır ve dağınıktır. Saçta duran gönüller, saçın dağılmasıyla ortaya çıkan büyük bir karışıklığın içine düşerler. Her biri kendini kurtarmaya, saçta kalmaya gayret eder. Sevgilinin saçında oluşan bu durum zahidin sürekli hesap ve kitabın verileceği o kıyamet gününe benzemektedir. Gel anla, gerçek kıyamet budur:

Haşrin güneşi doğdı şâmında anuñ zülfü
Gel vâkıf ol ey şüfî mizân ü hisâbından (Nesîmî G.321/7)

(b). Küfr, kâfir , zünnar

Müslüman olmayanlar ve kâfirler, İslâm dininin ortaya koyduğu hakikati kabul etmedikleri için, ışık ve aydınlıktan mahrum, içleri karanlık sayılan kimselerdir. Saçın şekil itibariyle çokluk içinde bulunması da küfr, kâfir benzetmelerine yol açar. Saç, küfr olunca, yüz de iman olur. Saçın siyah oluşu ve yüzü kapatma, örtme ve altında gizleme durumu söz konusudur. Küfr iman zahid ilişkisi değişik şekillerde görülebilir. Eğer zahid sevgilinin saçını ve yüzünü görmeden geçse, imanı ve dini bilmez. Çünkü âşıklar için din ve iman budur. Ancak zahid bunlara bakmadığı için rinde göre, dinsiz ve imansız olur:

Görmeden zülf ü ruḥun geçse eger zâhid-i şeh

Ḳorḳum oldur ki ne imâni ve ne dîni ola (Hayâlî G.18/3)

Sofu saçını inkâr etse, O zaman gerçek kâfir olur. O zaman dini imanı olmaz:

Şaḳın küfründe olmasa başında şüfinin sevdâ

Ḥaḳıḳat kâfir-i muḳlaḳ durur yok dîni imâni (Usûlî G.129/2)

Küfrü bilerek, tanıyarak edinilen iman önemlidir. Çünkü, küfrü bilmeyen biri onu her zaman düşünebilir. Bu yüzden sevgilinin saçı da bu anlamda imanı içinde barındırır. Zahid bunu bilse kâfir dediği şeyin aslında müslüman olduğunu görecektir. Kaldı ki, saçın örttüğü yanak da imana benzer:

N'ola zâhid bilse küfr-i zülfün imân oldugun

Şimdi görmüşler midir kâfir müselmân oldugun (Fuzûlî G.222/1)

Saçın küfrü o kadar etkilidir ki, zahid eğer sevgilinin saçını görse, zünnar takardı:

Görse zâhid saçınıñ küfrini zünnâr idine

Kibr eger baḳsa yüzü nûrına imân getirür (Muhibbî G.862/2)

Hem uzunluk hem de siyahlık bakımından saç zünnara benzer. Zünnar papazların beline bağladığı kemerdir. Üç düğümü vardır ve rengi de siyahtır. Zahidin de iman kuşu, saç küfrünün tuzağındaki zünnarın düğümüne, ayağı bağlıdır. Zahid de saça tutulmuştur. Küfr içindedir:

‘Ukde-i zünnār-ı dām-ı küfr-i zülfin seyr idüñ

Zāhidānuñ pây-beste murğ-ı imānın görüñ (F. Kadīm G.182/6)

Zahid, perçemi ansaydı, zünnara bağlanmış böylece küfre düşmüş olurdu:

Kendüsin beste-i zünnār bulurdı fi‘l-hāl

Pî-çiş-i turrāsını eylese bir zāhid yād (F.Kadīm G.38/10)

Eğer zahidin kalbinde imanı dürüst olsaydı, sevgilinin saçının küfrü ile yemini dürüst olurdu:

Küfr-i zülfi-yār ile olurdu peymānı dürüst

Zāhidüñ olsaydı ger qalbinde imānı dürüst (B.Rūhī G.82/1)

(c). Çevgan

Saç çevgana şekil yönünden benzer. Her ikisi de uzundur ve uçları kıvrıktır. Can ve gönül bir toptur. Sevgilinin saç bunlar için çevgan gibidir. Zahid eğer sevgilinin saçını çevgan gibi görürse hiç durmamalı, saçının önüne başını vermelidir. Bu, rindin zahide sevgilinin saçıyla ilgili verdiği bir tavsiyedir. Zaten sevgili bu oyunu oynamak istediğinde etraf onun çevganı önünde çelinmek arzusuyla dolu âşık canı ve başıyla dolar. Zahid de bunlardan biri olmalıdır:

Başuñı top idüben yolına cān oynayasın

Zāhidā ger göresin zülfini çevgān-şekil (Hayretī G.253/2)

(ç). Cim dal lam

Sevgilinin saçının kıvrık oluşu ile ilgili olarak eski alfabenin harflerine benzetildiği olur. Zahid, lam harfi gibi kıvrımı olan saçla ilgilenseydi, herkesin bir eksikliğini bir noksanını bulmaya çalışmazdı. Sevgilinin kıvrım kıvrım saçının tutkusuyla, iki büklüm olup, başkalarını eleştirmeyi düşünmezdi. Çünkü aşk derdiyle dolu olurdu:

Harf-gîr olmaz idüñ ey zâhid

Lâm-ı zülfi ğamıyla dâl olsañ

(Emrî G.294/2)

(d). Zincir, silsile

Sevgilinin saçı kıvrım kıvrımdır. Bu haliyle zincire benzer. Zaten âşıklar onun saçının zincirine bağlanmak isterler. Eskiden delileri de zincirlere bağlardı. Gönül de bu zincire bağlanmak istediği için divanedir. Ancak bu onun için gurur verici bir olaydır. Çünkü sevgilinin saçından ayrılmayı hiç istemez. Oysaki, zahid de böyle bir istek yoktur. O bunun kıymetini bilmez:

Meyl eyleyemez silsile-i zülfüne zâhid

Bilme yine ey mâh meşeldür bu bulut yük

(Zâfî C.II G.684/5)

(e). Bulut

Bazen de saç buluta benzer. Eğer yağmur yağacaksa, hava kapalıdır. Bulutlar siyahtır. Çünkü yağmurla yüklüdür. Saçın bulut oluşu, onun rengine ve terle ıslanmış durumuna dayanır. Yağmur berekettir. Saç zaten âşıkların gönüllerinin evidir. Bulut olunca da can yağdırma özelliği kazanır. Böyle olunca da bulutun taşıdığı yağmurlar, hayat verici bir niteliğe bürünürler. Ama bunlardan habersiz olan zahid için kara bulutlar sadece yüküdür:

İncinürse ne 'aceb zülfi-şanemden şüfi

Gökteki kara bulut bilmeze yüküdür dirler

(Necâti G.72/5)

(f). Fattan

Fitne, bir toplulukta uyanan karışıklık demektir. Bu durumda sevgilinin saçı fitnecidir. Çünkü, saçın kıvrımına aldanan zahidin huzurunu bozmuştur. Zahidin aklında olmayan fikirler meydana gelmeye başlamıştır. Oysa zahid dindar biridir. Sürekli ibadetle vaktini geçirirken, artık aklı karışmış ve saçı düşünmeye başlamıştır:

Anuñ rüşen yüzü nür getirdi geri imāna

Anuñ fettān saçı çini çıkardı şüfiyi dinden

(Şeyhî G.136/3)

(g). Ejder (yılan)

Zahidin sevgiliye bakmamasına anlam vermek zordur. Çünkü sevgili saçı ejder gibi göstererek bir mucize gerçekleştirmektedir:

Zāhidā mu' ciz degül mi zülfin ejder gösterüb

Ĥaddi nūrı saña yitmez mi idi beyzā' yine

(Muhibbi G.2420/2)

b. Dudak

(1). Genel Olarak

Dudak, gerek güzelliği gerekse rengiyle ele alınan bir güzellik unsurudur. Dudak tek başına ele alındığı gibi, kenarındaki beni ve ayva tüyleri ile de değerlendirilir. Rind sevgilinin dudağından ayrı kalmayı düşünemezken, zahid dudağın verdiği zevki tatmadığından bu duruma anlam veremez:

Leb ü la' lûñ visâlerinden cüdâ olmak baña düşmez

Bu zevki bilmeyen şüfi bu hâlin kadrini bilmez (Nesîmî G.176/7)

Zahid bu günü yaşamaz. Onun amacı cennettir. Bu yüzden de sadece ibadet eder. Başka bir şeyle ilgilenmez. Hayatı kendi gibi kurudur. Fakat gerek sevgiliyi, gerekse içkiyi ve eğlenceyi kıskanmadan da edemez:

Zâhid ki zevk-i vâde-i ferdâdur müdâm

Devr-i lebûñde 'işret-i imrûza reşk ider (B. Rûhî G. 326/4)

Dudağın can katıcı özelliği de vardır. Zahid, eğer sevgiliden bir buse alırsa canlar değer. Yoksa sevgilinin dudağı onun canını götürmez:

Alursañ cân deger bir bûse şüfi

Leb-i dil-ber senüñçün cân götürmez (Necâtî G.228/3)

(2). Dudakla ilgili benzetmeler

(a). Şarap, kadeh, saki,

Dudaklar her ne kadar tatlı ise de acı ve kötü sözler söylerler. Bu yüzden de şaraba benzer. Çünkü o da acıdır. Fakat şarabın bu acılığı sonunda ortaya çıkan coşkunluk, neşe ve safa gibi haller, dudağın hareketlerinin sonunda da ortaya çıkmaktadır. Meclisin asıl unsuru nasıl şarap ise, aşk meclisinin de dudaktır. Dudak şarap olunca, ayva tüyleri de çimen olur. Zahid de eğer, sevgilinin dudağının şarabından bir kadeh içse, bir daha bu kadehten kopamaz. İbadet edermiş gibi görünse de, zahidin akli fikri sevgilide kaldığından dili başka gönlü başka şeyler söyler:

Şüfi lebûñ meyinden eger içe bir kadeh

Zikri şurâhî kulqulî tesbîhî ola câm (Necâtî G.375/4)

Devründe mey-gün leblerin zâhidler ü âbidlerin

Zikri budur dilinde kim vâ zerç u vâ tezvîrimüz (Nesîmî G.193/10)

(b). Şeker,şirin

Zahid, dudağı şeker gibi olan sevgilileri istemez. Çünkü ağzında tatlı bir şey varsa, bu dudağın şekeri sana tatlı gelmez. Dudağın şekerinden zahid anlamaz. Bu şeker sana acı gelir:

Şūfiyā şāfi ezilmezsin lebi şekkerlere

Şehd ü şekker acıdur sende ḥalāvet var ise (Zātī C.III G.1268/6)

Sevgilinin şeker gibi olan dudağını görünce zahid, cevheri inkâr eder. Çünkü sevgilinin dudağı şeker olduğu kadar aynı zamanda çok kıymetli bir taştır. Yakuttur. Bu durumda diğer cevherlerin kıymeti kalmamıştır. Bunu gören zahid de imanını bozmuştur:

Zāhid görünce tarz-ı şeker-ḥand-i lâ' lūfi

İnkâr-ı cevher eyledi bozdu aq̄idesin (Nedim G105/3)

(c). La'l

La'l kıymetli bir taştır. Dudak da bu taşa benzemektedir. La'l gizlidir, cevherdir. Onu görülür hale getiren sevgilinin dudaklarıdır. Fakat zahidin sevgilinin la'l'e benzeyen dudak kadehinden neden uzak durduğunu anlamak zordur. Çünkü zahidin de sırça kadeh için köşede bucakta can verdiği bilinmektedir. Buna rağmen la'l'i istememesi gariptir:

Cām-ı la' l-i yārdan şūfi neden perhiz ider

Kim bucağda cān verir bir sırçadan cām üstine (Ahmet Paşa G.277/3)

Aslında zahid zevksizdir. Şarabın coşkusu bilmez. Buna rağmen bazen sevgilinin dudağını yani la'l'e benzeyen kadehinin safasını ister. Bunun hasretini çeker. Ancak bundan ne umduğu ise bilinmez:

Şafā-yı cām-ı la' lūñden ne hālet kesb ider şūfi

Ki şab' -ı bī-mezāk itmez řarāb-ı dil-güşādan şaz (Bākī G.223/3)

Dudağın hasretini çektiğinden dolayı zahidin kanı kurumuştur. Bu yüzden de imanı gevremiştir:

Zāhidūñ řasret-i la' lūn ile řurudı řanı

Gevredi sīb-i zeneħdanūñ içūñ imānı (Nev' i G.526/1)

c. Ağız (dehan,fem)

(1). Genel olarak

Güzellik unsurlarından ağız, en çok darlığı ve küçüklüğü nedeniyle ele alınır. Hatta bazı bazen ağız için yok da denmektedir. Bu ağzın küçüklüğü ile ilgili olduğu kadar görünmemesi ile de ilgili bir durumdur. Ağzın görünmesi konuşmaya dayanır. Bu arada hayat ve canlılıkla, gülme ile ağzın açık ya da kapalı oluşunun ilgisi vardır. Bu özelliklere sahip ağzın var olup olmadığını zaten zahid de anlayamaz. Bu yüzden de onunla sohbet edemez:

Var yok ne ise řoħbete zāhid kulaķ açma

Söz remz-i mu' ammā-yı dehendir varamazsın (Vāsıf G.100/5)

Ne mümkindür dehān-ı yāriile bahř itmek ey şūfi

Söze ķādirsın ammā řīve-i güftarı bilmezsin (B.Rūhī G.838/3)

(2). Ağızla ilgili benzetmeler

(a). Sır

Ağız, açılmadığından sır olarak görülür. Sır başkalarına açılmaz. Bu bakımdan da sevgilinin ağzı sırdır. Zahid, ağzının sırrını yok sayarmış. Yarın hesap günü olunca ona var mı yok mu sorulur:

Dehānuñ sırrını şūfī tutarmış yok hesapında

Hele rûz-ı hesap olsun anuñla çok hesapum var (B.Rûhî G.160/3)

ç. Yüz (lika, didar,rû,çihre), Yanak (ruh,izar,arız)

(1). Genel olarak

Yüz, sevgilinin güzellik unsurlarının en başta gelenidir. Zahid sevgilinin güzelliğine bakmaz. Bakmadığı gibi bakanları da eleştirir. Sevgilinin yüzüne sevdalananları hatalı bulur. Oysa böyle bir güzellikten mahrum olan zahid hatayı kendinde aramalıdır. Çünkü bu haliyle zahidin hayatı kuru ve anlamsızdır. Ancak o, bunun farkında değildir. Sevgilinin bazen güneşe, bazen ateşe benzeyen yüzü cenneteki hurileri bile aratmaz. Onu gören kâfir bile imana gelirken zahid güzelden uzak durarak hata etmektedir:

Ĥübün yüzüne bakmak zâhid ĥaĥadır aydur

Fikri ĥaĥadır anuñ egri durur kıyâsı (Nesîmî G.407/9)

Zâhid o şanemden ne için eyleye perhîz

Īmâna gelür görse anuñ yüzini kâfir (Zâfî C.I G.470/2)

Yağmaduñ ruhsârına dil vermeduñ la'line cân

Zâhidâ işuñ ne mum itdüñ ne ĥod bal eyled.ñ (Necâfî G.294/5)

Sevgili de zahide yüzünü göstermek istemez. Çünkü zahidin bakışını beğenmez.
Zahid rind gibi doğrudan bakmaz:

Nigâr egri bağan gözden cemâlin gizler ey zâhid

Sen ol dîdârî göremezsın çün idersin nigâh egri (Ahmet Paşa G.332/2)

Aslında zahidin sevgilinin yüzünü görmeye can attığı açıktır. Zaten onu gördükten sonra da bir daha bırakması zordur. Hatta bu yüzden de zahid, zühdü bırakabilir:

Şûfi yüzüñi görmege müştâk geçermiş

Dün serhoş iken şöhbete gelse idi görürdi (Necâtî G.562/6)

Ruğuñ kim da'vî-i hüsn eyledi ey şâhid-i zîbâ

Yiridür müdde'iler terk iderse zühd ü taqvâyı (Nev'î G.537/4)

Sevgilinin teleyen yüzü ve perişan saçına dayanmak zordur. Buna zühd ve riya sahibi sofı bile dayanamaz:

'Arağ-efşân ola ruhsârı perişân gisû

Şabr olur mu dayanır mı buña zühd ü riyâ (Vâsıf K.17/19)

(2). Yüzle ilgili benzetmeler

(a). Güneş, ay, nur, gün

Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki güneş gibi etrafa ışık saçar. Ay gibi aydınlıktır. Zahid ise yarasaya benzer. Nasıl ki yarasalar ışıktan kaçır, karanlıkta ancak ortalığa çıkarlar. Zahid de aynı onlar gibi sevgilinin güneş ya da ay gibi parlak olan yüzünden kaçır:

Nola ger zâhidüñ olmazsa zevkı mâh-ı rüyuñla

Bilürsın zevkı yok mihr-i cihân-ı tâbile huffâsuñ (B.Rûhî G.642/2)

Zahidin sevgilinin güneş gibi ışık saçan yüzüne bakamamasının nedeni gözleridir. Çünkü gözleri hasta olanların ışığa bakamaması normaldir:

Ruḥ-ı dildāra nazar kılmasa ne ' aceb

Çeşm-i ma' lül idemez mihr-i pür envāra nazar (B.Rūhī G.330/4)

Sevgilinin yüzü nurludur. Hatta bazen güneş bile nurunu buradan alır. Fakat gözüne zühd perdesi çekilmiş olan cansız zahid, bu nuru göremez. Sevgilinin gün gibi yüzünde ilahi bir güzellik vardır. Fakat zahid bunun da farkında değildir. Zaten eğer sevgilinin yüzünü zahid bir kez görse, cennete dair bütün isteğini yitirir. Sevgiliden ayrılmazdı:

Şūfi-i bī-cān ki zühdü gözlerine perdedür

Görmeye cānān yüzün kim nūrdan perverdedür (Şeyhī G.36/1)

Görinür her lem' asından zāhidā dīdār-ı Hāḳ

Gel o māhuñ gün yüzinde berḳ uran envāri gör (Zātī C.I G.142/4)

Ger göreydi yüzüñi zāhid senüñ ey meh-liḳā

Terk iderdi cān u dilden cennetü'l- me'vāsını (Muhibbi G.2648/2)

(b). Ateş

Zahid, ahireti kazanma kaygısı içinde olduğundan, dinin kurallarına sıkı sıkıya bağlıdır. Zaten içten çok dışa, özden çok biçime önem veren zahid, yanlış yapmadan günaha girmeden yaşamaya çalışır. Bu düşünceye göre, kendisine engel oluşturacağını düşündüğü güzelden de uzak durmaya gayret eder. Ancak zahidin bu çabası her zaman sonuç vermez. Çünkü sevgilinin yüzü öyle bir ateştir ki, karşısında zahidin bile imanını gevreyer:

Didüm kim ne için kaçarsın dil-rübālardan

Didi kim ben bir âteş-çihre görsem gevreyer imānum (Zātī C.II G.987/4)

Āteşin ruhsâr ile seyr eyleseñ ol kâfiri

Zâhidâ hiç şüphesiz gevrerdi ĩmānuñ senüñ (Ş.Yahya G.212/2)

Yanardı zâhidüñ zühd ü şalâhı Tûrı ser tâ ser

Eger kim ey şanem aña tecelli kılsa dîdāruñ (Zâtî C.II G.741/4)

(c). Ayna

Yüzün aynaya benzetilmesi parlaklık, berraklık ve bir şeyi aksettirmesi yönündendir. Tanrı kâinatı kendini seyretmek için yaratmıştır. Zahid ise yüzü aynaya benzeyen sevgiliye bakmayarak, onun yüzünde ortaya çıkan ilahi güzelliği seyretme fırsatını kaybeder. Ancak rindler ona gözünü açıp, dünyayı süsleyen sevgilinin yüzüne bakmasını söylerler:

Yüzi mir'âtına gör kim ne şüret virmiş ol mâhuñ

Gözüñ aç şüfi şun'ından temâşa eyle Mevlâyı (Zâtî G.1710/2)

Zâhidâ 'ibret gözin aç şüret-i zîbâya bak

Bir nazar âyîne-i şun'-ı cihân-ârâya bak (Bâkî G.239/1)

Bakışı eğri olan zahid, sevgilinin yüz aynasına baksa, onu doğru göremez. Çünkü sevgilinin aynası, dürüst aynadır. Zaten zahid, çirkindir. Bu yüzden de eline ayna alıp bakmaz. Sevgilinin yüz aynasına bakmaması aslında daha iyidir. Bu aynaya bakacak yüzü olmayan zahid, sevgiliye layık biri değildir.

Yüzü âyinesi yârin dürüst âyinedir zâhid

Sen anı raşt göremezsın edersin çün nigâh egri (Ahmet Paşa G.330/5)

Şüfi cemâl-i yâra ne yüzle baķabilür

Almaz eline çünkü kerih-manzar âyine (Necâtî G.513/6)

(ç). Yalın

Sevgilinin yalın yüzünden sofu taş olduğu için etkilenmez. Yalın yüzün ne ifade ettiğini anlamaz:

Behey şūfi bu yalın yüzlülerden

Meger kim seng ola yanmaz küyünmez (Zatı C.II G.511/3)

(d). Peri

Sevgilinin yüzü bazen de periye benzer. Eğer bir parça aklı varsa, zahid de peri gibi olan sevgilinin divanesi olmalıdır:

Gördüğün seyründe şūfi ol perī ruhsār ise

Ol anuñ dīvānesi ‘aqluñ senüñle yār ise (Zatı C.III G.1358/1)

d. Gamze

(1). Genel olarak

Gamze yan bakıştır. O, acı ve ıstırap veren bir unsurdur. Yaralayıcı olduğu kadar katildir de. Yan bakışı oka ya da kılıca benzer ve nice canlar yakar. Rindlerin gönüllerini parçaladığı gibi taş kalpli zahidleri de etkileyecek güçtedir. Sözüne inanılmayan gamze, bazen sarhoş bazen fitnedir. Çoğu zamanda nazlıdır.

(2). Gamzeyle ilgili benzetmeler

(a). Gammaz, fitne

Zahid aşkı inkâr eder. Ama sevgilinin yan bakışı onu gammazlar. Çünkü zahidi yaralar ve bu da duyulur. Mademki zahid aşkı inkâr etmektedir, o zaman yan bakıştan etkilenmemesi gerekir. Oysa gammaz olan yan bakış, zahidi yaralayarak, onun sırrını ortaya çıkarmıştır:

Yüri var fâ' ide virmez senüñ ey hâce inkâruñ

Baña keşf eyledi ol gamze-i gammâz esrâruñ (Zâtî C.II G.735/1)

(b). Ok (tir)

Gamzenin hedefi, can, sine, gönül, ciğer ve yürektir. Oklar hedefe gitmektedir. Gamzenin gönderdiği ok, zahidin taştan olan bağırmı bile delip geçecek güçtedir. Zahidi bile avlayan sevgilinin gamzesi karşısında duracak kimse yoktur. Çünkü bu ok hiçbir hedefi şaşmaz:

Zâhidüñ bağı delindi gördüğü sâ' at hemîn

Bende bildüm hükmi tîr-i gamzenüñ taşdan geçer (Zâtî C.I G.191/2)

e. Göz

(1). Genel olarak

Zahid zühd sahibidir. Kendini ibadete adamıştır. Sevgili ile ilgilenmez. Onun güzelliğini farketmez Ancak zahid, sevgilinin yüzüne baksa, onun şehla gözü, zahidin zühdünü yağmalayacaktır. Göz, zalimdir, insafsızdır, kan dökücüdür. Aslanın ceylanı ürkütmesi gibi gamze de zühdü ürkütür. Yani sofuluğu ile bütünleşmiş zahidi bile ürkütür:

Şâhımuñ yüzine zâhid bakma kim

Zühdüñi yağma kılar şehlâ gözi (Çakerî G.122/2)

Ey gazel-i deşt-i behcet şîr-heybet gözlerüñ

Ürküdür âhü-yı zühdi zâhid-i şad-sâleden (Zâtî C.III G.1167/3)

Put gibi olan sevgililerin gözü, aynı zamanda nazlıdır, sarhoştur. Sadece rindleri değil zahidleri bile perişan eder. Bu yüzden zahidlerin de elinden artık şarap düşmez:

Çeşm-i bütân kim dili kâfir-i mest eyledi

Zümre-i zühhâdı hep bâde-perest eyledi (F.Kadım G.281/1)

Rindin korkusu sevgilinin gözünden dolayıdır. Çünkü gözün öyle bir gücü vardır ki kişiyi kendinden geçirir. Rind de zühdün yani sofunun, sevgilinin sarhoş gözünün neşesini tatmasından korkmaktadır:

Çeşminden oldu 'aqla müyesser cünûn-ı 'ışk

Çorçum bu zühde neşve-i mestî naşib olur (Cevrî G.56/3)

Sevgilinin gözü ve dudağı o kadar etkilidir ki, onun etkisinde kalan rind ve zahid ne yapacağını bilmez vaziyettedir. Meyhaneye zahid, mescide sarhoşlar gider. Bu da onların sevgili karşısındaki şaşkınlığını gösterir:

Devr-i la' lûnde senüñ meykede zühhâd ile pür

'Ahd-i çeşmünde senüñ mest ile mihrâb tolar (Emrî G.142/2)

(2). Gözle ilgili benzetmeler

(a). Mest

Göz, görünüşü dolayısıyla sarhoşa benzer. Ayrıca öfkeli, kavgacı bir hali vardır ki, bu ne yaptığını bilmeyen sarhoşları andırır. Zahid, sevgilinin sarhoş gözünü, gördüğünden beri de ona aşık olmuştur. Bu yüzden de hem onu bulmak hem de aşk acısını dindirmek için meyhaneleri gezmektedir:

Zâhidi gör ki gezer 'aşk ile meyhâneleri

Görelî sendeki ol nergîs-i mestâneleri (Şeyhî G.182/1)

(b). Cadı

Zahid, Tanrı'nın hışmını merak ediyorsa, sevgilinin cadı gözüne bakması yeterlidir:

Zāhıde dın uğramak isterse Tañrı hışmına

Nāzır olsun bir nazır ol çeşm-i cādūdan yaña (Zātī C.I G.35/4)

f. Kaş

(1). Genel olarak

Bazen aya, bazen kemana ya da hançere benzetilen kaş, zahidle ilgili olarak en çok mihrap ve mescite benzemesi yönüyle ilgilidir. Zahid, sevgilinin kaşını, görmez de mihraba yönelir. Oysa âşıklar için mihrap, sevgilinin kaşıdır. Ancak hakikati görmeyen zahid, sevgilinin kaşını mihrabı yerine mescide gider. Zaten âşıklar da zahidin sevgilinin kapısına gelip, mihraba benzeyen kaşını beklemesini istemezler. Çünkü onun bu mihraba layık olmadığını düşünürler:

Gelmesün kapuña zāhid beklesün mihrābını

Lāyık oldur kim bile her kişi kendü bābını (Necātī G.632/1)

(2). Kaşla ilgili benzetmeler

(a). Mihrab, mescid, tak

Rind sevgilinin kaşlarını mihrap kabul etmiştir. Âşığın ibadeti bu yöndedir. Ancak zahid bunu kabul etmeyip, onu sevgilinin mihrabından men eder. Çünkü zahid sevgiliye ve onun mihraba benzeyen kaşıyla ilgilenmez. Bu yüzden de âşığın da kaştan uzaklaşmaya çalışır. Ancak zahidin bu çabası boşunadır. Çünkü rind bundan vazgeçmediği gibi aslında zahidin, sevgilinin mihraba benzeyen kaşına boyun eğmesini bekler. Ancak bunun da boşuna bir bekleme olduğunu bilir. Çünkü zahidin gözünü riya

içindeki zühd perdesi kaplamıştır. Bu yüzden de rind sevgilinin kaşını, zahid de kendi mihrabını terk etmez:

Muḳarrerdür gönül ol ḳaşları mihrāba meyl itmek

Çıḳup men' itmesün bî-hüde minber üstinde (Cinānī G.233/4)

Ṭañ degül zāhid ḳaşuñ mihrābına baş egmese

Gözleriniçün anuñ zühd-i riyā-yı perdedür (Çakerī G.8/2)

Zahid, mihraba benzeyen sevgilinin kaşı yerine, mescide gider. Onun bu davranışını anlamak zordur. Bu güzelliği göremediğine göre zahid, kördür. Bu yüzden de onun yolunun eğri olmasına şaşılmaz:

Ḳaşuñ mihrābını görmez şorar mescid yolın şūfī

Bu ḥüsnü görmeyen gözsüz ne ṭa' n varırsa rāh egri(Ahmet Paşa G.330/3)

Zahid, sevgilinin kaşı mihrabına secde etmezse pişman olur. Sonra bu pişmanlıkla başını duvarlara ne kadar vursa azdır:

Ḳaşı mihrābına peyveste sücüd etmez iseñ

Şūfī anca urasın başuñı dīvārlara (Necātī G.465/5)

Mescitte mihrap köşesinden ayrılmayan zahid, rindin rakibi olamaz. Rind, sevgilinin kaşını isterken zahid de böyle bir heves yoktur. Sevgilinin kaşı yerine mihrabı seçerek âşığa rakip olmayan zahid için rind “ben onu severim” diyerek onunla alay eder. Aynı zamanda sevgilinin kaşı dururken kuru bir duvara secde ettiği için de zahidi suçlar:

Severüm zāhidi kim gūşe-i mihrābı sever

Ḥam-ı ebrūna raḳībüm olmaz mā'il (Fuzūlī G.175/6)

Demidür ol ḳaşı mihrābda secde ḳıl zāhid

Nedür bu bir ḳurı dīvāra dāyimā secde (Helākī G:129/3)

Eğer ki zahid, sevgilinin kaşının kemerini kible diye kabul etmezse, bu yaptığı ibadetin hepsi riya olur. Kaş mihraba benzer. Eğri görüşlü sofı da sevgilinin kaşını görse, artık mihrap köşesine secde için eğilmez:

Ebrūsı tākı anuñ haq kıbledür dimezsün

Bu itdügüñ ‘ ibâdet zâhid kamu riyâdur (Muhıbbî G.666/4)

Ham-ı ebrü-yı müşğinin görürse zâhid-i kec-bîn

Dañi kâmet sücüd-i güşe-i mihrâba ham kılmaz (Fuzûlî G.111/2)

Zahid, sevgiliyi görmediğı için onun kaşının mihrabı yerine mescide gitmektedir. Eğer mihrapta sevgilinin kaşının aksini görse, bir daha kibleye baş eğmeyeceğı açıktır:

Arka virmez Ka‘ beye baş egmez ey büt kıbleye

Her ne zâhid kim kaşuñ ‘ aksin göre mihrâbda (Helâkî G.133/3)

Sevgilinin kaşı, zahidi de secde ettirir. Çünkü zahid de sevgilinin kaşına sevdalanmıştır. Bu yüzden de burayı mihrap edinir. Kıldığı namazda bile aklında sevgilinin ya boyu ya da saçının hayali vardır:

İtdürür zühhâda ol mihrâb-ı ebrü ser-fürü

Kıldırur ‘ uşşâka ol hâk-i ser-i kü ser-fürü (Bâkî G.399/1)

Kaşuñ sevdâsına zâhid maqam idindi mihrâbı

Qad ü zülfüñ hayâli ile olur geh togru geh egri (Necâtî G.597/3)

Sevgilinin kaşı, yüz yıllık zahidi bile kendine çeker. Zahidin bunca yıldır secde ettiği mihrap, artık sevgilinin kaşı olur:

Vesme-i şiveyi kim dost ol ebrüya çeker

Nice biñ zâhid-i şad-sâleyi ol süya çeker (Zâtî C.I G.427/1)

Mihrap köşesine yılan gibi giren zahid bela verir, buna dikkat etmek gerekir. Çünkü ya buradan vaaz verecektir bu bir beladır. Ya da sevgiliye yakınlaşır ki samimi olmadığı için bu da bir beladır.

Ef'î-i tîre verir genc-i kemân bâl-i belâ

Girdi zâhid yine bir kûşe-i mihrâba şaşın (Ş.Gâlib G.266/7)

(b). Yay

Kaş, eğriliği dolayısıyla yaya benzer. Ancak sofunun, kıt anlayışıyla kaşa ulaşması mümkün değildir:

Kaşın mi' râcına şüfî irişmek ister ey hürî

Velî her kâşır idrâkin 'urûcu irmez ol yâya (Nesîmî G.384/3)

(c). Tak

Zahid, zühdden bir bina kurmuştur. Fakat güzelin kaşlarının kemeri zahide bu binayı yıktırabilir. Eğer zahid, zühd binasının yıkılmasını istemiyorsa, sevgiliye bakmamalıdır:

Kaşlarınıñ tākına ey zâhid-i perhîz-gâr

Bakma şaşın kim binâ-yı zühd virân olmasın (Ahmet.Paşa G.251/6)

g. Boy

(1). Genel olarak

Sevgilinin boyu servi gibidir. Servi gibi salınır ve onun gibi uzundur. Bazen de benzer özelliklerinden dolayı çınara ya da sanavbere benzer. Ya da cennetteki tuba ağacına benzeyen boy, bazen de bir gül fidanı olarak görülür. Böyle gümüş vücutlu,

servi boylu sevgiliye zahidin ilgisiz kalmaması gerekir. Rind sevgilinin boyuna olan tutkusunu onun yüce bir mısra gibi görmesi ile açıklar. Zahid de şair olsaydı belki, sevgilinin yüce boyuna tutulurdu:

Ḳāmetin seyreyle inşāf et o bālā mıṣra‘

Zāhidā sen şā‘ir olsan intihāb etmezmisin (Nedim G.59/2)

(2). Boyla ilgili benzetmeler

(a). Serv

Sevgilinin boyu serviye benzemektedir. Zahidin ise sevgilinin serviye benzeyen yüce boyuna secde etmesi gerekir:

Gel ey şūfī sūcūd eyle bu sīmīn-ber sehī-serve

Ki emr-i ve’scūdū geldi bu zībā ḳadd-i bālāya (Nesimī G.384/9)

(b). Tuba

Rind, zahide olgun kişinin nasıl olması gerektiğini söyleyerek onu uyarır. Öyleki, Tuba ağacına benzeyen boyu ile sevgiliye kavuşan kişi, olgun kişidir:

Mīv-i vaşlīna bir ḳāmeti Ṭūbā güzelūñ

Zāhidā her kim iriṣdiyse yitişmiş erdür (Bākī G.107/4)

h. Hatt

(1). Genel olarak

Yeni çıkan ayva tüyleri değişik renk özelliği gösterir. Ancak zamanla kazandığı siyah renk, güzelliğin kaybolmasına ve işaret olarak ele alınmasına sebep olur. Çokluğu ve güzel kokmasının yanı sıra, sevgilinin ayva tüyleri olan hatt, yazı anlamına da gelir.

Zahid, sevgilinin tüyleri üzerine fikir yürütmekten kaçar. Yüreğinde aşk noktası olmayan, aşk bilmecesini çözemez:

Z hid aar m t la‘ a-i aŐı-ı y rdan

H ll-i r m z-ı ‘ aşk idemez b -sev d olan (B.R h  G.891/5)

Sevgilinin dudağının Őarabına g l kokusunu veren ayva tüyleridir. Şaraba g l kokusu girince hile olur. Şaraba haram diyen zahid böylece Şarabı Şarap diye değil, g l kokuyor diye içer. Bu bir aldatmacadır:

Terled n ey aŐ mey-i la‘ lin g l-efs n eyledün

o degül Ő flere bu deñli tezv r n sen n (Nec t  G.314/5)

Sevgilinin ayva tüyleri yazıya benzer ve güzelliğini açıklar. Ancak zahid bunun farkında değildir. Onları hata, kusur zannetmiŐtir. Aslında buna Şaşılmaz, eğri gören gözün bakışı da eğri olur:

aŐt n tefs r-i  sn nd r aŐa ŐanmıŐ anı z hid

‘  ceb mi d de-i kej-b n eger itse nig h eğri (Ahmet Paşa G.329/2)

1. Çene

(1). Genel olarak

Sevgilinin enesi zahidlerin gönlünü alır. Çünkü ene topa benzer ve zahidin gönül kalesini almayı baŐarır. Zahidin zühd kalesi çene topuna dayanamaz, yıkılır:

abğabuñ  p n hey  fet z hide ‘ arz eyleme

Tövbe v  zühd   Őal h  al‘ ası vir n olur (Z t  C.I G.161/5)

C n virür Ő fi b t-i s min-bedenler  pmege

Yok mı bir papazca papaz aŐn m   per (Z t  C.I G.355/4)

i. Kûy (mahalle)

(1). Genel olarak

Sevgilinin mahallesi, âşıklar için cennettir. Ancak zahid, cennetin kendini istemektedir. Bu yüzden de sevgilinin mahallesiyle ilgilenmez. Onun bu halini ise rindler anlayamazlar. Onlara göre içinde sevgili bulunan kûy, cennetten daha güzeldir. Fakat zahid de bunu göremez. Zahid sevgilinin mahallesinde rindlerin kaldığı gibi kalmayı başaramaz. Bu ona göre değildir. Ama en azından orada bulunanları ayıplamaktan vazgeçmelidir:

Muķīm olmak ser-i kûyuñda Rûhî gibi cānānuñ

Elüñden gelmez ey zāhid ķo şa' nı haylice yerdür (B.Rûhî G.257/5)

(2). Kûyla ilgili benzetmeler

(a). Cennet

Zahide tavsiye edilen yol, sevgilinin mahallesinin yoludur. Zahid eğer bu yolu tutarsa, cennete ulaşır. Yoksa onun gittiği yol doğru yol değildir ve bu şekilde çok istediği cennete ulaşamaz. Bu yüzden bir an önce gerçeği görmelidir:

Ķûyı yolını bekle yûri şut bu řarîķı

Yol ister iseñ cennete ey zāhid-i güm-rāh (Zātî C.III G.1255/4)

Zahidin amacı cennettir. Cennetin içindeki hurilerdir. Sevgilinin mahallesine gelen âşıklar ise sevgilinin yüzünü isterler. Onlara göre burası cennettir. Ancak zahid burayı cennete benzetmez:

Maķsûd-ı hûr-ı ' ayn ise zāhid behişte var

Dîdār ise murāduñ eger kûy-ı yāra gel (Emrî G.307/2)

Ne için beñzemez dırsın cināna kŭy-ı cānānı

Meger kim cennetŭñ vardur nolur ŧŭfi sefāhetden (Zātī C.III G.1210/7)

Rind, zahide asıl cennetin sevgilinin mahallesi olduğunu söyler. Ancak burayı cennete benzetemeyen zahid, rindin söylediği bu cenneti istemezse, ona engel olmak doğru değildir. Çünkü sevgilinin cennetini istemeyen kişinin yeri cehennemdir:

Zāhid iderse cennet-i kŭy-ı ḥabībi terk

Billāhi māni' olma o gitsŭn cehenneme (Necātī G.545/2)



E. ZAHİD VE DİN TASAVVUF

1. Din

a. Genel olarak

Zahid, samimi bir dindar değildir. O daha çok dinin özünden habersiz, şekilci, katı, ham ruhlu bir olarak görülür. Özellikle din, söz konusu edildiğinde zahidin riyakârlığı çok açık olarak görülür. Yaptığı ibadeti, zevkle, severek değil, zorunluluk olduğu için yapar. Ahirette cennete ulaşmak istediği için dini kurallarına sıkı sıkı bağlı kalarak günaha girmemeye çalışır. Oysa diğer yandan riya ile en büyük günahı işlediğinin bilincinde değildir. Üstelik ibadete olan düşkünlüğü ile kendini beğenir ve bununla gururlanır. Aşktan sevgiliden haberi olmayan zahid, aslında hakikate ulaşmamış, sadece ahirette maddi zevklerinin gerçekleşmesi ümidini taşır. Bütün anlayışsızlığına ve dışta kalmasına rağmen, insanlara cehennemi anlatıp, sürekli nasihat eder ve çok sıkıcı olur. Kısaca zühd ve takva sahibi, mescitten çıkmayan ikiyüzlü biri olan zahid, yaptığı tüm ibadeti, yarının endişesiyle yapar.

Gerçek amel sahibinin kendisi olduğunu zanneden zahid, aslında müslümanlığın ne olduğunu dahi bilmez:

Ḥabs-i zindān olmuş ey şūfi saña şālih ‘amel

Bir müselmānsın ki bilmezsin müselmānlık nedür (B.Rūhī G.354/4)

Dinini küfre veren zahid, doğru söz uğruna Mansur gibi Hakk deyip asılmayı göze alamaz.

Verirsin zāhidā bi’llāh dīniñ küfre bī-pervā

Senüñ Ḥaḫ söyleyüp şer‘ iyle berdār oldıḡuñ var mı (Ş.Gālib G.359/3)

b. Dinle ilgili unsurlar

(1). Cennet (Huld, Firdevs, Cinan, Behişt)

Dinî inançları doğrultusunda kendini ibadete vererek, cennete ulaşmayı en önemli hedef gören zahid, bu dünyada yaşayamadığı güzellikleri orada yaşamayı hayal eder. Cennette vaat edilen nimetlere ulaşmak için kendisini bu dünyanın nimetlerinden kısıtlayan zahid, sadece kendini değil çevresindekileri de bu katı tutumun içine sürüklemeye çalışır. Sürekli cennete kavuşma arzusu ile dolu olan zahid, dünyayla ilgisini kesmiş, kendini ibadete vermiştir. Halbuki bahçeye çıkıp, şarap içse, güzelleri seyretse, bu manzaranın cenneti istemekten vazgeçecektir. Ya da İstanbul'un ve Galata'nın güzellerini görse, bir daha cennetin adını anmaz:

Çık bucağdan seyr-i bāğ it şāfi mey iç şūfiyā

Komadılar bāğlar bāğ-ı cināna ihtiyāc (Zātī C.I G.98/4)

Adın añmaz idin şūfi daħī firdevs-i a' lānuñ

Eger ra' nāların görsen Stanbul u Galatanuñ (Hayālī G.283/1)

Baştan başa cennet köşkleri, zahidin olsun, bu günü yaşayan rinde, sevgilinin bulunduğu içki sunulan yerler yeter. Burası onlara saray gibidir:

Kaşr-ı cinānı zāhid yarım saña ser-āser

Zātī bu gün hūruñ ' işret-serāsın ister (Zātī C.I.G.466/5)

Körpelerle sohbet etmesi zahide zarar vermez. Onun cennete girmesini engellemez. Çünkü bunlar küçük günahlardan sayılır:

Şūfi zarar itmez saña etfāl ile şöhbet

Ġam çekme girür cennete erbāb-ı şağā'ir (Nev' ī G.144/2)

Bu dünyada herkesin kendine göre bir işi vardır. Günaha girmemeye çalışan zahid, cenneti kazanma hevesiyle güzel ameller peşindedir. Rind, ise ezel gününde kaderine yazılmış olan sevgiliden gözünü alamaz. Bu yüzden de zahid, cennet

güzellerini, rind ise sevgiliyi ister. Oysa zahid, meyhanede kalıp, meyhaneci çırağını sevse, içkisini içse, hemen cenneti bulması mümkün olacaktır:

Zāhid heves-i cennet ile hūsn-i ‘amelde
Rindūñ nazarı sâbıka-i rüz-ı ezelde (Nābī G.699/1)
Fikr-i zāhid na‘im ü huld-ı berin
Ben fakīrūñ hevā-yı cānāndur (Çākerī G.24/4)
Zāhidā ister isen cennet ü havrā bulasın
Gel berü kūy-ı harābātda bir muğbeçe sev (Hayālī G.463/2)

Zahid cenneti düşler, ancak onunla mutlu olur.

Zāhidūñ cennetdedür fikri anuñla zevki var
‘Aşıkuz biz fikrimüz hep zevk-i dīdāruñdadur (B.Rūhī G.318/2)

Zahid, yaptığı amelin karşılığı olarak cenneti alacağını zannetmesi yanlıştır. Cennet bir karşılık değildir, Allah’ın lütfudur. Bir karşılık olarak verilmez:

Zāhidā mücib-i cennet mi şanursın ‘amelūñ
Cenneti şanma ‘amel-dārā virürler ‘amele (Zātī C.III G.1462/5)
Zāhidā şanma ki a‘māl ile cennet bulasın
Ol Hakkun fazlıdurur yoğsa ‘amelden ne gelür (Muhibbī G.945/4)

Zahidin isteği cennet olduğuna göre, Allah onu bu isteğine kavuştursun. Çünkü, rindin böyle bir isteği yoktur:

Bāğ-ı cennet zāhidūñ maksūdudur Allah vire
‘Aşıkā maksūd olan yārūñ hemān dīdāridur (Çākerī G.42/3)

Rind, zahidin duasının kabul olmayacağını, böylelikle de cennete ulaşamayacağını söylemekten çekinmez. Böyle düşünmesinin nedeni yine zahidin

kendidir. Çünkü, zahid sürekli dualar edip, cenneti ister. Buna göre, eğer zahidin duası kabul olsaydı, seyrek sakalının gür olması gerekirdi:

Du' âlar eyleyüp şık şık Hudâdan cennet istersin

Sözün geçiydi olmasa şakaluñ şūfiyâ seyrek (Hayretî G.201/4)

Zahid cenneti her fırsatta över, göklere çıkarır. Ancak eskiden beri söylenen Yerini bekleyen üstün tutar diye bir söz vardır:

Necâtî cenneti zâhid ögüb göklere çıkarsa

Yirini bekleyen yiger meşeldür mâ-tekaddemden (Necâtî G.403/7)

Cennete ulaşmak isteyen zahid, bunun için can vermek gerektiğini bilir. İnsan ölmeden cennete gidemez. Öyleyse zahid de cenneti istediğine göre kendi canına kıyması gerekir. Fakat öyle cimridir ki, canını vermek istemez:

Cennete zâhid bilür cân virmeden yetmez velî

Câna kıymaz öz temennâsındadır miskîn baħil (Fuzûlî G.177/4)

Eğer zahid cennete giderse, rind ne onunla ne de onun gibilerle cennette bile bulunmak istemez:

Cennete gider iseñ de bizi қо

Zâhidâ saña uyan ile eger (Hayretî G.121/3)

Bütün hayatını cennete adayan zahid, eğer sevgilinin anber saçan sünbül saçı ile yüzünü görse, cenneti istemezdi. Hatta cennette kalsın diye bağlasalar yine durmaz, sevgiliyi isterdi:

Bağlarlar ise tırmaya cennetde zâhidi

Görse yüzünü sünbül-i ' anber-feşan ile (Necâtî G.448/5)

Sevgiliyi anmayan zahid, midesine düşkün olduğu için cennetteki yiyip içip eğlenmeyi ister. Halbuki zahid, rindin seyrettiği alemi görse, cenneti burada yaşar:

Tecelli neş' esin ehl-i şikem idrāk kâbil mi

Behişt añdıqça zâhid ekl ü şürbüñ lezzetin söyler (Ragıp Paşa G.47/3)

Seyr eyle şüfiyâ bu tonanmayı kıalmaya

Qalbünde tâ ki zînet-i Firdevs hasreti (Zâtî C. III G.177/3)

(2). Cennetle ilgili mefhumlar

(a). Huri, gılman

Sofu, kendisine mesken olarak istediği cennette hurileri arzular. Onun isteği sevgilinin yüzü değildir. O, sadece cenneti ister. Hatta düşüncesi bile zahidi mutlu eder:

Şüfi kim gûşe-i Firdesde mesken gözedür

Hürdur eksügi didâr degül zen gözedür (Zâtî C.I G.305/1)

Zahidin zühdü cennet içindir. Bütün ibadetini bunun için yapar, sevgiliye bakmaz. Öyleyse cennet ve içindekilerin hepsi onun olsun. Rindin bunda gözü yoktur. O, sadece sevgiliyi ister:

Zâhid ki zühdi cennet için eyler ey şanem

Rıqvân u hür u cennet aña vü baña seni (Vasfî G.90/3)

Hoşdürür gül yüzlülerle baña gülşen gûşesi

Zâhidâ hüriler ile cennet-i me'vâ saña (Necâtî G.12/3)

(b). Kevser

Zahid, gül renkli şarabı bırakıp, kevseri rinde teklif eder. Rindin bu teklifi kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü zahid kevseri, rind de şarabı seçmiştir. Hatta rind, zahidin eline şarabı almamasını ister. Zahidin içkisi ancak kevserdir:

Cām-ı gülgūnı koyup teklīf-i kevser eyleme

Zāhidā kevser saña cām-ı mey-i gülgūn baña (B.Rūhī G.28/3)

Gel sözüm tüt içesin kevseri yarın dir miş

Vā' izūñ rind şovuk şu içe mi minnetine (Zātī C.III.G.1279/2)

Zāhidā alma ele tek sen şarāb u şāhidi

Var saña olsun mübārek kevser iç hūrāya baķ (Muhibbī G.1405/4)

Vuslatın ve sarhoşluğun zevkini bilmeyen zahid, kevser peşindedir. Aşk sarhoşu olan ve akli ile değil, hisleri ile hareket eden âşık, dudağa benzeyen şarabı isterken akli başında olan zahid, kevser ister:

Men lebūñ müştākıyam zūhhād kevser tālībi

Nitekim meste mey içmek hoş gelür hūş-yāre şu (Fuzūlī K.3/9)

(3). Cehennem

Zahid eğer nefesine sahip çıkmazsa her ne kadar cenneti istese de yeri cehennem olacaktır. Çünkü kin tutanların ve hırslı olanların yeri cehennemdir. Bu yüzden de zahidin cehennemle âşıkları korkutması doğru değildir. Kimin cehenneme gideceği belli olmaz. Cehenneme kimin gideceğine karar verecek olan zahid değildir:

Nefsūñi kırtarmaz iseñ nār-ı hıķd u āzdan

Bilmiş ol olmazsın ey şūfī cehennemden hālāş (Hayretī G.164/2)

Dūzeħ u nār ile zāhid 'âşıkı kırkutma kim

Dūzeħe iletür seni āħır bu perhīzūñ senūñ (Muhibbī G.1536/3)

Görün ol zāhid-i hoşki bizi nār ile kırkutur

Şanasın kendünden geldi berāt ile cehennem (Nesīmī G.346/15)

Cehennem öyle bir ocaktır ki âşık ateşine can verirken, zahid kaçır. Fakat burası her ikisinin de ocağıdır. Zahid kaçsa da buradan kurtulamaz:

‘Âşık oduna cân verir ‘âşık kaçır zâhid velî

Dûzah ‘âşıkların zâhidlerin ocağıdu (Hayâlî G.183/4)

Rindlerin meclisine gelip de cehennemi anlatan zahidi kimse istemez:

İtmesün rind-i kabâhat fehme dûzah meclisi

Gelmesün bezme Hüdâ’ya hod-nümâlardan biri (Nâbî G.836/6)

Zahid vazında sürekli cehennem ateşini anlatarak insanları korkutmaya çalışır. Âşık eğer, zahidin verdiği bu vazı taklit etmeye kalksa, zahidin anlattığı ateş, şüphe yok ki, yakıcılığını yitirip, donardı:

Şu‘le-i dûzahı efsürde iderdi bî-şekk

Zâhidün ehl-i hevâ vaz‘ına itse taklîd (Râgıp Paşa G.24/4)

Deryûzeye çıkdı yolu hacc ü ‘Arafâtuñ

Döndü tolaşup ‘arz-ı merâm eyledi vâ‘iz (Ş.Gâlib G.176/5)

(4). İbadet

Yasaklayıcı, kısıtlayıcı bir yaklaşımla insanları etkilemek isteyen zahid, sürekli ibadet halindedir. Ancak yapmış olduğu bu ibadet, tamamen şekilciliğe dayanır. Gönül zenginliğinden uzak olan zahid, çıkarıcılığa dayalı bir anlayışla ibadet etmektedir. Çünkü ibadetinin sonunda beklediği birtakım nimetler vardır. O, bunları kazanmak için çalışır. Aynı zamanda yaşamın mutluluk veren yanlarını görüp, yaşayanları da tövbeye ve ibadete zorlar. Zahidin ibadetini, Bağdatlı Rûhî’nin terkib-i bend’i en güzel şekilde anlatır.

“Rûhî sabahın alacakaranlığında ibadet için mescide varmıştır. İçerisi bir kalabalık ki iğne atsan yere düşmeyecek. Cemaat dizdize. Ama konuşulana kulak kesilir. Herkesin dilinde bir akçe hesabıdır yürüyüp gider. Şair nihayet dayanamaz: “Dedim ne sayarsız ne alursuz ne satarsız – Kasla dilinizde ne Nebî var ne Allah! Aldığı

cevap şudur: Şehrin hâkim-i vakti hayır işlemek için sık sık mescide uğrar. Fakır kukarayı gözetir, sevindirir. Rûhî için iç yüzünü anlar.¹⁴ Onların mescide ne için geldikleri ortaya çıkmıştır. İbadetine bu kadar bağlı olan zahid, yaptığı ibadete de riyayı karıştırmıştır. Çünkü, mescidde ibadet için toplanan zahidlerin dilleri başka, gönülleri başka şey söylemektedir. Onların bu halini gören rindler, zahidin ne kadar ikiyüzlü olduğuna bir kez daha karar verirler. En iyisi onlardan olabildiğince uzak durmaktır. Kişi ancak bu şekilde Hakk'a ulaşabilir. Yoksa zahidin tuttuğu yol, tamamen yanlıştır. Sadece taklitten ibaret olan bir ibadetin kimseye faydası olmaz:

Vardum seheri tâ'at için mescide nâgâh
Gördüm oturur halka olup bir nice gümrâh
Girmiş kimisi vahdete almış ele tesbîh
Herbirisinüñ vird-i zebânı çil ü pencâh
Didüm ne satarsuz ne alursuz ne virürsüz
K'asla diliñüzde se nebî var ne hod ne Allah
Didi biri kim şehrimüzüñ hâkim-i vakti
Hayr itmek için halka gelür mescide her gâh
İhsânı yâ pencâh yâ çildür fuqarâya
Şabr eyle ki demdür gele ol mîr-i felek câh
Yüz döndürüp andan didüm ey kavm olun âgâh
Sizden kim ırâğ oldu ise Hakk'a yakındur
Zirâ ki dâlâlet yolıdur gitdügüñüz râh
Taḥkîk bu kim hep işiñüz zerḫ u riyâdur
Takliddesüz tâ'atüñüz cümle hebâdur

(B.Rûhî Tkb.B/9)

Zahid ibadet eder. Ama bu ibadeti boşa değil, mutlaka bir karşılığı olsun ister. Zahidin ibadetini dahi kendi çıkarları üstüne kurmuştur:

¹⁴ Ülgener, Sabri F, "Bir Deneme İki Devir ve İki Terkid-i Bend", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz: Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 81.

‘İbâdetinden ider ehl-i zühhd ecr-i recâ

Ki kârı bâr-keşânuñ kirâ bozundısıdur

(Nâbî G.148/5)

Dünya nimetlerinden mahrum kalmak bir azaptır. Zahid bu azaba cennete ulaşmak için katlanır. Bunun kıymeti yoktur. Asıl marifet, bu nimetleri Hakk’a kavuşmak için terk etmektir. Yoksa cennetteki nimetlerde, dünya nimetlerinin aynıdır. Bu yüzden zahid, ibadetini cennet üstüne kurmamalıdır:

Zâhidâ terk itme şâhidler vişâli râhatın

Ger ‘ibâdetten hemin gilmân u havrâdur garâz

(Fuzûlî G.138/2)

Zâhid ya bellü Hâkğ için it ya bihişt için

Haşr eyleme ‘ibâdetüñi cennet üstine

(Nâbî G.713/6)

Zahidin doğru ibadet yapması zordur. O böyle temiz bir ibadete alışık değildir:

Keñez gelür saña şûfî ‘ibâdet itme veli

Güc olur âdeme bir nesne ‘âdet olmayıcağ

(Necâtî G.275/3)

Sofu tekkeededir ve sürekli ibadet etmektedir. Ancak tekkeye rindi davet etmesi boşunadır. Çünkü rindin elindeki büyük kadehi bırakması zordur:

Yârânı şûfî şavma‘ aya da‘ vet itmesün

Rıtl-ı girân elde iken hiffet itmesün

(Necâtî G.427/1)

Zahidin ibadeti de kendi gibi kurudur. Aşktan, coşkudan yoksun olan zahid, istediği kadar alışkın olduğu ibadetini yapmaya devam etsin, yine de aşk erbabının ulaştığı keyfin yanından bile geçmez:

Bulımaz erbâb-ı ‘ışkuñ şemme-i hâlâtını

Zâhid-i murtâz biñ kılsun ‘ibâdet Muştâfâ

(Hayretî G.3/3)

Bir insanın kalbini kırmak, büyük günahdır. Ancak zahid, ibadetle meşgul olan biri olmasına rağmen etrafındakilerinin de kalbini kırmaktan geri kalmaz. Bu haliyle

zahidin ibadeti boşunadır. Hatta gece gündüz durmadan ibadet etse de gönül kırmaya devam ettikçe, kendi gibi olmayan insanları azarladıkça, yaptığı ibadetin ona faydası olmaz:

Kaᅅı zāhid ki dil-āzārılığa māyıldür
Rūz u Őeb her ne ‘ibādet ider bātıldur (B.Rūhī G.369/2)

Zahid duasının kabul olacağından çok emindir. Ne için dua etse kabul olacağını düşünür. Ancak, rind bu konuda aynı fikirde değildir. Hatta zahidin başkasına değil kendine başkasına bile hayrı dokunmayacağını düşünen rind için, zahidin duası bir anlam taşımaz:

Şūfī dimiŐ du‘ām oñarur bağırlı başluyı
Kel nesne bilse başına olurdu çāresi (Zātī C.III G.1616/5)

Zahidi ibadete yönelten tekkedir. O, tekkenin yüzünden sürekli ibadet halindedir. Çünkü bu sayede amaçladığı hedefe varacağını düşünür. Ancak bu boş bir hayaldir:

Her zāhidi ki tekye kıllur zūhd ü t̄ā‘ ata
Bihūde yirde fikr ü ᅅayālāt içindedür (Ahmet-i Dā‘ī G.301)

Zahidin yeri tekkedir. Burada oturup çile çeken zahid, meyhanenin zevkini ve sefasını bilmez:

Zāhid yūri var Őavma‘ada çille-niŐin ol
Sen mey-kedenüñ zevķ ü Őafāsın ne bilürsin (Nābī G.566/3)

Zahid, ibadet ederek, rind ise yiyip içip eğlenip, gününü gün ederek mutlu olmaktadır. :

Zāhid bulursa Şavma‘ada lezzet-i semā
Rindānuñ işi ‘ıyŐ ile çeng ü çegānedür (Muhıbbī G.716/3)

Bahar gelince, zahidin de ibadet fikrinden, tekkeden vazgeçmesi gerekir. Çünkü böyle bir zamanda, gönül sevgili ve şarapla coşmak ister. Zahidin bile buna uyması beklenir:

Nev-bahār oldı gıder şavma‘ a fikrin zāhid

Dile şimdi heves-i seyr ü temāşā ğālib (Cinānī G.12/2)

Sevgilinin ilahi güzelliğini görünce, zahid de ibadeti bırakıp, rind olur:

Tā cemālin gördişüfi ta‘ ātın terk eyledi

Zāhid oldı rind ü şeb-rū köhne-püş qallāşırñuz (Nesimī G.182/6)

Sonunda meyhanelerde yatıp kalmaya başlayan zahid de ibadeti unuttur:

Müdām mey-kedelerde yatur durur şüfi

Unutdı şavma‘ ayı ol evinde hōrmetsüz (Necātī G.238/3)

(5). Tesbih

Zahid, namaz kılıp, tespih çeker. Ancak onun bu hali tuzak kuran bir avcıya benzer. Zahidin namazı tuzak olunca elindeki tespih de yem olur. Ancak, âşık böyle bir tuzağa yakalanacak bir kuş değildir. Onun için zahid, boşuna tespih dizmektedir. Çünkü rind için asıl tuzak ve tuzağın yemi, sevgilinin saçı ve benidir. Yoksa zahid bu görüntüsüyle rindi etkileyemez. Çünkü zahidin içi ile dışı bir değildir. Yaptığı ibadetinde de samimi değildir:

‘Āşık-ı şādık tuzāğın kuşu ey zāhid degil

Dāne dizme tesbīhi seccādeyi dām eyleme (Nesimī G.371/5)

Şikār-ı zerķ edici tūrfe murġ imiş zāhid

Ki düzdü zerķ ile tesbīh dām u dāne daħi (Ahmet Paşa G.316/5)

Dâne-i tesbîhüne ey zâhid aldanmaz gönül

Mürg-i zîrek şanma hergîz meyl-i dâm-ı zerğ ide (Bâkî G.461/3)

Tesbîh ile seccâdeyi elden bırak ey müdde'î

Şol zülf ü hâle bak anuñ gör kim ne dâm u dânedür (Nesîmî G.168/4)

Elinde tespihi ile zahidi gören ibadette sanır. Oysa onun her işi gibi ibadeti de riya doludur. Bu haliyle zahid başkalarını kandırmaya çalışır. Ancak herkes bunun zühd değil, riya olduğunu bilir:

Ey zâhid-i mürâyî tesbîh elünde dâ'im

Avlamağa cihânı dâm-ı riya kıurarsun (Zâtî C. III G.1048/6)

Ba' zılar halka olub dâne-i tesbîh şayar

Şufî ol zühd degül belki riya hırmenidür (Necâtî G. 112/5)

Esîr-i dâne-i zerğ oldı zâhid-i kıallâş

Elinde dâm-ı riyağur çevirdügi tesbîh (B.Rûhî G.102/4)

Tespih ve şarap kadehi arasında güya seçim yapan zahid ve rindin tercihleri zaten bellidir:

Birisi sübha aldı ele biri câm-ı mey

Güya ki rind ü zâhidi taħyîr itdiler (Ş. Yahya G.65/3)

Bazen zahidin tespihi zünnara yani papaz kuşağına benzetilir. Bu yüzden de zahidin sevgiliden ya da onun saçının sırrından haberi olmaması normaldir:

Şaçın esrârını zâhid ne bilsün

Ki tesbîhi anuñ zünnâra beñzer (Nesîmî G. 76/9)

Bazen de tespih göz yaşına benzer. Zahidin elindeki taneleri insanlar tespih sanmamalıdır. Çünkü zahidin elinde görünen mercan tespih , aslında rindlerin gözünden akan kan damlasıdır.

Şanma yed-i zâhidde görüp sübha-i mercân

Hep dide-i rindândan akan çatre-i kândır (Vâsıf K.28/16)

Sofu bağı olmayan tek kalmış biri gibi görünür. Ama aslında tespihte yüz düğümle, bin kaydı vardır. Tespihle bütünleştiğinden yalnız gibi görünmesine aldanmamak gerekir. Elinde tespihi bırakmayan sofunun bu görüntüsü yanıltıcıdır.

Şüfî-i muṭlak geçersin sübhada

Yüz girihle biñ kuyüduñ var senüñ (Nev'î G.267/4)

Elinde tuttuğu tespihi, zahid, kendi emellerinin tuzağı yapacağına, hesap gününü düşünerek çekse daha faydalı olur:

Zâhid elünde dâm-ı emel itme sübhayı

Tesbîhi bâri bir daği rûz-ı şümâra çek (Nâbî G.453/6)

Zahid, Allah için tespih çeker gibi görüldüğüne aldanmamak gerekir. Çünkü onun gönlünde Allah fikri yoktur. Elinde tespihi ile sadece güzellere kavuşmayı düşler:

Sübha-i mercânı ey şüfî geçürmekden n'olur

Kim senüñ kalbünde hergiz fikret-i Sübbüh yok (Cinânî G.99/3)

Şarkıdur şanmañ ki şüfî sübhayı Sübhân için

Şâfi tesbîh arşın eyler vuşlat-ı hûbân için (B.Rûhî G.1196/1)

Zahid aslında güzellikle olmak istediği gibi, içki de içmek ister. Ancak bunu açıkça göstermez. Zahidin elindeki tespih, dindar ve kuralcı tutumunun bir simgesidir. O bundan aldığı güçle insanları azarlayıp, cehennemle korkutur. Onları zevk ve sefadan vazgeçip, yarını düşümleri gerektiği konusunda uyarır. Dünyanın nimetlerinden kendini soyutlayıp, yarını kurtarmak adına ibadetle vaktini geçiren zahid, bu durumda elindeki tespihi bırakıp, meyhanede kadeh tutması biraz zordur:

Ey dil kıoya ta' zîri o tesbîh ile zâhid

Varsun der-i meyhânedey peymâne mi çeksün (Nâbî G.616/2)

Şarap kadehi yerinde durmaz, döner. Çünkü mecliste sakinin kadehi döndürerek sunar. Âşıklar da dönen kadehten içkilerini içerler. Acaba zahid de sözünden dönüp, elinden tespihi bırakmış mıdır, yoksa hâlâ elinde mercan tespihini mi tutmaktadır bilinmez. Ama eğer meyhaneciden kadeh istemeye karar verirse, içki alabilmek için hırkasını, tespihini ve seccadesini rehin bırakmak zorundadır. Çünkü bunları bıraktığı takdirde ancak kadeh alabilir:

Durmaz döner cām-ı tarab dönmez mi ‘ahdinden ‘aceb

Zâhid tutar mı elde hep tesbîh-i mercânın yine (Nef’î G.103/2)

Zâhidâ ister iseñ pîr-i muğandan kadehi

Rehn için hırka vü tesbîh ile seccâde getir (Muhibbî G.999/4)

Ancak bazen zahid meyhanede görülür. Sevgilinin dudağı kırmızıdır, kadehe benzer. Zahidler bu dönemde aşk âlemine yani meyhane köşesine çekilmişler, tespih ipini terkedip, çengin tellerine sarılmışlardır:

Lebüñ devrinde zâhidler tutup meyhâneler küncün

Kılıp tesbîh terkin târ-ı zülf-i çeng tutmuşlar (Fuzûlî G.69/6)

(6). Namaz

Şeytan, insana en çok namazda musallat olur. Namaz kılarken insanın aklına gelen konuların haddi hesabı yoktur. Oysa namazda konuşma uygun değildir. Ancak namazda her türlü düşünce akla gelir. Zahid de bundan nasibini almıştır. Sadece cennete kavuşma zorunluluğundan dolayı namaz kılıp, dini görevini yerine getirmeye çalışan zahidin namazı tamamen şekle dayanır. Çünkü namaz sırasında o da her çeşit düşünceyle meşguldür. Hatta sevgiliyi gören zahid, namazı niyazı unutmuştur. Şimdi namaz kılması da ibadet amacıyla değil, yine onu hatırlamak için ...

Olmadı ' ışka uyanlarda tazalüm cā'iz

Degül ey şufi namāz içre tekellüm cā' iz (Nev'î G.180/1)

Seni görüb unutdı zühdi şufi

Yine anmağ için kıılur namāzı (Necātî G.634/5)

Zahid, namazla insanları huzursuz etmeyi bırakmalıdır. Kıldığı namaz riya doludur. Bu şekilde yapılan ibadet, kabul olmayacağı için zahid, kaza namazı kılsa yeridir:

Halkı namāzuñile hep bî-ħuzür kıılduñ

Ey zāhid-i riyāyî bir bir kaçāya başla (Necātî G. 494/3)

Zahidin namaz kılıp, tespih çekmesinde şaşırılacak bir şey yoktur. Çünkü bu onun kısmetidir. Nasıl ki, ezel gününde rinde kadeh yazılmışsa onun da kısmetine bunlar yazılmıştır. Ancak zahid, aşk kadehinden şarap içerse seccadeyi bırakma ihtimali vardır:

Buymış kısmetimüz böyle virilmiş ezeli

Zāhide sübħa vü seccāde bize peymāne (B.Rūhî G.930/2)

Zāhidā nūş it maħabbet sâğarından bādeyi

Germ olub kevn ü mekândan taşra şal seccādeyi (Zātî G.1580/1)

Görse idi deyr-arā zāhid seni ey muğbeçe

Ĥırķa vü seccādesin rehn-i der-i ĥummār ider (Muhibbî G.468/3)

Seccadeyi bıraktığını eğer rindler görürse zahidin de sonunda sofuluktan geçtiğini anlarlar:

Zāhidā şu üzre şalsañ ger bugün seccādeñi

Rind olanlar diyeler saña nihāyet ĥār u ĥas (Muhibbî G.1218/4)

Zahidin namazı da aslında bir gösteriştir. Meydanda omzundan düşürmediği seccadesini تنها yerlerde bırakır. Çünkü, kendi de böyle zamanlarda mey küpünün dibine düşer:

Düşer tenhâda zâhid şüphesiz pây-ı hum-ı meyde

Düşürmez gerçi kim seccâdesin zâhirde düşündan (Ş.Yahya G.282/3)

(7). Namazla ilgili mefhumlar

(a). Mihrab

Zahid her ne kadar namaz kılıyor görünse de, sadece şaraba değil sevgiliye düşkündür. Hatta gözünü sevgiliden alamaz. Her işinde olduğu gibi namazında da riya olan zahid, sevgiliye bakmaktan geri kalmaz. Bu haliyle de seccadesini sevgilinin kaşının kıvrımına yoksa mihraba mı yaptığı belli değildir:

Nazarın yârda sen secdede zâhid bilsek

Bu teveccüh ham-ı ebrûya mı mihrâba mıdur (Nâilî G.84/2)

Zaten sonunda da olan olur. Zahid sevgilinin kaş mihrabındaki sarhoş gözü gördüğünde, namazı da bırakır:

Kaşuñ mihrâbı içre çeşm-i mestûñ

Göreldeñ turıamaz şûfî namâza (Amrî G.110/2)

(8). Oruç

Zahid, dinine bağlı biri olarak, namazında niyazında bir görüntü çizer. Bu durumda yine dinin farzlarından olan orucu da son derece önemser. Çünkü cennete gitmek için ne gerekiyorsa yapmayı kendine bir görev edinmiştir. Kendi oruç tutarken, tutmayanları da ağır bir şekilde eleştirmekten geri durmayan zahid, bayramı rindin

beklediği gibi beklemez. Ayrıca bayram yerinin sefasını da bilmeyen zahid için oruç sadece cennet yolunda bir araçtır.

Zahid öğüt verici özelliği ile vaiz olarak da görülür. Dinin getirdiği birtakım yasakları söyleyip, insanları korkutur. Cumaları vaaz veren zahide katlanmak belki mümkündür. Ama özellikle ramazan boyunca, dört gözle bayramı bekleyen rindin bayram günü vaaz dinlemeye tahammülü yoktur:

Vā' iz çıkarsa kürsiye her cum' a ğam degül

Ammā bolayki luḫf ide bayrāma çıkmaya (Bākī G.474/3)

Zahid, bir yandan oruç tutarken bir yandan da âşığı ayıplar. Oruç tutmadaki amacı da diğer ibadetlerinde olduğu gibi, cennete gitmektir:

‘Āşığı çün zemm idersin zāhidā oruc tutub

Umma cennet ni' metini itme ac da' vāsını (Zātī G.178/2)

Eğer cennette gitmek için oruç tutmak gerekiyorsa, zahidin üç ayların başı olan Recep ayından itibaren oruç tutması daha iyi olur. Zahid oruca bu kadar önem verirken, rind çoktan cennette yaşamaya başlamıştır. Çünkü rind için gezinti yerleri cennet sayılır:

Yüri var sen cinān için recebden oruca başla

Baḫā cennet yeter şūfī teferrüc-gāhı Şa' bānuñ (Zātī C.II G.780/4)

Zahid, oruç ayı bitip, bayram gelince bile bunun tadını çıkarmayı da bilmez. Halbuki bayram yerlerine gitse, buranın nasıl ferah ve sefalı bir yer olduğunu görecektir. Ancak o sadece kuru kuru oruç tutmayı bilir:

‘Iyd-gāha varup ey şūfī temāşā it gör

Ne şafā-baḫş mekāndur ne müferraḫ yirdür (B.Rūhī G.373/2)

(9). Kâbe

Zahid meyhaneye gitmez. Dini bütün kişiliği ile mescitten çıkmaz. Hatta meyhane için Kâbe olsa oaraya gitmem demesi onun meyhaneye bakışının bir göstergesidir. Ancak Kâbeye gitmeyenler kâfirler olduğuna göre, zahid de bu sözüyle kâfir gibi davranmaktadır.

Rind ise meyhaneyi Kâbe gibi kutsal bir yer olarak gösterip, onu imana davet etmektedir. Bazen de Kâbe sevgilinin mahallesi olmaktadır. Zahidin de amacı Kâbe ise gafleti bırakıp, sevgilinin yolunu tutması yeterlidir. :

Ka'be olursa ayak başmam didüñ meyhâneye

Kâfir olduñ i' tirâf it zâhidâ imâna gel (B.Rûhî G.758/2)

Ġarazuñ Ka'be ise tut reh-i kûy-ı yârı

Zâhidâ gafleti ço böyle güzel yol olmaz (B.Rûhî G.427/4)

Hacca gidenlerin giydiği ve bellerini bağladıkları bir elbise olan ihramı giyen zahid, görevini yerine getirdiğini sanıyor. Bütün kurtulma ümidini bunda görüyor. Oysa, işin aslı araştırılırsa görülür ki, zahidin bağladığı sadece zünnar yani papazların beline bağladıkları kuşaktır.

Ka'be ihrâmına zâhid didiler bel bağladı

Eyledüm taḥkîk anuñ bağladığı zünnâr imiş (Fuzûlî G.132/4)

Zahid, sevgilinin yüzünü gördüğünde zühdü bırakmaması şaşırtıcıdır. Çünkü herkes onun nasıl riya içinde olduğunu bilir. Görünürde dindar geçinen zahid Kâbe içinde puthane fikrinde olan bir dinsizdir:

Yüzünü gördükde zâhid mâsivâdan geçmedi

Ka'be'de büthâne fikrinde olan bi-dîne bak (Hayâlî G.254/3)

Ancak zahid her zaman sevgiliye karşı böyle ilgisiz değildir. Çünkü sevgilinin saçı kemend olup onu Kâbe'den döndürecek kadar etkilidir.

Takıp kemend boynuna döndürdi Ka'be'den

Çekdi çevirdi zâhid-i zerrâkı zülf ü hat (Nedim G.53/7)

Önemli olan zahidin kendini sevdirmesidir. Nasıl ki, Kâbe'ye insanlar geliyorsa o da insanların kendisine seve seve gelmesini sağlamalıdır:

Tenezzül itme hergiz gün gibi evden eve girme

Yirüñi bekle şöfi Ka'be-veş 'âlem saña gelsün (Yahya Bey G.355/2)

Her zamanki durumundan kurtulup zahidin gideceği yer, sevgilinin eşiği olmalıdır:

Zâhidâ Ka'be'ye dayanma gel ey gevden gel

Cân ü dil piş-keş it işigine evden gel (Necâti G.337/1)

(10). Günah-tövbe

Zahid, günaha girmekten çok korkar. Çünkü o, yarını düşünen biridir. Bu yüzden de hedeflediği cennete ulaşmak için günahlarını en aza indirmeye çalışır. Bunun için de hayatın bütün zevklerinden elini eteğini çekmiş, tövbekâr olmuştur. Ancak onu bu tövbesinden döndürecek bir etkiye sahip sevgiliyi ve şarap kadehini unutmamak gerekir. Özellikle işret zamanı bunlara dayanmak güçtür.

Zahidin günahları için korkmasına gerek yoktur. Çünkü mahşerde Hz. Muhammed'in şefaati olacaktır. Zahidin bunu bilmesi gerekir. Buna göre de şarabın getireceği gınahtan çekinmemelidir:

Ĥavf itme cürmiçün meye şüfi şala durur

Maşşerde çün şefi' bize Muştafa durur (Çakeri G.43/1)

Eğer zahid şarap sunan gümüş bedenli güzeli görseydi, o da tövbesini bozardı. Çünkü böyle bir güzele dayanmak zordur. Buna zühd içindeki zahid bile dayanamaz. Zahidin verdiği tövbenin yıkılması kışa dayanamayan yapının yıkılmasına benzer:

| | |
|--|-----------------------|
| Bozarduñ tövbeñi sen dañi zāhid | |
| Eger bāde şuna bir sīm-ten-i şākī | (Muhibbī G.1437/4) |
| Yıķıldı zāhidūñ virdügi tövbe | |
| Dirīgā kışda yapu muħkem olmaz | (Necātī G.230/5) |
| İşitdük eylemiş şōfī şarāb-ı nābdan tövbe | |
| Degirmenler olur yügrük iderse ābdan tövbe | (Zātī C.III G.1402/1) |

İşret zamanında yani baharda, herkes kırlara bahçelere çıktığında, sevgiliyi görme ümidi doğduğunda, kadehler dolup dolup boşalırken zahidin tövbesini tutması zordur. Bu durumda zahidin yapacağı en iyi şey, rindlerin yaptığı gibi tövbesini bozmaktır:

| | |
|--|------------------|
| Çorķaram tövbeyi āba düşürürsün zāhid | |
| Hele hengām-ı çemen mevsim-i ‘işret gelsün | (Nābī G.591/2) |
| Tövbeden geç şūfiyā rindāne kim | |
| Bāde şaf oldı vü geldi devr-i cām | (Nesimī G.279/5) |

2. TASAVVUF

a. Genel olarak

Tasavvufun hamurunda zühd vardır. Zühd, insanın, sonsuzluğuna yardımcı olmayan her şeyden uzak durmasını ifade eder. İslamiyetin ilk dönemlerinde, zahidler devrinde zühd ve zahid kavramları mistik hayatı anlatır.¹⁵ Zühd dünya içinde her şeyde el etek çekme manasında kullanılır. Bununla beraber dünya mal ve nimetlerinden çok az bir şeye sahip bulunmak veya hiçbir şeyin sahibi olmamak, kâmil manasıyla zahid

¹⁵ Öztürk, Yaşar Nuri, Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut, İstanbul 1999, s.103.

olabilmek için yeterli değildir. Tasavvufta gerçek manasıyla Allah dışında kalan her şeye sırt çevirmek gerekir.¹⁶

Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre, tasavvuf mistik felsefe sistemi haline geldikten sonra şöyle incelenebilir; 1. Nazarî tasavvuf: Bu doğrudan doğruya ahlak ve muamelât kısmıdır; yani moral bir tasavvuftur ve zahitlik temeline dayanır. 2. Tessürî –rûhî tasavvuf: Bu aşk ve cezbe temeline dayanmaktadır; sufi, tasavvufun bu cephesinde, inancını heyecanıyla yaşatır.¹⁷ Zahid, bu dünyanın nimetlerine sırt çevirip, akıl yoluyla hareket ederek zahidlik temeline dayalı bir tutum sergiler. Bu yüzden de aşktan ve cezbeden habersiz, şeriatı aşamamış ve taklitten öteye gidememiştir.

Aslında dini emirlere uymak, bundan başka şüpheli şeylerden kaçınmak farzlardan başka sünnetlere, nafilelere devam etmek, az yemek, az uyumak islamda vardır fakat aşırı değildir.¹⁸ Özellikle İslamiyetin ilk yıllarında zahidler döneminde geçerli olan zühd düşüncesindeki olumlu hava daha sonra asıl kaynağından uzaklaşıp, yapay bir anlayışa süreklenmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda görülen zühd ve zahid kavramlarındaki olumsuz anlam, bu haliyle divan şiirine girmiştir.

Zahid yerine bazen sofi kelimesi kullanılır. Bunun sebebi tasavvufun doğuşu ve gelişmesinde aranmalıdır. Başlangıçta tasavvuf, güzel ahlaka sahip olmak, iyi işlerle uğraşmak ve başkalarına da güzel ahlakla ahlaklandırmak şeklinde ortaya çıkmış bir terbiye sistemidir. Fakat zamanla müslümanlar arasında ortaya çıkan fitne sebebiyle bu anlayış kaybolmaya başlayınca bu sefer dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı, müsamahasız bir zümre türemiştir ki, işte bunlar, sofilerin yerini alan zahidlerdir.¹⁹ Tasavvufi duyguları işleyen, aşkı ön planda tutanlar rindlerdir. Çünkü onlar hal ehli

¹⁶ Öztürk, Yaşar Nuri, "Zühd", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.13, İstanbul 1986, s.638

¹⁷ Gölpınarlı, Abdülbaki, Tasavvuf, Milenyum Yayınları, İstanbul 2000, s.41.

¹⁸ Gölpınarlı, Abdülbaki, a.g.e., s.33.

¹⁹ Beyzadeoğlu, Süreyya, a.g.m., s.22.

olarak aşkı ön planda tutarlar. Zahidler ise kâil ehlidirler ve dinin katı kuralları içinde boğulmuşlardır.

b. Tasavvufî ilgili unsurlar

(1). Sema

Sema oynamak, güzel sesle ve ney, kudüm, çeng eşliğinde coşmaktır. Zahid sema halinde görülür. Ancak bu sadece işin görünen boyutudur. Çünkü zahid aslında semada değil, sevgiliyi görmenin sevinciyle oynamaktadır. Burada bile onun ikiyüzlülüğünü görmek mümkündür. Zahid sadece sevgiliden dolayı değil eğer tatmış olsa şarabın etkisiyle de sema ederdi. Ancak aşk kadehini bilmeyen zahid semayı da bilmez. Eğer aşkı tatmış olsaydı o zaman cübbesi ve sarığı bile sema ederdi:

‘Işık cāmın sen de tatsañ şūfiyā

Cübbe vü destāruñ oynardı semā’ (Amrī G.47/2)

Nasıl ki dünyayı aydınlatan güneş sayesinde zerreler raks ediyorsa, Akılla hareket eden, aşktan habersiz yaşayan zahid de şarap içip, semaya girmelidir.

Semā’ a girse n’ola cām-ı meyden zāhid-i hüşyār

Ki rakş-ı zerreye hürşid-i ‘ālem-tāb olur bā’ iş (Bākī G.29/2)

Zahid güzelleri görünce sevincinden çalgısız oynamaya başlar. Oysa bu durumu bilmeyenler onu semada zannederler:

Güzeller şevkine şöhetde şūfî çalgusuz oynar

Velī her bilmeyen eyle şanur anı semā’ eyler (Bākī G.82/2)

Sofu sevgiliyi aldatmak için zikir halkası içinde döner. Onu görenler raks ediyor zannederler . Ama amacı peri gibi olan sevgiliyi büyüleyip, kandırmaktır:

Halka-i zıkr içre şūfi rakş eyler şanmañuz

Ol perīyi dā'ire içre girüp teşhīr ider (Zātī C.I G.222/3)

Sema karşılaştırmadan kaçınmalıdır. Çünkü bu şekilde olan sema makbul değildir:

Kendüñi devr içre mevlāyı kıyās itme şakın

Zāhidā maqbūldür şanma kıyās ile semā^c (Yahya Bey G.198/4)

Zahid ne kadehi ne de şarap damlasını bilir. Çünkü zahidde bunları görmeye ve anlamaya yarayacak ne göz ne de kulak vardır. Kadeh ve şarap damlası olmayınca da semadan, zikirden ve rüyadan ona fayda gelmez.

Şūfi semā^c u zıkr ile rü'yā degül müfid

Çün yok habāb u cām gibi sende göz kulağ (Nev'ī G.214/4)

Bazen, rindlerin meclisinde mum ile fanusun hareketi, sema eden bir sofuya benzer:

Şem^c -i şeb-efrūzile meclisde fānūs-ı hayāl

Beñzer ol şūfiye kim devrān tutup eyler semā^c (B.Rūhī G.578/4)

Döne döne sema eden ikiyüzlü sofı, riya denizinde dönüp duran bir çöp gibidir:

Zerğ deryāsında bir hāşākdur kim çizginir

Şūfi-i şeyyād kim devrān tutup eyler semā^c (Fuzūlī G.142/3)

(2). Derviş

Yokluk anlamına gelen derviş kelimesi, tasvvuf ehli, varlıktan geçmeyi amaç edinenler için söylenir. İradesini ve seçimini şeyhe vermiş kişi anlamına gelen mürid

sözcüğü de derviş yerine kullanılır. Dervişler, şeyhlerinin önderliğinde manevi yolculuğa çıkarlar.²⁰

Sofu hırka giydiği için kendini derviş zannetmemelidir. Hırka giymekle derviş olunmaz. Önce pîre gidip bu yolu öğrenmelidir. Dervişlikten söz ederek, bir yere varılmayacağını bilmelidir. Dervişse yersizlik konusunu açmamalı, eyvallaha gelmelidir:

Hırka giymekle kişi dervîş olmaz şūfiyâ

Pîre var dervîşlük semtini öğren rāha gel

Baḥşile dervîşlük bir yere şıgmaz cehli қо

Baḥş-i bî-câ itme dervîş iseñ eyvallaha gel

(B.Rūhî Kt.9)

Sofunun göğsü kin doluysa, giydiği hırkanın ona faydası olmaz. Çünkü yün elbise kişiyi derviş yapmaz. Bunun için gönlün kirden pastan arınması gerekir:

Hırka netsin şūfiye pür kine olsa sînesi

Kimseyi dervîş kılmaz cāme-i peşmînesi

(Hayalî G.559/6)

(3). Riya

Hemen her zaman olduğundan başka görünmeye çalışarak, ikyüzlü davranan zahid, çıkarıcılık, bencillik gibi özelliklerini riya ile gizlemeye çalışır. Daha çok da önemle üzerinde durduğu, hayatını buna göre şekillendirdiği ibadeti de yine riya içindedir. Bundan kurtulmanın yolunun gönül temizliğinden geçtiğini, kişinin içi ile dışının bir olması gerektiğini görmezden gelir. Çünkü insanlara gösteriş yapmaya meraklı olduğu için zahidin yaptıkları ile söyledikleri bir değildir.

Zahidin riyayı terk etmesi rindin şaraba tövbe etmesi gibidir. Her ikisi de mümkün değildir. Çünkü rind, şarap ve sevgiliden zahid de riya ve takvadan geçemez:

²⁰ Gölpınarlı, Abdülbaki, a.g.e. İstanbul 2000, s.24.

Senüñle terk-i riyâ denlü güçtür ey vâ' iz

Şarâba tövbe Nedîm-i günâh-kâra göre (Nedim G.124/7)

Rinde sâgar ʔolusı ' âşıka ma' şûk etegi

Şüfiye zerķı yiter zâhide ʔakvâyı getir (Ahmet-i Dâ'î G.211/4)

Nasıl ki âşık olmak, gönül ehli olmak, rindin kısmeti ise zahidin safa ehli olmamasının nedeni de alınına bunun yazılmamış olmasıdır. Zahid, safa ehli olmak istiyorsa, riyayı bırakıp, kadehi eline almalıdır. Fakat bu da nasib meselesidir. Eğer sofunun safadan nasibi varsa ancak mey içip riyadan kurtulur. Ama görülen odur ki, sofunun böyle bir kısmeti yoktur. Bu yüzden de riyayı bırakması da söz konusu değildir:

Gel al elüñe ayağı terk eyle riyâyı

Şâfi gerek ey şüfi şafâ ehline meşreb (Zâtî C.I G.58/2)

Naşibin var ise şüfi şafâdan

Mey-i şâfi içüp şâf ol riyâdan (Şeyhî G.131/1)

Naşibüñ yoğ imiş şüfi şafâdan

Anuñçün giçmedüñ bir dem riyâdan (Muhibbî G.2284/1)

Zahid riya konusunda o kadar inatçıdır ki, eşek gibi taşıdığı bu yükden kurtulmak istemez. Hatta yaşlanmasına rağmen, yine de riyadan kurtulamaz.

Götürür zâhid-i ħar bâr-ı riyâyı şalmaz

Vâ' ız-ı şehri gibi ol da eşekden kalmaz (B. Rühî G.517/1)

Gerçi pîr oldu egildi gece bâb-ı eceli

Zâhid ammâ ki râh-ı riyâdan geçemez (Zâtî C.II G.544/5)

Başkalarını da kendi yoluna katmaya çalışan zahidin verdiği öğütleri şaraba olan bağılılığı ile bilinen rind dinlemez. Zahid kaba sofudur. Rindi de bu yola çekmeye çalışır. Rind onun gibi olmak istemez. Çünkü onun ikiyüzlülüğünü bilir. Bu yüzden de

zahid, rinde satamadığı riyayı, başkalarına satar. Zaten riyayı satmasa, zühdü, dünya mahzenini doldururdu:

Duymuş bizi kim mu' tekid bâde-fürûşuz
Zâhid bizi qor qayra satar şimdi riyâyı (Nef'î G.49/4)

Metâ' -1 zühd şığışmazdı mahzen-i dehre
‘ Amel-künân-1 riyâ işledükçe şatmasalar (Nâbî G.206/3)

Aşkı inkâr eden zahid, bu konuda da ikiyüzlü davranır. Doğrusu sevgiliyi istemektedir. Ancak istemez görünür. Oysa, onda sevgilideki ilahi güzelliği göreceğ göz yoktur. Çünkü riya perdesi gözlerini örtmüştür:

Riyâyı zâhid eyler ‘ aşka inkâr
Görüñ şol münkirin zerq u riyâsı (Nesimî G.424/2)

Nice görsün cemâl-i yârı zâhid
Riyâsı gözlerine oldı perde (Zâtî C.III G.1330/4)

Zahidin sevgili konusundaki riyası herkes tarafından bilinmektedir:

Riyâsı zâhidüñ der-kârdur dil-ber huşuşunda
Ve likin zâlimin ârâmı qalmaz zer huşuşunda (Nedim G.119/1)

Zahidin ibadeti de riya doludur. Çünkü elinde tespihi, gönlünde olmayacak fikirlerler barındıran zahid ikiyüzlülük yapmaktadır. Namaz kılmaktan beli iki büküm olmasına rağmen riyadan vazgeçmeyen zahidin görünen yüzü böyleyken, içi kim bilir nasıldır:

Elde tesbîh u dilde fikr-i muhal
İtdüğüñ iş riyâdur ey vâ' iz (B.Rühî G.370/6)

Beli mihrâb-1 ‘ ibâdetde iki büküldi
Zâhidi gör ki dağı bâb-1 riyâdan geçemez (Necâtî G. 224/5)

Zāhirā itdüklerüñ tã^ç at-ı riyâdur zâhidâ

Bâtınuñ nolsa gerek böyle olunca zâhirüñ

(B. Rûhî G.652/3)

Zahidin çektiği tespihin ipi, zünnardır. Bu da onun riyakârlığının bir göstergesidir:

Gör sübha-i zühhâd-ı riyâ-pîşe k'anda

Şâlûsi-i şad rişte-i zünnâr nühüfte

(Neşâtî G.109/4)

Zahid, vaktini sürekli ibadetle geçireceğine, gönlünü riyadan temizlese daha hayırlı bir iş yapmış olur. Bu durumda elinde tespih yerine kadeh olsa da önemli değildir. Ancak akılla hareket eden ve sadece dinin şekil yönüyle ilgilenen zahid için bu kolay bir iş değildir:

Sîne şâf olsun hemân rayb u riyâdan zâhidâ

Elde tesbîhe bedel cām olsa da mani^ç degül

(Nedim G.74/2)

Zahidin gönül aynası pahlıdır. Hem de riya ile kirlenmiştir. Gönül aynası temizlenmeden, burada sevgilinin yüzünü görmek mümkün değildir. Ancak zahid aynanın gösterdiğini söyleyerek yalancı durumuna düşer. Çünkü böyle bir ayna, riyadan temizlenmedikçe görüntü vermez:

Derûn-ı tîre-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep

‘ Aceb âyinelerdür cilveger rûy-ı riyâdur hep

(Naili G.18/1)

Şaf eylemeden âyinesin jeng-i riyâdan

Şöfi-i müzevvir dem urur vech-i Hudâdan

(F.Kadîm G.227/1)

Ḥakîkate nazâr it dürbîn iseñ zâhid

Mecâz âyinesinde riyâ görülmüşdür

(Ş.Es^ç ad G.57/5)

Zahid yapay ve zorlayıcı birtakım düşünceleriyle insanları eleştirir. Ancak dürüst bir müslüman olmayan zahidi herkes çok iyi tanır. Bu yüzden de ona değer

vermez. Çünkü söyledikleriyle yaptıkları uyumlu değildir. Öyleyse gösteriş peşinde olan zahid elbette sevilmez ve iyi anılmaz:

Nola zāhid riyā vü zerķ ile rüsvā-yı ʿām olsa

Çekenler kayd-ı nām u nengi bed nām olur elbette (B. Rūhī G.984/8)

Zahid sürekli olarak zühd ve riya kumaşını satar. İnsanlara dindar görünüp, onları kandırır. Ama buna rağmen gül renkli şarabı gizlice içmekten geri kalmaz:

Metāʿ ı bāde-gül-reng şimdi ayakda

Ķumāş-ı zühd ü riyā tırnayup şatılmaķda (Bākī G.444/1)

Zāhidā olmaz riyā māniʿ nihānī ʿişrete

Gülsin ğāyetde bilmezsin zarāfet neydügin (Bākī G.348/5)

Hal böyle olunca zahidin çok istediği cennete değil, cehenneme gideceği gerçeği ortaya çıkar. İslam dininde riya büyük günahlardan sayılır. Çünkü, gerçeği gizleyip gerçek olmayan durumu ön plana çıkarmaya çalışmak bir aldatmacadır. Sahte bir ibadete sığınan zahidin durumu da bundan farksızdır: Eğer bu söylenenlere zahid inanmıyorsa cehenneme gidip bir baksın, orada gerçeği anlayacaktır. Hatta bu kadar riya ile cehenneme bile alınmayabilir:

Āyā ne güne cāme giyer şubḥ-ı ḥaşrde

Kālā-yı zühdi sūķ-ı riyāda mezād iden (Nābī G.575/7)

Zāhidā ehl-i riyā dūzahidür didigüme

Eger inanmaz iseñ uşta varasın göresin (Necātī G. 400/3)

Pākī-i çirk-i riyā ise murādın zāhid

Ķorķum oldur saña dūzahda da yer virmezler (Naili G.126/5)

Sofu rindin arkadaşı olamaz. Çünkü yaratılışları dahi farklıdır. Rindin gönlü ne kadar temiz ise, zahidinki o kadar riyaya bulaşmıştır. Zaten ona da bunun utancı yeter:

Şūfi egerçi rinde Һarīf olmaz velī

Aña yiter Şu zerķ u riyānuñ Һacāleti (Ahmet-i Dā'ī G.236/3)

BoŐ iŐlerle vakit geçiren zahid, yūzeyssel ve yapay davranıŐlar gōsterir. Kutsal zamanlarını taklitle geirdiēi için, kendisini ikiyūzlū olarak gōrmelidir:

Şūfi ki riyā ile ider kendūyi mevŐūf

Evķāt-ı Őerīfi ola Һaklīd ile maŐrūf (B.Rūhī. Tk. B.13/9)

(4). Melamet, ta' n

Zahid, her fırsatta, āŐıēı ayıplamaktan, onu kınamaktan geri kalmaz. AŐka deēer vermeyen zahid, āŐıēın dūŐtūēu durumu da anlayacak yaradılıŐta deēildir. Bu yūzden de melamet taŐını gōndermekten hiç bıkmaz. Zahid, āŐıēı bazen sarhoŐluēu dolayısıyla, bazen divaneliēi bazen de rūsvalıēından dolayı ayıplar. Ancak zahidin kınama taŐını gōndermesini önemsemeyen rind, sevgiliden ve aŐktan uzak yaŐayan zahidi Őeytana benzeterek onun nasıl bir ruh haline sahip olduēunu gōstermeye çalıŐır. Bōylece onun sōzleri, rind için bir deēer taŐımaz.

Bir Őeyden haberi olmayan zahid, aŐkı ayıplar, bunu da marifet sayar. Fakat aslında onun hūner bildiēi ayıptır. ĀŐıklar ayıplanmaz. Ayıp dediēi aŐk da bir hūnerdir, bir Őstūnlūktür. Fakat zahid bunun farkında deēildir. Oysa melamet ehli olan rindi, ayıplayacaēına, onun içine bakıp, gōnlündeki aŐkı gōrmelidir. Çünkü rind, aŐk pazarının Őstadır. Zahid de onların arasına katılıp bu sanatı Őērenmelidir:

‘ AŐķ ‘ aybını bilūbsen hūner ey zāhid-i ēāfil

Hūnerin ‘ aybdur ammā dedigin ‘ ayb hūnerdūr (Fuzūlī G.106/4)

Zūhd kārūfisa melāmet ehlini ‘ ayb eyleme

Gir bu bu bāzar içre her Őstāddan bir Şan‘ at al (Hayālī G.318/3)

Zahid, sürekli rindi ayıplar. Ona kınama taşı atar. Ancak rind için zahidin attığı bu taşın önemi yoktur. Zahidin içini bilenler, onun nasıl bir taş yüreğe sahip olduğunu bildikleri için atılan taş değer vermezler:

Dem-be dem şūfī melāmet taşın atar ‘āşıkā

Taşı kıymetsizdir anuñ içini gör taşını (Nesīmī G.441/8)

Aslında zahidin rindi ayıplaması gerekir. Çünkü akıllı olanın sarhoşa uyması doğru değildir. Zahid de aklıyla hareket ettiğine göre bundan vazgeçmelidir:

Gör zāhidi ki cānā ‘uşşāka ta‘ n idermiş

‘Ākıl olan uyar mı billāhi hiç meste (Zātī C.III G.1403/4)

Rindin divane olmasını ayıplayan zahid, onun nasıl bir aşk derdine düştüğünü bilemez. Oysa âşığın içini bilseydi, onu bu kez ayıplamazdı:

‘Ayb kılmazduñ bu kez dīvanei ta‘ n eyleyüb

Zāhidā görsen eger bir kez ol ādem cānını (Muhibbī G.2639/3)

Sofu, şarap düşkününü çok kınamamalıdır. Çünkü meyhanenin büyüğünün gazabına uğrayabilir. Rind şarap için yıkılandır. Ancak kuru sofu bunların anlamını bilemez. Çünkü aşkı bilmez:

Zāhid çok etme ta‘ n mey üftādesine kim

Çokları yıktı pīr-i muğānın kerāmeti (Fuzūlī G.301/6)

Bütün bunlardan sonra da zahidin meyhaneden çıkmamasına şaşılmaz. Çünkü zahid de aslında kırmızı şarap kadehinin olduğu yerden ayrılmaz. Anında orada bitiverir:

Çıkmasa meyhānelerden vā‘ izi ‘ayb eylemeñ

Kūb düşer her kande cām-ı bāde-i aħmer sezer (B.Rūhī G.281/4)

(5). Men etmek

Zahid, sürekli olarak rinde eleştiriler oklarını gönderen biridir. Sadece eleştirmekle de kalmayan zahid, aynı zamanda onlara aşkı, sevgiliyi, şarabı yasaklar. Bunların dine uygun olmadığını söyleyip, için için bunlara ulaşmak için can atar. Ama aşk ehli olan rindi neredeyse her davranışından men etmeyi kendine bir görev sayar. Fakat zahidin iç yüzünü bilen rindler için bu yasaklamaların bir anlamı yoktur. Çünkü zahid bir yandan şarabı yasaklarken, diğer yandan sevgiliyi arar:

Men'ider 'āşık-ları zāhid şarāb-ı telhden

Bulsa la'1-i dilberi dişlerdi halvālar gibi (Nev'î G.468/3)

Zahid, rinde şarabı yasakladığına göre ya delirmiş ya da afyon almış olmalıdır. Yoksa bu söylenecek bir söz değildir:

Zāhid şarāb-ı nābdan ger 'āşıkı men'eylese

Güş itmesün sözün anuñ yā bengi yā dīvānedür (Muhibbî G.533/4)

Sevgiliden ve gül devrinde gönüle mutluluk veren şaraptan rindi men etmek zahidin ahmaklığıdır.

Mey ü maḥbūbdan men'eylemek rind-i nazar-bāzı

Erenler cāniçün ey şōfî izhār-ı ḥamākatdür (Hayretî G.83/3)

Devr-i gülde bādeden Yaḥyā'yı vā'iz men'ider

Tek anuñla eglesün ādem dil-i nāşādını (Ş.Yahya G.43375)

Zahidin sofuluğunun amacı cennetteki hurilere kavuşmaktır. Rindin isteği ise huri yüzlü güzellerdir. Öyleyse zahidin, rindi bu güzellere beslediği aşktan dolayı men etmesine gerek yoktur. Çünkü cennetteki hurilerle bu güzellere arasında bir fark yoktur. Rindi men etmesi demek kendisini de yasaklaması demektir. Çünkü biri huriyi diğeri huri gibi güzel sevgiliyi istemektedir:

Ġāyet-i zūhd ü verā' zāhid vişāl-i hūr ise

Vech-i yok men' eylemek hūrî-liqālardan beni (Fuzūlî G.292/6)

Zūlf, yūzü örter, kâfir dir. Aynı zamanda siyahtır, kesrettir. Rindi bu zūlfü sevdasından men etmek doğru değildir. Eğer sofu bunu yaparsa imanından olur. Kainatta kesret mevcuttur. Onun altında yatan imanı bulmak gerek. Bu yüzden saçın küfrüne tutulan rind, sonunda yüze ulaşacaktır. Yani önce kesreti sevip, sonra vahdete ulaşacaktır. Ancak zahid bu sevdayı yasaklarsa imanını kaybeder.

Küfr-i zūlfüünden beni men' eylemek lâyıq degil

Şöfi inşāf eyle imānuñ gerekmez mi saña (Fuzūlî G.19/6)

(6). Gurur

Zahid gururludur. Üstelik bu gururu ile karşısındakileri de kırmaktan geri kalmaz. Çünkü gerek kıyafeti, gerek ibadeti ile kendini üstün görür. Böylece karşısına aldığı rindin aşk yüzünden düştüğü halini küçümseyip, önemsemez. Hatta öyle gururludur ki gördüğü her âşığa köpek muamelesi yapmaktan geri durmaz. Zahid kendisiyle övünürken :

Bakub her ' âşıka seg dime zāhid

Eyā mağrūr yiter kendüñi gör (Necātî G.113/5)

Zahid, Her ne kadar, kendisiyle gururlanıp, âşığı yerse de ârif olan rind, gerçeğin böyle olmadığını bilir. Çünkü asıl ayıplanması gereken zahidin gururudur:

Ehl-i ' aşkı zemm u kendin medh ider zāhid velî

' Ârif olan zemin medh u medhin zem bilür (B.Rühî G.189/4)

Sofu mescidiyle, tekkesiyle gururlanır:

Mescid ü hānqāha sen şūfi tek olma gırra kim

' Âşıka cümle yer ü gök ma' bed-i Sümenāt olur (Nesimî G. 96/12)

Zahid, yaptığı ibadetle gurur duyar. Ancak ibadeti riya olan kişinin gururlanması doğru değildir. Hele ki dindarlığını yansıtan kıyafeti ile böbürlenene zahidin, giydiği siyah, koca kavukla gururlanıp, koltuklarını şişirmesi gariptir:

‘ Amel yokdur senün tesbîh ü zikrün aîma ey zâhid

Riyâdur itdügün hep gırra-i zühd ü ‘ amelsin sen (Cinânî G. 173/3)

Şöfi geymiş koca bir ‘ örf-i siyâhî şofu

Naḥvetinden kabarıp koltuğu şişmiş şöfu (Vasîf Muhammes 188/5)

Zahidin gururlu olması bir itiraf vesilesi olur. Gururlanınca günaha girer. Çünkü gururlu olmanın İslamîyette yeri yoktur:

Mânend-i zühd olmasa sermâye-i gurûr

Bârî günâh vâsıta-i i‘ tirâf olur (Nâbî G.124/5)

(7). Vahdet-kesret

Vahdet-i vücud inancına göre, vücud varlık demektir. Varlık da birdir. O bir Allah’tır. Kainatta mevcut olan her şey gerçek vücudun sıfatlarının yansımasıdır. Bunun için her şey kutsaldır.²¹ Ancak zahid, katı kurallara sahip olduğu için belli bir ayırım içindedir. Kainattaki bu birliği göremez. Vahdeti bilmez. Birlik şarabından içenleri inkâr eder.

Sofu, vahdet yolunu bilmez. Bu yolu bulması için, önce meyhane yolunu bulması gerekir. Bunu da bilmediğine göre onun vahdetten söz etmesi mümkün değildir:

Şûfi ne bilür tarîk-ı vahdet

Meyhâneye çünkü bulmadı râh (Nesîmî G.373/3)

²¹ Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Vakfi Yayınları, İstanbul 2001, s. 216.

Zahidin kendi vahdeti bilmediği gibi bilenlere karşı çıkmaktadır. Vahdeti bilenler âşıklardır. Onlar vahdet şarabını içmişlerdir. Ancak zahid, bunu kötülüklerin anası sanmaktadır. Bu şarap, kötülükleri doğurmaz. Zahid onu içip sarhoş olmadığı için bu sırrı bilemez:

Muvahhidlere kıılma inkâr zâhid

Mey-i vahdeti şanma ümmü'l habâ'ış (Fuzûlî G.47/3)

Zahid vahdet şarabının zevkini bilmez:

Sağar-ı pür-ḥünüm evvel ben şunardum Nâ'îlî

Zevkın idrâk eylese şûfî şarâb-ı vahdetin (Nâ'îlî G.219/9)

(8). Dünya

Zahid dünyaya olan bağlılığı ile rindi şaşırtmaktadır. Çünkü rind için dünya hayalden ibarettir. Oysa zahid dünyadan bağını koparamamıştır:

Nedür olmak bu deñlü kayd-ı dünyâyile âlûde

Ne var dünyâda şûfî hayâl u ḥâbdan ğayrı (B.Rûhî G.1091/4)

Rind ve zahidin dünyaya bakışı o kadar farklıdır ki, zahid dünyayı kendine mal ile mülk edinse yine de arif ona dönüp bakmaz:

Şûfî cihânı mâlile mülk itse kendüye

‘ Arif ne mülkine bakar anuñ ne mâlına (B.Rûhî G.980/5)

Bu dünyanın iyiliğini ve kötülüğünü çekmeyenler, insandan sayılmaz. Ancak sofuda bu iki duygunun etkisiyle ortaya çıkmış ne bir göz yaşı ne de bir ah vardır. Bu duyguları tatmayan zahid için insan demek zordur:

Germ ü serdin çekmeyenler ‘ âlemüñ âdem midür:

Vâ‘ izâ hiç sende eşk-i germ ü âh-ı serd yok (Ş.Yahya G.181/4)

Bu dünyanın malına mülküne değer vermek boşunadır. Çünkü bunların bir kıymeti yoktur. Her şey gelip geçicidir. Kişi, imparator bile olsa başındaki bir külah yeterlidir. Bu dünyanın malı için bu kadar uğraşmaya gerek yoktur.

Bir küleh başına fağfür da olsan besdür

Degmez ey hâce cihân mâli bu cüst u cüye (Nedim G.133/3)

Zahid, dünyaya bağılılığı ile bilinir. Dünyayı terk etmesi kendi iradesi ile gerçekleşmez. Böyle olmasının nedeni dünyadan nasibinin kesilmesiyle ilgilidir. Yoksa zahidin kendi isteği ile dünyayı terk etmesi zordur. Dünyayı ve ondaki nimetleri ancak âşıklar kendi iradeleri ile terkederler. Eğer zahid, dünya nimetlerinden nasibini almamışsa bu talihsizliğindedir, iradesi ile dünyayı terk etmemiştir:

Ža' f-i tali' kesti dünyādan nařibin zāhidin

Yoksa öz re' yiyle zāhid terk-i dünyā etmedi (Fuzūli G.280/6)

(9). Zühd

Tasavvufun temel kavramlarından olan zühd, ilgi duymamak, değersiz bulmak, yüz çevirmek anlamlarına gelir. Mâsivâ yani Allah dışında kalan her şeye sırt çevirmek demektir. Bu durumda âşık ile zahid arasında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkar. Âşık zühdü istemez. Çünkü o aşk sarhoşudur ve bundan da vazgeçmez. Halbuki zahid zühd ve ibadet içindedir. Ancak sevgili onun zühdünü yıkma gücüne sahiptir. Bu durumda zahidin yapması gereken rindin davetine uyup, zühdü bırakmalı ve rind gibi olmalıdır. Zaten bahar gelip ortalık şenlenince bunun gerçekleşmesi de çok kolay olacaktır.

Sofu sürekli rindi aşkından dolayı eleştirir. Çünkü rind aşk için can verir ama zühd sahibi olmayı hiç istemez. Oysa rind de sofunun zühdünü beğenmez. Çünkü zühdü de riya doludur ve bunu kimsenin bilmediği sanır Oysa ikiyüzlülerin zühdüne inanılmaz. Çünkü bunların iffetli olması bile riyaadır. Hatta söyledikleri de hep yalandır. Her ne kadar zühd ve ibadet içinde olmasına rağmen, zahid, imanı dahi bilmez .

‘Aşk ile cān virme yegdür zühdü ādet kılmadan
Mezheb-i ‘uṣṣākda kānun olmaz k’an olur (Usūlī G.19/3)

Da‘ vā-yı zühdī gösterelüm biz de vā‘ ize
Nādān şanur ki zerķ u riyāyı tıyurmadı (Ş.Yahya G.424/4)

İnanma zühdine sālūş-hey’etin Es‘ ad
Ta‘ affüf itmesi de cümle riyādandur (Ş.Es‘ ad.G.43/5)

Yālāncı zühdüne ol ğarķ oluptur
Yālān söyler yālān imānı bilmez (Nesīmī G.196/2)

Zahid egerçi zühd ü ibādāt içindedür
‘Āşık hemişe zıkr-i münācāt içindedür (Ahmet-i Dā’ī G.301/1)

Zahidin zühdünü yok etmek için sevgiliyi görmesi yeterlidir. Çünkü sevgilinin güzellik unsurları asker gibi zühd saflarını dağıtma gücüne sahiptir. Canlar eriten bir bakışıyla sevgili, zühdün binasını da yıkabilir. sevgilinin meclisinden alacağı neşeyi bilse, zahid, hemen yüz taneli tespihini, bir kadeh alabilmek için değiştirmeye razı olurdu. Gerek sevgili gerekse dudak kadehi, insana can bağışlar. Hatta sevgilinin ayak bastığı yerler de gıdadır. Eğer zahid bunun tadını bir alsa bir daha bu gıdadan vazgeçemez:

Nice bir zühd ü vera‘ şaflarını bozmağ için
Haṭ u hālūñle müjeñ leşker-i hindü getirür (Necātī G.179/3)

Şad binā-yı zühdī vīrān eyleyüp berbād iden
Bir nigāh-ı nim-mest-i cān-güdāzūñdür senūñ (Neşātī G.74/4)

Zühd eger bezm-i nigāhuñdan alursa neşve
Değişür bir kadehe sübħa-i şad-dānesini (Cevrī G.263/3)

Alsaldı lezzet-i keyfiyyet-i cān-baḥşuñı
Ayāguñ toprağını eylerdi zühd ehli gıdā (B.Rūhī G.19/2)

Zühhd işini sona erdiren gül mevsimi gelmişse, sofunun da zevke ve safaya başlaması lazımdır. Zaten bahar, askerlerini çimenliğe göndererek zühhd ve riyayı yağmalamaya hazırlanır. Zahidin böyle bir yağmaya direnmesi zordur:

Zühhd işi âhır oldı şūfi du' āya başla

Gül devri zāhir oldı zevk u şafāya başla (Necātī G.494/1)

Metā' -ı zühhd ü riyā varmasun mı yağmaya

Çemen diyārına leşger çeken bahārı görüñ (Bākī G.257/2)

En sonunda rindin zahide çağrısı ise bellidir. Onu rindçe davranmaya çağırır. Bunun için de zahidin yapması gereken zühhdü bırakmasıdır:

Zühdi қо gel berü yek-reng olalum rindāne

Ber-țaraf eyleyelüm havf ü recāyı bu gice (Nef' ī G.112/3)

Zāhid-i 'āmī қо тақvī vü zühhd itsün taleb

Rind-ħāş ol sen müdām itse şarāb ü şāhidi (Çākerī G.107/3)

(10). Halvet

Halvetten amaç, kalbi ağıyardan temizlemektir. Bunu da ancak yalnız kalarak gerçekleştirmek mümkündür. Halvet zaten tenhaya çekilme, تنها yer, hamamın sıcak bir bölgesi gibi anlamlara gelir. Halvetin, kalbi riyadan koruması, dünyadan yüz çevirmeyi yani zühhdü sağlaması gibi faydaları vardır. Ancak zahidin halveti de kendi gibi samimi olmadığından ona bir fayda sağlamaz. Çünkü zahid, cenneti istediği için halvete girer .

Hevāyı cennet ile ħalvete girer Şūfi

' İzār-ı dilbere bakmaz ' aceb temāşadur (Nev' ī G.90/3)

Zahid eski hırkası üzerinde derbeder şekilde gezer. Onu bu halde görenler halvetten neden çıktığını anlayamazlar. Oysa orada zahid, bir deri bir kemik haline gelirken, rind sakinin sunduğu şarabı içip canına canlar katar:

Zāhidi gör ne der-be-der geşt eyler olmuş jende-pūş

Künc-i ḥalvetde niçün başına çekmez perdesin (Muhibbî G.2294/4)

Sofu halvette iken, sevgili bir yanda, şarap bir yanda, saz çalıp oturlan sohbet meclisine onu davet etmemek gerek. Çünkü halvette olan kişi her şeyden kendini sıyırmalıdır. Bu yüzden onu zorlamak doğru değildir. Ancak zahid, halvette iken nefesine hakim olamaz. İnsanlara karşı tokgözlü ve ağır görünen zahid halvette iken bile isteklerine kavuşmak için dinini imanını vermekten çekinmez.

Yār ile mey ü sâz ile şoḥbet-i nâzûk gerek

Şûfi-i ḥalvet-nişîndür götür ibrāmını (Şeyhî G.196/6)

Dinin imānın virür ḥalvetde oḡlan üstine

Zāhid-i şad-sāle gerçi ḥalka istiḡna şatar (Zātî C.I G.377/4)

Yiridür dünyālara virmezse şûfi ḥalveti

Būm-ı şūm olmaz ki ol virāneye meyl eylemez (Hayretî G.134/2)

(11). Riyazet

Perhizgâr diye vasıflandırılan zahidin riyazeti kuru ve şekli bir riyazettir. Riyazet, az yemek, az uyumak sürekli ibadetle meşgul olmak demektir. Zahid riyazetten kurusa da rindin haletine ulaşamaz. Çünkü yaptığı her işte olduğu gibi riyazette de karşılık bekler. Buradaki beklentisi de yine cennettir:

Zāhid riyāzat ile riyāz-ı cinān umar

Dīdāra karşı Zātî'yi gör kim şafā sürer (Zātî C.I G.303/7)

Kuru kuruya yaptığı riyazetle zahid, isterse kanatlanıp uçsun yine de sevgiliye kavuşamaz. Çünkü onun tuttuğu yolda aşk yoktur. Aşkın olmadığı bir yolun sonu sevgiliye çıkmaz. Bunun için sürekli riyazet içinde olmasının zahide faydası yoktur:

İremezsın zâhidâ vaşlına ol ‘İsî demüñ

Dem-be-dem sa-i riyâzetle gerekse göke uç (Necâtî G.40/5)

Çarha çıkmış tütalum şüfi riyâzetle ne sūd

Çapuña yüz sürmedin olmağ ne mümkün mürtefi‘ (B Ruhî G.577/4)

Yünden elbise giyen sofunun içi saf değildir. Bu yüzden de nefsinin, arzularından kurtaramaz:

Şüfi-i peşmine-püşun bätını şâfi degül

Ol kaçan kırtarışardur nefsinin emmâreden (Nesîmî G.298/9)

Zahid bir kadeh şarabın verdiği hali rüyasında bile göremez. Çünkü riyazetle meşguldür:

Düşünde görmeye bir ayak bâde hâletin

Şüfi riyâzet ile eger kim ola kadîd (Hayâlî G.43/3)

Zahidin sürekli riyazet çektiğini zannetmek yanlıştır. Belki görünüşte riyazet halindedir. Ama onda böyle bir riya varken onun riyazeti de boştur:

Bunca riyâzet ki çeker şanmañuz

Hâlet ola zâhid-i zerrâğda (B.Ruhî G.981/3)

Seni yaşuñ gibi başdan çıkarur âhir-i kâr

Zâhidâ oldı riyâ ile riyâzet ‘amelüñ (Yahya Bey G.220/6)

Noktaya hiçbir şey derse, bir işe yaramaz. Aslında tek ve mutlak olan noktadır. Bu vakdeti anlatır. Daire onun tekrarı ile meydana gelir. Ancak sofı noktayı yok sayıyor:

Ne kendü şeyh olur ne mu' tekid tahşil ider zâhid

‘Adem ‘add itmedükçe nokta-i zâdın riyâzâtuñ (Nâbî G.457/3)



F. ZAHİD VE KIYAFET

1. Tac taylesan

Zahidin sofuluğuna uygun bir kıyafet anlayışı vardır. Buna göre başından tacını ya da şalını çıkarmaz. Ancak zahidin bunlarla gururlanması boşunadır. Çünkü rindler bu tür kıyafetlere önem vermezler. Hatta zahidi bu riya kokan giysilerden kurtarmak için şarap içmeyi önerirler. İç huzuru bulmanın yolu budur. Yoksa taç, zahidi cehennem ateşinden kurtarmaya dahi yaramaz:

Nârdan tâc ü 'aşâ kırtarımaz şüfi seni

Görürin tâc ü 'aşâ şeklini dinârda ben (Nev'î G. 374/3)

Zahid tacını, şalını rinde gösterir. Bunlarla gururlanır. Ancak rind için bunlar sadece başa beladır. Kaldı ki rind, zahidin giydiği bu eşyaları baştan başa riya olarak nitelemektedir:

Ne belâdur şüfiyâ başuñda bu

Ṭaylesân u tâc-ı tezvîrûn senüñ (Hayretî G. 221/4)

Tâc u destâr ile şüfi ṭaylesânın 'arz ider

Rinde ammâ elde bir tesbiḥ ṭutmaḳ 'âr olur (Hayretî G. 56/4)

Şâhid-i zerḳ u riyâ gördüm ser-â-ser baş açuḳ

Zâhidâ bu ṭaylesân ü tâcı vü misvâki ben (Zâtî C. III G. 1047/4)

Şarap, zahidin tacını bıraktırır. Bu yüzden de iç huzurunu bulmak için zahidin yapması gereken, meyhanecinin vereceği şarabı içmektir. Ancak böylelikle tacını verip, sofuluktan kurtulabilir:

Gel şafâ-yı bâṭın isterseñ ki şüfi muğbeçe

Bâde virsün tâcı vir ol pârsâlıkdan ḫalâş (Amrî G.45/4)

F. ZAHİD VE KIYAFET

1. Tac taylesan

Zahidin sofuluğuna uygun bir kıyafet anlayışı vardır. Buna göre başından tacını ya da şalını çıkarmaz. Ancak zahidin bunlarla gururlanması boşunadır. Çünkü rindler bu tür kıyafetlere önem vermezler. Hatta zahidi bu riya kokan giysilerden kurtarmak için şarap içmeyi önerirler. İç huzuru bulmanın yolu budur. Yoksa taç, zahidi cehennem ateşinden kurtarmaya dahi yaramaz:

Nârdan tâc ü 'aşâ kırtarımaz şūfi seni

Görürin tâc ü 'aşâ şeklini dinârda ben (Nev'î G. 374/3)

Zahid tacını, şalını rinde gösterir. Bunlarla gururlanır. Ancak rind için bunlar sadece başa beladır. Kaldı ki rind, zahidin giydiği bu eşyaları baştan başa riya olarak nitelemektedir:

Ne belâdur şūfiyâ başuñda bu

Ṭaylesân u tâc-ı tezvîrün senüñ (Hayretî G. 221/4)

Tâc u destâr ile şūfi ṭaylesânın 'arz ider

Rinde ammâ elde bir tesbiḥ tutmaḳ 'âr olur (Hayretî G. 56/4)

Şâhid-i zerḳ u riyâ gördüm ser-â-ser baş açuḳ

Zâhidâ bu ṭaylesân ü tâcı vü misvâki ben (Zâtî C. III G. 1047/4)

Şarap, zahidin tacını bıraktırır. Bu yüzden de iç huzurunu bulmak için zahidin yapması gereken, meyhanecinin vereceği şarabı içmektir. Ancak böylelikle tacını verip, sofuluktan kurtulabilir:

Gel şafâ-yı bâṭın isterseñ ki şūfi muğbeçe

Bâde virsün tâcı vir ol pârsalıḳdan ḫalâş (Amrî G.45/4)

Tacını bırakması için zahidin aşk kadehinden içmesi yeterlidir. Eğer bu söze inanmıyorsa bir kez denemeli ve gerçeği görmelidir:

Cām-ı ‘ışkı nūş iden t̄ac u ‘aşāyı terk ider

Zāhidā nūş eyle gel gör i‘timād itmez misin (Nev‘ī G. 377/3)

Sofular eğer kadehin verdiği halleri bilseler, bu kadar değer verdikleri tacı terk ederler.

Sākī eger ayakdağı hālātı görseler

Sūfiler ideler depesi üzre t̄acı terk (Zātī C. II G.815/4)

2. Hırka kaba

Zahidin giydiği hırkayı bir an önce çıkarması gerekir. O her ne kadar bu sayede kendisini kurtaracağını sanıyorsa da yanılmaktadır. Çünkü giydiği hırka ya da taç zahidi çok istediği cennete kavuşturmayacaktır. Hatta cehennem ateşinde yanmasına neden olması kaçınılmazdır. Çünkü önemli olan bunlar değil, gönül temizliğidir. Oysa zahid kıyafeti ile gururlanır. Halbuki elinde asası, başında tacı, üzerinde hırkası ile son derece ürkütücü bir görüntüsü vardır. Oysa rindi dinleyip, bunları şaraba değiştirmelidir. Aksi halde bunlarla ne aşk denizine dalabilir ne de rindlerin arasına girebilir.

Zahidin dimağını tazelemek için şarap içmesi gerekir. Ancak bu sayede yeni bir benlikle ortaya çıkıp, geçmişini unutabilir. Bu onun için iyi bir fırsattır. Çünkü şarap alabilmesi için üzerindeki riya hırkasını rehin bırakması lazım. Bu sayede de yeni bir kimlik kazanıp, sofuluğu bırakacaktır. Kaldı ki bu dünyada ister atlas giysin ister hırka herkesin sonu topraktır:

Zāhidā rehn-i şarāb it hırka-i sālūsūñı

Gel dimāguñ eyle ter terk it qoru nāmūsūñı (Zātī C. III G. 1736/1)

Menzilüñ hâkdur âhır bu fenâ dünyâda

Hırka-püş ol gerek ey şüfi gerek atlas-püş (B. Rûhî G. 548/3)

Zahid, her ne kadar, içkiyi kötülese de o da mecliste içki içmek ister. Ancak, yaran ona içki vermez. İçki içebilmesi için tac u hırkayı meyhaneye rehin bırakması lazımdır. Bunu yapmadığı meclise girip kadehe elini uzatması doğru olmaz:

Rehne tâc u hırkayı göndermedi meyhâneye

Sâğara şüfi uzatmasın bu bezm içinde dest (Hayâlî G.33/2)

Ancak nadiren zahid rindi dinler ve zühd hırkasını şarap için rehin bırakıp, kendini belli eder:

Hırka-i zühd ü şalâhı zâhidâ Mecnûn-leyin

Bâdeye rehne koyup kendüñi ‘uryân eyledüñ (Muhibbî G.1492/2)

Eğer sırtında hırkası olmasaydı, zahid belki bu kadar sıkıcı olmazdı. Onu bu kadar sıkıcı kılan, hırkanın riya ve yalan yüklü olmasıdır. Zahid, belki bir dereceye kadar çekilebilir ama üzerine giydiği hırkayla açıkça ikiyüzlülüğünü ortaya koyduğunda ona katlanmak zordur:

Zâhidin şıkletine rûh şıkılmazdı eger

Olmasa hırka-i tezvîr ü riyâ düşunda (Nâilî G.322/4)

Zahid o kadar aptaldır ki, üzerindeki tacı ve hırkanın ağırlığı ile uçacağını yani cennete gideceğini zanneder. Oysa bu yüklerle aşk denizine bile dalamayan zahid, rindlerin arasına hiç karışamaz. Çünkü aşk yolunda her şeyden soyunup, her türlü derde katlanmak gerekir. Oysa zahid kıyafetle yaptığı gösterişten asla vazgeçemez:

Zâhid bu deñlü şıklet-i tâc u kabâ ile

Uçmağ ümîdin itmez idi ebleh olmasa (Ş.Yahya G.314/3)

Gider tâc ile hırkañ kim bunun gibi kabâ yükle

Kabul etmez seni baħr-i maħabbet dalabilmezsin (Hayâlî G.441/2)

Ridāsın boynına aşup gezerse kim nedür şūfi

Maḥabbet ehline daḥl itmesün aña rızāmuz yoḡ (Cevrī G.142/3)

Keskin sirke kabına nasıl zarar verirse, zahidin de takındığı ters tutumundan dolayı sofuluğu temsil eden hırkası zarar görür. Yani bu yüzden hırkası ile anılan zahid pek de sevilmez:

Şarp olma şūfi hırқа-i ‘ırzuñ ḥalel bulur

Eyler ziyānı sirke ki şarp ola ḳabına (Zātī C. III G. 1437/6)

Zahidin eteği bulaşıktır. Yani iffetsizdir. Ancak kimse onun bu halini söylemez. Bu onun konumu ile ilgili bir sorundur. Çünkü toplumda her ne kadar sevilmesine de üzerindeki sofı kimliği ile belli bir yeri olan kişidir. Bu yüzden de giydiği yün hırka, eteğine bulaşan ıslaklığı belli etmez:

Kimse añmaz zāhidin ālūde-dāmān olduğun

Çokluk olmaz nem hüveydā hırқа-i peşmīnede (Nedim G.117/4)

Sofı, artık maddeyi bırakıp manaya yönelmesi gerektiğini anlamalıdır. Çünkü insanın görünüşü, ne giydiği önemli değildir. Önemli olan gönül temizliğidir.

Şūfi bu şūreti gel ma‘ni-i taḳvāya deḡiş

Ḳalbi pāk et nemedi atlaş u dībāya deḡiş (Nef ī G.59/1)

3. Cübbe

Sevgiliye yaklaşmak isteyen zahide, cübbesi ve sarığı engel olur. Bu yüzden sevgilinin eteğini tutamaz. Ne zaman denemeye kalksa cübbenin ayağına dolaşmasıyla sevgiliyi yakalayamaz. Çektiği bu eziyete rağmen, bunları çıkarmamak konusunda ısrarcı olması şaşırtıcıdır. Marifet elbisesini giymek kısmet olmadığına göre, herhalde cübbeye kayıtlıdır:

Ṭolaşur dāmen-i dildāra kaçan ‘azm itse

Niye ki zāhide bu cübbe vü destār elemi (Cinānī G. 280/4)

Libās-ı ma‘rifetden eylemişdür Ḥaqq seni ‘ārī

Anuñcün cübbe vü destāra ey şūfi muqayyedsin (B. Rūhī G. 879/5)

Zahid eğer riya cübbesini üzerinden çıkarmamışsa aşk pazarına girmeye kalkışmamalıdır:

Girmesün bāzār-ı ‘ışka tonadur erbāb-ı gām

Cübbe-i sālūsdan ey hāce ‘uryān olmayan (Hayretī G. 365/2)

Nasıl ki, hırka ve tac zahidin cennete gitmesine engel ise, cübbe de aynı şekilde zahidin bu niyetine engeldir. Çünkü zahidin, önce gönlünü temiz tutması gerekir. Yoksa insanın giydiği tac, şal, cübbe onu cennete sokmaz:

Zāhid ol şiklet ile uçmağa hazırlanma

Çıkar ol cübbe vü destārı biraz hıffet bul (Bākī G. 307/5)

4. Libas

İnsan ipek de giyse, çul da giyse sonunda çıplak olarak bu dünyadan ayrılacaktır. Ancak zahid bu olgunluğa erişmediğinden hâlâ ipeklileri ile övünür. Halbuki nefesine hakim olmayı öğrenmelidir:

‘Ākıbet ‘uryān olup gitseñ gerekdür zāhidā

Ḥāh atlas gey bir iki gün cihānda ḥaḥ çul (B. Rūhī G.728/3)

Zāhid libās-ı atlas ile kılma iftiḥar

Zabṭ eyle nefis tevsenini qurı şāle çek (Helākī G:87/4)

Rind, melamet hırkası ile dolaşırken zahidin giydiği elbise, riya elbisesidir. Bu elbiseyi de üstünden hiç çıkarmaz:

Şūfiyā ol sen selāmet cāme-i sālūs ile

Ben melāmet hırķasiyle olmuşam rüsvā-yı dost (Hayretī G. 29 /3)

Zahid, hep karamsardır. Kıyafeti de dünyaya bakışını yansıtır niteliktedir. Çünkü hep siyah giymektedir. Onu böyle görenler, bunun nasıl bir matem olduğunu anlayamazlar:

Zāhidūñ giydügi gökdür dāyima yāhūd siyāh

Hiç anı bilmedüm 'ālemde ne mātemdedür (Muhibbi G.441/3)

5. Misvak

Zahidler, misvaği dişlerini temizlemek için kullanır ve sarığın arasına sıkıştırırlardı. Sofunun her halinden bir anlam çıkaran rind, yine zahidin başında Örneğin, zahidin dişlerini zühd için misvakle temizlemesini rind, kendisine karşı diş bilemesi olarak algılar:

şanma řōfi başına misvākı zühd için şoğar

Diş biler mü' minlerüñ aşına vü ĥalvāsına (Zātī C.III G.1475/4)

G. ZAHİD-MADDİ VE MANEVİ HALLER

1. Ah, feryad, figan, nale

Zahid, âşıkların aşk acısından dolayı çektikleri ah'tan habersizdir. Ah'ın içindeki ateşi görmek için aşkla yanmak gerekir. Çünkü bu ateş, gönülden gelir. Zahidin böyle bir derdi olmadığı için ne ateşi ne de ahı bilir. Zahidin ahı rindinkinden farklıdır. Rind, sevgiliden dolayı ah çekerken, zahid sadece cennet için ah çekmektedir. Bu da her ikisi arasındaki farkı çok açık olarak göstermektedir:

Dīdāra karşı yanar idüm Ṭūr gibi ben

Şūfī bucağda cennet için eyler idi āh (Zātī C.III G.1252/4)

Aslında zahid bir şey öğretecekse feryat etmeyi öğretmelidir. Ahı da ancak kendi öğrendikten sonra öğretebilir. Bunun için de rindlere bakması yeterlidir. Hatta zahidin kendi de Ferhat gibi dağlarda feryat etmelidir. O zaman bu işin ustası olacağı kesindir:

Nāle öğret 'ālemūn üstādı ol Yahyā gibi

Zāhidā Ferhād-veş tağlarda feryād eylegil (Yahya Bey G.233/5)

2. Kavga, Hay u huy

Zahidlerin zikirleri sırasında çıkardıkları sesleri, rindler değişik biçimde yorumlarlar. Zahidler aşırı dindar oldukları için tekkeden çıkmaz sürekli zikir ederler. Bunu yapmadaki tek amaçları cennete ulaşmaktır. Oysa içlerine işlemiş olan ikiyüzlülük onların ibadetlerine de yansır. Bunu bilen rindler, "Onların yaptığı zikir değil, kavgadır, çünkü onlar ancak bu şekilde gühlarını bastırırlar. " demekten çekinmezler:

İşiden cān u gönülden Ḥaqqı zikr eyler şanur

Dem-be-dem şōfī günahın başdurur ğavğa ile (Zātī C.III G.1434/6)

Sofuların yaptığı zikir bazen de, aç kalıp da yemek bulabilmek için birbirleriyle kavga eden insanların görüntüsünü andırır:

Da' vet iden kişiler ħod kıomayubdur sizi ac

Nedür ey şöfi-i sālüş bu ħavġa ħalebe (Zātī C.III G.1465/6)

Sofu kendini beġenmiş şeyhe uyup, kavgaya karışacağına, arif olsa daha iyidir. Çünkü meyhane köşesindeki arifin kalbi huzur doludur:

Ėavġaya virme başuñı ey şūfi 'ārif ol

Uyma şaķın o şeyġ diyen ħod-pesendüñe (Yahya Bey G.390/4)

Ėuzūr-ı ħalb ile 'ārif yatur meyġāne küncinde

Şafāsuz şūfi mescidde ħurı ħavġaya düşmişdür (Muhibbī G.674/5)

Rindler, meyhanede iken zahidler mescidedir. Üstelik burada sürekli hay u huy etmektedirler. Rindler de bu zikrin ne olduğunu anlamazlar. Sadece bitmeyen bir kavga gibi görürler.

Rindler meygedede ehl-i vera' mescidde

Hāy u hūy itmede bilmem ki ne ħavġadur bu (B.Rūhī G.897/6)

Rindlerin bulunduğu meyhanede de kavga olabilir. Fakat burası meyhanedir. Sarhoşlar vardır. Bunların olması doğaldır. Ancak zahidlerin bulunduğu yer mescittir ve kavgayı andıran bir ibadet yapan zahid, mescidi de meyhaneye çevirirler:

Hāy u hūdan geçmedi meyġāneden gelmiş gibi

Görmedüm şöfi gibi ālemde bir ħavġa-perest (Hayālī G.34/3)

Şöfiler virdi fenāya şehri hūy u hā ile

Mescidi meyġāneye döndürdiler ħavġa ile (Hayretī G.404/1)

Ahı bilmeyen zahid, sadece tekkelerdeki zikirde söylenen hay u huyu bilir. Bunun içinde ise, gönülden kopup gelen bir kıvılcım dahi yoktur. Bu kuru hay huyla bir

yere varamayacağını zahid anlamalı ve ahın içindeki ateşi görmelidir. Kendini hay huydan kurtarmadıkça, aşk safasına dalıp, coşamayacağını anlamalıdır. Tekkelerde Allah'ın ismi olan "Hayy" ile zikir yapılır. Zahidin kulağı da tekkeden gelen hay u huyu duyar. Sadece buna alışık olduğu için de sarhoş rindin naralarının ne anlama geldiğini anlayamaz:

Hây u hüy-ı şavma' a tıtdı kulağun şūfiyâ

Hâletın fehm eylemezsin na' ra-i mestânenün (Nev'î G.241/4)

Yapılan zikir, müslümanlığa da yakışan bir manzara değildir. Bu durumdan rahatsız olan rind, onların yanında bulunup, onlardan biri gibi görünmek istemez. Hemen bu sofuların yanından uzaklaşıp, aşk meclisine gider:

Olur bu hüy u hâyün ehl-i hâlün vecdine mâni'

Elünden 'âciz olmuşdur be hey şöfi müselmânlık (Cinânî G.94/6)

Bizi zühd şanma Rûhî yürü bezm-i 'aşka

Nice pârsâ oturmuş kimi hây dir kimi hû (B.Rûhî G.903/7)

Zahid, hay u huyla yaptığı zikiri görmez de âşıkların halini ayıplar. Bunu yapacağına önce kendi yaptığı kavganın ne kadar ayıp olduğunu görmelidir:

Zâhidâ 'uşşâka ta' n itme bu hây u hû ile

Ŧutmadı hiç kimse sen Ŧutduñ bu ğavğa meşrebin (Muhibbî G.2052/3)

Sofu her ne kadar tekkede hay u huyla vaktini geçirse de sevgiliyle de ilişkisi vardır. Ancak onun bu gizli sırrı ortaya çıkmıştır. Sevgiliye ilgisi olduğuna göre, bu hay u huyların aslı nedir bilinmez. Bu durumda en doğrusu, bundan vazgeçmesidir. Zaten bu kuru hay u huyla bir sonuç alamaz. Sevgiliye ulaşmak için ah çekmelidir:

Var imiş ol perî ile gizli mu' ameleñ

Şūfi zamîrün añladılar hüy-ı hâyı ko (Nev'î G.383/4)

Şöyle beñzer kim zamîrûñ yâre râci' dür senüñ

Söyleye aşlı nedür şûfi bu hây u hûlaruñ (Cinânî (114/5))

Ah-1 âteş-bârdur gökle yüzüne râh iden

Zâhidâ iş başa varmaz kıru hüy u hüy ile (Usûlî G.121/4)

Zahid, gönlü temiz biri olmak istiyorsa, hay u huyu bırakmalıdır. Zaten bu halde olan zahidin aşk safasını tatması mümkün değildir. Çünkü safâ bir kuş gibidir. Onu ürkütmemek için hay u huyun dinmesi gerekir:

Şöfiyâ şâfi-derûn olmağ dilerseñ fâriğ ol

Ürküdür murğ-1 şafâyı hüy u hây-1 rûzgâr (Hayretî G.118/4)

Sofu her ne kadar hay u huyun esiri olsa da asıl tercih edilen sarhoşun göz yaşının hay u huyudur:

Bize bes hây u hüy-1 girye-i mest

Sen ey şöfi esir-i hüy u hây ol (F. Kadîm G.191/4)

Sofular eğer sevgilinin dudağının şarabından içseler, delirirler. Çünkü o ana kadar böyle bir lezzetin farkında olmadıkları için bu şarap onların akıllarını başlarından alır. Çılgına dönen sofular ne yaptıklarını bilmez bir haldedir. Bu yüzden de zühdü bile terk ederler:

İçerse zâhid ü ' âbid lebin şarâbından

Delire terk ide zühdü vü hüy u hâyâ düşer (Nesîmî G.78/4)

Zahid, aşk şarabından içmelidir. Yoksa, bu kavga ve hay u huy ne zamana kadar süreceği belli değil. Bunu bitirecek olan sadece aşk şarabıdır:

Gel şarâb-1 ' ışkı nûş it zâhid-i peşmîne-püş

Niceye dek kalasın bu hây u bu gavğa ile (Muhibî G.2500/2)

3. Gam keder

Zahid bu dünyanın tadını çıkaramayan kişidir. Günaha girmek korkusu ile kuru kuruya bağlı olduğu dinin kurallarını uygular. Bu konuda o kadar katıdır ki, hem kendine hen de çevresine zarar verdiğinin farkında değildir. Çünkü dünyaya siyah gözlüklerle bakmayı âdet edinmiştir. Onun en önemli derdi, cennettir. Aklını fikrini oraya taktığından hayattan bir zevk almayı başaramaz. Burada başarısız olduğu gibi, cennete ulaşmak için yaptığı ibadetlerinde de samimi olmadığından öbür dünyada da onu gam, keder beklemektedir. Sevgiliyi istediği halde istemez görünen, şaraba içtiği halde içmeyen zahid, kendi derdini kendi yaratmaktadır. Oysa bu sıkıntılardan kurtulmanın yolu bellidir.

Derdin, gamın ilacı, içkiden geçmektedir. Kişiyi rahatlatan budur. Zahid de bağrında baş vermiş yaralardan kurtulmak istiyorsa rindin yaptığı gibi şişe çekmelidir:

Derd-i gamdan zâhidâ bağıruında çıkmış başlar

Bilmiş ol kim şişe çekmekdür o derdüñ çâresi (Zâtî C.III G.1615/4)

Zahid kederlidir, dertlidir. Ancak zahidin gönlü taş olduğu için günde bin kez bu dertle inlese, âşıklar yine onu inlemeden saymaz. Çünkü buradan gelen ses kaya yankısına benzer. Hatta âşıklar için kayadan gelen ses daha iyidir:

Günde biñ kez derd ile zâhid gönülden inlese

Hiç 'âşıklar anı saymaz kaya yankısına (Zâtî C.III G.1282/4)

Zahid aslında acınacak haldedir. Çünkü bu dünyada şarap içmeden yaşamaktadır. Bu zevki, safayı da tatmadan yaşadığını göstermektedir. Bütün çabası öteki dünya içindir. Cennete gitme arzusu ile doludur. Şaraptan uzak durmasının nedeni de budur. Fakat riya dolu zahidin buraya girmesi zordur. Bu cahillikle zahidin bu dünyada ve öbür dünyada çektiği hep gamdır, kederdir:

Bunda meyden bî-naşîb anda riyâ senden hacîl

Zâhid-i nâdân çeker dünyâda ğam ' uq̄bâda hem (B.Rûhî G.767/4)

Bahar gelip, havalar güzelleşince, içip eğlenme zamanı gelmiş olur. İnsan bu zamanda kederini unuttur. Zahid de bu havalarda şarap içip, kederi bırakmalıdır:

Bahâr oldu güzellendi hevâlar vaqt-i ' işretdür

Şarâb iç zâhidâ añma ğamı dünyâ vü ' uq̄bâyı (B.Rûhî G.1040/5)

Gamdan kurtulmanın bir başka yolu âşık olmaktan geçer. Zahid varın yoğun tasasını çekeceğine, sevgilinin yoluna kurban olmayı denemelidir:

Zâhidâ ğamdan halâş olmak dilerseñ ' âşık ol

Âdemi bîhüş ider câm-ı maḥabbet mül gibi (B.Rûhî G.1036/5)

Şöfi yeter efkâr-ı ğam-ı bûd u nebûd it

Ḳurbân-ı dilber ol işbât-ı vücûd it (F.Kadîm G.22/1)

Aşk derdini yaşayan rindler, gamı bilirler. Onlar bu işin ehlidir. Sofu da eğer derdine çare arıyorsa, derman onlardadır. Sofular da âşık olan rindlerin sözünü dinleyip, onlar gibi olurlarsa ancak kaderlerinden kurtulabilirler:

Höcre-i mihnetde bir kaç derdmendüz gerçi kim

Ḳaçma bizden zâhidâ derdüñe dermânlar bizüz (Hayretî G.137/4)

Zâhid sözün işitme vü tüt pendümi benüm

Bend-i ğam-ı zemâneden ister iseñ necât (Şeyhî G.7/6)

Zahidin bütün gamı, kederi cennete ulaşmaktır. O, bu keder yüzünden ölüp gider. Rind ise bir kadeh şarapla kederinden kurtulurken, aşırı dindarlığıyla bilinen zahidin kederi, onu öldürür:

Zâhid ölür gider ğam-ı ḥavz-ı behiştten

Biz bir kadeḫ şerâb ile def' -i ğam eylerüz (Nedim G.47/4)

H. ZAHİD VE RAKİP

1. Genel Olarak

Rakip her zaman sevgiliye daha yakın olmuştur. Hatta sevgili, âşığa değil, ona yüz vermiştir. Bu yüzden de âşık rakibi hiç sevmez. Zahid ise sevgiliye olan ilgisini bile söyleme cesaretine sahip değildir. Çünkü tutmuş olduğu yol, âşıklarınkinden çok farklıdır. O, dinin katı kuralları içinde, her şeyi günah sayan bir anlayışa sahiptir. Bu yüzden de gerçek duygularını hiçbir zaman dile getiremez. Bu durumda sevgiliyi de hakettiği söylenemez. Öyleyse zahidin, sevgilinin kapısından ayrılmayan rakibin yerine geçmesi mümkün değildir. Oraya âşık bile yaklaşamazken, zahidin o kapıda yeri yoktur. Zahid sevgilinin kapısında bağlı olan eşekten yani rakipten bile değersizdir.

2. Rakiple ilgili benzetmeler

a. Şeytan

Rakip, sevgilinin yüzünü gösterip, sofunun kararını alır. Sanki rakip şeytandır ve hastaya su gösterip, imanını almaktadır:

Aldı şūfīnūñ kararın gösterüb yüzūñ rakīb

Şan ki şeytān hastaya şu gösterüb imān alır (Necātī G.202/3)

b. Eşek

Rakip, sevgilinin kapısından ayrılmaz. Sofu ise sevgilinin eşiğinde yatan rakibin yerine kendisi geçmek ister. Ancak sofuyu kapıda bağlı olan eşeğin yerine bile koymazlar. Rakip, zahidin davetine uyarsa, o da eşek olur:

Yār işiginde rakībūñ yirin umma şūfī

Bağlamaz kimse seni ol kapıda ħar yirine (Bākī G.422/4)

Zāhidūñ varma rakībā ħazer it da' vetine

Eşegin yavı kılan varur anuñ ħalvetine (Zātī C.III G.1279/1)

SONUÇ

Çalışmamız boyunca Divan şiirindeki iki tipi, rind ve zahidi tanıtmaya ve bunlar arasındaki çekişmeyi göstermeye çalıştık. Divan şiiri, sahte bir edebiyattır, küçük bir elitin ürünüdür, dili ve konuları seçkin bir azınlık dışında anlaşılmaz ve çok nadir durumlar dışında günlük hayatta olan bitenlerle veya içinde yaşadığı toplumun koşullarıyla ilgisi bulunmaz diye eleştirilse de, Divan şiirinin doğrudan doğruya hayatla olan ilintisine, rind ve zahidin çekişmesi bir bakıma tanıklık etmektedir.

Dar, katı kuralların içinde kalarak her zaman olumsuz bir hava sergileyen zahidin karşısında, kendini rind olarak gören, Divan şairi vardır. Çünkü rind, ideal insan tipi ile karşımıza çıkar ve şair hiçbir zaman zahid olmak istemez. İçtenliği, sevgisi, hoşgörüsü ve dürüstlüğü ile toplum tarafından da sevilen tip, rindir.

Harabat ehli olarak anılan rind, gününü gün edip, yarının kaygısını taşımaz. O, takva ya da zühd ile uğraşmaz onun bütün işi aşktır, bütün ilgisi sevgilidir. Rind, dünyayı akıl gözüyle değil, gönül gözüyle kavrar. Aşktan dolayı da perişan bir haldedir. Düşüğü bu hal ise, herkesin dilindedir. En çok da zahid, rindi diline dolamış onu sürekli kınamaktadır. Ancak o, bu durumdan rahatsız olmaz. Aksine rindliğin gereği olarak görür bu durumu. Çünkü rind seven kişidir. Aşk olmadan yüce mertebeye ulaşılmayacağını bilen rind, bu uğurda seve seve can vermeye hazırdır. Rind, sadece âşık değil aynı zamanda ariftir. Arif olan rind için ruh olgunluğu gereklidir. Bunu sağlamak için de elinden geleni yapmaktan çekinmez.

Aşkın verdiği coşkuyla kendinden geçen rind, çılgındır, divanedir. Toplum düzeninin kurallarına ve genel anlamda hayatın kendisine karşı bir kayıtsızlık içindedir. Zahidin verdiği öğütler bile onun için anlamsızdır. Rüsva ya da çılgın gibi özellikleri bulunan rindin sarhoşluğu ise hep ön plandadır. Çünkü rind demek, içki demek ya da meyhane demektir. Dünyanın tasanından, kaygısından kurtulmanın yolunu şarapta bulan

rind, sarhoş olarak tanınmaktadır. Onların sarhoşluğu ezelden beridir. Bir bakıma, bu onların kaderidir. Şaraptan ya da sevgiliden uzak duramayan rindin amacı, bu dünyadaki mutluluğu yakalamaktır.

Zahid ise rinde göre, tam ters bir yapıdadır. “Zahidler döneminde” geçerli olan zühd düşüncesinin ve inanç sisteminin zamanla asıl kaynağından uzaklaşarak, daha çok katı ve kuralcı bir hale gelmesinin bir sonucu olarak zahid tipinin varlığını görüyoruz. Temelde olumlu olan bu düşünce sisteminin daha sonra yapay bir anlayışa dönüşmesiyle, zahid tipi de bu anlayışın tipik bir temsilcisi olur. Divan şiirinde de rind olan şair tarafından zahidin olumsuz özellikleri belirtilir. Zahide karşı sürekli eleştiri oklarını gönderen rind, mizahı da elden bırakmayarak onunla alay etmekten çekinmez.

Divan şiirindeki zahid tipi, bu eleştirileri hak edecek kadar, dar görüşlü ve kaba biridir. Hiçbir konuyu derinlemesine anlamadığı için her şeyi yüzeysel bir yaklaşımla değerlendirir. Daima kötümser olduğu için de etrafında olup biten güzellikleri göremez. Zahid o kadar cahildir ki rindin değer verdiği konuları anlayamaz. Örneğin, aşkı bilmez, şarap içmez, güzel sevmez. Hatta bunlara olan tutkusundan dolayı rinde sürekli öğüt verir. Ancak onun sözleri de kendi gibi soğuktur. Aşk ateşi ile yanmadığı için zahidin bu soğukluğu kışı hatırlatmaktadır. Zaten akli seçtiği için, onda aşkın bulunması mümkün değildir. Çünkü akılla, aşk bir yerde olmaz. Oysaki zahid, aklın temsilcisidir.

Belli başlı bazı özelliklerini göstermeye çalıştığımız rind ve zahidin içkiye, sevgiliye ve dine bakışları da tamamen farklıdır. İçkiye yaklaşımları, onların temel ayrılık noktalarından biridir. İçki rindin yaşam tarzının temelini oluşturur. Rind elinden kadehi ile meyhaneden çıkmazken, zahid şarabın verdiği keyiften habersizdir . Harabafî diye bilinen rindin en önemli özelliği içki ve meyhane iken, zahid bunları birer günah aracı olarak görür ve bunlardan uzak durmaya çalışır ve içki içenleri cehennem ateşiyle korkutmaya çalışır. Ama kendini engelleyemediği de olur. Bu durumda kimsenin görmemesi için gizli gizli şarap içer. Bir yandan şarabı kötülemesi, rindi şarap içiyor

diye kınaması, diğer yandan kendisinin de içmesi, onun ikiyüzlü davranışına bir örnektir.

Sevgiliye karşı da zahidin tutumu benzer bir nitelik taşır. Bugünü yaşamayı bilmeyen, dünya zevklerinden mahrum olan zahid, güzellikle ilgilenmez. Sevgiliyi dünya bağı olarak gördüğünden onu istemez. Oysa, rind sevgili olmadan yaşayamaz. Onun uğruna canını feda etmekten çekinmez. Rind, içkiye, eğlenceye, güzele ve güzelliğe düşkün yapısıyla içinde yaşadığı dünyanın insanıdır. Rind, gerçek mutluluğu bu dünyada yaşamayı tercih ederken, zahid, bu dünyanın bütün zevklerinden elini çekmiş, yarını kurtarma telaşındadır. Ancak, sevgiliyi de içki konusunda olduğu gibi, içten içe istediğini anlamak hiç de zor değildir. Fakat toplum içindeki statüsünü korumak için bu düşüncelerini açığa vuramaz.

Din konusunda ise, rind ve zahidin tutumları çok belirgin çizgilerle ikiye ayrılmaktadır. Buna göre rind, gönül gözü ile dünyaya bakar ve ruhu bedene üstün tutar. Dışa değil içe, öze önem verir. Dinin emir ve yasaklarını aşarak, bu dünyadaki mutluluğu kendine amaç edinmiştir. Dinin ve şeriatın kurallarından ya da baskısından kaçmak için de içkiye ve meyhaneye sığınmaktadır. Bu şekilde kurduğu dünyada aşk ve içki sarhoşu olur. Zahid ise, dinin emir ve kurallarına sıkı sıkıya bağlıdır. Tamamen dinin şekil yönüyle ilgilenmektedir. İbadetlerine karşılık olarak da cenneti istemektedir. Rind, zahide çatarak, aslında onun kişiliğinde toplumda var olan aksaklıkları da gözler önüne serer. Rindin sürekli olarak zahide çatmasının temelinde yatan en önemli nedenlerden biri, zahidin aşırı dindarlığıdır. Zahid, ahiret mutluluğu için yaşarken, rind, bu dünyanın mutluluğunu önemser.

Dinin katı kurallarına karşı takınılan olumsuz tavır, rindliğin tasavvufi olan ortak yönlerinden biridir. Her ikisinin de önemseydiği gönüldür. Yani maddeye değil maneviye karşı bir eğilim vardır. Bu yüzden de bedene değil ruha önem verirler. Zahidin, rindleri anlayabilmesi için önce bu ruh olgunluğuna erişmesi gerekir. Çünkü

zahid sadece şekille ilgilenir. Rindin nasıl biri olduğunu görebilmesi için onun içine bakması bilmelidir. Ancak zahid dinin katı kuralları içinde boğulmuş, riyadan ve gururdan kendini kurtaramamıştır. Ruh olgunluğuna, gönül zenginliğine ulaşmak ancak aşkla olur. Bunu da en iyi âşık olan rindler başarabilirler. Diğer yandan kuru zahidin aşkı ve âşıkları kınadığı düşünülürse, zahidin tasavvufu ilişkisi daha açık ortaya çıkar.

Cübbesi, tacı, hırkası ile zahid gururlanıp, cennete gitme hesapları yaparken, rindin üzerinde aba vardır. Atlas kumaşlara sarınan zahidin karşısında bu haliyle rind perişandır. Ancak o, bununla övünür. Çünkü önemli olan bunları terk etmektir. Fakat zahid bunun farkında olmadan, rindi ayıplamaktadır. Zahidin sofuluğuna uygun bir kıyafet anlayışı olması şaşırtıcı değildir. Zahid aslında tacını, hırkasını bırakırsa iç huzura kavuşabilir. Riya kokan bu kıyafetlerden kurtulmak için zahidin yapması gereken, rind gibi içki içmektir. Bu kıyafetler üstünde olduğu müddetçe, zahidin aşk denizine dalması ya da çok istediği cennete uçması mümkün değildir.

Âşık olan rind, sürekli ah çeker. Ah, gönülden gelmektedir ve içinde ateş vardır. Ancak aşk acısını bilenler ahın ne olduğunu bilirler. Yoksa zahid gibi kaba sofular bunun değerini anlamazlar. Onlar zikirde hay u huy peşindedirler. Kavgayı andıran bir ibadetle karşımıza çıkan zahid, bu hay u huyla sanki günahlarını bastırmak istemektedir. Aşk ateşiyle yanan rind, rakipten de hoşlanmaz. Zahidi sevmediği gibi onu da sevmez. Çünkü sevgilinin yanındadır, âşğın göremediği ilgiyi o görmektedir. Zahid ise, sevgilinin kapısına dahi yaklaşamaz. Oraya âşık bile varamazken, zahidin o kapıda yeri yoktur. Eğer zahid, sevgilinin eşiğindeki rakibin yerine geçmek istese, onu kapıda bağlı olan eşeğin yerine bile koymazlar.

Sonuç olarak, çalışmamızın başında, rind ve zahidin kim olduğunu, onların özelliklerinin neler olduğunu göstermeye çalıştık. Her ikisinin içkiye, sevgiliye, dine, bakışları üzerinde durduktan sonra, onların kıyafetlerinden, maddi ve manevi hallerinden söz edip, rakiple olan ilişkilerine de değindik. Her türlü şekilciliğe karşı

çıkarak, din ve toplum kurallarını hiçe sayıp, bu dünyanın nimetlerinden faydalanmayı amaç edinen rind ve onun karşısında dünya nimetlerinden kendini mahrum etmiş, din kurallarının içinde hapsolmuş zahid. Toplum ve din kurallarının getirdiği baskıya karşı cesurca bir başkaldırı içinde olan rindin hayatı, böylelikle Divan şairi için de özlenen ve istenen bir hayat olma özelliğini taşır. Rindliği benimseyen Divan şairi, birbirine zıt iki tipin, rind ve zahidin çekişmesini gözler önüne sererken, gerçek hayatta görülen karakterleri de Divan şiirine yansıtmıştır. Bugünün insanını da yakından ilgilendiren bu konu, Divan şiiri aracılığıyla, geçmişi günümüze taşıyan bir köprü görevini de üstlenmektedir.



KAYNAKLAR

- Akar, Metin, Su Kasidesi Şerhi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- Akkaya, Hüseyin, Abdülahad Nûri ve Dîvânı, Kitabevi, İstanbul 2003.
- Akün, Ömer Faruk, "Dîvân Edebiyatı", İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C.IX İstanbul s.389-415.
- Andrews, Walter G, Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Aygün, Zeynel A., Bağdatlı Rûhî Dîvân'ında Rind ve Zahid Tipleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 1993.
- Aylar, Selçuk, "Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz:Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.459.
- Beyzadeoğlu, Süreyya, "Divan Şiirinde Zahid", Dergah 2, s.22.
- Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1990.
- Doğan, M.Nur, Fuzûlî'nin Poetikası, Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları, Mavi Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Fuzulî, Rind ile Zahid, çev. Hüseyin Ayan, Ankara 2001.
- Gölpınarlı Abdülbaki, "Tasavvuf ve Dîvân Şiiri", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999. s. 94.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Tasavvuf, Milenyum Yayınları, İstanbul 2000.
- İz, Mahir, Tasavvuf, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Kabaklı, Ahmet, "Dîvân Edebiyatı", Türk Edebiyatı, C.II, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1973.
- Kara, Mustafa, "Fuzûlî'nin Rind ü Zahid ve Türkçe Dîvân'ında Züht ve Zahid Tipi", Fuzuli Kitabı, İstanbul 1996, s.183-189.
- Kara, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
- Karaköse, Saadet, "Eski Türk Edebiyatında Hoşgörü Açısından Âşık-Zahid Tipleri", Uluslararası Tarih ve Edebiyat Metinlerinde İslamiyet ve Hristiyanlık Arasında Saygı ve Hoşgörü Sempozyumu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi 2000. s.4.
- Mehmet Kalpaklı, "Divan Şiirinde Aşk", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 454.

- Mengi, Mine, “ Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan Tipleri: Rind ve Zahid Tipleri Orta İnsan Tipi “, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı.Kredi:Yayımları, İstanbul 1999, s.288.
- Mengi, Mine, “ Eski Toplumumuzdaki Rindlik Geleneği Üstüne “, Tarih ve Toplum, C.2, İstanbul 1984, s.160-162.
- Mengi, Mine, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ, Ankara 2000.
- Mengi, Mine, Divan Şiirinde Rindlik, Ankara 1985.
- Mengi, Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ, Ankara 1994.
- Nâcî, Muallim, Lügat-ı Nâcî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- Öztürk, Yaşar Nuri, “ Zühd “, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.13, İstanbul 1986, s.638
- Öztürk, Yaşar Nuri, Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut, İstanbul 1999.
- Pakalın, Mehmet Zeki, “ Rind “, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.III, İstanbul 1993, s. 48-50.
- Pala, İskender, “ Bezm-i Elest “, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C.VI, İstanbul 1992, s. 108.
- Pala, İskender, Ah mine’l Aşk, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- Pala, İskender, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- Samî, Şemseddin, Kâmus-i Türki, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Sevük, İsmail Habip, “ Divan Edebiyatında Rindlik “, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Haziran 1947.
- Şentürk, Ahmet Atilla, Sûfi yahud Zahid Hakkında, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996.
- Tolasa, Harun, Şehî, Latîfi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.Y.Y’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, İzmir 1983.
- Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- Uzun, Mustafa, “ Aşk “, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C.4, İstanbul 1991, s.18-21.
- Ülgener, Sabri F., “ Bir Deneme İki Devir ve İki Terkib-i Bend “, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz: Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 81.
- Wensinck, “ Hamr “, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.V, İstanbul 1988, s.195-199.

DİĞER KAYNAKLAR

- Ahmet- Daî ve Dîvânı, Haz. Mehmet Özmen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Ahmet Paşa Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Ak, Coşkun, Bağdatlı Rûhî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'ndan Seçmeler, Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayın No:22, Balıkesir 1989.
- Ak, Coşkun, Nedim, Hayatı Edebi Kişiliği, ve Dîvânından Seçmeler, Uludağ Üniversitesi, Necati Bey Eğitim Fakültesi Yayınları, Balıkesir 1989.
- Ak, Coşkun, -Akkaya, Mehmet, Zâfî Dîvânı'ndan Seçme Gazeller, Alem Kitabevi, Balıkesir 1993, s.218.
- Alpaslan, Ali, Kadı Burhaneddin Dîvânı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Amrî Dîvânı, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- Aynî Mehmet Ali, Tasavvuf Tarihi, Sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Bağdatlı Rûhî Dîvânı, Haz. Coşkun Ak, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2001.
- Bâkî Dîvânı, Haz. Sabahattin Küçük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Cinânî Hayatı, Eserleri, Dîvânı'nın Tenkidli Metni, Haz. Cihan Okuyucu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Çâkerî Dîvânı, Haz. Gülay Çavdurel, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1996.
- Çalışkan Adem, Fuzûlî' nin Su Kasidesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Bakanlığı, Ankara 1992.
- Çavuşoğlu, Mehmet, Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Emrî Dîvânı, Haz. M.A. Yekta Saraç, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1981.
- Enderunlu Vâsîf Dîvânı, Haz. Raşan Gürel, Kitabevi, İstanbul 2002.
- Fehim-î Kadîm Dîvânı, Haz. Tahir Üzgör, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- Figânî Dîvânçesi, Haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1966.
- Fuzûlî Dîvânı, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Fuzûlî, Rind ile Zahid, Haz. Hüseyin Ayan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

- Gölpınarlı, Abdülbaki, Şeyh Gâlib Dîvânı'ndan Seçmeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Güzel, Abdurrahman, Dinî-Tasvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Hayâlî Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Hayretî Dîvânı, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- Helâkî Dîvânı, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- İpekten, Haluk, Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- İpekten, Haluk, Nâilî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- İpekten, Haluk, Nef'î Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- İpekten, Haluk, Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Kadı Burhaneddin Dîvânı, Haz. Muharrem Ergin, İstanbul 1980.
- Kaplan, Mehmet, Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- Karabey, Turgut, Ahmet Paşa Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Kurnaz, Cemal, "Çağ'ın Cesur Tanığı Rûhî", Eski Türk Edebiyatı, Bizim Büro Basın, Ankara 2002.
- Kurnaz, Cemal, Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili, İstanbul 1996.
- Kutkan, Şevket, Nedim Dîvânı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981.
- Kutkan, Şevket, Nedim Dîvânı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.
- Küçük, Hülya, Tasavvuf Tarihine Giriş, Esra Yayınları, İstanbul 1997.
- Levend, Ağâh Sırrı, Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- Muhibbî Dîvânı, Haz. Coşkun Ak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Nâbî Dîvânı, Haz. A. Fuat Bilkan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Nâilî Dîvânı, Haz. Haluk İpekten, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Necatî Bey Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Nedim Dîvânı, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yayınları, İstanbul 1972.
- Nef'î Dîvânı, Haz. Metin Akkuş, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Nesîmî Dîvânı, Haz. Hüseyin Ayan, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Neşâtî Dîvânı, Haz. Mahmut Kaplan, İzmir 1996.
- Nev'î Dîvânı, Haz. Mertol Tulum, Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Onan Necmettin Halil, İzahlı Dîvân Şiiri Ontolojisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

- Pala, İskender, Ayine, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul 2002.
- Pala, İskender, Müstesna Güzeller, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul 2002.
- Pala, İskender, Şi'r-i Kadîm, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.
- Pala, İskender, Ve Gazel Yeniden, Ötüken Yayınları, İstanbul 2001.
- Ragıp Paşa Dîvânı, Haz. Hüseyin Yorulmaz, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1989.
- Sayar, Kemal, Sufi Psikolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- Sefercioğlu, Nejat, Nev'î Dîvânı'nın Tahlili, Akçağ, Ankara 2001, s.138.
- Şentürk, Ahmet Atilla, Rakîb'e Dair, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- Şerafettin, Turan, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- Şeyh Gâlib Dîvânı, Haz. Muhsin Kalkışım, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- Şeyhî Dîvânı, Haz. Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Şeyhülislam Es'ad Efendi Dîvânı, Haz. Muhammet Nurdoğan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Şeyhülislam İshak Efendi Dîvânı, Haz. Muhammet Nurdoğan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Şeyhülislam Yahya Dîvânı, Haz. Hasan Kavruk, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Tarlan, Ali Nihat, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Tolasa, Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ, Ankara 2001.
- Uludağ, Süleyman, Sûfî Gözüyle Kadın, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Usûlî Dîvânı, Haz. Mustafa İsen, Akçağ, Ankara 1990.
- Vasfî Dîvânı, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.
- Yahya Bey Dîvânı, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Yılmaz, Mehmet, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.
- Zâfî Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.I, İstanbul 1968, C. II, İstanbul 1970.
- Zâfî Dîvânı, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. III, 1987.

DİZİN
(ŞAİR ADLARI)

- Ahmet Paşa:** 5, 95, 115, 140, 143, 150, 174, 185, 187, 194, 201, 212, 213, 224, 231, 238, 242, 248, 253, 262, 263, 275, 278, 280, 285, 289, 302.
- Ahmet-i Dâî:** 5, 27, 33, 42, 68, 97, 104, 118, 172, 175, 186, 199, 215, 218, 221, 227, 230, 234, 244, 247, 255, 264, 301, 316, 320, 327.
- Amrî:** 5, 25, 42, 108, 134, 144, 145, 170, 177, 307, 313, 332.
- B. Rûhî:** 5, 23, 24, 26, 27, 31, 34, 38, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 57, 58, 61, 63, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 96, 97, 103, 107, 111, 114, 119, 122, 129, 132, 137, 139, 143, 151, 153, 156, 157, 158, 166, 168, 171, 174, 176, 179, 181, 182, 188, 191, 192, 196, 200, 201, 207, 208, 209, 210, 215, 218, 223, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 240, 241, 243, 245, 248, 250, 252, 253, 256, 257, 258, 260, 271, 274, 277, 278, 279, 289, 290, 292, 294, 297, 299, 301, 303, 304, 306, 308, 309, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 323, 325, 327, 330, 334, 336, 339, 340, 343.
- Bâkî:** 5, 25, 29, 35, 38, 43, 50, 51, 54, 56, 60, 62, 63, 72, 73, 75, 78, 79, 80, 83, 85, 87, 88, 92, 94, 101, 105, 113, 124, 136, 140, 144, 152, 158, 168, 172, 174, 183, 188, 189, 190, 196, 197, 202, 208, 211, 215, 216, 217, 225, 229, 240, 241, 247, 248, 250, 251, 280, 286, 288, 303, 308, 313, 319, 328, 336, 344.
- Cinânî:** 5, 33, 40, 54, 59, 71, 89, 95, 96, 102, 118, 124, 128, 144, 145, 170, 171, 173, 177, 182, 186, 213, 230, 249, 258, 285, 302, 304, 324, 336, 340, 341.
- Çâkerî:** 5, 90, 158, 251, 254, 282, 285, 294, 310, 328.
- Emrî:** 5, 32, 56, 80, 110, 117, 147, 173, 194, 224, 250, 257, 272, 283, 289.
- Fehim-i Kadîm:** 5, 29, 39, 47, 59, 61, 62, 67, 71, 104, 109, 111, 115, 123, 126, 131, 171, 174, 175, 198, 230, 247, 255, 260, 267, 271, 283, 318, 341.
- Figânî:** 5, 122, 259.

- Fuzûlî: 5, 22, 23, 25, 26, 37, 40, 41, 43, 46, 60, 63, 70, 75, 76, 81, 82, 88, 90, 94, 103, 110, 127, 132, 133, 146, 148, 152, 154, 155, 157, 165, 181, 184, 193, 208, 211, 220, 221, 222, 226, 249, 270, 285, 286, 295, 297, 300, 305, 309, 314, 320, 321, 323, 325, 326.
- Hayâlî: 5, 26, 36, 38, 41, 49, 56, 86, 88, 89, 90, 91, 95, 103, 115, 117, 147, 148, 149, 159, 168, 170, 172, 173, 176, 179, 181, 189, 194, 195, 199, 213, 216, 230, 235, 249, 252, 253, 258, 264, 260, 293, 294, 298, 309, 320, 330, 334, 339.
- Hayretî: 5, 23, 29, 31, 35, 37, 46, 49, 50, 57, 61, 62, 68, 70, 75, 85, 89, 101, 105, 137, 144, 152, 170, 176, 180, 181, 185, 187, 188, 189, 190, 193, 196, 199, 210, 217, 220, 228, 242, 243, 245, 248, 271, 295, 297, 300, 322, 329, 332, 336, 337, 339, 341, 343.
- Helâkî: 5, 66, 72, 77, 84, 101, 103, 108, 141, 159, 165, 190, 216, 219, 234, 237, 251, 285, 286, 336.
- K. Burhaneddin: 5, 32, 38, 58, 98, 105, 123, 130, 138.
- Muhibbî: 5, 24, 27, 31, 38, 40, 45, 57, 67, 87, 92, 106, 113, 140, 143, 145, 147, 149, 155, 158, 165, 166, 170, 173, 175, 176, 182, 183, 185, 194, 198, 213, 216, 221, 231, 232, 237, 239, 249, 270, 286, 297, 301, 306, 311, 316, 321, 322, 329, 334, 339, 340.
- Nâbî: 5, 30, 40, 43, 44, 49, 80, 81, 83, 86, 89, 93, 96, 109, 111, 120, 126, 135, 143, 148, 157, 160, 167, 183, 214, 218, 227, 230, 237, 238, 251, 294, 298, 300, 301, 304, 311, 317, 319, 324, 331.
- Nâilî: 5, 44, 91, 98, 151.
- Necâtî: 5, 24, 25, 30, 40, 42, 44, 47, 62, 66, 71, 72, 73, 75, 78, 81, 89, 90, 97, 102, 105, 111, 113, 120, 140, 145, 148, 151, 155, 158, 173, 174, 175, 178, 183, 192, 196, 199, 219, 220, 223, 226, 231, 236, 238, 242, 249, 252, 253, 256, 260, 262, 265, 266, 273, 274, 277, 278, 280, 284, 285, 286, 289, 291, 295, 296, 300, 302, 303, 306, 310, 311, 317, 319, 323, 327, 328, 330, 344.
- Nedim: 55, 71, 98, 102, 156, 160, 213, 226, 227, 228, 251, 264, 275, 288, 310, 316, 317, 318, 326, 335, 343.

| | |
|-------------|---|
| Nef'î: | 5, 35, 41, 42, 47, 48, 51, 54, 58, 69, 72, 74, 75, 76, 78, 80, 88, 116, 125, 127, 131, 135, 136, 146, 167, 269, 178, 179, 196, 197, 209, 220, 247, 256, 260, 305, 317, 328, 335. |
| Nesîmî: | 5, 27, 28, 34, 36, 39, 45, 62, 85, 129, 149, 150, 154, 188, 195, 199, 202, 216, 217, 219, 228, 229, 231, 232, 233, 244, 245, 250, 252, 257, 260, 263, 269, 274, 277, 287, 287, 288, 297, 302, 303, 315, 317, 321, 323, 324, 327, 330, 341. |
| Neşâtî: | 5, 56, 62, 70, 92, 94, 178, 189, 318, 327. |
| Nev'î: | 5, 33, 37, 47, 55, 63, 72, 74, 78, 80, 81, 85, 91, 101, 106, 107, 109, 114, 118, 121, 134, 151, 152, 167, 168, 169, 171, 186, 200, 211, 214, 236, 248, 251, 254, 255, 264, 265, 266, 276, 278, 293, 304, 306, 314, 322, 328, 332, 333, 340. |
| Râgıp Paşa: | 5, 35, 67, 77, 201, 222, 258, 262, 265, 298. |
| Ş. Yahya: | 5, 45, 46, 48, 49, 87, 90, 98, 104, 111, 139, 140, 184, 197, 209, 212, 221, 229, 234, 237, 259, 261, 262, 280, 307, 322, 325, 327, 334. |
| Ş. Esad: | 5, 44, 70, 73, 95, 120, 134, 226, 318, 327. |
| Ş. İshak: | 60, 84, 109. |
| Şeyh Gâlip: | 33, 35, 58, 60, 77, 79, 85, 91, 119, 120, 126, 127, 128, 171, 214, 217, 237, 259, 267, 287, 292, 298. |
| Şeyhî: | 5, 31, 34, 75, 97, 100, 106, 123, 130, 132, 144, 159, 167, 216, 218, 221, 229, 258, 273, 279, 283, 316, 329, 343. |
| Usûlî: | 5, 27, 31, 34, 53, 57, 77, 84, 87, 147, 154, 165, 166, 176, 184, 198, 201, 209, 220, 225, 232, 241, 244, 265, 270, 327, 341. |
| Vasfî: | 5, 28, 73, 79, 89, 117, 296. |
| Vâsîf: | 45, 50, 197, 208, 227, 254, 276, 278, 309. |

Yahya Bey: 5, 24, 26, 79, 104, 170, 174, 177, 182, 186, 230, 233, 261, 310, 314, 330, 338, 339.

Zâfi: 5, 23, 26, 27, 32, 37, 39, 42, 45, 51, 56, 57, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 77, 80, 85, 90, 92, 96, 100, 103, 105, 107, 110, 115, 117, 118, 123, 133, 141, 143, 145, 146, 147, 151, 153, 156, 157, 159, 160, 171, 172, 173, 176, 177, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 197, 198, 202, 212, 219, 222, 224, 225, 234, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 249, 252, 254, 257, 259, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 275, 277, 279, 280, 281, 282, 284, 286, 289, 290, 291, 293, 294, 296, 297, 301, 303, 306, 308, 311, 314, 316, 317, 321, 329, 332, 333, 335, 337, 338, 339, 342, 344.



GÜLAY DURMAZ

26.03.1971'de Bursa'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Bursa'da tamamladım. 1990-1994 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenimimi sürdürdüm. 1994-1996 yılları arasında, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalında yüksek lisansımı "Çâkerî Dîvânı" (İnceleme- Metin) adlı tezle tamamladım. 1995-1997 yılları arasında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev aldım. 1997'de aynı enstitüde doktora öğrenimime başladım. 1997'den itibaren Türk Dili Bölümü'nde okutman olarak görev almaktayım.

